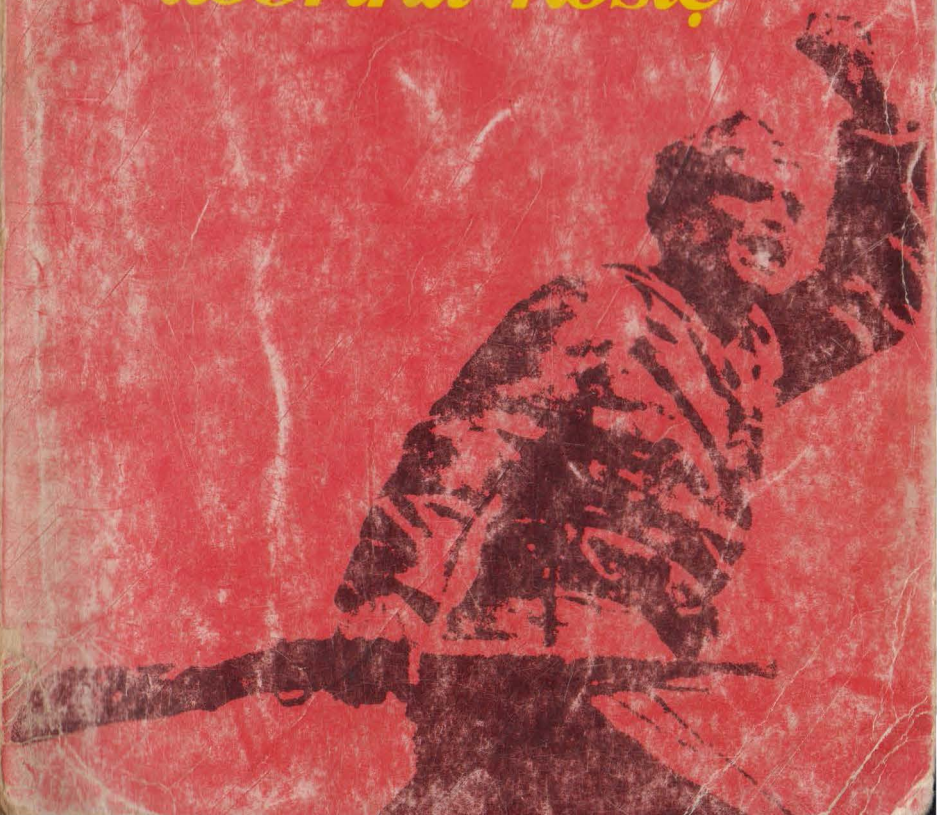
13

Okar yayınları

GÜNEŞE DOĞRU

dobrika kosiç

GÜNEŞE DOĞRU

DOBRİKA KOSİÇ

GÜNEŞE DOĞRU

dobrika kosiç

Çeviren: **Alp SEVİNDİK**

okar yayınları

Çataloçeşme Sokak, No: 40, Torun Han, Cağaloğlu - İstanbul

OKAR YAYINLARI: 13
ÇAĞDAŞ DÜNYA EDEBİYATI DİZİSİ : 4

GÜNEŞE DOĞRU / DOBRİKA KOSİÇ
FAR AWAY IS THE SUN
Türkiye'de Yayın Hakkı : Okar Yayınları
Birinci Baskı : Şubat 1977

Kapak Düzeni : İSA ÇELİK
Dizgi - Tertip - Baskı : Yelken Matbaası
Kapak Film ve Baskı : Renk Grafik - Renkler Matbaacılık
Cilt İşleri : Tabes Ciltevi

GÜNEŞE DOĞRU

— 1 —

1942 Aralığının son günü, yüz kişilik bir Partizan kolu alaca karanlıkta Jastrebak'ın Kuzgun Bayırına tırmanmaktaydı. Şiddetli tipi altında, adam boyuna ulaşan karlara bata çıka ilerliyorlardı.

Birlik komutanı kolun elli adım kadar önünde yürüyordu. Uzun boylu ve geniş omuzlu bir adamdı; döküntü bir subay paltosu giymişti. Sağ eli, bir Alman hafif makinelisinin kayışını kavramıştı. Sol eliyle, toprağa tohum serpermişçesine havayı dövüyor, güç ve sonu belirsiz bir gidişin verdiği sıkkınlıkla, yürüyüş koluyla arasındaki uzaklığı arttırmaya çalışıyordu. Yüz ifadesi sert ve kırgındı. Geniş kaşlarının ve piyade kepinin altından taşan saçlarının üzerinde kar vardı. Yaşından büyük göstermesine rağmen yakışıklı olan yüzü, bu kez alaca karanlıkta, bitkinliğin ve şiddetli rüzgârın da etkisiyle, onu olduğundan yaşlı gösteriyordu. Çenesi kenetli, bakışları öfkeliydi. Kendi kendisiyle hesaplaşan bir adamı andırıyordu.

Almanlar birkaç gün önce, Jastrebak'ta büyük bir harekâta girişmişlerdi. Alp Tümeni'nin bölükleriyle birlikte, iki Bulgar alayı ve birkaç Lyotiç-Nediç birliği, önce dağı çevreleyen köyleri ve ulaşım yollarını işgal etmişler, sonra da partizan kolunu

bulup yok etmek üzere, bütün yöreyi taramaya başlamışlardı. İlk iki ciddî çatışmadan sonra neredeyse cephanesiz kalan birlik, birkaç ölü ve on kadar yaralı vermişti. İşte o zamandan beri kaçış halinde, aç ve donmuş olarak ormanda saklanıyorlardı. Her gün tattıkları yenilgilerle dirençleri giderek tükeniyordu... O sabah tan ağarırken, kalabalık bir Alman grubu kolun izini yakalamıştı. Partizanlar gün ışığında çarpışmaktan kaçınarak, ormanın derinliklerine doğru çekilmeye başlamışlardı. Almanlar peşlerindeydiler. Makineli tüfek ateşiyle partizan artçılarını taradıkları zamanlar dışında, şeytanca bir sessizlik içinde izlerini sürüyorlardı.

Güvenilmez sessizlik, komutanın içine sıkıntı veriyordu Sessizliğin yerini, her an silahların patırtısı alabilirdi. Geçiştirilen saldırıları, yenilerini karşılamak üzere yapılan hazırlıklar izliyordu. Yaralıların ıslak sargıları, yeni yaralardan kanlar fışkırıp adamların gömleklerini sırılsıklam etmeden önce, kurumaya ve donmaya zaman bulamıyorlardı. Yürüyüş kolu gittikçe yavaşlıyor, adamların dirençleri her saniye biraz daha azalıyordu. Oysa yürümeleri, hem daha hızlı yürümeleri gerekiyordu. Her kayın ağacı bir düşman askeri, her tümsek bir pusu ve her dere bir mezarlık demekti onlar için. Yağan kar yalnızca ölülerin daha çabuk ve kolay gömülmelerine yarıyordu. Savrulan karlar, mezar kazıcıların yerini almıştı. Sessizliğe doğru gidiyorlardı sözümona, ama sessizlik hem vardı, hem yoktu! Korkunç bir şeydi bu! Silahların patlaması bile, böylesi bir sessizlikten daha iyiydi.

Neredeyse gece olacaktı.

Komutan adımlarını sıklaştırdı. Belirsizlik ve sessizlikten, dört bir yandan savrulan karlardan ve ağaçların arasında amansızca uğuldayan rüzgârdan kaçmak ister gibiydi. Bir an kayın ormanında peşinden sürüklenen bu bitkin, aç ve yaralı kolun

oracığa, olduğu yere çökeceği, kendisini düşman tarafından yok edilmeye, yağan tipiyle gömülmeye terkedivereceği duygusuna kapıldı. Beline kadar kara batınca, yürüyüş kolunu da ardından sürüklüyormuşçasına inledi ve zorlandı. Sonra iyice hızlanarak, kolla arasındaki uzaklığı arttırdı.

Partizanlardan biri, «Hey Profesör, yavaş ol biraz!» diye bağırdı. Kelimeler rüzgârın içinde boğuldular.

Komutan durdu, döndü ve hızlı adımlarla kola doğru yürüdü.

Tepenin, kayın ağaçlarının üstünden görünen gri siluetine bakarak sinirli sinirli bağırdı: «Ne var, ne oluyor? Ne bağırıyorsunuz? Hem ne diye sallanıp duruyorsunuz? Sırtımda mı taşıyacağım sizi?»

Komutan yardımcısı Gvozden, «Ne kızıyorsun? Yaralıların kolu yavaşlattığını görmüyor musun?» diye cevapladı onu. Basık, esmer bir yüzü ve rüzgâra karşı sürekli kırpıştırıp durduğu yeşil gözleri olan tıknaz, geniş bedenli bir adamdı.

Komutan göğsünü ileri çıkarıp ona ters ters baktı ve sessizce kolun gerisine yürüdü.

Yaralılar ve onları taşıyanlar, daha 'Prof' kendilerine varmadan yola koyulmuşlardı. O da, adamlara bir şey söylemek istemediğinden hemen geri döndü.

«Peki Prof, bu daha ne kadar sürecek böyle?» diye sordu bir partizan.

Prof durdu, uygun kelimeleri seçiyormuşçasına ona baktı. Kısa bir duraksamadan sonra, sertçe cevapladı: «Zafere dek Aka yoldaş!»

Adam, «Zafere dek...?» dive yorgunca ve yarı alayla yineledi. Ama Prof yürümüştü bile.

«... Hepsi bir bunların. Panik içindeler. Bir ordu sırtını düşmana döndüğü andan itibaren ordu değildir artık. Oysa bunların sırtları bir haftadır

düşmana dönük. Öylesine yorulmuşlar ki, yeniden yüzlerini dönecek gücü bulamıyorlar...»

Prof, hafif makinelisinin kayışını sıkıştırmak için, parmaklarını acıtana dek asıldı. Kolun başındaki Gvozden'e yetiştiğinde, öteki ona sert ve soran bakışlarla baktı. Hareket emri verip, kolun önünde yavaşça yürümeye başladı. Silahının dipçiği yukarıya bakıyordu.

Artlarından, derenin aşağılarından, makineli tüfek takırtıları duyuldu. Rüzgârın uğultusuyla sesler birbirlerine karışıp dağın her yanına dağıldılar. Prof ansızın durdu. Aklına gelenle sarsılmıştı. Beyni zonkluyordu. «Ya Almanlar orada, bayırın tepesindeyseler? O zaman nereye gideriz? Biri kendisini itiyormuşçasına hızla ilerledi. «Eğer oradaysalar... Gösteririz günlerini!»

«... Kayın ağaçlarının arkalarında pusuya yatıp silahlarımızla onları beklemeliyiz. Sekiz kurşun, sekiz Alman'a eşittir. Yüz kere sekiz, bir alay yok oldu demektir. İşte o zaman böyle davranamazlar bir daha... Paul neden düşünemez ki bunu? Sanki yalnız o sorumlu bu adamlardan... Bu manevralar hiç bir işe yaramaz Paul. Birliği bu Alman ve Çetnik garnizonlarıyla dolu arı kovanından bu yöntemlerle kurtaramazsın. Ya 'Jastrebak'tan nereye gideceğiz? Nereye gidersek gidelim, buradan daha kötü olacaktır. Her yanı kar kaplamış. Ve sen, bu ayakları çıplak adamlarla nereye gidebilirsin? Üstelik cephanemiz de yok. Düzlük yerde siler atarlar bizi. Uğraşımız neden böyle son bulsun? Paul beni dinlemiş olsaydı her şey bambaşka olacaktı. Hayır! Onun önerisine karşı çıkmalıyım. Savaşmayı ondan daha fazla biliyorum. Morava'ya ya da Kopaonik'e gitmeyi düşünebilmek için çılgın olmalı... İntihar demektir bu! Birlikten ben sorumluyum ve ben böyle sorumsuz serüvenlere gelemem!»

«Yavaşla Prof, kol durdu» dedi Gvozden ürkek

bir sesle. Prof arkasından yaklaştığını farketmemişti onun.

Gvozden'in sesindeki ürkeklik, onu ikirciklendirdi. Belki de nerede olduğunu unutup deminden beri kendi kendine konuşmuştu. Aç ve bitkindi. Kafası karmakarışıktı. Hiç bir şey üzerinde doğru dürüst düşünemiyordu. Korkunç bir şeydi bu. Yoksa Paul haklı mıydı gerçekten? Karın içine oturup başparmaklarını elmacık kemiklerine dayadı. Parmaklarının altında nabzının atışını duyuyordu.

Uzun bir sessizlikten sonra Gvozden, «Ağaçların gövdeleri, yağlanmak isteyen kapılar gibi gıcırdayıp duruyorlar,» dedi.

Alaca karanlık koyulaştıkça, rüzgâr daha da vahşileşiyordu. Üstlerinde, kayın ağaçlarının kuru dalları birbirlerine bindirdikçe çatırdıyorlardı.

«Bir çiftçi geceleyin kapıyı açık unuttuğunda, rüzgârla birlikte kapı nasıl durmadan çarpar ve gıcırdarsa tıpkı onun gibi...» Gvozden kendi düşünme yeteneğini zorlamaya çalışıyordu. «Sesi duymaktadır ve uyuyamamaktadır. Ama yatak öylesine güzel ve sıcaktır ki, kalkamaz.»

Prof köydeki o uzun kış gecelerini anımsadı. Okulun bekçisi bahçe kapısını kapatmayı unuttuğunda, bütün gece sürekli çarpar ve gıcırdardı. Kendisi kitap okur, sigara içer ve dolanırdı. Odası sıcaktı. O saatte aç olmazdı, ama sigarası biter bitmez raftan bir elma almayı alışkanlık edinmişti. Elmaların en küçüğünü seçerdi... Uyumadan önce çocukların ödevlerine bakar, kırmızı kalemiyle düzeltip not atardı. Yine de kötü bir yaşam değildi; önemsiz, tekdüze ve sıkıcıydı, ama iyiydi... Sıcaktı ve aç kalmamıştı. Rafında lezzetli elmaları vardı. Bunları düşünürken, gittikçe artan, elem verici bir açlık, aşırı bitkinlik ve tüketici bir güçsüzlük duyuyordu.

«... Evet, yoksul bir yaşamdı ve işler yorucuy-

du. Ama bunlar da elinden alınınca, yorucu işlerin ve yoksul yaşamın bile kalmıyor artık. Hiç yoktan iyidir bunlar.» diye devam etti Gvozden. Kısa bir suskunluktan sonra sordu: «Bana bak Prof! Bu keşmekeşten nasıl çıkacağız dersin?»

Prof, «Nasıl mı çıkacağız? Dövüşerek tabiî,» diye sertçe cevap verip ayağa kalktı. Çünkü o sırada kolun başı kendilerine ulaşmıştı.

«Bugün Paul'la konuşmadım. Onun ne düşündüğünü bilmiyorum,» diye ekledi Gvozden.

Prof karşılık vermedi. Bütün o, «ne yapacağız?» «nasıl becereceğiz?» sorularından huzursuz olmuştu, kendisini sakin ve emin adımlar atmaya zorlayarak, hızla yürüdü.

Az sonra ormanın bitimine ulaştı. Buradan sonra çıplak bayır dümdüz uzanıyordu. Hemen yakındaki üç çoban kulübesi, üç mantar gibi duruyordu. Rüzgârı arkadan alan Prof, küçük evin yanındaki kalın, bol yapraklı meşe ağaçlarından birisine, güç harcamadan, çabucak yürüdü. Ağaca yaslanıp, oturdu.

Gvozden kolla birlikte oraya vardığında, «Devam edelim mi?» diye sordu.

«Daha ileri gitmiyoruz! Herkese duyurun bunu... Paul'a da söyle buraya gelsin!»

Karanlık ve tipiden dolayı sonu gözükmeyen, dağınık partizan kolu, yaklaşarak daha toplu bir grup oluşturdu. Adamlar kendi kendilerine söylenerek, kollarını oynatıyorlardı. Yakına gelen her adam derhal oturuyor, sırtını rüzgâra dönüyordu. Rüzgâr onları karla kaplıyor, vücutlarını gömmek için elinden geleni yapıyor, başlarının üzerinde dönelenen kar bulutları yaratıp, kayın ağaçlarının arasından sürekli uğulduyordu.

Çavuş Nikola, herkesin tanıdığı gür sesiyle; «Artık torunlarımın torunları bile anımsarlar bu günü,» diye söylendi.

«Torunlarından yana hiç kaygılanma!» diye cevap verdi birlikteki en yakın arkadaşı Georgi.

Konuşmalar Prof'u sinirlendirmişti. Sert bir cevap verecekti ama tuttu kendini. Biraz sonra birlik komiseri Paul geldi. Sert ve hızlı adımlarla yürüyor, dizlerini kırıyor, bedeninin üst kısmını dik tutuyordu. Piyade kepini ters yüz etmiş, kulaklarının üstüne kadar çekmişti. Başını öne eğip, çenesini yeni koyun postu ceketinin yakasına dayamıştı. Kendisine güvenen, sorumlu bir edası olan, ince ve orta boylu bir adamdı. Çevresine bakınmadan yürümeye devam edip, yüksek sesle bağırdı:

«Ne duruyoruz? Haydi gidelim Prof!»

«Daha ileri gitmiyoruz! Yeterince uzağa kaçtık bugün!»

«Ne demek istiyorsun?»

«Söylediğimi. Geceyi burada geçireceğiz.»

«Yapamayız, Bukovak barakalarına erişmek zorundayız! İlişki noktamız orada.»

«Oraya kuryeyi göndeririz. Biz burada kalıyoruz.»

«Savaşla dalga geçmeyelim, Almanlar peşimizdeler...»

«Olsun!» dedi Prof ve ayağa kalkıp teğmenleri topladı.

Paul, ona şaşkınlıkla baktı. Partizanlara döndüğünde, konuşmayı onların da duyduklarını anladı. Öfkeden titreyerek, en yakın kulübeye doğru, tek kelime söylemeksizin yürüdü.

Prof, teğmenlere kuryeyi ilişki noktasına göndermeleri için emir verdi. Onlara gizlenme yerlerini ve parolayı bildirdikten sonra komiseri izledi.

— 2 —

Kulübe karanlıktı. Paul bir mum yakmaya çabaladı, ama rüzgâr söndürüyordu. Kendi kendine söylenerek bir kibriti birkaç kez çakmaya çalıştı, başaramadı. Rüzgâr, kırık dökük kapının aralıklarından içeri doluyor, pencerelerin saç kapaklarını dövüyor, çatıyı oluşturan kuru otlarla dalların arasında hışırdıyordu. Kulübede yakacak odun yoktu. Hiç konuşmadan dışarı çıkıp ormandan biraz odun topladılar. Ateşi yakabilmek için çok uğraştılar. Sonunda bir alev parlayıp kulübeyi aydınlattı ve dumana boğdu.

Paul, deri komiser çantasını boynundan çıkarttı. Çarıklarını da çıkarıp, ısınmak üzere oturdu. Prof ve Gvozden de onun gibi yaptılar.

Onca zaman boyunca, tek kelime konuşmadılar.

Komiser, çevresindekilerin kendisini saymalarından hoşlanan bir insandı. Bu özelliğini her zaman gizlerdi. Daha doğrusu gizli kalmasını isterdi. Kişiliğinin bu yönünü belirleyen şey, onun bir komiser olarak konumu ve politik faaliyetiydi. Ama bu, insanları etkisi altına almak ve sözünü geçirtmek isteğinde, kendine olan sonsuz güveninin de payı büyüktü. Kendine güveni pek ender sarsılırdı. İnsanları tanırdı. Ve insanın doğal yapısının karmaşıklığını çok iyi bilirdi. Bu nedenle insanların, boyun eğici olmaktan hoşlanmadıklarını çabuk kavramıştı. Çevresindekilerin gönüllerini ve sevgilerini kazanmak için büyük çaba harcardı. Ancak ondan sonra etkinliğini ortaya koyar, buvruklarını yerine getirttirirdi. Prof'la aralarındaki fikir ayrılığını, herkesin öğrenmesine kendisi yol açmıştı

Prof'un karşı çıkışı, ona duyduğu sevgiyi ve bir komiser olarak onurunu zedelemişti. Son derece öfkeliydi. Her kelimeyi yeniden düşünüyor, tartıyor ve şu ya da bu sözü söylemediğine yanıyordu. Bir soru, bunca düşüncenin arasında ağırlık kazanıyordu: Partizanlar olayı nasıl karşılayacaklardı? Olup bitenler için ne diyeceklerdi? Önceleri Prof'la bu konu üzerinde ciddi bir konuşma yapmaya kararlıydı. Sonra bundan vazgeçti. Prof aşırı duygusal ve dik başlıydı; kırılacak ve araları açılacaktı. Hayır! Özellikle içinde bulundukları koşullarda, buna izin veremezdi. Ayrıca, bunun da ötesinde, Prof birlik'te kendisine en yakın olan kişiydi. Paul hepsinin yoldaşıydı, ama yalnız Prof'un arkadaşıydı. Sanki aralarında hiç bir şey geçmemiş, hiç kızmamış gibi davranmaya karar verdi. Onun için de, soğuktan, birlikten ve adamların giysilerinden söz etmeye başladı.

Komiseri iyi tanıyan Prof, onun bu davranışını, kendinde pişmanlık uyandırıp, özeleştiriye zorlamak için atılmış, ince hesaplı bir adım olarak yorumladı. Prof'a göre bu şeytanca davranış, Paul'un, değerini hiç bir zaman yadsıyamayacağı zekâsının ve politik yeteneğinin bir ürünüydü. Prof günlük yaşamda böyle bir özellik göstermezdi. Kendini, her zaman açık kart oynayan biri olarak görürdü. Sessizce ve somurtarak oturuyor, ıslak, donmuş ayaklarını ısıtıyor, paçalarındaki buzları ayıklıyordu.

Nedense Gvozden de sessizdi. Oysa genellikle, tipik bir köylü gibi konuşkan olurdu. Eskiden beri Parti üyesi olduğu halde, komiserden çok komutanı severdi. Çünkü Prof Gvozden'i ilgilendiren konularda konuşmaya heveslıydı. Üstelik sabırlıydı da. Bu konular köy yaşantısıyla ilgili şeylerdi hep. Paul, Gvozden'de sevgiden çok, saygı duygusu uyandırıyordu. Paul öğrenciydi. Gvozden ise olgun-

laşmamış, gelişmemiş kişiler olarak gördüğü öğrencilerden hoşlanmazdı.

Paul sürekli konuşup sorular soruyor, onları bir söyleyişe sürüklemeye çalışıyordu. Ama ötekiler çok isteksizdiler.

Sonunda söyleşi bitti. Onu izleyen suskunluk her üçü için de son derece keder verici; o zoraki söyleşiden daha can sıkıcıydı. Paul huzursuz olmuştu. Sanki hatalı olan kendisiymiş de, haklılığını kanıtlayıp, onların aferinini almak istermiş gibi bir duruma düşmüştü. Bu başarısızlıkla sonuçlanan hoş görünme eylemine kalkıştığı için kendi kendine kızdı Paul. İkide bir cebinden saatini çıkarıp, alevlerin ışığında sinirli sinirli bakıyordu. Parti Bölge Komitesi'nin direktiflerini, John adlı kurye getirecekti. Çoktan gelmiş olması gerekirken, henüz görünürlerde yoktu. Getireceği direktifler, birliğin, kendisine yönelen saldırı karşısında takınacağı tavırla ilgiliydi. Ve eğer kurye gelmeyecek olursa, kararsızlık yüzünden çok kötü durumda kalacaklardı. Buradan, nereye gitmeleri daha doğru olurdu acaba? Onca yaralıyla birlikte, üstelik aç karnına, bütün bir günü dağda yürüyüş halinde nasıl geçirebilirlerdi? Peki, ya Almanlar hemen o gece saldıracak olurlarsa? Bu son düşünce, Paul'u fena halde ürküttü. Kopuk kopuk düşünceler geçti kafasından...

Gvozden, dumandan yaşaran gözlerini elinin tersiyle silerek, alçak sesle konuştu: «Partizanlar bizim ne istediğimizi bilmediğimizi düşünüyorlar. Bütün olup bitenlere homurdanıp duruyorlar.»

«Homurdanmaya ne hakları varmış! Ben asker mantığının nasıl işlediğini çok iyi bilirim. Savaş sırasında ahçı yamakları bile generallerin ne kadar şanslı olduklarını düşünürler. Çünkü generaller tencere temizlemek zorunda değillerdir.»

«Prof bu cevabı verirken oldukça öfkeliydi.

Paul ise Gvozden'in sözlerinin ne anlama geldiğini kavramıştı. Üzerinde düşünmeye başladı. Kurmaylar, gerçekten de ne yaptıklarını bilmez görünüyorlardı. Prof onun düşüncesini cevaplıyormuşçasına devam etti:

«Askerlere subaylarının sorunlarını düşünecek zaman bırakılmamalıdır. Her zaman bir şeyle ilgilenmeleri sağlanmalıdır... Aylaklık, onların yağmurda kalmış bir saban demiri gibi paslanmalarına yol açar.»

Az sonra kapı yavaşça açıldı ve nöbetçi içeriye üstleri karla kaplı iki genç köylü getirdi.

Genç köylüler, köy hakkında bilgi vermeye gelmişlerdi. Biraz şaşkındılar. Partizanları selâmlayıp ateşin yanına çöktüler. Çetnik vahşeti karşısında dehşete kapılmışlardı. En korkunç kıyımlara tanık olmuş subaylara, birbirleriyle yarışırcasına kıyım öyküleri anlatmaya başladılar. Birçok başka şeyin yanında, Moravalı değirmencilerin, her sabah kanallardan ırmağa, kadın ve erkek cesetleri bıraktıklarını da anlattılar.

Paul, köylülerin anlattıklarının çoğuna inanmıyordu. Yine de dinlediği öyküler karşısında titredi. Morava'nın öteki yakasında kendi köyü de vardı. Orası Çetniklerin elindeydi. İnsanları öldürüp öldürüp Morava'ya atıyorlardı. Gözlerinin önünde dehşet veren bir sahne canlandı... Bir ceset, Morava'da, kanallardan birinin ağzında, bir kavak dalına takılmış... Baş aşağı sarkıyor ve yeşil sular, kesik boğazı yıkıyor... Kesik boğaz bembeyaz... Ve saçlar dalgaların üzerinde ot gibi yüzüyorlar. Kış sisi ırmağı kaplamış. Üstü başı un içinde bir değirmenci sandalıyla yaklaşıyor. Geliyor ve cesedi sopayla itip akıntıya bırakıyor... Ailesinden uzun zamandır haber alamamıştı, onun için «kim bilir?» diye geçirdi aklından. O ana kadar ailesini hiç düşünmemiş olduğunu farketti.

Sırayla konuşan köylüler, o sabah Alman Başkomutanlığından yeni bir emrin geldiğini söylediler. Emre göre, Partizanlarla ilişki kuranlar derhal kurşuna dizilecek, evi yakılacak ve ailesi toplama kamplarına gönderilecekti. Köylüler, Prof'la Paul'un başları üzerine elli bin dinar, teğmenlerin başlarına yirmi beş bin dinar ve öteki partizanların her biri için de on bin dinar ödül konduğunu söylediklerinde, Paul düşüncelerinden sıyrıldı ve köylülerin yanına biraz daha yaklaştı.

Prof kahkahalarla güldü ve kaba bir şaka yaptı. Gvozden düşünceli düşünceli, alevlere baktı. Köylüler en sonunda, köyde yaralıları saklayacak bir yerleri olmadığını da belirttiler. Prof onları yüreklend rmeye çalışarak uzun süre konuştu. Adamlar pek heyecanlanmadılar. Kararlaştırılan yerde buluşmaya söz vererek oradan ayrıldılar. Kurmaylar şimdi yalnız kalmışlardı.

Kimse konuşmadı. Paul zaman zaman cebinden saatini çıkarıyordu. Kimi kez saate bakıyor, kimi kez de kalın bıyıklarının altından sövlenivordu. Hâlâ kurye John'un geleceğini umuyordu. Aslında, bir harekât planı az çok olmuştu kafasında. Yine de böyle bir planın, Partizan Baskomutanlığı'ndan gelmesi daha güvendirici olacaktı. Ayrıca bu yolla, Başkomutanlık birliğin geleceği üzerinde dolaysız bir rol oynayacaktı. Birlik kurulduğundan beri, böylesine ağır koşullar altında kalmamıştı... Bu sırada Gvozden, oturduğu ters çevrilmiş fıçının üzerinde kıpırdanıp duruyor, bir yandan da ateşi karıştırıyordu. Prof ise elindeki haritaya dalmıştı. Haritayı ışığa yaklaştırıp uzaklaştırıyor ve kalemiyle düz çizgiler çekerek işaretliyordu.

Gece geç vakit, atesin yanından uzaklasan Paul, «Peki yoldaşlar, ne yapacağız şimdi?» diye sordu. «John'u ve Brka'nın direktiflerini beklemenin bir anlamı yok artık. Birliğin ne olacağına, bu gece

kendi başımıza karar vermek zorundayız. Sen ne düşünürsün Prof?»

Prof iri, koyu gözlerini kırpıştırdı. Paul'un durağan ve soran bakışlarına karşılık, sakin sakin haritayı inceliyormuş gibi yaptı. Ama kirli ve yırtık haritanın kenarlarını buruşturup duran parmakları, sinirliliğini belli ediyordu. Bir süre hiç bir şey demedi. Sonra kendine hâkim olmaya çalışarak konuştu:

«Sanırım ne görüşte olduğumu az çok biliyorsun. Görüşümün doğruluğundan bu gece daha da eminim. Çünkü dünden beri üzerinde uzun süre düşündüm. Eğer başka türlü davranacak olursak, o zaman bütünüyle siliniriz. Ya sen ne öneriyorsun? Herhalde senin dün söylediğin gibi hareket etmemizi düşünmüyorsundur?»

«Yine öyle düşünüyorum. Nedenini de söyleyeyim.» Paul birliğin yok olmaktan ancak iki müfrezeye ayrılarak kurtulabileceği yolundaki inancını ağır ağır ve ayrıntılarıyla anlatmaya başladı. Bu iki müfreze çemberi yarıp, Jastrebak'tan çıkacak, her biri ayrı yönlerden hareketle, Kopaonik ve Şumadya'ya varmaya çalışacaklardı. Bu yolla Almanları yanıltacaklarına inanıyordu.

«Bu çılgınca bir serüven olur!» dedi Prof kendinden çok emin bir sesle.

Paul sinirlendi: «Neler söylüyorsun? Neyin var bugün senin? Kendini büsbütün yitirmişsin, kim olduğunu unutuyorsun! Birlik için olmak ya da olmamak sorunudur bu. Ne olacağı kesinlikle üçümüze bağlı artık. Ve böyle bir anda senin bu davranışın...»

«Benim yerimde kim olsa aynı şekilde davranırdı. Dur da anlatayım planının neden böylesine tehlikeli bir serüven olduğunu.» Kafasında verileri toparlamaya çalışırken, bir süre sustu Prof. Pek beceremmekle birlikte, elinden geldiğince sakin

kalmaya çalışıyordu. «Bunu söylemek aslında fazla bilgi gerektirmez. Garnizonlar ve Çetnik birlikleriyle dolu, düşman denetimindeki topraklara derinlemesine dalmak bir serüvendir. Hele bunu silahları yetersiz ve bu karda çıplak ayak gezinen adamlarla yapmak, sonu intihara varacak bir çılgınlıktır. Bizim için tek kurtuluş yolunun Jastrebak'ta tutunabilmek olduğuna eminim.» Prof, bu tür sorunlarda karar verecek tek kişinin kendisi olması gerektiğine inandığından, uzun süre konuştu.

Prof konuşurken, Paul gözlerini yere dikmiş, eliyle saçlarını karıştırıp duruyordu. Korkunç önsezilerle doluydu. Askerî sorunlar karşısında, Prof'la aralarında ilk kez böylesine kesin bir görüş ayrılığı doğuyordu. Prof'ta, iyi bir komutana gerekli olan tüm yetenekleri vardı. Becerikli, kararlı ve cesurdu. Mükemmel bir komutandı. Birliğe ilişkin askerî kararları, her zaman Prof tek başına alırdı. Paul onun bu kararlarını onaylamakla yetinir ve son sözü hep ona bırakırdı. Paul'a göre, böylesine zor bir durumda ortaya çıkan görüş ayrılığı, birliği büyük bir yıkımın eşiğine getirecekti. Bunu nasıl önleyebileceğini bilemiyordu. Prof'un önerisini kabullenmesi olanaksızdı. Yıkımı davet etmekten başka bir şey olmazdı bu.

Paul, bunları düşünmekte olduğundan, Prof'a cevap vermemişti.

«Anlasılan, sen paniğe kapılmışsın Paul! Cephanemiz tükenmiş, her yanı kar kaplamış ve sen bizim Cetnik'lerin en yoğun oldukları bölgeye dalmamızdan söz ediyorsun! Üstelik dümdüz bir ovaya gideceğiz çarpışmak için!» Gvozden bunları söylerken, sözlerinin etkilerini ölçmek istercesine Paul'un yüzüne bakıyordu.

«Durun bakalım...» diye araya girdi Paul. «Bence asıl panik içinde olan sizlersiniz! Bizler

için düşman artçıları diye bir sorun yok ortada.» Paul sustu. Yüzünü düşünceli bir ifade kaplamıştı.

Kısa bir suskunluktan sonra Gvozden, Paul'a bakarak «Ben Prof'la aynı görüşteyim,» dedi.

Kimse konuşmadı. Rüzgâr kulübenin çevresinde durmadan uğulduyordu.

Paul bundan sonra atacağı adımın ne olması gerektiğini düşündü. Yardımcısının ölümünden beri, Parti şefinin görevlerini de Paul üstlenmişti. Bu koşullarda Parti'nin kendisine tanıdığı tüm yetkileri öne sürmesinin tek çıkar yol olduğu kanısına vardı. Otoritesini tam olarak kullanmanın zamanı gelmişti.

«Yoldaşlar! Sizlerle birer Parti üyesi olarak konuşmak istiyorum. Bu tavrınızın bizi sürükleyeceği yer...» diye başladı Paul.

Bir Parti şefi olarak üstünlüğünü kullanma girişimi, aralarının daha da açılmasına yol açtı. Ve Paul sonunda bir Parti toplantısı için çağrı yapmaya karar verdi. Prof'la, Gvozden'e bu isteğini bildirdikten sonra ayağa kalkıp, dışarı çıktı.

Rüzgâr, yüzüne bir kırbaç gibi çarpıyor ve her yanını kar içinde bırakıyordu. Kulübenin önündeki nöbetçi, Paul'u gördüğünü belli etmek için öksürdü. Paul, birinci müfreze'nin yattığı kulübenin kapısına kadar yürüyüp durdu. Düşünmeye başladı: «Acaba toplantıdan önce her biriyle ayrı ayrı konuşmalı mıyım?»

Kulübede birisi, bir şeyler okuyordu. Paul dinleyerek, ne okunduğunu ve kimin okuduğunu anlamaya çalıştı. Kulağını kapıya dayadığında, içerideki sesi az da olsa duyabiliyordu:

...Sarılmış durumdasınız Partizanlar! Cephanesiz ve silahsız kaldınız. Nevle savasacaksınız? Kimin için öleceksiniz? Moskova için mi? Stalingrad düştü! Moskova kuşatıldı. Kızıl Ordu kargaşa içinde. Tito'nun kuvvetleri Bosna'da dağıldılar. Tito,

kurmaylarıyla birlikte dağ yollarından kaçıyor. Kendinizin ve ailenizin hayatlarını kurtarmak istiyorsanız, silahlarınızı bırakıp evlerinize dönün. 1 Ocak'a kadar teslim olmayanlar ailelerini, evlerini barklarını yitireceklerdir...

Paul okunanları duymuş, okuyanı da tanımıştı. Okunan, birkaç gün önce bir uçaktan atılmış olan Alman duyurusuydu. Sima isimli Partizan okuyordu duyuruyu. «İşte en kötüsü şimdi başlıyor...» diye düşündü. «Korku denen şeyle nasıl savaşılabilir?» Aklından geçenlerden tedirginlik duyuyordu. Kapı dinlemekten hoşlanmazdı. Bu yüzden öksürerek geldiğini duyurdu ve yavaşça içeriye yürüdü.

Ateşin başında üç partizan oturuyordu. Komiserin beklenmedik gelişiyle şaşırdılar. Kendilerini suçüstü yakalanmış gibi hissetmişlerdi.

Paul alçak sesle, «Daha uyumadınız mı yoldaşlar?» diye sorduktan sonra yanlarına çöktü.

Aka cevapladı: «Üşümekten uyuyamıyoruz.» Eski bir hava kuvvetleri çavuşu olan Aka, sonraları zorla alındığı Nediç'in Arazi Muhafızları birliğinden, geçen sonbaharda kaçmış, partizanlara katılmıştı.

«Cepheden gelen son haberleri duydunuz mu?»

Partizanlar, duymadıklarını söylediler. Paul geçmiş haberlere dayanarak kafasından bir öykü yarattı. Kızıl Ordu'nun son birkaç günde kazandığı önemli zaferlerden, Proleter birliklerince kurtarılan kentlerden söz etti. İnandırıcılıkla konuşuyor, neşeli ve coşku dolu görünmeye çalışarak, karşısındakileri de heyecanlandırmak, giderek zayıflayan zafer tutkularını yeniden alevlendirmek istiyordu.

Partizanlar, Paul'u tek söz etmeksizin dinlediler. Fakat gözleri ve davranışları, ona inanmadıklarını gösteriyordu.

Paul, Parti üyelerini uyandırdı, toplantı için hazırlanmaya çağırdı. Kulübeden çıkarken üzgün görünüyordu.

— 3 —

Birinci müfrezedeki, 'Komünist Gençlik Hareketi' sekreteri olan Vuksan, o geceki Parti toplantısını yaşamı boyunca unutmayacaktı. Parti hakkında, ne denli gerçekten uzak ve çocuksu şeyler düşlediğini ilk kez o gece anladı. Her biri Parti üyesi olan, sağlam ve sınanmış devrimcilerin, böylesine birbirlerine girebileceklerini, birbirlerine öfkeyle saldırabileceklerini düşünemezdi bile.

Toplantının geçerli olabilmesi için gerekli her koşul hazırdı. Vakit gece yarısıydı. Tipi öylesine uğulduyordu ki; sanki ölüm, kendi ölümüyle karşılaşmıştı. Birlik kuşatılmıştı, adamlar aç ve bitkindiler. Uykuları soğuk ve korkuyla bölünmüştü. Komiser onları kaldırıp subayların kulübesinde topladı. Kulübe dumanla doluydu. Onca adam kulübeye sığıştı. Soğuktan titriyor ve böyle zamansız bir toplantıya karşı, uykulu uykulu söyleniyorlardı. Bir bölümü daha gündemi bile dinlemeden, kafa sallayıp, onaylamaya başlamıştı.

Paul söze girdi:

«Yoldaşlar, gündemde yalnız bir madde var: Bu durumda ne yapılması gerekir? Biz kurmaylar, karar birliğine varamadık. Herkesin değişik görüşleri var ve kimse de görüş değiştirmeye niyetli değil. İşte durum böyle...»

Paul konuşurken, Vuksan düşünüyordu: «Önderlerimiz ve eski devrimciler oldukları halde, nasıl olur da uyuşamazlar? İçlerinden biri oportünist

demektir bu... Ama hangisi olabilir? Aslında Prof haklı. Burada, Jastrebak'ta efendi biziz. Üssümüzü neden terkedelim? Ama Gvozden aptalın teki. Tam bir küçük burjuva mantığına sahip. Bir adamın özel mülkü varsa eğer, bir devrimde ona güvenemiyeceğin anlamına gelir bu... İşi gücü yiyip içip yatmak, Almanların kendiliklerinden gitmelerini beklemektir. Peki Paul'un derdi ne? Oysa ki güvenilir bir adamdı... Çok garip! Paul neden böyle davranıyor? Çetnikler orada bizi beklerken, Morava ve Kopaonik'e gitmemizi hangi nedenle istiyor acaba? Oraların halkı bize karşı kışkırtılmıştır. Ah bir yaz olsaydı! O zaman mısır tarlalarında gizlenebilirdik hiç değilse. Şu savaştan kaçınmak yok mu, çıldırtıyor beni... Bu aydın takımının hepsi bir zaten... Komiser hakkında böyle şeyleri nasıl düşünebilirim? Doğru değil yaptığım!»

Paul konuşurken, Gvozden ve başkaları ikide bir sözünü kesiyorlardı. Bu yüzden Paul onları bir kaç kez sertçe uyarmak zorunda kaldı.

«...Parti toplantısı böyle mi olur? Karşılıklı atışmalardan başka bir şey değil bu! Hepsinin cezalandırılmaları gerekir. Yeni bir şef seçmeliyiz kendimize. Hücre'nin bütünlüğünü bozuyorlar. Birlik yıkıma uğrayacak. Dertleri ne bunların? Kadınlar hamamı mı sanıyorlar burasını!»

Vuksan çevresindeki yoldaşlarına soran gözlerle bakıyordu. Hepsinin yüzlerinde, tanımlanmaz bir şaşkınlık okunuyordu. Uykulu olanlar, başlarını kaldırmış, ikircikli içinde Paul'a bakıyorlardı. Prof en sonda, ötekiler görüşlerini açıkladıklarında konuşacağını belirtti. Gvozden, Prof'la aynı görüşü paylaştığını söyledi.

İlk konuşan Prof'la Gvozden'e şiddetle karşı çıkan çavuş Nikola oldu: «Paul bütünüyle haklı! Bölge hakkında deminden beri sürdürdüğünüz saç-

ma tartışma yetti artık Nerede Alman işgâli varsa, orası bölgemizdir bizim.»

«Bu Nikola gerçekten olağanüstü! Tam bir proleter! Tıpkı böyle, her an, her yerde devrimci olmalı insan. İşin doğrusu budur,» diye düşündü Vuksan. Hâlâ kendi kendisiyle tartışmayı sürdürüyordu.

Oralı köylülerden Yuroş söz aldı: «Jastrebak'ı terkedecek olursak, bölgenin politik denetimini büsbütün yitiririz. Halkın bize güveni kalmaz. Her şey Draza ve adamlarının eline geçer ki, bu da bizim sonumuz olur... Adamlarda moral denen şey kalmadı. Biz tutup iki müfrezeye bölünecek olursak, işimiz bitti demektir. Jastrebak'ta kimse bir şey yapamaz bize. Paul yoldaşın tehlikeyi gereğinden fazla abarttığını sanıyorum.»

«Kuluçkaya yatmış tavuklar gibi oturuyoruz bu dağda, yetti artık! Düşündüğüm şu ki; eğer iki gün içinde buradan gitmezsek, birliğe veda etmemiz gerekecek. Söyleyeceğim bu kadar,» dedi ikinci müfrezenin teğmeni Vuk.

«Vuk yiğit adamdır. Doğruya doğru, eğriye eğri der, orası öyle... Gel gör ki, hangisi haklı? Hepsinin söyledikleri bazı doğrular taşıyor. Ama işin en doğrusunu bulmamız gerekli. Altışarlık, yedişerlik gruplaşmalar var. Birlik bölük pörçük olacak sonunda. Korkunç bir şey bu!»

Bunca zaman boyunca, kafası karmakarışık olan Vuksan, kimin tarafını tutması gerektiğini düşünüyordu. Toplantı uzadıkça, giderek artıyordu kararsızlığı. Bölge köylülerinden olan Parti üyelerinin hemen hepsi, Paul'un görüşüne karşıydılar. Evlerinden uzakta savaşmak istemiyorlardı. Geriye kalanlar bölünmüştü. Bir çoğu da sessizce karşıt görüşleri dinliyor ve uykusuzluktan esniyorlardı. Uzlaşmazlık gittikçe arttı ve birbirlerine karşı kırıcı sözlerin kullanıldığı, acı bir atışmaya dönüştü... Vuk-

san daha fazla dayanamadı. Ayağa fırlayıp boğuk bir sesle konuştu:

«Yoldaş Paul, nedir bu olanlar? Bir Parti toplantısı değil bu! Burada hücreyi yok etmeye yönelik ve her şeyi sona erdirecek kişisel tartışmalar sürdürülüyor!» Sinirli sinirli yutkundu. Başını inanamazcasına iki yana sallayarak oturdu.

Kimse konuşmadı... Herkes suçlu suçlu, bu zayıf ve çocuksu yüzlü delikanlıya baktı. Üst taraftan iki dişinin eksik olması, peltekçe konuşmasına yol açıyordu. Sırtındaki, rütbeleri sökülmüş Alman üniforması, bedenine sıkıca oturuyordu. Ayaklarında, Alman piyadelerinin giydiği, kısa ve geniş ağızlı çizmelerden vardı. Eskiden bir garda çıraklık eden Vuksan, partizanlar arasında disiplinliliği, fedakârlığıyla tanınırdı. Su taşımaktan suikast yapmaya kadar her zaman her göreve gönüllüydü.

Paul ona hiç bir şey söylemeden toplantıdakileri düzene çağırdı.

Rüzgârın bile sinmiş göründüğü, kısa bir sessizlikten sonra Prof alçak sesle konuşmaya başladı. Söylediği her kelimenin üzerinde önemle duruyordu.

Prof konuşurken, Vuksan, «Bütün olanların sorumlusu sensin!» diye düşündü. Vuksan'a bunları düşündüren, Prof'un söyledikleri değil, fakat Prof'un konuşurken takındığı tavırdı. Yoksa genel olarak, Prof'un görüşüne katılıyordu. Ancak Prof'un, o sinsi ve iğneleyici tavrı, kendisini rahatsız ediyordu.

«... Yoldaşlar, eğer hepiniz Paul'un görüşündeyseniz, o zaman ben komutanlık sorumluluğunu üzerime alamam. Çünkü burada birliğin yazgısı söz konusudur.»

Prof bunları söylediğinde, Vuksan ters bir çıkış yapmamak için kendini güç tuttu. «Buyurun işte! Bütün aydınlar, böyle kararsız ve oportünist

tipler oluyorlar! Nasıl bir komünist ki bu adam, tam kargaşa anında görevini yapmayı reddediyor? Doğru değil bu...» Vuksan yine kendi kendine konuşmaya başladığından, Prof'un söylediklerinin aynısını, daha ayrıntılı olarak açıklayan Gvozden'i dinlemiyordu.

Gvozden konuşurken, Paul başı önüne eğik, düşüncelere dalmış oturuyordu. Paçalarından otlar ayıklıyor ateşin küllerini karıştırıyor, arada bir de parmaklarıyla saçlarını sıvazlıyordu. Kaşları çatıktı. Paul'un ellerinin hareketleri, Vuksan'a, Paul'un düşüncelerinin dağınık olduğunu ve ne yapacağım kendisinin de bilmediğini düşündürdü. Ama Paul'un yüzüne baktığında, az önce aklından geçenlerin tam tersini gördü. Başının duruşu, çatık kaşları, alnındaki kırışıklıklar ve yüzündeki o sakin ifade, Paul'un ne istediğini bilmekten de öte, doğru bildiğini uygulamaya kesin kararlı olduğunu gösteriyordu.

«Parti'ye uyacağım. Evet! Parti hiç bir zaman yanılmaz» diye, kararını verdi Vuksan, Hemen ardından da ayağa kalkıp, bütünüyle Paul'un görüşünü paylaştığını bildirdi. Paul'la aynı görüşte olmayanların hepsini, oportünistlik ve korkaklıkla suçladı. Oysa komiserin haklı olup olmadığından aslında Vuksanda emin değildi.

Paul'un bütün ısrarlarına rağmen, toplantı boyunca hiç konuşmamış olanların da etkisiyle hücre, Bölge komitesinin direktiflerinin gelmesini beklemeye karar verdi. Kurye John'un ertesi gece geleceğini umuyorlardı.

Parti üyeleri aralarında mırıldanarak dağıldılar. İçlerinde en üzgün ve hoşnutsuzu, bu duygularını çocuksu tavırlarla ortaya kovan Vuksan'dı. O gece çok kötü şeyler olduğunu düşünüyor ve bunların, olacak daha da kötü şeylerin başlangıcı olduğunu seziyordu.

— 4 —

Paul'un içinden uyumak gelmiyordu. Kafası yorgun ve rahatsız bir halde oturmuş düşünüyordu. Prof ve Gvozden hiç konuşmaksızın, sürekli ateşi karıştırıyorlardı. Paul, kendisine nispet olsun diye aşırı sakin görünmeye çalıştıklarını geçirdi aklından. Hatta Prof alaylı bir tavırla gülümsüyor gibiydi. Prof'u düşmanca süzdü. Ne yapması gerektiğini bilemiyordu. İkisinin de varlıklarından rahatsız olmuştu. «Bir sigara olsaydı,» diye düşündü. İki gündür hiç sigara içmemişti. Tütün denen nesnenin varlığını unutmuş gibiydi. Oysa şimdi bir sigara için, yaşamının bir yılını verebilirdi. Birisi çıkıp da, bu fiyata bir sigarayı kendisine uzatsa, almak için bir an duraksamayacaktı. Bir kilo tütünü rahatlıkla içebileceğini hissediyordu. Şakaklarından bir tutam saçı tutup ağzına götürdü ve çiğnemeye başladı. Prof, Paul'la alay ediyormuşçasına, cebinden tütün çıkarıp, gazete kağıdıyla parmak kalınlığında bir sigara sardı. Paul hiç değilse bir nefes çekebilmeyi çok istiyordu, ama kendini tuttu. Vazgeçmek istercesine başını iki yana salladı. Prof, sanki Paul'un varlığının farkında değilmiş gibi davranıyordu. Prof'un tütün konusundaki bencil tavrından ötürü, Paul kendisini büsbütün kırılmış hissetti. Ayağa kalkıp, dışarı çıkmayı düşündü. Ama kendini tutmasını bildi. Oturduğu yerde saçlarını çiğnemesini sürdürdü.

Gvozden yattı ve sırtını ateşe dönüp uyudu. Sigarasını bitirdikten sonra, Prof da paltosuna sarınıp yattı.

Paul birden, yoldaşlığın ve onları birbirlerine

bağlayan her şeyin yittiğini hissetti. O gece kendine yöneltilen suçlamalar, ısrarlı bir fısıltı halinde, durmaksızın yankılanıyordu bilincinde. Paul'u, ötekilerin gözünde alçaltmak isteyen sözlerdi bunlar... «Moral çöküntüsü... Panik... Aydın kibirliliği... Bireysel tutku!» Paul bunları anımsarken, giderek öfkelendi:

«Topunuza ne demeli bilmem ki! Ama bozacağım sizi göreceksiniz! Ben kazanacağım» diyordu içinden gelen bir ses. «Birliğin sorumluluğunu ben üzerime alacağım. Bunun için ödemem gereken bedel ne olursa olsun alacağım bu sorumluluğu! Eğer tehlikede olan, birliğin geleceğiyse bir saniye bile duraksamamam gerekir. Bu bir devrimdir... Ben ne istediğimi biliyorum!»

Paul, düşünce fırtınası yatıştıktan sonra, aklına gelenle irkildi: «Peki haklı olduğundan nasıl bu kadar emin olabiliyorsun? Prof senden daha iyi bir asker değil mi? Her zaman en doğrusunu yapan o değil miydi? Rütbesinin gerektirdiği kararları alırken hiç yanıldığı oldu mu? Kimbilir belki de bir saldırıdan korkuyorsundur gerçekten?»

«Saçma düşünüyorum... Sorunları derinlemesine göremiyor onlar. Prof yanılıyor. Bu durum son derece açıktır.»

«Kendini ve yeteneklerini abartıyorsun... Kibirli ve hırslısın. Yadsıyabilir misin bunu? Başkalarının sana uymaları hoşuna gidiyor...»

«Ama kendime güveniyorum! Burada üzerime düşeni biliyorum. Yalnızca görevimi yapıyorum.»

«Ama başkalarına güvenmek de senin görevindir... Yoldaşlarına karşı, bövlesine düşmanca duyguları nasıl beslevebilirsin? Senin için düsündüklerini açıkça sövlediler dive mi bu kadar kızdın ve intikam peşinde koşuyorsun? Öyle ya komiser sensin...»

Paul kendi kendisiyle bu tartışmayı sürdürür-

ken inledi. Düşüncelerinin karmaşıklığının etkisi altında ürkmüş, dehşete kapılmıştı. Böylesi çelişkiler, bilincinde ilk kez su yüzüne çıkıyorlardı.

Garip bir ürperme geçti bedeninden. Önce üşüdüğünü sandı. Ateşe yaklaşıp, sırasıyla sırtını ve önünü ısıttı. Az sonra yeterince ısınmıştı.

Bedeninden aşağı, ateşten yanan yorgun dizlerine doğru bir ılıklık yayıldı. Paul görünmez bir düşmanla dövüşürmüşçesine, ya da giderek gömüldüğü bir bataklıktan çıkmak istermişçesine, ikide bir silkinip duruyordu.

«Ne yapmalıyım? Haklı mıyım? Eğer birlik benim yüzümden yıkıma uğrayacak olursa ne olacak?»

Bu son düşünceyle birlikte, bütün fikir ve eğilimleri sönükleşti, belleği bulanıklaştı... Kafasını topladığında bu durumun ne kadar sürdüğünü kestiremedi, fakat epey uzun sürmüş olmalıydı. Sonra sis dağıldı ve uyuşmuş duyuları, yeniden canlandılar. Önceleri farketmediği, ama giderek güçlenen bir istek duyuyordu şimdi... Prof'la her şeyi baştan konuşmak, öğütlerini dostça dinlemek ve söyleyeceklerine kulak vermek isteğiydi bu.

Paul başını göğsünden kaldırdı ve yoldaşlarına baktı.

Bir kayın kütüğü çatırdayarak, için için yanıyordu. Gvozden uykusunda huzursuzca döndü. Prof, Paul'un bakışlarını üzerinde hissetmiş gibi silkindi ve yüzünü ateşten yana döndü. O da uykusuzluğa dayanamamıştı. Paul onun uyanık olduğunu sandı, ama bir söyleşi açıp açmamak konusunda duraksadı. Cenesini koluna dayayıp, uzun süre oturdu. Prof'un, ateşin ışığında parıldayan, yorgun yüzüne bakıyordu...

«Nasıl böyle düşünebildim onun için? Ve neden?»

Giderek duygulanıyordu. Prof'la birlikte geçen

bütün yaşantısını anımsadı. Birlikteki yaşamları geçmişte oldukça mutluydu. Savaşın acılarını ve dehşetini henüz tatmamışlardı. Güzel anılarının hepsi de Prof'la bağıntılıydı. Birliğin içindeki tek arkadaşıydı. Geceleri dinlenirken birbirlerine içlerini dökerlerdi. Çarpışmalardan önce karşılıklı vedalaşan bakışları, hâlâ gözlerinin önündeydi. Zaferi, belki de birlikte göremeyeceklerini düşünerek birbirlerine kısa mektuplar bırakırlardı... Bu gece herşey tersine dönüvermişti...

«Korkunç! Nasıl düşünebilirim böyle şeyleri? Benden daha iyi, daha güçlü bir kişiliği var onun... Eminim benim onun için düşündüğüm şeyleri, o benim için düşünmüyordur. Duygularımı gizlemeyi de beceremem. Düşüncelerimi yüzümden okumuştur mutlaka...»

Paul kendinden utandı. Sürekli kendini suçluyordu. İçindeki hesaplaşmayı bıkana kadar sürdürdü. Giderek daha açık seçik düşünebiliyordu.

«Ne kadar da bencilim! Ne yapmalı, nasıl davranmalıyım?» diye, yumruğunu alnına dayayıp mırıldandı.

Birden silkinip kalktı ve dışarı çıktı.

Kulübeden birkaç adım uzaklaştığında durdu. Eğilip yerden biraz kar aldı, yüzüne ve alnına sürdü. Soğuk, nemli havayı derin derin ciğerlerine çekti. Rüzgâr azalmaya yüztutmuştu. Ama yine de ara sıra, kar yığınlarının içine bir tırpan gibi dalıyor ve darmadağın edivordu. Paul ikinci müfrezenin kulübesine doğru yürüdü.

İçeri girdiğinde nöbetçiyi ateşin başında gördü. Uğuldavarak yanan ateş, kulübeye titrek bir aydınlık vavmıştı. Hiç konusmadan, o da ateşin yanına oturdu ve çevresine bakındı.

Partizanlar birbirlerinin üzerlerine yığılmış, uyuyorlardı. Silahları bacaklarının arasındaydı. Başlarını birbirlerinin omuzlarına dayamış, kısa ce-

ketlerini ve kazaklarını da başlarına çekmişlerdi. Arada bir birisi uyanıyor, öteyana dönüp, titriyor ve tekrar büzülüyordu. Nasıl da isterlerdi birbirlerinin ılık kaltuk altlarına sığabilecek kadar küçük olmayı!.. Uyuyan müfrezenin horultuları, neredeyse uzaklardan duyulabilecekti. Yaralılar durmaksızın inliyor ve uykularında konuşuyorlardı. Islak giysi ve postalların buharı, bir de tezek, odayı leş gibi kokutmuştu. Paul uyuyan partizanlara baktı...

«Soluk soluğalar... Donuyorlar! Belki yarın, belki birkaç gün sonra, bir çoğu soğuğu bir daha hiç hissetmeyecek,» diye düşündü.

Dudaklarını ısırdı. Yüz hatları gerildi.

Titrek alev ışığı, tahtaları, ceketleri, silahları, yırtık çarık ve postalları aydınlatıyordu. Paul bakışlarını bir partizandan, ötekine çeviriyor, her biri üzerinde durup düşünüyordu.

«Belki bu ölecek önce! Efendi çocuktur! Ama her nedense hep böyleleri ölür. Partizanlara katıldığında daha orta okula yeni başlamıştı. Kısa pantolonu ve beyaz sandaletleri vardı. Paslı bir tüfek getirmişti beraberinde. Birinci Dünya Savaşı'ndan kalma bir tüfek... Ve hâlâ onu kullanıyor.

«Bu ise kendini kurtarmasını bilir. Küstah ve şeytan gibidir. Gece yarısı nöbetlerini tutması istendiğinde hep güçlük çıkarır. Vuk'la sürekli atışır. On gün cephanesiz bırakma cezası vermiştim ona... Acaba süresi doldu muydu? Her neyse, sabaha ona cephane verilmesi için emir verevim, cehenneme kadar volu var! Ayakları da çıplak neredeyse. Ayak topuğu bir elma gibi çıkmış dışarı. Eliyle ovalayıp duruyor. Üşümüş tabiî...»

«Bu zavallı gidecek her halde! Ağır aksağın tekidir! Onun olduğu yerde, işler hep aksar.»

«Bu da öyle... Aklını yitirir sanki, kendini hiç sakınmaz. Her köyde bir sevgilisi vardır... Kendini

kibar bir bey sanır. Herkese öğrenci olduğunu söyler. Oysa aslında terziymiş...»

«Bu da öleceklerden...»

Uyarı niteliğindeki bu düşünceler Paul'u ürküttü. Durumlarına ve garip önsezilerine bakılırsa, birliğin sonu gelmiş gibiydi.

«Ne yapmalıyım? Ne düşünüyorlar acaba? Kim haklı? Prof mu, yoksa ben mi?» diye sordu kendi kendine. Sorularının cevabını ararcasına, uyuyan askerleri yeniden gözden geçirdi.

«Nikola, benim yanımdadır! İşçi ve eski bir komünisttir... İlerlemesine dikkat etmeliyim.»

«... Georgi de bendendir. O zaten Nikola ne yaparsa onu yapar. İkiz kardeş gibidirler. Biraz daha aklı başında olsaydı, onu Partiye almakta duraksamazdım.»

«Ya Stanko? Onun ne düşündüğünü kimse bilemez...»

«Slatina'lı bu adamsa, kendi topraklarından ayrılmak istemiyor.»

«Bu da Prof'un yamndadır.»

Komiser uyuyan birliği, uzun süre inceledi. Sonunda çoğunluk kendi yanındaymış gibi göründü ona. Rahatladı. Planını, bedeli ne olursa olsun, sonuna kadar uygulamaya ve duraksamak için hiç zamanları olmadığına karar verdi. Gecenin bitimine doğru, kendine güveni yerine gelmişti.

Paul'un arkasında biri öksürdü ve kalktı. Paul gerive döndüğünde Yevta'yı gördü. Altmış yaşındaki Yevta, birliğin en yaşlısıydı. Savaştan önce, Jastrebak'ta çobanlık. ırgatlık, odunculuk, arabacılık vapmış ve mangal kömürü yakma işinde çalışmıştı. O yöredeki bütün kayın ağaçlarını tanır, su kavnaklarını ve volları avucunun içi gibi bilirdi. Almanlar ülkeyi isgâl ettiklerinde, bir silah satın alıp kendi basına dağlara çıkmıs daha sonravsa birliğe katılıp bir partizan ve güvenilir bir kılavuz olmuştu.

Paul, «Neden uyumuyorsun Yevta yoldaş?» diye sordu.

«Seni seyrediyordum... Öyle sanıyorum ki seni düşündüren bir şey var! Sana bir şey söyleyeyim mi komiser yoldaş; askeri kurşunlar öldürmez. Dikkatsizlik ve aklını yitirmek öldürür askeri. Bunu hiç unutma! Bu savaş üçüncü savaşım oluyor ve umarım sonuncusudur artık,» diye cevap veren Yevta, Paul'un yanına oturdu.

Paul hemen karşılık vermedi, Yevta'nın çok anlamlı sözleri üzerine düşündü.

Sonra birden, duyduğu kokuyla irkildi: «Rakıyı nereden buldun?»

«Rakı iyi şeydir! Yaralılar için taşırım yanımda. Güvenlik için yani... Savaşta biraz temiz paçavra ve birkaç damla rakı, bir askerin yaşamını kurtarabilir.»

«Herkeste moral çöküntüsü... Alman bildirileri... Hücrenin kararsızlığı... Ve hepsinin üstüne şimdide rakı. Korku içiriyor bunu onu,» diye düşündü Paul.

Yevta'nın üst dudağını kaplayan gür bıyıkları vardı. Dişleri dökülmüştü. Paul'a bir tutam tütün uzattı, çakır keyif olduğunu belli eden bir fısıltıyla konuşmaya başladı.

Paul huzursuz olmuştu. Yevta'yı dinlemedi. Ona kızıp kızmamak arasında bocalıyordu. Ne demeliydi? Uygun kelimeleri bulamadı. Sinirlenip Yevta'yı azarlayacağından korkuyordu. Oysa yaşlı ve yiğit bir adama böyle bir şey yapmak istemezdi. Ayağa kalkıp, çıkmava davrandı, ama Yevta onu kolundan yakalayıp fısıldadı:

«Bir dakika! Acıkmış ve susamış olmalısın. Çantamda biraz pastırma, mataramda da rakı var! Kaygıların seni tüketmiş. Bitlenmişsin! Donuyorsun! Kolay yaşam değil bu...»

Yevta uzanıp çantasını aldı. Daha önce de çan-

tasından bazı şeyleri kimseye göstermeden, komutana ve komisere vermeye kalkıştığı olmuştu. Baharda, Prof'un çok sevdiği mantar çorbasından yapıp, gizlice ona götürürdü. Ama Prof, çorbayı öteki yoldaşlarıyla paylaşırdı. Yevta buna kızardı. Her seferinde, bundan böyle Prof'a bir erik bile sunmayacağına yeminler ederdi.

Paul gün boyunca hiç bir şey yememişti. Ama yine de kendisine sunulanları reddetti. Aç olmadığını söyledi. Yevta kırılmış ve kızmıştı.

«Bunları sana komiser olduğun için verdiğimi düşünmüyorsundur umarım?»

«Hayır! Aklımdan bile geçmez! Canım istemiyor o kadar.» Paul bunları söyledikten sonra dışarı çıktı. Yevta onu izledi.

«Seninle yalnız konuşabilir miyim?» diye, Paul'u ceketinden tutup sordu. «Yoldaş Paul, söyle bana lütfen, durumumuz ne olacak? Bedenimin her yanı sızım sızım sızlıyor, ama yine de uyku uyuyamıyorum. Baykuşlar gibi uyanıktım bütün gece. Bu barbarlar kanımızı emiyorlar. Sırbistan'ı yok etmek isteyen haydut sürüleri bunlar. Hepsi bize karşı birleşmişler. Almanlar, Çetnikler ve Nediç'in adamları... Ama yine de bizim ne olacağımızı bilmen gerekir. Bir şeyler düşündüğün belli. Anlat bana. Bir mezar kadar sesiz duracağıma yemin ederim!»

Paul sarsılmıştı. Elini Yevta'nın omuzuna koydu. Bir süre hiç bir şey demedi. Sonra durumu, ayrıntılarıyla açıklamaya başladı. Birliğin tüm güçlükleri yeneceğine inandığını söyledi. Daha önce uydurmuş olduğu, Doğu Cephesi masalını Yevta'ya da anlattı. Fakat Yevta'nın, Jastrebak'ı terk edip etmeme konusunda ne düşündüğünü sormaya çekindi. Uzun uzun konuştu. Yevta, Paul'u dinledi ama hiç bir karşılıkta bulunmadı. Yevta'nın kendisine pek inanmadığını düşündü Paul...

Yevta'nın yanından ayrıldığında, Paul daha yıkık ve daha kaygılıydı. Subayların kulübesine gitmedi. Canı istemiyordu. Bir şeyler yapmış olmak için, nöbetçileri dolaşmaya çıktı.

Neredeyse gün doğacaktı. Rüzgâr durulmuştu. Dağın eteklerinde bir köyden, horozların ötüşü duyuluyordu. Ormanın bitiminde nöbetçi Malişa'ydı. Bir kayın ağacına dayanmıştı. Ellerine hohlayıp ısıtmaya çalışıyordu. Ayak seslerini duyduğunda döndü.

«Rasina'dan makineli tüfek sesleri geliyordu az önce.»

«Önemli değil,» diye cevap verdi Paul.

Başlarının üzerinden bir yabanî kaz sürüsü uçtu. Paul ve Malişa birbirlerine baktılar. Her ikisi de karşısındakinin düşüncelerini okudu. Bir süre öyle yüz yüze durdular. Hiç konuşmadılar. Sonra Malişa sordu:

«Bu kazlar nereye uçuyorlar böyle Paul yoldaş?»

«Oraya...»

«Orası neresi?»

«Uzaklara... Denizden öteye! Başka zaman anlatırım sana bunları.»

«Kanatlarımız olsaydı bizim de... Uçsaydık!» diye mırıldandı Malişa.

«Nereye uçardın Maşa?»

«Bir yerler bulurdum elbet...»

Paul söyleyecek söz bulamadı. Kulübeye doğru yürüdü.

Partizan Bovana, subay kulübesinin kapısına tebesirle bir şeyler yazıyordu. Paul onu görünce şaşırdı.

«Ne yapıyorsun Bovana yoldaş?»

«Kendin bak... Bugün yılbaşı!»

«Yılbaşı!» Paul eğilip kapıdaki yazıyı okudu. «1 Ocak 1943; Yeni Yılınız Kutlu Olsun.»

«Boyana bu yazıyı Prof için yazmıştır,» diye düşündü Paul. Bir şey demeden kulübeye girdi.

— 5 —

O gece kimse rahat uyumadı. Korku, kuşku ve önsezi adamların uykularını bölüyordu.

Teğmen Vuk ise hiç uyumadı. Nedeni başkaydı ama. On gün önce karısından bir mektup almıştı. Bir defter yaprağına yazılıydı mektup. Yazılar iri ve düzensizdiler. Ama sökmek kolaydı.

«Sevgili Miloş'um,» diye yazıyordu. «Uzun zamandır senden haber alamadım. Her gece sana mektup yazıp gizliyorum. Sonra çıkarıp okuyorum. Draza'nın adamlarıyla başım belâda. Ellerinden gelse çiğneyip yutarlar beni. Onlarla karşılaştığımda gülüyorum, sırf o kan emiciler korktuğumu anlamasınlar diye... Branka'nın senin karın olduğunu bilip bilmemeleri umurumda değil. Ama Çeda'ya senden söz edemiyorum. Hiç bir şeyin farkında değil henüz. Söylesem gidip komşulara ve öteki çocuklara yayacak. Dün gelip sordu bana: Anne niye herkes bana küçük partizan diyor, diye. Büyüyor. Her gün yeni şeyler soruyor. Çoğunlukla yalan söylüyorum ona. Çocuk, ama yine de anlıyor. Ah bir görsen, nasıl da büyüdü! Senin gibi uzun boylu olacak. Kızdığı zaman gözleri seninkiler gibi çakmak çakmak oluyor. Sinirlilik yönünden babasına çekmiş. Ayak başparmağı da seninki gibi kanca. O olmasa yaşayamam! Ona baktığım zamanlar, senin çocukluğunu görüyorum. Öpüyorum onu! Ve gıdıklıyorum, konuşamaz hale getiriyorum!

Radyo savaş uzun sürecek diyor. Doğru mu bu Misa? Onca zaman sensiz ne yapacağım? Yıllarca dayanamam tek başıma. Sensiz olamam! Ölürüm!

Yüreğim acıyla dolu. Gün boyu çalışma dertlerimi unutturuyor bana. Ama geceleri... Geceleri korkunç! Paramparça hissediyorum kendimi. Evin olanca ağırlığı, boğazıma çöküyor sanki. Boğulacak gibi oluyorum. Kış da bastırdı üstelik... Kim bilir neredesin? Yolladığım çorapları aldın mı? Oh Mişa kanatlan ve uç gel bana! Öylesine kucaklardım ki seni... Ne yapardım acaba? Geceleri bir şeyler oluyor bana. Ağlıyorum! Kızına sakın! Başka kimsem yok ki dertleşeyim. Bir gece olsun gelemez miydin? Tam bir yıl ve üç ay oldu seni görmeyeli. Başkası belki dayanırdı bunca zaman, ama ben... Yazamıyorsan hiç değilse bir haber ilet. Bir yolunu bul artık. Ev sorunlarından söz edip kafanı şişirmeyeyim.

Hoşça kal. Kendine iyi bak. Mişa! Sevgilim, benim için ne demek olduğunu biliyorsun. Branka'n seni çok seviyor... Öpüyor seni... Her zaman seninim. Yaşamımın sonuna dek de senin olacağım.»

Branka mektubu ardına bir şeyler daha eklemişti. Ertesi gece yazmış olmalıydı :

«Gece oturup düşündüm Miloş. Yaşam bize ne verdi? Gençliğimiz nasıl harcandı? Çalışmaya başladığımda on beş yaşımdaydım. Bütün gücümü Miletiç'in tarlalarında ve bağlarında tükettim. Kazılarda baştaydım. Bağda oluklar kazılırken, Levaç'lı erkeklerin yanı başındaydım. İki dinar fazla öderlerdi bana. Kimi zaman da arabalarıyla panayıra götürürlerdi beni. Sonra evlendik. Sen o bıçkı fabrikasında çalışmaya gittin. Yalnız Cumartesi geceleri gelirdin eve. Elbiselerini değiştirirdin. Pazar gecesi giderdin yine. Oysa ne kadar da çok şeyim vardı seninle konuşacak. Askerlik yaşın geldi çattı sonra.. Sonra savaş. Ve şimdi de partizanlar! Hepsini toplarsan Miloş, hiç yaşamadık denebilir...»

Mektup bitmiyordu. İki satır daha vardı. Ama yazılar öyle karalanmışlardı ki okuyamadı.

Mektubu defalarca okudu. Ezberledi. Üzülmüş

ve huzursuz olmuştu. Partizanlara katıldığından beri evinde olup bitenleri düşündü. 1941 Ağustosuydu. Almanlar babasını öldürüp evlerini yakmışlardı. Ondan birkaç ay önce de Çetnikler annesini öldürmüşlerdi. Yalnız karısı ve çocuğu kalmıştı. Annesiyle babasının ölümü Vuk'u çok sarsmıştı. Hele annesininkini hiç bir zaman kabullenememişti. Olaydan sonra sessiz, içine kapanık biri oldu. Sararıp soldu. Zaten zayıf ve ince yapılıydı, ama annesinin ölümüyle öylesine zayıfladı ki, yüzünün kemikleri ceviz gibi ortaya çıktılar. Çene kemiğinin şekli iyice belirginleşti. Derinlere çekilen gözleri, sönmüş kömür taneleri gibiydiler... İnce bıyıkları, yaşlı bir köylününkiler gibi yukarıya kıvrıktı. Yüzü durgun ve anlamsız bir şekle girmişti. Fazla konuşmazdı. Çarpışma sırasında emir alıp verirken konuşurdu. Ya da birisinin onu kızdırıp, küfür etmeye zorlaması gerekirdi. Vuk'un başından geçenleri, onun yiğitliğini ve subay olarak yeteneklerini bilenler fazla üstüne varmazlardı. Geceleri düşünde annesiyle babasını, ya da karısını ve üç yaşındaki oğlunu görüp, ağlayarak uyanırdı. Çarpışmalarda sanki ölümüne susamış gibiydi. Çatışma çizgisinden ayrılır, üzerine yağan kurşunlara aldırmadan ileri atılırdı. Artçı olarak görevlendirildiği zamanlar, üstleri kendisini uyarana kadar geri çekilmezdi.

Her şeyin böylesine rezil oluşu Çetnikler yüzündendi. Ailesini büsbütün yitirmekten korkuyordu. Onların yaşadığı yörelere geçmek için sonsuz bir istek sarmıştı benliğini. Bulmalıydı onları. Bu derdini Paul'a açmayı birkaç kez düşünmüş ama hep vazgeçmişti. Paul'un kendisini anlamayacağından çekiniyordu. Paul'un önerisine göre birinci müfreze Morava'yı geçecekti. Kendi de onunla giderse istediği olurdu. Öneriyi ilk duyduğunda üzerinden bir ağırlık kalkmıştı sanki. Sevinçten yüreği hoplamış-

tı. Bir sıcaklık yayılmıştı bedenine. Kanı damarlarında hızla dolaşmıştı. Neşelenmişti. Üzüntü ve acıları birden yok olmuşlardı. Kendi yöresinde çarpışacaktı. Karısını ve çocuğunu görebilecekti.

Daha sonra, köşesine çekildi ve gözlerini yumdu. Aklında hep karısının mektubu vardı. Belki yüzüncü kez yineledi ezberinden. Karısının ateşli sözlerini geçirdi aklından. Onunla olan yaşamını anımsadı. Bir anı canlandı belleğinde... Birkaç yıl önceydi... Otlakları yan yanaydı. Bir Temmuz günüydü. İkisi de inekleri otlatmaya çıkarmışlardı. Otlakları ayıran çitin yanında bir karaağaç vardı. Her nasılsa aynı anda varmışlardı karaağaca... Durup söyleşmişlerdi bir süre. İşten, evlerden ve dertlerden konuşmuşlardı. Sonra yitip gitmişlerdi mısır tarlasında... Gerisini daha da iyi anımsıyordu... Branka bol bir etek giymişti. Pamuklu kumaştan, siyah saten saçaklı bir eteklikti. Solmuş bir bluz vardı üzerinde. Başına beyaz bir başörtüsü bağlamıştı. Mısırdan çıktıklarında elindeki çalı çırpı demetini yere fırlatmıştı. Ellerini beline dayayıp dinlenmek için durmuştu. Övlesine inceydi ki beli, kırıldı kırılacaktı. Çabuk çabuk solumuştu. Kaslı kolları, dirseklerine kadar güneş yanığıydılar. Mısır çizik cizik etmişti kollarını. Alev alev yanan yüzü otlardan kirlenmişti. Bembeyaz dişleri, nemli, pembe ve çatlak dudaklarının arasından daha güzel görünüyorlardı. Başörtüsü hafifce kaymıştı. Mısır çiçeklerinin sarı tozları dökülmüştü siyah saçlarına. Soluk soluğa ve gülümseyerek durmuştu karşısında. Bakışları otlakta ve mısır tarlasında dolanmıştı. Branka'nın kara gözlerinin o viğit bakışlarından utanmıştı nedense. Gözleri kızın göğüslerine takıldığındaysa kıpkırmızı kesilmiş, derhal başını başka yöne çevirmişti.

Hava bulutlanıp birden karardığında henüz

akşam olmamıştı. Sağanak gelmişti ardından. Ilık ılık yağmıştı. Karaağacın altına sığınmış, başlarına bir çuval örtmüşlerdi. Nasıl da sokulmuşlardı birbirlerine... Eli Branka'nın dizlerinde, Branka'nın saçlarıysa yanağındaydı. Kızın kasları oynamıştı elinin altında. Hiç konuşmamışlardı. Yağmur giderek hızlanmıştı. Öylesine oturmuşlardı alaca karanlık çökene dek. Sonra ayağa fırlamıştı Branka.

Vuk kekelediğini anımsıyordu. «Sonbaharda seni istemeye gelsem kızar mısın?» diye sormuştu. Branka gülerek cevaplamıştı: «Kızar mıyım hiç!»

Vuk o günkü saflığını düşünüp gülümsedi. Gençliğinin en tatlı anısıydı bu. Onun için de hiç unutmuyordu.

Branka'nın bluzundaki mavi üçgen ve yuvarlak şekilleri anımsadı. Mısır yaprakları nasıl da çizmişlerdi kollarını... Koltuk altları terliydi... Elinde bir kabak çiçeği vardı. Sarı bir fincanı andıran çiçek tozunu çoktan boşaltmış, yapraklarının altları koyulaşmıştı. Çiçeğin sapını parmakları arasında döndermişti bir süre. Sonra avuçlarıyla ufalamıştı. Parmakları sapsarı olunca gülerek atmıştı. Bacağından yukarılara doğru çıkmaya çalışan bir uç uç böceğine bakıp, «Uğur getirir!» demişti gülümseyerek.

«Oh, Miša, kanatlan ve uç gel bana...» Vuk bu sözleri düşününce sarsıldı.

«Uçup geleceğim sana. Ama korkmamalısın. Ağlamamalısın. Göz yaşından nefret ettiğim kadar, hiç bir şeyden nefret etmiyorum şu dünyada. Camı tıklattığımda uyanık olmalısın. Üç gece sonra olacak bu,» diye mırıldandı.

«Peki karaladığı neydi? Önemli bir şey olmalıydı. Neden karaladı?» Vuk'un kafasını en çok bu kurcalıyordu. Çok az birlikte olabildiklerinden yakınıyordu Branka... Evlenmelerinden üç ay sonra, Goc'taki bıçkı fabrikasına gitti diye veriyordu sanki Vuk'u. Oysa zorunluydu. Ve Branka biliyordu

bunu. Irgatlık yapamazdı. Mal sahipleri pazar günleri ve tatillerde de çağıracaklardı onu: «Hey Miloş, gel de samanları yığınama yardım et. Ateşi yak. Kazıyı bitir...» Bu duruma düşemezdi o... Üstelik bütün kazancı, mal sahibinin öküzleri ve sabanıyla, kendi tarlasını iki kez sürebilmek olacaktı. Yazgısının başkaları için çalışmak olduğunu anladığı an, hiç değilse işçi olmak istemişti. Belirli iş saatleri ve belirli ücreti olacaktı. «Ya köyden ayrılmasaydım ne olacaktım? Bir köylü! Çıkmaz sokağın insanı! Yaşamının sonuna dek ırgat... Çocuklarım da öyle... Branka da ırgat olacaktı. Hiç değilse denedim. Şimdiyse... Ya ölürüm, ya da yaşamam bir işe yarar. Savaş kol gezerken hiç bir şey yapmadan nasıl durabilirdim? Komünist olmasam, Çetnikler kandırırdı beni. Onlardan olurdum. Bir erkek gibi yaşıyorum hiç değilse. Ölürsem neden öldüğümü bileceğim. Savaştan sonra oğlum ırgât olmamaya hak kazanacak... Neydi Branka'nın karaladığı?...»

Vuk, ne Paul'un içeri girişini, ne de Yevta'yla, Paul'un konuşmasını duydu. 1 Ocak sabahı safağın ilk ışıkları küçük pencereden kulübeyi doldurup, çatlakları ve karanlık köşeleri aydınlatırken, Vuk hâlâ sol yanının üstünde yatıyordu. Uykusuzdu. Şafakla birlikte, düşünceleri de dağıldı. Bütün gece boyunca soğuğu ilk kez hissetti. Çarıklarının içerisinde, parmaklarının uyuşmuş olduğunun farkına vardı. Kalçalarından ve belinden yukarılara doğru, her an soğuk yayılıyordu. Kuru, kemikli, köylü ellerini ısıtmak için bacaklarının arasına aldı. Başı çantasından, yerdeki otların üzerine kaymıştı. Kaldırmaya hiç uğraşmadı. Öylece kaldı. Omuzları ve baldırları sızlıyordu. Sanki biri bıçakla dürtüyordu onu. Partizanlar uyanıp, atesin çevresine toplanmışlardı. Isınmaya çalışıyorlardı. Vuk ceketinin içine büzüldü. Her şeyi unutup uyumak istiyordu. Uykusunu getirecek türden şeyler düşünmeye çalıştı.

Morava yanındaki, çiçek açmış mısır tarlasını düşledi yeniden. Alaca karanlık ve yağan ılık sağnak... Mısır ve yeryüzü canlandı, biri ninni gibi fısıldamaya başladı...

— 6 —

Tipik bir partizan günüydü Vuk'un yaşadığı... Tedirgin geçti, ama önemli bir şey olmadı. Bir yıllık partizan yaşamından sonra, artık herkesin kanıksadığı ve doğal bulduğu güçlçükler, yine yerli yerindeydi.

Partizanlar birbirlerinin ayaklarına ve bedenlerine basarak, birer birer kalktılar. Titriyorlardı. Çeneleri takırdıyordu. Ateşe yaklaşıp, yemekten söz etmeye başladılar. Soğuk, açlık ve o can sıkıcı Alman saldırısı olasılığı, partizanları erkenden kalkmaya zorlayan şeylerdi. «Üç Büyük Adam» ki bu, Georgi, Yevta ve Nikola'nın kendi kendilerine taktıkları isimdi; her sabahki gibi ateşin başına ilk oturanlar oldular. Yevta'nın çantasında birkaç patates vardı, köye indiğinde almıştı. Küle yatırıp kızartmaya başladı.

İlk konuşan, marangoz Georgi oldu: «Bugün yılbaşı dostlar! 1943'e girdik!» Ufak tefek, ince, dobra dobra bir adamdı. Mavi, gözleri, uçları kıvrık sarı bıyıklarıyla, ikinci müfrezenin en şakacı kişisiydi. Çavuşu, ayakkabıcı Nikola'yı ve fırıncı Sima'yı. «dostum» dive çağırırdı. Yevta'ya «baba», öteki lere de «çocuklar» derdi.

«Partizanlara ilk katıldığımda,» diye Georgi devam etti, «o dissiz Vuksan ne demişti bana biliyor musunuz? Rusların yakında paraşütçü indireceklerini ve savaşın bir aya kalmadan biteceğini

söylemişti. Kaç gece, gelecek uçakların yolunu aydınlatmak için, ateş yakmaya hazır bekledik. Yaz geçti, kırağı geldi, ayaz geldi ve şimdi de kar belimizde. Bırakın Rusların gelmesini, Hitler, Moskova'nın kokusunu almaya başladı. Şimdi ne olacağını sorduğumda da, bahara kalmaz, her şey düzelir dedi. İyi dedik. Aziz Georgi yortusuna dek bekleriz. Ama işte hâlâ Jastrebak'ta, dizimize dek kara gömülmüş, kutup ayıları gibi dolanıyoruz. Sonra da Paul geldi, Georgi elini vicdanına koy da düşün, savaş bitecek, tezgâhının başına döneceksin, yeter ki bu vartayı da canlı atlatalım dedi...»

«Sersem! Devrimin sonunu görebileceğini mi sanıyorsun?» diye Nikola araya girdi. Kanlı canlı, kabak kafalı, orta boylu bir adamdı. Göğsünün kıllarıyla oynayarak konuştu: «Amma eşek kafalısın be! Şu omuzlarının haline bak, saban demiri gibi fışkırıyorlar! Bu senin son yılbasın olacak oğlum...»

«Kapa çeneni! Neyse bu elimdekiler doldurur ağızlarınızı da, susarsınız hiç değilse...» Yevta patateslerin üzerlerini, külle örttü.

«Vuksan da iyi yakalamış seni haa... Utan be! Daha çocuk o. Neredeyse oğlun yaşında. Vicdanlı zavallı seni... Sen en iyisi bana borçlularının adreslerini ver. Sana olan borçlarını toplar, anına bir anıt diktiririm...» Kahkahalarla gülüyordu Nikola.

Savaştan önce Georgi, para konusundaki cömertliğiyle tanınırdı. Bütün kazandığını ona buna birşeyler ısmarlayarak, borç vererek harcardı. Bir ev sahibi olmadan evlenmemeye kararlıydı. Şehrin hemen dışında, bahçeli küçük bir evi olacak, mobilyalarını kendisi yapıp, zevkine göre döşeyecekti. Genç kızı ancak ondan sonra içeri sokacaktı. Ama iyi yürekli adam, otuz üç yaşına geldiğinde hâlâ gerçekleştirememişti düşlerini... Askerlik yapması gerekti. Ardından savaş patladı. Sonra parti-

zanlara katıldı. Yaşamının burasını hep gülerek anlatırdı :

«Komünistlerin beni kendi yanlarına çekebilmeleri, bütünüyle iyi yürekliliğim yüzündendir.» Georgi işçi hareketine katılışını anlatıyordu... «Hey Georgi dediler, davamıza yardım için bir şeyler versene... İyi, alın bakalım! dedik. Hey Georgi Hapisteki yoldaşlar için para topluyoruz, versene... Buyurun! Georgi, Parti'ye yardım için bir şeyler... Elbette! Georgi, bu gece birini saklayabilir misin?... Neden olmasın, saklarım! Georgi, bu gece evinde toplanabilir miyiz?... Tabiî, toplanın! Georgi, silah fabrikasına bildiri sokabilir misin? Kimse senden kuşkulanmaz... Yaparım! Şunu ver, bunu yap... Hepsine olur dedim. Anlayacağınız, yaşlı bir dul gibi yumuşak başlıyımdır. Sonunda kendimi şeytanın düğününde buldum. Öyle bir düğün ki bu, bir kez girdin mi, tamamsın artık! Almanlar, Rusya'ya saldırdıklarında yanıma ünlü Vuksan yanaştı: Haydi Georgi, partizanlara katılmanın günü geldi, mimli bir işçisin artık dedi. Başımı sallayarak onaylamıştım onu. Oysa canımı sıkan bir şeyler vardı bu işte. Çıkış yolunun kalmadığını düşünmüştüm. Önceleri kimse kuşkulanmıyor, ama sonra mimleniyorsun... Bir gece, kendimi, orman çiğiyle sırılsıklam bir halde, Jastrebak'ta buluverdim. Gerisi birbiri ardından geldi zaten. Bahar yaz, sonbahar, kış ve sonra al baştan...»

Georgi, Nikola'nın az önce sorduğuna cevap verdi: «Hayır, olmaz! Alacaklarımı toplama yetkisini babaya vereceğim. Yaşlı tavşanı kurşunlar bile yakalayamaz nasılsa. Azrail şimdilik babayı unutmuşa benziyor. Yine de kavgalanma Nikola, babaya paramın bir bölümünü senin ruhun için harcamasını söylerim. Hiç değilse öteki tarafta bol yemek verirler sana, obur domuz sen de! Otuz yıldır yiyemediğini, cehennemde yersin artık.»

Nikola ve Georgi, her ikisi de birbirinden şakacı, neşeli, altın yürekli adamlardı. Sürekli birilerini kızdırır, herkesle dalga geçer, ortalığa neşe saçarlardı. En güç koşullarda bile hep aynıydılar. Partizan yaşantısının sıkıntı ve acılarına karşı dayanıklılıkları da bundandı belki. Birbirlerinin en yakınıydılar. Yevta'nın dediği gibi «İki bedendeki, ortak kişilik» en geçerli tanımdı onlar için. Çarpışmada olsun, dinlenmede olsun, birbirlerinden ayrılmazlardı. Birbirleri için can vermeye, her an ve hiç duraksamadan hazırdılar. Tıpkı şaka yapmaları kadar kolaydı bu iş. Oysa savaştan önce doğru dürüst tanışmazlardı bile... Hatta birbirlerinden uzak durmaya bakarlardı. Nikola o zamanlar «Yugoras (1)» yanlısı olarak tanınırdı. Bir keresinde, Georgi içkiliyken, Nikola'ya demirle vurmaya kalkışmıştı. Nikola'nın, aslında en güvenilir Parti kuryesi olabileceğini, o zamanlar kimse düşünemezdi. Oysa Parti Bölge Komitesi'yle bağlantıyı sağlayan Nikola'ydı. Hiç kimse bu sarsak ayakkabıcının, Alman devriyelerinin sürekli sokakları taradığı işgâl altındaki şehirde; sırtında çuvallar dolusu yasak malzeme, silah, ilâç ve sargı bezleriyle, yalınayak başı kabak geçip gittiğini ve bunları partizanlara taşıdığını düşlevemezdi bile. Ancak Nikola'nın İş Bulma Kurumu'nu ateşe verip, bir hücum taburuyla birlikte bir benzin deposunu havaya uçurmasından sonra herkes bu kel kafalı, sarsak ayakkabıcının kim olduğunu anladı. Ama artık çok geçti. Nikola partizanlara katılmıştı bile. Doğal ve her zamanki şakacı haliyle davranır, o yiğit hareketlerinden hiç söz ettirmezdi.

«Ne bu gürültü yahu! Hâlâ uyuyanlar olduğu-

(1) 'Yugoras' - İkinci Dünya Savaşı öncesinde kurdurulmuş Yugoslav işçi sendikası. Faşist eğilimlidir.

nu görmüyor musunuz?» diye biri seslendi. Uykulu mırıltılar, sesleneni destekledi.

Bir süre sessiz durdular. Üçü de patateslerle meşguldu. Külle kaplıyor, yanmamasına dikkat ediyorlardı.

Nikola alçak sesle konuştu: «Ah şimdi domuz pirzolasıyla, mısır ekmeği olacaktı ki... Nasıl da yutardım ama! Serçelere yetecek kadarını bile artık etmezdim.»

«Ben de öyle» diye ekledi Yevta. «Ama ben, toprak çanakta pişmiş, kuru fasulye isterdim. Kuru fasulye nimettir be! Eğer kuru fasulyeyle büyütülmüş olmasaydık, sanıyor musunuz ki bütün bunlara dayanabilirdik? Selânik cephesinde pişirdiğimde, Fransız erleri az daha parmaklarını yiyeceklerdi. Generaller de öyle! Hepsine yetiştiremedim ama...» Yevta konuyu değiştirip, geçmiş savaşın anılarından söz etmek istiyordu. Önce piyadeyken, sonradan başkomutanlığın ahçısı olmuştu.

Nikola, Yevta'nın sözünü kesti: «Kruşevak'a girdiğimiz gün, kereste deposunda büyük bir şölen vereceğim. Prens Lazar'ın, Kosova savaşından önce hazırlattığı sofradan bile güzel olacak benimki. Savaştan sonra mutlaka bir evin alt katında oturmalıyım. Yaşamım boyunca yeterince inip çıktım çünkü. Yürümek de yok artık! Sürebildiğim sürece bir bisiklet alırım. Yaşlanınca da bir araba.. Savaştan sonra doğru dürüst yemeği, uykuyu, bacaklarımı uzatmayı hakettim. Her gün iki kilo et isterim.»

Hemen yanlarında, uzun burnunu Nikola'nın ayakkabısına dayamış bir köpek yatıyordu. Adı Şimşekti. Nikola birliğin en oburu olmasına rağmen yemek hakkını bu köpekle bölüsürdü. Geceleri yürüyüşlerde ve hatta çarpışmalarda, Nikola, Şimşeğe kaybolmaması için seslenmekten çekinmezdi. Uyumak için yattığında, yanında köpeğe de

yer açardı. Şimşek, adamların yemekten söz ettiklerini anlamış gibiydi. Esneyip duruyor, dişlerini gıcırdatıyor ve benekli, sulu gözleriyle Nikola'ya bakıyordu. Burnunu ara sıra baldırındaki yaraya götürüyordu...

«Bir de hayvanların dili yoktur derler. Hele bakın şuna. Ben açım demiyor mu gözleriyle?» dedi Yevta.

«Kim demiş onu! Partizanlara katılması bile ne kadar zeki olduğunu gösterir» diye cevapladı Nikola, Sürekli köpeğin boynunu okşuyordu. Kruşevak'a vardığında ne yapacağını anlatmaya devam etti...

«İnsanlar daha ne kadar ölecekler haklarını almak için?... Bir adam yoksul doğarsa eğer ve küçükse serçe parmağım kadar; benim gibi yani; o zaman yaşamı boyunca haksızlığa uğrayacaktır. Üstelik dünyanın yarıdan çoğu böyle. Öyle değil mi baba?» Georgi bunları kendi kendine konuşur gibi söylemişti.

«Bak oğlum... Dünya üzerinde sular aktıkça, haksızlık da olacaktır,» diye cevapladı Yevta.

Makineli tüfekçi Stanko ters ters ona baktı: «Bırak gıdaklamayı be ihtiyar! Kuluçkaya yatmış tavuk gibisin...» 'Adam olmaz' Stanko, çingene gibi esmerdi. Pala bıyıkları kulaklarına dek uzanıyordu. Ufak tefekti. Partizanlar 'köpek kulaklı' derlerdi ona.

«Seni alçak seni... Demek buradasın. Gel otur şuraya. Güzel haberlerim var... Taşıma sırası sana geldiğinde, fasulye çuvalını kaldırıp atmak da ne demek oluyor? Dün gece senin bıraktığın izleri, komiserin gözü önünde, ben silmek zorunda kaldım.»

«Ne izi be?...»

«Utanmadan da soruyor. Sabaha karşı saat üçtü. Komiser geldi, omuzumdan tutup, benim grubumun ve Stanko'nun taşıdığı fasulyelerin ne oldu-

ğunu sordu. Bu sabah pişirilip kahvaltıda verilecekmiş. Tabiî ben kem küm ettim, yutkundum, unuttuğumuzu söyledim. Senin döktüğünü söylemedim. Alçak seni!... Ne bugün, ne de yarın adamlara yiyecek şey yok. Bir de güzel azarlandım senin yüzünden.» Stanko'yla dalga geçiyordu Yevta. Prof'un, ya da Paul'un kendisine bir şeyler dediğini uydurmayı huy edinmişti. Bunu bilen adamlar da gülüyorlardı.

Stanko onu ciddiye almış gibi konuştu: «Sahi öyle mi dedi?»

«Elbette! Dikkat etmezsiniz ki bir şeye... Siz şanslı şeytanlar, güçlüğün ne demek olduğunu bilmiyorsunuz.» Yevta geçmiş yaşamından bir anıyı aktarma olanağını sonunda bulmuştu: «Glagova'lı Moşa'yı sizler tanımazsınız. Kırk yıl önce onun çobanıydım. Sonbahardı. Mısır kaldırılmıştı. Tarlalar çıplaktı. Biçilmiş ekinin dipleri, çamurdan dışarı çürük dişler gibi fışkırıyordu. Başkalarıyla birlikte tarladan geçiyorduk. Moşa ikide bir yere eğiliyor, abuk sabuk şeyler topluyordu. Ne yaptığını sordum. Çırpı topladığını söyledi bana. Sonra da pazara gidip fasulye satacakmış!... İhtiyar keçileri kaçırdı diye düşündüm önce... Bu zerrecikleri görüyorsun ya oğlum dedi bana; Bunların her biri bir tohumdur. Zamanı geldiğinde ekersin toprağa, önce sapı uzar, sonra kendisi çıkar. İlk yıl birkaç küme yığarsın. Sonraki yıl en az iki dönüm, daha sonra dört dönüm... İşte sana çuval çuval fasulye. Mirasyediler yalnız akşam yemeğini düşünürler. Ama iyi bir aile babası on yıl sonrayı bile düşünmeli... Evet bir köylüydü. Basit bir köylü... Ama bir şeyler de biliyordu doğrusu.» Yevta karşısındakileri süzdü:

«Tam bir mirasyedisiniz. Hepiniz. Her şeyi kurmaylardan beklivorsunuz. Toplantılarda çeneniz hiç durmaz. Hep kurmayları eleştirirsiniz. Ama kulak

verin bana; eğer evinizi böyle yaparsanız, rüzgâr yıkar devirir sonra... Askerlikte de öyle yapıp, üst lerinizi saymazsanız, gideceğiniz yer köpeklerin yanıdır. Ya hükümet? Hükümeti de düşünmelisiniz.» Yevta sinirli bir söylev veriyor gibiydi. Oysa adamlar birbirlerine göz kırpıyor, gülüşüyorlardı.

Stanko arada bir ağzına bir şeyler atıyor, kıtır kıtır çiğniyordu.

Nikola birden diklendi: «Ne yiyorsun Stanko?»

«Sana ne!»

«Utan be! Yaralılar için kırıntısını bulamıyoruz, sen gizli gizli şeker yiyorsun. Neden onlara vermiyorsun? Bencil domuz! Birlikten atmalı seni.»

Stanko kaşlarını çatıp, başını indirdi. Ses çıkarmadı.

Nikola devam etti: «Eski numaraların değil mi? Ama bu kez başka şeyler olacak.»

Nikola'nın grubundaki makineli tüfekçi Stanko, müfrezenin en bencil kişisi olarak tanınırdı. Çantasında hep yiyecek bir şeyler bulunurdu. Denildiğine göre bunları, köylerdeki kadın levazımcılardan alırdı. Tek başına, gizli gizli, geceleri yürüyüşlerde yerdi. Müfreze toplantılarında, bu huyu yüzünden kaç kez sert eleştirilere uğramış, ama vazgeçmeye hiç yanaşmamıştı.

Patatesler olduğunda, Partizanların çoğu yerlerinden kalktılar. Yenecek bir şey olduğunu gören herkes ateşin başına üşüştü. Patatesleri küçük parçalara böldüler. Yetmedi yine böldüler. Sonunda, dişin kovuğunu bile doldurmayacak küçük kırıntılar halinde yediler.

Ateşin başına sonradan gelenler, söyleşmeye başladılar.

«Kurmaylar ne düşünüyorlar? Böyle yalınayak ve aç, kaç gün daha dolanabiliriz dağlarda? Almanlar tuzağa düşürdüler bizi. Çember çizip duruyo-

nız.» Kel kafalı, perişan görünümlü bir adamdı bunu söyleyen. Kısa bir deri gocuk giymişti.

«Nereye gidebiliriz ki? Buradan başka gidecek yerimiz yok. Çepeçevre kuşatılmışız, görmüyor musun!» diye cevapladı, kızıl saçlı bir delikanlı. Köylü giysileri içindeydi.

İlk konuşan diklendi bu kez: «Nereye gidebiliriz de ne demek? Nerede yiyecek ve giyecek bulabileceksek oraya gideriz. Ancak orada dövüşebiliriz. Yalınayak ve aç karnına da savaşamam ya!...»

«Zupa'da, ya da Morava'nın karşı yakasında domuz pirzolası ve peynirli börek bekliyor sanki bizi... Almanlar ve Çetnikler, düzlükte izimizi bir yakalasınlar da o zaman sorarım ben sana nereye kaçacağımızı.»

Kızıl saçlının sözlerine, biraz düşünceli cevap verdi adam: «Aslında nereye gidebiliriz? Her an peşimizdeler. Tabanların aşındı bile çoktan. Dün yapmadıkları gibi, iki gün daha kovalarlarsa bizi, işimiz bitik!»

Yevta konuşmaya katıldı: «Başkalarının düşüneceği şeyler için ne yoruyorsunuz kafanızı. Kesin sesinizi, sabırlı olun, dinleyin. Sizin göreviniz bu. Düşünmek başkalarının görevi.»

«Ne de düşünüyorlar ya... Jastrebak'ta çakıldık kaldık. Patronlar da düşünüyorlar bizi... Almanlar da şirin planlar yapıyorlar. Öğleden önce saldıracaklar, emin olabilirsiniz,» dedi adam.

Kızıl saçlı yeniden konuştu: «Kapa çeneni! Tek umudumuz Jastrebak'ta ve Rasina'da tutunabilmek...»

Kabarık saçlı biri kızgınca atıldı: «Bana bak 'kulak (1)', ben senin köyün ve evin için savaşacağım diye katılmadım partizanlara... İşler iyice bo-

(1) Kulak - zengin köylü.

zulduğunda, korkarım ki kaçıp amcanın, ya da o türden birinin yanına saklanacaksın...»

Tartışmaya katılanlar giderek arttı. Sonunda bütün müfreze işin içindeydi. Hepsi kalkmış, yarı uykulu tartışmaya katılmışlardı. Müfreze ikiye bölünmüştü: Jastrebak'ta kalmak isteyenlerle, terketmek isteyenler. Öyle gürültü ediyorlardı ki, çoğunluğun ne istediğini anlamak olanaksızdı.

Georgi sesini yükseltip bağırdı: «Kesin tartışmayı çocuklar! Ne olacaksa, o olur... Nasılsa bir işe yaramaz bağrışmanız.» Ama sözleri pek etkili olmadı.

«Dün gece toplantıda ne olduğunu biliyor musun?»

«Hiç kestiremiyorum. Ama gece yarısı toplantıya çağırdıklarına göre, önemli bir şey olmalı.»

«Durum yeterince berbat zaten...»

Parti üyesi olmayanlar, «Bir şeyler dönüyor,» diye aralarında fısıldaştılar.

Birinci müfrezeden Sima kapıdan bağırdı: «Yeni yılınız kutlu olsun!»

«Seninki de» dedi Georgi, «bombalanmadığın sürece,» diye de ekledi.

«Kimsenin bir şeyden haberi yok» dedi Sima, başını iki yana sallayarak. Gür, kestane rengi kaşlarının altındaki, iri gözlerini kırpıştırdı. Sima, birlikte kuşkuculuğuyla tanınırdı. Bazıları onun çabuk paniğe kapıldığını düşünürlerdi. Ama korkak değildi. «Hoş bir haberim var size: Müfrezemdeki çocuklar şimdi bir keçi getirdiler. Pek öyle zayıf da değil. Eti güzel olacak... Bovana, kızım benim, Sima'ya şölenden önce ellerini yıkaması için biraz sabun verir misin?»

Sima, Prof'tan sonra kendisine en çok dikkat eden partizandı. İki haftada bir, hiç aksatmadan tıraş olurdu. Elbiselerini yıkar, gömleğini sürekli temiz tutardı. Hiç bitlenmezdi. Nikola'nın savaştan

sonra Yemek Komiseri, Georgi'nin Şaka ve Eğlence Komiseri, Sima'nınsa Sağlık, Saç tarama ve Tuvalet Komiseri olacağı, partizanlar arasında şaka konusuydu.

«Tabiî dostum. Pis bir adamı köpekler ve kurşunlar kovalar...»

Boyana Tıp öğrencisiydi. Uzun boylu, kısa kumral saçlı bir kızdı. Sima'ya sabunu verdi. On gün idare etmek zorunda olduğunu söyledi. Artık gün doğmuş olduğundan, yaralılarla ilgilenmeye başladı. Müfreze'nin sağlık görevlisiydi. Yaralılardan bazıları, acılara dayanamıyor, inleyip oflıyorlardı. Bazıları da Boyana'ya seslenip sargılarının çok sıkı olduğundan yakınıyorlardı.

«Sabırlı ol yoldaş... Sıkı olması gerek. Yaran iyileşiyor. Hiç bir şeyin kalmayacak.»

Partizanlar konuşmayı kesmişlerdi. Ara sıra öksürükler duyuluyordu yalnızca. İçeri müfreze komiseri Mirko girdi. Ufak tefek, küskün bakışlı bir delikanlıydı. Gözlüklerini, kulaklarının arkasından iple bağlamıştı. Eski bir yayımcıydı. Ötekilere benzemezdi. Boş zamanlarında notlar alır, bir şeyler okurdu. Mavi, küçük bir not defteri vardı. Her zaman ciddî tavırlıydı. Ancak gerektiğinde konuşurdu. Konuştuğunda da söylev çekerdi. Komiser olduğunu bir an bile unutmazdı. Görevini ciddîye alır, adamlarla hiç şakalaşmazdı. İnsaflı, haklının yanında ve cesurdu. Bu yüzden partizanlar ona saygı duvarlardı. Ama pek sevmezlerdi.

«Yevta ve Georgi keçiyi kesmeye gidecekler. Çabuk olun. İki müfrezeye bölüştürün,» dedi sertçe. «Ötekiler de hazırlansın.» Hâlâ uyumakta olan Vuk'u kaldırmaya gitti. Kulübeye sessizlik çöktü. Adamlar birbirlerine baktılar: «...Bugün mü?» Esvaplarını toplayıp, hazırlanmaya başladılar. Makineli tüfekçiler, yardımcılarını toplayıp tüfekleri kontrol ettiler.

Dışarı çıktıklarında Yevta, Georgi'ye fısıldadı: «Dün gece Parti üyeleri toplanmışlar. Paul bana durumun çok ciddî olduğunu söyledi. Ne olacağını kimse bilmiyor. Benim ne düşündüğümü sordu. Ne düşüneceğim? Okumuş adamlar hepsi, üstelik de Parti üyeleri. Bırak onlar düşünsün.»

«Öyle baba... Bir adam eğer Partidense, bu iş onun görevidir. Belki ileride bizi de alırlar,» dedi Georgi.

Rüzgârsız, sıkıntılı bir sabahtı. Her yanda kar vardı. Dağın derin sessizliğinde, Yevta'nın bilediği bıçakların gıcırtısı duyuluyordu.

— 7 —

Bacalara partizanlar asılıydı. Silahlar sürekli onları tarıyordu. Ama kimse yoktu ateş eden. Silahlar kendi kendilerine ateş alıyorlardı. Silahlardan kurşun yerine su damlaları fışkırıyordu. Göz yaşı gibi tuzlu sular geldi yüzüne. Ölmüştü. Öldüğünü biliyordu. «Ama niye ateş ediyorlar» diye düşündü... Yok yok, göz yaşı değildi bunlar. Gözdü. Kahverengi, yeşil, mavi ve her renkten gözler vardı karşısında. Havada durmuş ona bakıyorlardı. Bu kadar çok göz nasıl olabilirdi? Silah namluları gülüyor, sırıtıyor, garip sesler çıkarıyorlardı. Türü belirsiz bir kara kuş sürüsü uçtu başının üzerinden. Yalnız kanatları ve gagaları vardı. Gözleri kapmaya geliyorlardı. Asılı partizanlara uçup, yüzlerini gagalamaya basladılar. «Yoldaşlar! Gözlerinizi koruyun! Gözlerinizi...» Bağırıyordu. Ama boğazından ses gelmiyordu. Zorladı kendini... Ama havır! Ses yoktu. Gagaları ve kanatları elleriyle kovalamak için çabaladı. Fakat ilmik daha da sıkıştırdı boğazını...

Prof sıçrayarak uyandı uykusundan. Kâbus görüyordu.

«Öff... Nedir bu?» diye inledi. Titriyordu. Bitkin bir halde ateşin yanına çöktü. Yüreği dört nala koşan bir at gibi hızlı hızlı atıyordu.

Ateş sönmüştü. Yalnız bir küçük odun arada bir parıldıyordu. Paul ve Gvozden uyuyorlardı. Prof silkindi. Korkunç düşünden ötürü öylesine dehşete düşmüştü ki, yoldaşlarını yatar görünce, ölmüş olacaklarından korktu. Paul'u sarsmaya başladı. Derin derin uyuyan Paul, uykulu uykulu bir şeyler mırıldanıp arkasını döndü. Daha da bir büzüldü. Horlamaya başladı.

«Yaşıyorlar! Kötü bir düştü,» dedi Prof. Paul'a anlatmak istiyordu gördüğünü.

Biraz sakinleşince, önceki geceyi düşündü. «Ne oluyor bize? Nasıl oldu bu iş? Uzlaşmazlık çıktı... Ama neden? Nasıl?» Aralarında geçen konuşmaları geçirdi aklından. Her kelimeyi ayrı ayrı anımsadı. Huzursuz oldu. Utanması gerektiğini düşündü. Ama hemen ardından, bu düşüncesine karşı koydu. Prof yerinme duygusundan nefret ederdi. Baş ağrısını ve yorgunluğunu gördüğü düşe yordu. Yıkanıp, tıraş olmaya karar verdi. Ceketini ve savaş giysilerini çıkarıp, dışarı yürüdü.

Kollarını on kez açıp kapadı. Bacak ve beden hareketleri yaptı. Gömleğinin düğmelerini çözüp, göğsünü karla ovdu. Bu hareketleri on yıldan beri her sabah yapardı. Rüzgâra ve dona aldırmaksızın beden hareketleri yapar, karla ovunur, soğuk suyla banyo yapardı. Savaştan önce Morava'da, ırmağa ilk ve son giren hep Prof olurdu. Köylüler onun suda buzlar yüzerken ırmağa nasıl girdiğini ve sonra da buzlar üzerinde nasıl güneş banyosu yaptığını birbirlerine anlatırlardı... Kulübeye dönerken, kapıdaki, «Yeni Yılınız Kutlu Olsun» yazısını okudu.

Gülüp, içeri girdi. Tıraş takımlarını çıkarıp tıraş olmaya başladı...

Paul'la olan uzlaşmazlığını ve birliğin durumunu yeniden düşündü. Kendi görüşünün doğruluğu konusunda hiç kuşkusu yoktu. Görüşü üzerinde uzun süre düşünmüştü. Savaşmayı biraz olsun bilen bir adam böyle davranırdı. Paul'un tavrını anlayamıyordu! Öyle tehlikeli bir eğilimi nasıl benimseyebilirdi? Prof'u en çok kaygılandıran, komiserin düşündüğünü uygulama konusundaki kararlılığıydı. Üstelik bunun için her yöntemi deneyecekti. Paul, birlikten komiserin sorumlu olduğu konusunu sürekli abartıyordu. Öyle olmasına öyleydi; ama askerî nitelikteki konulara, burnunu bu kadar sokmaya hakkı var mıydı? Tecrübesizdi de üstelik... Birliğin komutası bir yıldır Prof'taydı. Onca güç koşullardan başarıyla çıkarmamış mıydı birliği? Subay olarak çok başarılı olduğunu göstermişti. Geçen yıl Sırbistan'daki öteki birliklerin başına gelenler, kendilerinin başına gelmediyse, bu sırf Prof'un başarısı ve yetenekleri sayesinde olmuştu... Buna rağmen Paul, uygunsuz taktiklerini kendisine ve hücreye kabul ettirmek istiyordu. Peki Prof ne yapmalıydı şimdi? Doğruluğuna yüzde yüz emin olduğu görüşlerinin karşıtı mı hareket etmeliydi? Neden? Disiplin uğruna mı? Bu koşullar altında kesinlikle göze alamazdı bunu... Ancak güçsüz kişilikli adamlar ne istediklerini bilmeyen, mantıklarının gösterdiği yolda yürümeye gücü olmayanlar kabullenirdi böyle bir şeyi... Ama Prof; asla! Hem ne kazandıracaktı onlara Paul'un dediğini yapmak. Bir haftadır çarpışmadan kaçınmışlardı. Ne olmuştu? Panik ve korku yerleşmişti. Bu böyle sürerse, birlikte moral denen şevin zerresi kalmayacaktı. Yıkım gelecekti sonunda. Hayır! Artık geri çekilmemeli ve çarpışmadan kaçınmamalıydılar. Düşmanla göğüs göğüse gelmeliydiler. Ne

kadar tehlikeli olursa olsun yapmaları gerekti bunu.

Birden kulübeye Vuk daldı.

«Tam sırasını bulmuşsun tıraş olacak... Tepelerde Almanlar ve Bulgarlar var. Öyle görünüyor ki, büyük bir Alman birliği doğruca üstümüze geliyor.»

«Bırak gelsinler! Ne pahasına olursa olsun canlarına okumalıyız bugün... En kısa zamanda bir zafere ihtiyacımız var, anlıyor musun?»

«Anlamaz olur muyum? Ama bana ne bağırıyorsun? Ben de kaçalım demedim ki.»

«Peki... Adamlara alarm ver. On kişiyi daha nöbetçi dik. Şimdi geliyorum...»

Vuk dışarı çıktı. Prof, Paul ve Gvozden'i uyandırdı. Paul çarpışmanın doğru olmayacağını düşünüyordu. En iyi şeyin çekilmek olacağını söyledi. Ama Prof buna şiddetle karşı çıktı. Paul da işi Prof'un çözümüne ve yönetimine bıraktı. Ama vine de bu savaştan başarıyla çıkacaklarından kuşkuluydu. Kuşkularının yersiz olmadığına emindi. Kendine güvenini ve sakin düşünme yeteneğini yitirmiş olabileceği düşüncesi kaygılandırdı onu. Prof'un emin tavırları, Paul'u hem tedirgin ediyor, hem de yüreklendiriyordu.

Dışarı çıktıklarında Prof, Gvozden'e müfrezeleri sıraya sokmasını emretti. Kendisi de konumlarını gözden geçirmeye gitti. Paul, Gvozden'le birlikte yürüdü.

Partizanlar birer ikişer kulübeden çıktılar. Bir parça et ısıtma olanağını bulmuş olanların çevresine üsüştüler. Et ikiye bölünmüştü; bir parçası o güne, öteki ertesi günevdi. Ağır varalı dört kisi sedyevle taşınıyorlardı. İnliyor, ofluyor, korkulu bakışlarla arkadaşlarına bakıyorlardı. Hafif yaralılar avrı duruyor, kendi aralarında düşmanı konuşuyorlardı.

Prof az sonra geri döndü. Paul'a ne yapacak-

larını anlattı. Paul kabul etti. Gidip teğmenleri topladı. Onlara ne yapacaklarını, alacakları yönü ve geri çekilme söz konusu olduğunda, nerede toplanacaklarını açıkladı. Yaralıları, yanlarında on kişiyle birlikte, bayırın tepesindeki ağaçlığa gönderdi.

Partizanlar ormanın bitiminde mevzilenemeden, aşağılarından kesintisiz bir makineli ateşi başladı.

«İşte oradalar» dedi Prof, Paul'a bakarak. «Konumumuz çok mu ters acaba?» diye düşündü bir an.

Partizanlar kayın ağaçlarını siper alarak, kara gömüldüler.

Prof, «Komut vermeden ateş etmeyin!» diye bağırdıktan sonra, kendini devrik bir ağacın arkasına attı.

Almanlar en yoğun ateşi, güvenlik noktalarına yönelttiler. Prof o zaman Almanların kampın durumunu ve birliğin, ormandan bayıra doğru çıkmak istediğini bildiklerini anladı.

Paul'a döndü: «Saat kaç?» dedi.

Paul ona bakmadan, «Dokuz!» diye cevap verdi.

Prof ayağa kalkıp ateş hattını dolaştı. Partizanları yüreklendirecek türden birkaç söz söyledi. Adamların kendisine bakışlarında kırgınlık ve kuşku varmış gibi geliyordu ona.

«Karşınızdakinin bütün bedenini görmeden ateş etmeyin... Bekleyin hiç değilse yüz metre yaklaşsınlar... Bugün hesaplaşacağız onlarla. Sıktığınız her kurşun yerini bulmalı... Anlıyor musunuz? Çarpışmadan sonra grup liderleri kaç kurşun yaktıklarını ve kaç Alman öldürdüklerini bana rapor etsinler. Stanko; sen ateşini subayların üzerine yoğunlaştır... Başını o kadar gömme kara... Çık dışarı!» Prof bütün savaşçıları dolaşıp hepsine bir şeyler söyledi. Çevresinde kurşunlar vızıldıyordu.

Sakınmadan ve dimdik yürümesi, adamları yüreklendirmek içindi. Hattı bir kez bütünüyle dolandıktan sonra, yerine döndü. Az sonra güvenlik müfrezesindekiler, soluk soluğa geldiler. Olanca hızlarıyla geri çekilmişlerdi. Prof'un elleri ve hafif makinelisi zangır zangır titredi... Gerçekten ürkmüştü şimdi.

Adamlar arkadaşlarına ulaşmak için koşturuyorlardı. Yavaş olun» diye seslendi Prof, «ne kaçıyorsunuz?»

«Çok kalabalıklar... Üç yüzden fazla...»

«Kıçınız onlara dönükken nasıl oldu da sayabildiniz? Nereye kaçıyorsunuz? Yere yatın, bekleyin!»

Prof kendi kendine, «Ne oluyor bana?» diye düşündü. Dönüp Paul'a baktı.

Paul bir kayın ağacının dibine çömelmiş, sakin sakin ormanı gözlüyordu.

«Neden çıkmıyorlar ortaya?» dedi Prof, Paul'un duyabileceği şekilde.

Paul sakin tavrını sürdürerek cevap verdi :

«Üzme kendini... Bir dakika içinde burada olurlar.»

«Sakin ve aklı başında görünmeye çalışıyor» diye düşündü Prof. Sinirlenmişti. Titremesi de devam ediyordu. Gördüğü düşü ammsadı... «Bugün öleceğim... Eminim bundan. Hayvanlar ölecekleri zamanı önceden sezebilirler; insanlar neden sezemesin? Evet, eminim... Benim için her şeyin sonu bugün.»

Yoğun ateş saçan bir Alman hattı belirdi ormanda... Kurşun yağmuru vardı.

«İşte geldiler!» Paul siper aldı.

Prof ürperdi. Kurşunlar başlarının üzerinde, dolu tanecikleri gibi uçuşuyorlardı. Kulakları sağır eden silah sesleri bütün ormanı sarmıştı. Prof bir kar tümseğini siper aldı. Tüfeğini yerleştirmek için

önündeki karları açtı. Dipçiği omuzuna sıkıca bastırdı. Almanlar üç yüz metre kadar uzaktaydılar. Açık yeşil üniformaları ve başlarındaki gri miğferleri, kar örtüsünün beyazlığıyla, ağaçların koyuluğunda kolayca seçiliyordu. Havayı duman kaplamıştı...

Prof ateş açma zamanının gelmediğini düşündü: «Henüz değil,» dedi.

Paul ona baktı. Gereğinden fazla heyecanlı gördü Prof'u. «Şu eğri ağaca kadar yaklaşsınlar.»

«Eğri ağaç da ne oluyor? Şu devrik gövdeyi görüyor musun, işte oraya kadar sokulmalılar,» dedi Prof kızgınca...

«Sen bilirsin...»

Almanlar da onları gördü. Yere yatıp ateş açtılar. Prof'un çevresinde karlar ve ağaç kabukları uçuştu. Başını iyice eğdi. Dipçiği omuzuna daha sıkı bastırdı. Parmağı tetikteydi... Partizanlar ateşe karşılık vermediğinden, Almanlar kalkıp yavaş yavaş ilerlemeye başladılar. Kayın ağaçlarını siper alıp, ateş ediyorlardı.

«Haydi!» diye haykırdı Stanko. Makinelisiyle birlikte Prof'un yanındaydı.

«Henüz değil! Korkmayın. Hayır!...» Kopan bir ağaç parçası, Prof'un ağzına vurup, sözünü yarıda kesti. Tükürdü. İyice sinirlenmişti. Birden kafasını topladığını hissetti. Sakindi ve güven duyuyordu. Her şey daha kolaydı şimdi. Paul'a baktı. Bakışları karşılaştı. İsteksizce gülümsedi...

Almanlar ateşi kestiler. Ne yapacaklarını kararlaştırıyor olmalıydılar. Anî sessizlik Prof'un hiç hoşuna gitmemişti. Az sonra Almanlar bayır yukarı, otomatik silahlarıyla ateş açarak koşmaya başladıklarında rahatladı. Kendini, iyice gerilmiş bir yayda bekleyen ok gibi hissetti. Birden fırlayacak ve bu yeşil renkli adamların ortalarına inecekti. Yaklaştıklarında olanca sesiyle bağırdı:

«Ateş!...» Ve tetiğe bastı. Silahlar hep birden patladı. Yandan yaklaşan bir Alman, kara devrildi. Partizan kolu ateşi sürdürdü. On Alman daha devrildi. Ötekiler devam ettiler saldırmaya...

Prof yine bağırdı: «Ateş!»

Bir yaylım daha koptu partizanların safından... Makineli takırtıları birbirine karıştı.

Almanlar anında yere yatıp, çok yoğun bir ateş açtılar. Yaralıları çekmeye çalışanları koruyorlardı.

«Savaş bu işte!» dedi Prof. Paul duymamazlığa geldi.

Almanların birkaç saldırı denemesi başarısız oldu. Ama yine de öyle yaklaşmışlardı ki, partizanlar onların üniforma işaretlerini bile sökebiliyorlardı. Dağınık partizan kolunu olanca güçleriyle ateşe tuttular. Karşılık gelmedi.

«Epey adam yitirdik!» diye bağırdı Stanko.

Prof telâşlandı: «Cephaneyi idare etmeli... Fazla harcamamalı...» Almanlar Prof'a düşünecek zaman bırakmadılar. Saldırmak üzere ayağa fırladılar. Partizanların yeni bir yaylım ateşi, Almanları oldukları yere çiviledi.

Prof, Paul'a ters ters baktı. «Neden geri çekilme komutu vermiyor?»

Paul onun bakışlarını cevapladı: «Ne pahasına olursa olsun, tutmamız gerek onları.» Bir süre sustu. Sonra yeniden konuştu: «Hiç değilse çocuklar yaralıları uzaklaştırana kadar... Görmüyor musun?»

«Peki sen niye vermiyorsun geri çekilme komutunu?» diye Prof kendi kendine sordu. Panik içindeydi. Savaşı yitirdiklerini anladı. Bütün suç onundu. Çok geç olmadan karar vermeliydiler. Ama «Çekilin» diyecek gücü bulamıyordu kendinde. Paul'a bakmadan, ürkek bir sesle sordu:

«Ne yapacağız şimdi?»

«Kara Tepe'ye doğru geri çekilmemiz gerek... Ben, İlya'nın grubuyla birlikte onları oyalarım...»

«Hayır! Sen çekil, ben kalırım geride. Benim görevim...» Prof böyle dedikten sonra kendi kendine düşündü: «Bütün suç benim tabiî... Kahraman olmak kolay şimdi senin için...»

«Bana bak, tartışacak zaman yok. Hemen geri çekilme komutu ver...»

Prof sesi titriyerek verdi komutu...

Almanlar amansız ateşlerini sürdürdüler; ağaçtan ağaca seğirtiyorlardı.

«Paul sen ana grupla git...»

«Yetti senin taktiklerin!» dedi Paul alayla. Prof ona düşmanca baktı; kırıcı bir cevap verecekti ki, tuttu kendini.

Paul ağaçları siper alarak, sürünmeye başladı. Almanlar onu gördüler ve ateşlerini yönelttiler.

«İşi bitik...» diye inledi Prof. Olacakları görmemek için başını çevirdi. Alnında boncuk boncuk ter vardı.

Partizanların çekildiğini anlayan Almanlar, yeniden saldırıya geçtiler. Stanko ve Nikola'nın gruplarıyla birlikte Prof, onları durdurmayı başardı. Birkaç asker daha devrilince, Almanlar yeniden yere yattılar. Prof bayıra yöneldi. Partizanlar düzensizce geri çekiliyorlardı.

«Çapulcu sürüsü gibi... Bunlar mı ordu olacak? Almanlar şu bayıra bir makineli çıkarırlarsa hepsinin işi bitik... Stanko nedir bunların hali?»

Paul karda sürünerek geldi. Eski yerini aldı.

«Çılgın mısın? Niye geri döndün?»

«Çekilenleri korumaya...»

«Fakat artçı benim! Cesedimi çiğnemedikçe bu ormandan çıkamazlar.»

Almanlar ilerliyorlardı.

«Yardımcım öldü!» diye bağırdı Stanko.

«Yoldaşlar, el bombaları!» diye komut verdi

Prof; bombasını çıkarıp Almanların bir taş atımı yaklaşmalarını bekledi. O beklerken, Almanlar da sürekli bayırı zorluyorlardı. Bayıra yayılmış partizan kolu ağır ağır çekiliyordu. «Çabuk olun, acele edin, haydi...» diye kendi kendine mırıldandı Prof. El bombasının soğuk, kıvrık iğnesine bastırdı.

Almanlar yaklaşınca, bombanın ardına fitili itti; en önde ilerleyen, otomatik tüfekli, uzun boylu, iri yapılı Alman askerine doğru olanca gücüyle fırlattı. Belki on bomba birbiri ardına patladı. Patlamaları bir an sessizlik izledi, sonra yerini iniltilere terketti. İri yapılı Almanın miğferi, yokuş aşağı yularlanıyordu.

«Sol kanat çözüldü. Nikola geri çekiliyor!» diye seslendi Stanko.

Prof arkasına döndü. Nikola'nın birkaç adamı çıplak bayırda kaçıyorlardı. Peşlerinden kurşun yağıyordu. Ana kol ağaçlığa ulaşmıştı. Almanlar artçıları tarıyorlardı.

Prof, Stanko'ya sordu: «Kaç mermin kaldı?»

«Bir torba daha...»

«Hepsi mi?»

«Evet.»

«Bende de yalnız birkaç tane kaldı... Almanlar şimdi yeniden saldırırlar. Paul, sen Stanko'yla bir likte geri çekil... Sağa, ormanın yamacına...»

«Sen çekil geri... Ben en son çekileceğim!» diye sertçe cevap verdi Paul.

Paul sırıtıyormuş gibi geldi Prof'a. Göğsü, bedeni, her yanı sızlıyordu. Sanki aralarında anlaşma varmış gibi, Almanlar da saldırıya geçmemişlerdi.

«Paul! Yoldaşım! Yalvarırım geri çekil. Sana bir şey olursa eğer... Anlamıyor musun beni?»

Prof son bombasını da fırlattı. Paul ve Stanko dizlerinin üzerinde, ormanın bitimi boyunca sürünerek, geri çekilmeye başladılar. Yalnız Prof yerinde kaldı. Ana kol ormanın içine çekilmişti bile.

Karlı bayıra dağılmış, tek tük partizan ölüleri vardı. Başını karlara gömdü. Boğazı sıkılıyor gibiydi. Gözleri, ılık gözyaşıyla dolu dolu oldu. Nişan almadan asıldı tetiğe... Fazla uzun sürmedi ateşi. Umutsuzca, parmağını acıtana dek sıktı. Ama makineli susmuştu.

«Mermi kalmadı!» Paniğe kapılmıştı.

Birden, birisinin onu boğazından yakaladığını sandı. Sıçradı. Ağaçları siper alarak, iki büklüm kaçmaya çabaladı. Arkasından makineliler taradı. Gücü ve bilinci elverdiğince, amaçsızca koştu. Sonra düştü...

Bir fındık ağacının altındaki çukurda kendine gelene değin, uzun süre yattı. İlk hissettiği soğuk oldu. Titriyordu. Büyük bir çabayla ne olduğunu anımsamaya çalıştı. Ne kadar yattığını kestiremiyordu. Nerede yattığına da kalkıp bakacak cesareti yoktu. «Yaralandım» diye düşündü... «Evet, yaralandım! Ötekiler ne oldular? Birlik... Çok adam yitirdik... Cephanemiz tükendi... Evet, Paul haklıymış. Ne der acaba? Keşke geberseydim...»

Yukarısında, yamaçta, birkaç bomba art arda patladı.

«Hâlâ dövüşüyorlar... Bense burada yaralı bir hayvan gibi yatıyorum. Neremden vuruldum? Oh hayır! Göğsümden mi yoksa? Evet, eminim göğsümden... Göğsümde bir acı var...» Yarasının yerini araştırmaya cesaret edemedi.

Dağ patlamalarla inledi.

Az ötesindeki çalılıktan bir küçük kuş havalandı. İki adım yanına kondu. Prof korkuyla gözlerini açtı... Titredi. Boynunda gerdanlığı andıran beyaz bir çizgi olan, sivri gagalı, kahverengi küçük kuş duraksadı. Gagası yavaşça açıldı. Tüyleri kabardı. Tüylerinin altından yumuşak beyaz derisi görülebiliyordu.

Arkasından ayak sesleri geldi. Dönüp bakama-

dı, ama Paul'un sevinçle haykırdığını duydu:

«Prof... Yaşıyorsun!»

«Ölseydim keşke...»

«Neyin var? Yaralı mısın?» diye kaygıyla sordu Paul. Hemen Prof'un yanına atladı. Prof ayağa kalkamıyordu. Paul yardım etti.

«Yaralı değilim uğraşma...»

«Sus yahu, tamam... Sana bir şey olmasından korktum. Yarım saattir ormanda seni arıyoruz. Üzme kendini, her şey iyi gitti sonunda.» Paul, Prof'un ceketindeki karları silkeledi.

«İyi gitti de ne demek? Konuşma lütfen...» Paul'un gözlerine bakamıyordu.

«O kadar kötümser olma; Almanlar epey adam yitirdiler.»

«Ya biz?»

«Eh, biz de öyle,» diye cevap verip yürüdü Paul. Prof üzgün ve kızgın, onu izledi.

— 8 —

Dağa ancak akşama doğru sessizlik egemen oldu. Rüzgâr, genizleri yakan barut kokusunu dağıtmıştı; henüz dökülmemiş birkaç yaprağın arasında durmadan hışırdıyordu. Kara köknar ağaçlarıyla dolu Sokolovo geçitinin ardına karanlık çökmüştü.

Partizanlar, ormanın bitiminde gruplar halinde durmuş, havanın iyice kararmasını bekliyorlardı. Sessizdiler; rüzgârın kayın fidanları arasında çıkardığı sesi dinliyorlardı. Bir an önce gece olmasını hem istiyorlar, hem de korkuyorlardı. Gece on saat saklardı onları Almanlardan... Ama bu berbat havada geceyi geçirecek yer sorunu vardı. Öteki partizan kızlarla birlikte, Boyana, yaralılarla uğraşıyor, adamlara sorular sorup, öğütler veriyordu.

Onlardan biraz ötede, düşüncelere dalmış olarak Paul oturuyordu. Başlarına gelenden kendini sorumlu tutuyordu. Prof'un gururlu dik kafalılığına kendisi geçit vermişti. O gün olup bitenler konusunda, Prof'la henüz konuşmamıştı. Prof ise olanlardan ötürü için için kendini yiyor, cesareti kırılmış bir halde, dövünüyordu. Bu yüzden de Paul, sanki suçlu olan Prof değilmiş de, kendisiymiş gibi davranıyordu. Ama öte yandan, kendi kendine düşünüyordu:

«Bu gece kurye gelse de, gelmese de, yarın gece planımı uygulamaya girişeceğim. Bundan böyle görevimi başka türlü yürüteceğim.» Sessizlik ve gece, Paul'un aklına ölen yoldaşlarını getirdi; belleğinde ağır bir yük olarak kalacaklardı. Bir tanesini özellikle anımsadı: Önceki gece, ateşin ışığında müfrezeyi incelerken gördüğü çıplak topuklu adamı... Adam soğukla büzülmüş, topuğunu avucuna alıp ısıtmaya çalışmıştı. Ertesi gün aynı adam, karları yorgun ve çıplak topuğuyla tepmiş, Almanlara ateş etmişti. Neresinden vurulmuştu acaba? Karla gömülmüş olacaktı; bir türlü kurtulamayacaktı soğuktan... Çenesi düşük, itirazcının tekiydi. On gün cephanesiz kalma cezası bitmiş miydi acaba? Çarpışmada Almanlara ateş edebilmiş miydi; yoksa elinden bir şey gelmeksizin bakıp, kaçmış mıydı? Kaç gün olmuştu cezalanalı? Hemen öğrenmeliydi!

Paul bir grup partizana doğru yürüdü; adamlar hiç bir şey bilmiyorlardı. Başkalarına da soracaktı ki, Prof tepeleri işaret ederek onu durdurdu. Dağın bazı yerlerinde ateşler vardı. Ama nevi değiştirirdi ki bu? O gece başka yere hareket etmeleri zorunluydu. Almanlar ertesi gün, onları şimdi bulundukları yerde aramaya başlarlardı. Yaralıları gizlevecek bir yer de bulmalıydılar. Bu karda yaralılarla birlikte nasıl yol alır, Jastrebak'ın en yüksek tepesi olan Ak Kaya'ya nasıl tırmanırlardı? Paul sorunu tartış-

mak için, Prof'la Gvozden'i çağırdı. Kolay anlaştılar. Hiç biri ortaya bir karşıt görüş koyma niyetinde değildi. Oysa Yorgun ve bitkin bir kolla, üstelik de ağır yaralılar varken, Ak Kaya'ya ulaşabilmenin ne denli güç iş olacağını hepsi biliyordu...

Paul partizanlara dönüp, «Yaklaşın yoldaşlar!» dedi yüksek sesle. Çevresine toplandıklarında onları süzen Paul, bu kadar kalabalık olmalarına şaştı. Hepsinin yüzünü göremiyordu. Bu nedenle sesini iyice yükseltti: «Durumumuz çok ciddî. Bunu siz de görüyorsunuz. Bu gece bitmeden Ak Kaya'ya tırmanmak zorundayız. Buradan oraya ulaşmak, iyi havada bir gece alır. Oysa bu gece yaralılarla birlikte karı aşmamız gerek. Almanlar şimdilik kamp kurdular. Yarın gün doğana dek oraya varamazsak, yeniden saldırıp, gün boyu kovalarlar bizi. Bunun da bizim için ne demek olduğunu biliyorsunuz yoldaşlar! Birliğimizin geleceği tehlikede. Yorgunlukla iligli tek söz bile işitmek istemiyorum. Yorulmaya hakkımız yok! Gidemeyeceğini düşünen varsa, burada kalır!... Anlaşıldı mı?»

«Anlaşıldı,» dedi birkaçı. Ötekiler aralarında fısıldaşmaya koyuldular.

«Özel bir görev için bir gönüllüye ihtiyacım var.»

«Ben yaparım,» dedi Vuksan.

Paul onu kenara çekip, kurye John'un geleceği yere gitmesini istedi. Orada Almanların da olduğunu ekledi.

«Olsunlar!» dedi Vuksan ve gitti.

Prof komut verdi. «Yola çıkıyoruz. Yevta, Stanko ve yardımcılarıyla birlikte önden yürüsün. Yaralılar ortaya. Onları önce birinci müfreze taşıyacak.»

Partizanlar aralarında fısıldaşarak, ormanın içinden, bayır yukarı yola koyuldular. En arkada

Paul yürüyordu. Komiserin arkada yürümesi yazılmamış, fakat zorunlu bir kuraldı. Çok geçmeden karanlık bastırdı. Ak Kaya'ya şafaktan önce varamamaktan korkan Paul, önündekileri hızlanmaları için ittirdi. Onlar da kendi önlerindekine söylediler... Sedye taşıma sırası gelenleri çağıran ses, sık sık duyuluyordu.

Gece geç vakit bir geçitte durdular. Karanlık ve sisten hiç bir şey görünmüyordu. Irmağın şıpırtısından, baykuşların ötmesinden başka hiç ses yoktu. Prof kısa bir mola verdi. Partizanlar kara uzandılar. Bir kısmına hemen uyku bastırdı. Paul karanlıkta el yordamıyla, birinden ötekine yürüyüp adamları uyumamaları için sarstı; terliyken uyumamalarını söyledi.

«Gitme zamanı!» Sözcük uyuşuk bir mırıltı halinde herkesi dolaştı. Dimdik bayırdan yukarı, bellerine değin kara batarak yola koyuldular.

Kılavuzluk yapan Yevta, bir sopayla kayın ağaçlarına vurarak, partizanlara yön gösterdi. Tak! Tak!... Tak!... Ormanda yankılanan ses, ayakların karı ezerken çıkarttıkları sese karıştı. Zaman zaman ağır yaralılardan biri, uzun bir inilti koyveriyordu.

Yol giderek dikleştikçe, kol neredeyse sürünür gibi yürümeye başladı. Paul'un yakarmaları, tehditleri, komutları hep boşunaydı. Adım adım, ağır ağır, düşe kalka ilerliyorlardı. Kolun hızı kesildikçe, Paul'un Ak Kaya'ya ulaşmama korkusu artıyor, öfkesi kabarıyordu. Ya ulaşamazlarsa?... Kafasını kötü düşünceler sardı; yaralıların iniltileri ve Yevta'nın sopa vuruşlarıyla birlikte giderek acılaşan düşüncelerdi bunlar. Tak! Tak!... Tak!... Sıkıcı ve sinir bozucu ses hiç kesilmiyordu. Ardından inlemeler, oflamalar... Güçlükle yürüyordu. Başının ağrısı dayanılacak gibi değildi.

«...Yarı aç, yalınayak gençlerden oluşan bir birliğe karşı, modern silahlarla donanmış yirmi bin asker. Bir birliğe karşı, bir ordu! Birkaç yüz mermiye karşı milyonlarcası... Umutsuz bir savaş. Bir adam savaşacaksa eğer, kiminle savaşacağını ve nereye vuracağını görebilmeli. Almanlar bizi yok etmeye gelmişler; kendi açılarından olağan, biz de onları yenmeye karar vermişiz... Yok, yok! Savaş böyle olmaz... Savaşta ordular dövüşür birbirlerine karşı. Ne biçim ordu bizimkisi? Of Yevta, vurup durma ağaçlara, başım çatlayacak... Aynı bizim durumumuzda, on birlik daha var Sırbistan'da... Bosna'daki Proleter Tümenleri çok uzaktalar, Sırbistan'a erişemezler. Yardım edecek kimse yok. Rus cephesi ta Volga'da; hem Rusya'dan arta kalan ne ki zaten... Sırbistan partizanları yapayalnız... Berbat bir şey yalnız kalmak, hepimizi silip atarlar, sonra da Sırbistan'da tek canlı bırakmazlar. Sırbistan devrilmiş yere, boğazına da bir bıçak dayanmış... Var olduğu sürece savaştı ülkem... Nasıl kazanacağız? Gücümüz az, kahramanlığın da sınırı vardır. Savaş'ta silahlar üstün gelir. Üstelik kötü insanlar daha şeytandırlar bu konuda... O zaman nasıl? İnançla mı? Ölüme karşı ne yapar inanç? Uygulayacak güç olmadıkça ülküler ne ise yarar? Kendi kendini aldatma, düş... Uğraşla birlikte hepsi sönüyor... Yalnızız ve bilinmeviz... Yeter, ne olur susun, bırakın inlemeyi... Gelecek sizi bilmeyecek... Dağların dili yok, yaşayanlara nasıl yok olduğunuzu anlatamayacak... Hızlı! Daha hızlı! Neden acele etmiyorlar? Gün doğmadan ulaşamayacağız Ağ Kava'ya... Saldırıp temizleyecekler bizi... Tarih kuru istatistiklerden oluşur; yalnız büyük savılar, büyük olaylarla ilgilenir. Bir partizan birliği önemsizdir. Tarih önemsiz şeylere boş verir. Anaları da göçüp gittiğinde, Jastrebak partizanlarını anımsayan tek canlı kalmayacak... Eğer gelecek seni hiç

bilmeyecekse, güç iştir özgürlük ve gelecek için çarpışmak. Hele yirminde öleceksen... Vurma Yevta, vurma! Delirteceksin beni... Bir adam yaşamak istiyor, en korkuncu da unutulmak... Korkunç! Belki sonra... Birisi... Kim bilir kim... Bütün bunları, kafasını okuduklarıyla doldurup, zamanın en güçlü ordusuna karşı çılgınca savaşa girişmiş bir kuşağın romantik serüveni olarak anacak... Yevta!...»

Paul dizlerinin üzerine çöktü. Düşünceleri bütün bedenini saran bir titremeyle kesildi.

«Kötü düşünceler bunlar... Sağlıksız. Bütünüyle karamsarlık. Nasıl düşünebildim böyle?... Hasta olmalıyım. Her şeyin sonu olur... Özgürlük hiç bir zaman gelmez... İnanç... Evet inanmalıyım... Ben inanmazsam birliğin sonu gelir. Ama inançlıyım! Her zaman da inançlı oldum!»

Tak! Tak!... Tak!... Dayanılmazdı.

«Daha hızlı! Daha hızlı!» diye bağırdı. Çevresi koyu bir karanlık ve sessizlikle örtülüydü. «Yoldaşlar!» Cevap gelmedi. Uzaklaşan ayak seslerini işitti.

«Geride kaldım. Deli ya da hasta olmalıyım!» Yetişmek için koşarcasına yürüdü. Tökezledi, toparlandı, olanca gücüyle devam etti.

Kola yetiştiğinde, «Sırası gelenler...» sözlerini duydu. Biri sayıyordu: «Bir... İki... Üç... Dört...» Paul konuşma ihtiyacı duydu. Az önceki düşüncelerini unutmak istiyordu. O ana dek hiç aklına gelmemişti böyle şeyler. Mümkün olan en kısa zamanda unutmalıydı. Önünde yürüyen partizanla konuşmak istedi; adam cevap vermedi. Karanlıkta adamın kim olduğunu seçememişti.

«Hızlı! Daha hızlı! Yoksa başaramayacağız.» diye bağırdı.

Ağaçlar sıklaştıkça, Yevta'nın vuruşları da artıyordu. Sedye taşıma sırası daha sık değişmeye

başlamıştı. Kol giderek yavaşlıyordu. Adamların gücü her an tükeniyor, uyku ihtiyacı dağ gibi çullanıyordu üstlerine. Paul'un komutlarına karşı sağır gibiydiler; gürültülü bir şekilde yeriyorlardı onu. Paul duymamazlığa geliyordu.

Şahin kayalığına yaklaştıklarında, kol daha ileri gidemedi. Her adam birkaç kez sedye taşımıştı. Bir adım daha atamamacasına yorulmuşlardı. Oralardaki derin kar yığıntısına koltuklarına değin batıyorlardı. Kayın dalları ve battaniyeden yapılmış sedyeler artık dökülüyorlardı. Kolun ilerilerinden inleyen yaralıların sesleri duyuldu. Daha fazla taşınmak istemiyorlardı. Paul çağrıldı.

«Burada bırakın beni! Nasılsa işim bitik... Dayanamayacağım.»

«Yaram kanıyor, öldüreceğim kendimi! Prof eğer dostsan tabancanı ver...»

«Kesin gürültüyü!» diye haykırdı Paul. Bir şeyler daha diyecekti ama sesi yetmedi. Çeneleri birbirine vuruyordu.

Prof adamları rahatlatmak istercesine, «Sabırlı olun yoldaşlar, az kaldı. Misa sus artık, gürültü etme,» dedi. «Paul neredesin? Yol çizmeliyiz önce, yoksa varamayacağız tepeye...»

Paul bir kibrit çakıp, saate baktı. İki buçuktu. «Başaramayacağız! Şafak bizi kırda yakalayacak. Eğer bizi bulurlarsa...»

«Yoldaşlar, ileri!» Paul'un sert haykırışı, dik bayırda yankılandı, ırmağın sesine karıştı.

Mırıltılar kesildi. Yaralılar sustu. Duyulan tek ses, rüzgârın çıplak kayın ağaçları arasında, küçük kar zerreciklerini uçuştururken çıkardığı sesti. Birkaç dakika sonra, on adam sessizce Paul'un yanına geldiler.

«Geldik işte,» dedi bir tanesi.

Paul karanlıktan, adamların yüzlerini seçememişti.

«Neredesin Yevta?» diye bağırdı.

Paul'un arkasında beliren Yevta: «Buradayım Komiser yoldaş,» dedi.

«Bizi Şahin kayalığına doğru yol açmaya götür!» Paul bunları söyledikten sonra yürüdü ve beline kadar kara gömüldü.

Grup ilerledi. Ayaklarını karın içinden güçlükle çekiyorlar, kolları, bacakları ve göğüsleriyle kendilerine yol açmak zorunda kalıyorlardı.

«Pabuçlarımı yitirdim. Bekleyin de çoraplarımı bağlayayım!» dedi Boyana utanmışçasına.

«Ben sol tekimi yitireli çok oldu,» diye ekledi Nikola.

Paul sinirlendi: «Geri dönün öyleyse...»

Kimse bir şey demedi. Yola devam ettiler. Yol açma işini tamamlayıp, geri dönmeleri iki saat sürdü.

«Sekiz gönüllü yaralıları taşısın,» diye bağırdı Paul.

Birkaç adam derhal ileri çıktı. Prof adamları sayıp bağırdı:

«İki kişi daha...»

Kimse çıkmadı.

«Ne bekliyorsunuz yoldaşlar; şafağın bizi burada yakalamasını mı?» Prof kızmıştı.

Kimse konuşmadı ve yerinden kımıldamadı.

«İki kişi daha dedim, çıksın iki kişi ortaya!»

«Uğraşma Prof, daha ileri gitmeyeceğim ben,» diye inledi yaralılardan biri...

«Kapa çeneni, Komutan benim!»

«Yalvarırım öldürün beni, devam edemeyeceğim,» diye ekledi yaralı adam...

«Kes sesini» diye üsteledi Prof. Sonra gönüllülerden birine sordu: «Sen kimsin?»

«Georgi!»

«Nasıl sedye taşırmışsın sen? Ufacık adamsın..»

«Sen kendi işine bak. Top bile taşırım ben. Devam ediyorum. Ayrıca ufacık olduğuma da çok memnunum!»

«Hiç değilse bir kişi, çabuk olun!» diye haykırdı Paul.

Kimse gönüllü çıkmadı. Adamlar birbirlerinin yüzlerini göremiyorlardı, fakat ortadaki durumdan hepsi utanç duyuyordu. Yol açmış olan gruptan, Boyana ortaya çıktı; ayaklarında yalnız çorap vardı.

«Ben yaparım,» diye fısıldadı.

Boyana'nın davranışı, Prof'u duygulandırdı. Karşısındaki yalınayak partizan kız nereden alıyordu bu gücü? Yorulmak bilmiyordu. Erkeklerden bile güçlüydü; güçlü olduğu kadar da güzeldi...

Prof bir şeyler mırıldandı ve sonra hareket komutu verdi.

Yaralılar yeniden inlemeye ve gürültü etmeye başladılar. Adamlar sedyeleri yüklendiler, kol hareket etti. Paul ve Gvozden de bir sedye taşıyorlardı. Taşıdıkları partizanın yarası sarılmamıştı. Adam sürekli inleyip ofluyordu. Gvozden adamı yüreklendirmeye, rahatlatmaya, dikkatini dağıtmaya çalışıyordu. Oysa Paul huzursuz oluyordu. İnleme ve oflamaların kendi bağrından kopup geldiğini hissediyordu. Adama susmasını birkaç kez sertçe söyledi. Yavaş ilerliyorlardı. Güçleri hemen hemen tükenmişti. Paul her an devrileceğinden korkuyordu...

Yevta'da hiç bir yorgunluk belirtisi yoktu. Sopasıyla kayın ağaçlarına vuruyor, arada bir bağırıp yoldaşlarını yüreklendirmeye çalışıyordu:

«Az kaldı yoldaşlar. Ha gayret, az kaldı...»

Sis örtüsü giderek yoğunlaşıyordu. Soluk almaları güçleşmişti. Bu durum, şafağın yaklaştığının belirtisiydi.

«Gün doğmadan varamayacağız,» dedi Paul telâşla.

«Varamayacağız ya... Gün doğduğunda tarlalarda bulacağız kendimizi,» diye ekledi Gvozden.

«Ne yaparız?... Düzlük yerde, hem de yaralılarla birlikte ne halt edeceğiz? Görürler bizi... Üstelik cephanemiz de yok...»

«Yoldaşlar, daha hızlı!» diye bağırdı Paul.

«Kendin hızlan önce. Seni geçemiyoruz ki,» dedi arkasından biri kızgınca. Paul güçlükle hızlandı.

Sedye taşıyanlar hiç değişmeden, Şahin kayalığına ulaştılar.

Taşıyıcılardan biri; «Burada dinlenelim, artık gidemeyeceğim,» diye haykırdı.

«Dinlenecek zaman yok! Az sonra gün doğacak,» dedi Gvozden.

«Paul, dayanamıyorum... Yüreğim çatlayacak...»

«Çatlasın öyleyse! Şafaktan önce Ak Kaya'ya varmamız gerek.»

«Olmuyor, yapamayacağım... Başım dönüyor, yıkılacağım.»

«Yoldaşlar, bırakın beni burada! Bütün birlik yerine birkaçımız kurban olsun!»

Sedyeyi tutan Prof, «Kes sesini,» diye bağırdı.

Tartışma ve sesler kesildi. Yalnız Yevta mırıldanıyordu:

«Az kaldı çocuklar... Azıcık kaldı...»

Şafak sökmeye başlamıştı; yine de sis yüzünden adamlar birbirlerini seçemiyorlardı. Şimdi ulaştıkları otlaklardan, Ak Kaya'ya iyi havada bile bir saat cekerdi yol... Paul ne yapmaları gerektiğini düşündü. Durum kritikti ve çabuk karar vermek gerekiyordu. Geri dönemezlerdi, ileri gidemezlerdi, güçleri tükenmişti. Neredeyse ortalık aydınlanacaktı.

Ormanın onlara fazla uzak olmayan bir yerinden, tekdüze ama sürekli makineli tüfek takırtıları geliyordu. Paul durdu, ardından kol da durdu.

«Sen ne dersin Gvozden?»

Gvozden yaralıların duymaması için, fısıldayarak konuştu: «Bırakamayız onları...»

Paul bütün gücünü topladı ve haykırdı: «İleri! Olanca hızınızla!» Kalın kar örtüsü yüzünden ağır ağır ilerlediler. «Beş dakika... Beş dakika daha yürüyebilirsem,» dedi kendi kendine. Dakikaları hesaplamaya çalıştı. Kasıtlı olarak yavaş saydı. «Beş dakika,» diye mırıldandı yeniden. Saymaya devam etmek istedi, ama başı dönüyordu, zihni karmakarıştı. Zaman kavramını yitirdi. Hemen arkasında birkaç kişi devrildi.. Paul durdu ve geri döndü. İki sedye ve dört taşıyıcı devrilmişlerdi. Yaralılar acıyla kıvranıp inliyorlardı. Taşıyıcılar düştükleri yerde kalmışlardı, kalkacak güçleri yoktu.

«Ne oluyorsunuz? Nazik yaratıklar!» dedi Prof kızgınca.

Kimse onu cevaplamadı. Hepsi kıpırtısız duruyorlardı. Sonra sedyeleri bırakıp kara çöktüler. Bir kısmı uzandı.

Ormanın yakınlarından hâlâ silah sesleri geliyordu.

Paul, Prof'un yanına geldi.

«Ne yapıyoruz?» diye sordu Prof.

«Sen birlikle git. Ben küçük bir grupla, yaralıların yanında kalacağım!»

«Hoşuma gitmedi...»

«Yapacak şey yok, bırakamayız onları. Sen Ak Kaya'ya git, ben de yaralıları alır Avı İni'ne giderim. Yevta'yı onlara bırakıp sonra size katılırım.»

«Güç olacak. Birlikte olmamız daha iyiydi...»

«Ben de öyle isterdim, ama yaralılarla gitme-

liyim ki, moralleri yükselsin... Bir şey olursa, sen bildiğin gibi hareket et.»

«Pekâlâ,» dedi Prof. Paul'a sevgiyle baktı. Paul da ona baktı; bir kez daha birbirlerine yakın olduklarını hissettiler.

Kol hareket etti. Paul ve grubu, yaralılarla birlikte bir süre oturdular. Sonra onlar da kalkıp sağa, ormana doğru yavaşça yola koyuldular. Ayı İni'ne ulaşmak için, dik bir yokuşu inmeye başladılar. Her yüz metrede bir sedyeleri yere indiriyor, dinlenmek için duruyorlardı. Sis, dağın üzerine iyice çökmüştü. Paul ve Yevta'nın taşıdığı yaralı, güçsüz ve noş bir sesle marş söylemeye başladı :

«Kahrolsun tüm tiranlar!
Adaletsizlik kahrolsun!
Sürüp atacak sizleri halk;
Yok olacak karanlık,
Gece tükenecek...»

Paul ürperdi. Marş söyleyenin adı Sila'ydı. Ona Sila demelerinin nedeni, bu marşı sürekli söylemesiydi. (1) Köylüydü ve ırgattı. Birkaç ay önce, kurşuna dizilmek üzere götürülürken, yolunu bulup kaçmış, partizanlara katılmıştı... Nöbetçi bir gün sarışın, çilli, geniş ağızlı ve kapkalın dudaklı bir delikanlıyı Paul'la, Prof'a getirmişti. Delikanlı yalınayak başı açık ve pacavralar içindeydi. Yüz ifadesi karmakarışıktı. Garip garip gülümsüyordu. Almanların öç almak istedikleri köyden, büyük bir grupla birlikte kendisini de kurşuna dizmek üzere nasıl alıp götürdüklerini ve nasıl kaçtığını, ayrıntılarıyla anlatmıştı. Biraz yatıştığında, Paul ve Prof üzerinde iyi bir izlenim bıraka-

(1) «Sila» kelimesi, Sırpcada «Vahşet» anlamına gelir. Marşın aslında, ilk kıta «Padaj silo» sözüyle başlamaktadır ki, bu da «Kahrolsun vahşet» anlamına gelir.

bilmek için, yoksul bir köylü olduğunu, bildirilerini okuduğunu ve hatta partizan marşlarını bildiğini söylemişti. İsterlerse dinleyebilirlerdi. Delikanlıya göre partizanların en belirgin özellikleri marşlarıydı. Paul şakalaşmak için; «Dinleyelim bakalım,» demişti. Delikanlı hiç duraksamamıştı. Titrek, fakat güçlü bir sesle başlamıştı söylemeye : «Kahrolsun tüm tiranlar...» Önceleri ciddiye almamışlardı, gülünç gelmişti onlara... Oysa o artan bir ateşle sürdürmüştü söylemeyi. Giderek bütün partizanlar delikanlının çevresinde toplanmıştı. Genç adam yaşamının tüm amacını bu marşta toplamıştı sanki... Bitirdiğinde, Paul dostça omuzuna vurmuştu: «Tebrikler Sila yoldaş... Bundan böyle aramızdaki adın bu... Sila deyin ona yoldaşlar!» Sila gülmüş ve gözleri dolmuştu. «Bir isteğim daha var... Makineli tüfekçi olmak istiyorum,» demişti. «Hemen olmaz ki bu... Makineliyi hak etmelisin önce. En iyi savaşçılar alır makinelileri,» diye konuşmuştu Prof. Sila'nın cevabı «Pekâlâ, hak edeceğim,» olmuştu. Ama ilk çatışmada kaçtı... Sonradan alıştı savaşmaya. İyi bir savaşçı ve makineli tüfek yardımcısı oldu. Bir süre sonra da Vuksan Komünist Gençlik Hareketi'ne aldı onu. Sila makineli tüfeği taşımak gerektiğinde, bu işi kimseye bırakmazdı. Ancak çarpışma sırasında makineli tüfekçiye terkederdi. Ama bu onun için yeterli değildi. Yardımcı değil, makineli tüfekçi olmak istiyordu. Oysa kimsenin yerini alamazdı. Çünkü bütün makineli tüfekçiler eski savaşcı ve iyi nişancıydılar. Sila'ya yapacak tek şey kalıyordu; bir makineli tüfek ele geçirmek... On gün önce, çarpışma sırasında bir Alman 'Zorka'sına çılgınlar gibi saldırmıştı. Ne pahasına olursa olsun ele geçirecekti. Saldırı sırasında Almanlar onu bacaklarından taradılar; ama makineli tüfek de partizanların eline geçti. Prof iyileşir iyileşmez makineliyi ona bırakacağına söz ver-

di. Sila'nın yarası ciddîydi. Buna rağmen aklı fikri makinelisindeydi. Paslanacak, ya da bir şey olacak diye ödü kopuyor, ikide bir sinirlenip yoldaşlarını uyarıyordu. Dikkatsizliklerini Prof'a şikâyet ediyordu.

Yine marş söylüyordu Sila. Fakat sesi giderek güçsüzleşiyor, duyulmaz oluyordu.

«Köleydik bizler hep,
Sizin yüzünüzdendi
Tuzağa düşmemiz...»

Gerisine gücü yetmedi. Son kelime bir fısıltı gibi çıkmıştı boğazından. Sonra sustu.

«Sila, yoldaş, devam etsene söylemeye.» dedi Paul telâşla.

Sila ses vermedi.

«Sila duymuyor musun? Devam et diyorum!»

Sedyeleri indirdiler.

Yevta, Sila'nın üzerine sevecenlikle eğilip, elini tuttu: «Nasılsın bakalım, küçük bülbül?»

Eli buz gibiydi.

«Ölmüş!» diye fısıldadı Yevta.

Paul yakından baktı. Sila'nın küçük gözleri boşluğa dikiliydi. Aralık dudaklarından soluk gelmiyordu. Son soluğunu da marşa harcamıştı. Paul elini Sila'nın kalbine dayadı.

«Atmıyor... Ölmüş...»

Yevta döndü, kepini başından alıp, haç çıkardı.

Paul da kalkıp, kepini çıkardı.

«Yoldaslar, Sila yoldaş öldü!»

Hepsi kepleri çıkararak, oraya seğirttiler. İniltiler kesildi.

Sis ırmağa doğru dağılıyordu. Safak sökeli epey olmuştu. Tüfeklerinin dipçikleriyle bir mezar kazdılar kara, Sila'yı içine yerleştirdiler. Çalıştıkları sürece kimse konuşmadı. Yevta gözlerini yummaya çalıştı. Beyaz bir tümsek yaptılar...

Ayı İni'ne ancak öğleden sonra varabildiler. Beklenmedik ölüm, hepsini sarsmıştı. Onca zaman boyu kimse konuşmamış, yaralılarda yaşam belirtisi görülmemişti. Fakat mağara önünde indirildiklerinde karşı çıkışlar başladı. Orada bırakılmak istemiyorlardı.

Paul sertçe; «Tek kelime daha duymayayım. Yok başka yolu!» dedi. Sinirlenmişti, fakat kendini topladı. Birliğin içinde bulunduğu durumu anlamalarını istedi. En kısa zamanda onları bir köye taşıtacağına söz verdi. Yanlarında sağlık görevlisi olarak Ruza'yı bırakacaktı. Onlara yiyecek bulma işini yüklenecek birini de bırakması gerekiyordu. Bu sorun Paul'u çok düşündürdü. Bu işi başaracak tek adam Yevta'ydı. Paul bunu iyi biliyordu. Yevta yetenekli ve kurnazdı. Köylerle sürekli ilişkisi vardı. Nasılsa bir yolunu bulur, yiyecek sağlardı. Ama Paul bütünüyle güvenemiyordu Yevta'ya. Düşmanın eline geçerse, fazla direnemezdi. Birlikte biraz korkak tanınırdı. «Tavşan kadar korkak» sözcüğünü, partizanlar, «Yevta kadar korkak» olarak değiştirmişlerdi. Üstelik her köye gidişinde içerdi. Bu ise partizanların yazılmamış yasalarında kesinlikle yasaktı. Paul bu yüzden duraksadı; yaralıların yaşamlarını Yevta'nın ellerine bırakabilir miydi? Yaralılar mağaraya yerleştirilirken, Paul dışarıda oturup düşündü. Yevta'nın olumsuz yönleri daha çok görünüyordu. Ama yapacak başka şey de yoktu. Gerçeği olduğu gibi kabullenip, tehlikesini de göze almak zorundaydı. Paul yapacağı işin haklılığını kendisine kanıtlamak için, her zaman gerekçeler arayan türden bir adamdı. Bir köylü için disiplin ve verilen görev kutsaldı; Yevta da böyle bir asker ve savaşçı olmalıydı. Bu tür kimseler tehlikeyi ve ölümü korkmadıklarından değil, fakat gerekli gördüklerinden, vazgeçilmez diye kabullendiklerinden ötürü göze alırlardı. Bunlarda disiplin ve sorumluluk

kavramları, her şeyden daha ağır basardı. Üstelik Yevta, öteki köylüler gibi gururluydu. Kendine aşırı güvenirdi... Paul Yevta'yı çağırdı.

«İçinde bulunduğumuz durumun berbatlığını görüyorsun... Yaralıları şimdilik burada bırakmak zorundayız.»

«Görememek için aptal olmalıyım... Nasıl çıkacağız işin içinden bilemiyorum...»

«İşin en güç yanı, onlara yiyecek sağlayacak ve bakacak bir adam bulmak. Cesur, son derece güvenilir biri gerek,» diye konuya dolaylı girdi. Paul. «Düşün bir kere, neler etmez Almanlar onlara... En iyi yoldaşlarımıza nasıl işkence ederler... Doğrusunu istersen kafamı en çok kurcalayan sorun bu... Birlik ve halk uğruna onlara hiç bir zarar gelmemeli.»

Komiserin sözü nereye getireceğini anlayan Yevta: «Üzülme Paul yoldaş, böylesi birini aramızda bulabilirsin,» dedi. Çilli, damarlı, zayıf yüzüne bir gülümseme yayıldı.

Paul'un içinden Yevta'yı kucaklamak geldi. Fakat konuşmanın ciddiyetini bozmamak için, ağır ağır devam etti :

«Yevta yoldaş; subayların, bu görevin sana verilmesini uygun buldular. Sana güvenimiz tamdır.»

«Onurum üzerine and içerim Paul yoldaş, bundan daha önemli bir şey olmayacak benim için, gözüm gibi bakacağım onlara. Saçlarının tek kılına zarar gelmeyecek... Beni tanımıyorsunuz daha; eski eşkıyalardan kim kaldı, benden başka...»

Paul kahkahalarla güldü. Yevta da sarı ve sivri dişlerini göstererek sırıttı.

«Pekâlâ Yevta yoldaş! İzlerine dikkat et. Yalnızca geceleri çık ortaya. Hangi yöne gittiğini kimseye sezdirme. Köylerde yiyecek için sırf bizimkilere baş vur. Kimin için olduğu konusunda tek söz

etme... Bir süre sonra Jastrebak'tan ayrılacağız, fakat bunu da kimse bilmemeli, anlıyor musun?»

İçeri, yaralıların yanına gittiler.

«Yoldaşlar! Yevta yoldaş, hem politik, hem de askerî açıdan sizlerin sorumlusudur. Aranızda teğmenler ve grup önderleri olduğunu bilmiyor değilim. Ne var ki şu anda yaralı olduğunuzdan Yevta'ya uymak zorundasınız. Her türlü ihanete karşı dikkatli olun. Fazla da üzülmeyin, burada uzun süre kalmayacaksınız.»

Yevta gülümsedi,

«Sen hiç merak etme Paul yoldaş. Başarırız. Buradakilerin en yaşlısı, aynı zamanda en görmüş geçirmişiyimdir.» dedi. Hoşnutluğunu gizlemeye çalışıyordu.

Paul hepsine, «Hoşça kalın,» dedikten sonra, Yevta'yla birlikte dışarı çıktı.

«Bak Yevta, demin söylemeyi unuttuğum bir şey var. Köye indiğinde sakın içki içme olur mu? Ne demek istediğimi anlıyorsun ya... Şu keşmekeşten kurtulana kadar sabırlı ol...»

«Yemin ederim Paul... Böyle bir şeyi nasıl düşünürsün benim için? Aptal mıyım ben?» dedi Yevta alınganlıkla.

«Tabiî, biliyorum. Ama yine de uyarıyorum işte; dikkatli ol. İşin önemini kavrıyorsun...»

«Bu işten sonra beni Parti'ye almanı isteyecektim senden, oysa sen benim bir ayyaş olduğumu düşünüyorsun.» Yevta gözlerini kırpıştırdı.

Paul şaşkın ve hoşnut gülümsedi.

«Ne olacağını önceden kestiremezsin. Sen yapabileceğinin en iyisini yap. Kurtarılmış bölgeye yerleştiğimizde seni yerel bir başkan yapabiliriz...»

Yevta alınmış gibi görünmeye çalıştı: «Yaşlı bir adamla dalga geçiyorsun... Deden yaşındayım be...» Başını tehdit edercesine sallayıp gülümsedi: «Siz Morava'lıları bilmez miyim ben? Tam düzen-

bazsınızdır. Susamış bir adama, bir ırmağı geçirtirsiniz hiç çaktırmadan...»

Yevta'yı sevindirmek, Paul'u hoşnut etmişti. Zaten konuyu açmak da istiyordu: «Göreceksin dalga geçmediğimi... Eski bir partizan olarak, yerel başkan olacaksın. Bu sözümü unutma! Yönetimde senin gibilere ihtiyacımız var.»

Yevta kız gibi kıkırdadı. Paul da güldü.

«Eh artık hoşça kal demenin zamanıdır. Anlaştığımız gibi, yiyecek için köye bu gece in.»

«Evet yoldaş, evet! Anladım... Belki bir daha birbirimizi göremeyeceğiz, değil mi?»

«Hiç değilse bir süre...»

«Gel öpeyim seni, helâlleşelim.»

Birbirlerini kucakladılar.

«Meraklanma, dediklerini unutmam,» dedi Yevta utangaçca. Sonra döndü, yaşlı bir adamın küçük adımlarıyla, mağaranın girişine yürüdü.

— 9 —

Paul Ak Kaya'ya vardığında, birliği, bir Alman saldırısını karşılamak üzere mevzilenmiş durumda buldu. Ormanın içine yürüdü; üzeri yosunla kaplı, iri bir kayının dibine uzandı. Kurşunî gök yüzü, ağaçların koyu kırmızı tepelerine olanca ağırlığıyla yükleniyor, ormanın üzerinde askıdaymış gibi sallanıyordu... Yorgun ve uykusuzdu. Hemen daldı.

Akşama doğru, Malişa kendini uyandırana dek uyudu.

«Yoldaş Paul, hey yoldaş Paul!» dive bağırdı Malişa. Tüfeğini omuzuna dayamıştı, dipçik yere değivordu! Neredeyse kendi boyundaydı tüfek. Ayaklarını ısınmak için yere vuruyordu. Komiserin

derin uykuda olduğunu anlayınca duraksadı; uyandırmak istemiyordu doğrusu. Ama emir emirdi. Omuzundan tutup sarstı :

«Yoldaş Paul! Yoldaş Paul! Haydi yeterince uyudunuz artık. Karda yatmanız iyi değil. Donacaksınız. Doğrulun, Prof sizi istiyor.»

Paul yavaşça gözlerini araladı.

«Sen misin Maşa? Ne haber?»

«Prof sizi çağırmak için yolladı beni... Kalkın. Uyumayın artık.» Paul, Maşa'nın tüfeğinin kara gömülü dipçiğine baktı. Maşa hemen tüfeğini kaldırdı. Komiser gülümseyince, kızardı.

«O silah sana çok büyük Malişa. Sana bir tabanca verelim, daha hafif ve daha iyi olur senin için.»

«Ne yani yoldaş Paul; benim kızların taşıdığı silahı mı kullanacağımı söylemek istiyorsunuz? Reddediyorum! Benim hakkımda böyle düşünebilmenize yol açacak bir şey yaptığımı sanmıyorum,» dedi Malişa. Kırgın ve çocuksu bir tavırla, tüfeği omuzundan indirip Paul'a uzattı.

Paul sevecen gülümsemesini gizleyemedi. Bu küçük çocuk, şimdi yiğit bir partizan olmuştu; ama yine de vazgeçemiyordu çocuksu oyunlardan. Şimdilerde onun yaşındakiler, ya sıcak ocakların başında oyun oynuyor, ya mısır koçanlarını toprağa dikiyor, ya da karga ve sığırcık tuzakları kuruyor olmalıydılar. Üç hafta önce bir köyde kalmışlardı. Paul orada, Malişa'nın çocukların oyununa nasıl gizlice katıldığını, oyunun gelişimine göre nasıl kızıp, nasıl güldüğünü anımsadı. Ardından da birlik uykudayken, Malişa'nın bir köylü arkadaşıyla birlikte, gübre yığınları üzerinde, piyade kepini kullanarak serçe kovaladığı öğrenilmişti. Malişa bu durumundan pek utanmış, uzun süre üzgün gezmişti. Birlik kendi köyüne uğradığında, Malişa ısrarla devriye olurdu. Köyün içinde bir fatih edasıyla do-

lamr, yaşıtlarıyla karşılaştığında kasılarak başını çevirirdi. Köyünde az konuşurdu; çok ciddî, sert ve lütfen konuşuyormuş gibi bir hava takınırdı. Komiserin, köylülerle konuşurken kullandığı sözler hiç aklından çıkmazdı: «Kimse bize altın tepside sunmayacak özgürlüğü...» Malişa da kendinden daha büyük, hatta asker olabilecek yaştaki büyük adamlara döner, şiddetle bağırırdı: «Peki ne bekliyorsunuz? Neden bizimle gelmiyorsunuz? Özgürlüğünüzü altın bir tepsinin içinde sunacaklarını mı sanıyorsunuz.? Giysileriniz kanlanmalı biraz...» Malişa, kabul edilene kadar birkaç kez kovulmasına, üstelik dayakla tehdit edilmesine rağmen, geçen yaz birliğe katılmayı başarmıştı. Ona ne için savaşacağını ilk sorduklarında, Almanlar tarafından esir alınan babası ve kardeşi için savaşacağını söylemişti. Aradan bir ay geçtiğindeyse, Malişa artık işçiler ve köylüler için savaştığını söylüyordu.

«Kızlar hakkında böyle konuşmak da ne oluyor Malişa?» dedi Paul. Ciddî ve kızmış görünmeye çalışıyordu: «Erkekler gibi dövüşmüyorlar mı kızlar da? Söyle bana bakayım, hiç korkak var mı kızların arasında?»

«Kızların korkak olduğunu söylemek istemedim, yoldaş Paul. Ama bilirsin, kız kızdır işte.»

Paul kahkahalarla güldü. Gülüşü içten ve mutluydu. Sonra birden, bu kadar doğal gülmesinden korkmuşçasına, konu değiştirdi:

«Pekâlâ. Durumumuzda bir değişiklik var mı?»

«Her yanımız Almanlarla çevrili. Prof onları burada karşılayacağımızı söyledi. Dün olanları ödetmeliyiz onlara. Hangi şeytan gönderdi herifleri Jastrebak'a?... Ha aklıma geldi... Yoldaş Paul, Jastrebak'ı terkedeceğimiz doğru mu?»

«Sen ne dersin Malişa? Burada kalıp, Almanlar tarafından her gün kovalanmak yanlısı mısın? Yok-

sa onları atlatıp, başka bir bölgeye geçmemiz daha mı doğru olurdu?»

«Doğrusunu isterseniz, bence burada kalmalıyız. Jastrebak'tan daha iyi yer mi bulacağız? Neden gidip de başkaları için savaşalım? Onlar da savaşsın. Herkesi biz mi kurtaracağız? Onlar sıcak evlerinde otururken, biz tuttuk partizan olduk. Şimdi de onlar için öleceğiz. Haksızlık değil mi bu?»

Paul, Malişa'yı kaygıyla da olsa dinledi.

Kuşkuyla sordu: «Senin gibi düşünen çok var mı?»

«Emin değilim, ama konuştuklarımın çoğu böyle düşünüyordu.»

«Böyle konuşmamalısın Maşa. Bir partizan böyle düşünmez. Çetniklere özgüdür yalnız kendilerini ve evlerini düşünmek... O nedenle de özgürlük için savaşmaz Çetnikler. Ama biz Komünistler bütün ulus için savaşıyoruz.»

«Evet, yoldaş Paul! Bizler Komünistiz, ama gel gör ki çok azız. Her yerde birden olamayız ya...»

Paul üşümüştü. Ayağa kalktı. Çocuğa ne demesi gerektiğini düşündü.

Malişa kuşkulu bir sesle sordu: «Almanların üzerimize yüz bin asker gönderecekleri doğru mu yoldaş Paul? Böylesi kalabalık bir orduyu nereden buluyorlar?»

«Yüz bin de ne demek? Kim söyledi bunu sana?»

«Öyle diyorlar. Bense, eğer gerçekten yüz bin askeri bizim üzerimize gönderirlerse, Bosna'da ne halt edeceklerini ve Rusların üzerine kimi göndereceklerini düşünüyorum. O zaman Ruslar kolayca vener onları. Bir biz kalakalırız orta yerde. Şu Hitler gercekten güçlü, değil mi?» Malişa kendi kendine mırıldanır gibi konuşmuştu.

«Evet, hâlâ güçlü. Ama çok sürmeyecek...» Paul çocuğun kuşkularını dağıtmak, merakını gi-

dermek için en uygun sözlerin ne olacağını düşündü. İşe yarayabilecek tek söz gelmedi aklına. Nasıl anlatırdı bu çocuğa, kayıtsızca kıyılan canlarla yer kürenin yarısının kan içinde kaldığını? Yenilgilerin birbiri ardına geldiği şu günlerde, zaferden nasıl söz ederdi ona? Günlük konuşma dilinde, bunları Maşa'ya açıklayabilecek sözcükler yoktu.

Yalnızca «Korkuyor musun Maşa?» diye sordu.

«Hayır, kendim için korkmuyorum...»

Paul, Malişa'nın sürekli durgunluğunun ve düşünceli halinin nedenini anladığını sandı :

«Malişa, eve mi gitmek istiyorsun?»

«Eve gitmek mi? Ne yapacağım evde?»

«Buraları sana uygun yerler değil artık. Durumumuz çok kötü. Sen eve git, sonra gerçekten gelmek istiyorsan, baharda dönersin.»

«Niye böyle konuşuyorsunuz yoldaş Paul? Bir kaçak olmamı önermiyorsunuz herhalde? Ölümden korkmuyorum; siz de bilirsiniz bunu. Yoldaş Paul ben korkak değilim.»

«Eve gitmelisin. Bu bir emirdir! Elbette kaçak değilsin.» Paul çocuğu evine göndermesinin doğru olacağı kanısındaydı. Onun yaşamından sorumlu hissediyordu kendini.

«Gitmeyeceğim işte... Neden böyle yapıyorsunuz?...» Malişa boğazında düğümlenen hıçkırık yüzünden, cümlesini tamamlayamadı.

«Sevgili Maşa, senden çok hoşnutum. Birinci sınıf partizansın. Ama emrime uymalısın. Alman saldırısı sona erdiğinde dönersin.»

«Kaçmayacağım işte! Düşünün bir kere, bütün köy halkı korkak diyecek bana...»

Malişa ağlamamak için güç tutuyordu kendini. Paul üzüldü. Kendini suçlu hissetti.

Konuşmayı sertçe keserek, «Pekâlâ Malişa, haydi gidelim,» dedi. Birliğe doğru yürüdüler.

— 10 —

Şimşek havladı. Boğuk ve öfkeli havlama, dağın soğuk karanlığında yankılandı, sonra ırmağın ötelerinde yitti gitti.

Köpek acı acı bağırarak, karları eşelemeye koyuldu. Eşeleyip attığı karlar, kurulan pusunun sol kanadında, bir kayın ağacını siper alıp yatan, Paul ve Nikola'nın üzerlerine geliyordu. Prof ve Paul'la birlikte bütün partizanlar, bu pusunun geleceklerini belirleyeceği kanısındaydılar. Zafer, dünkü yenilginin yaralarını saracak, birliğe cephane sağlayacaktı. Öte yandan, Prof ve Paul'un direterek savundukları görüşlerine de yeni bir bakış açısı getirecekti. Paul pusu başarıya ulaşırsa, uzun bir yürüyüş için gerekli olan malzemeyi elde edeceklerine inanıyordu. Oysa Prof'un pusudan umduğu, dünkü başarısızlığı gidermek ve bu bölgede, dağda, Almanlarla başa çıkabileceklerini kanıtlamaktı.

Karanlığın içinden, köpeğin havlaması yeniden duyuldu.

«Geliyorlar,» diye fısıldadı Nikola.

«Ben bir şey duymadım. Uzaklaştır şu köpeği buradan, havlayıp durmasın,» dedi Paul.

«Eminim geliyorlar... Şimşek Alman kokusunu iyi alır.»

Kafası önsezilerle dolu olan Paul ürperdi. Donmuş parmaklarıyla sıkıca kavradı silahını. Yanında çömelmekte olan Nikola ve Malişa da onun gibi yaptılar. Stanko ağır makinelisini hazırladı, desteklerini kara iyice gömdü.

Bir an sessizlik oldu. Sonra köpek yeniden

havladı. Bu kez havlaması daha şiddetli ve öfkeliydi. Nikola köpeğin sırtını okşadı.

«Yerimizi belli edecek... Nikola sustur şu köpeği!» diye mırıldandı Paul. «Yerimizi anlarlarsa, işimiz bitiktir,» demek istedi, ama kendini tuttu.

Malişa köpeğe dönüp yavaşça fısıldadı: «Hişt... Sus Şimşek...»

Yukarılarından başka havlamalar duyuldu. Birkaç köpek birden havlıyordu. Şimşek sessizdi.

«Almanlar!»

«Evet onlar!»

«Ne yapacağız?»

«Saldırırlarsa ateş açarız. Hay şu köpeğine senin... Söyleyin bakalım, ne halt edeceğiz?» dedi Paul kızgınlıkla. Eğer köpekler, özel olarak yetiştirildikleri görev gereği saldırırlarsa, ne yapacaklarını Paul da kestiremiyordu. Ateş etmeli miydiler? Yoksa hiç kıpırdamamak daha mı iyiydi? Köpekler saldırırsa, nasıl sessiz kalabilirlerdi? Ateş etmekse, pusuyu ele vermek demekti.

Nikola da bilemiyordu ne yapacaklarını. «Şimşek uğursuz bir köpek olamaz,» diye düşündü. Titriyordu.

Alman köpekleri hızla yaklaşıyorlardı. Havlamaları rüzgâr gibi şiddetli ve öfkeliydi.

Stanko sinirle; «Bu sana, o köpeği yanında taşımamanı öğretir. İlk vuracağım o yere batası hayvan olacak, duyuyor musun?» dedi.

Yaklaşan Alman köpekleri, karanlıkta sürekli büyüyen iki nokta gibi görünüyorlardı. Şimşek ısırılmışçasına hırladı, bağırdı ve düşman köpeklerini karşılamak üzere ileri atıldı.

«Yandık,» dedi Paul.

Nikola dişlerini sıkarak, «Şimşek!» diye tıslad ı.

Köpekler birbirlerine doğru koşup kapıştılar.

Hepsi soluk almaksızın bekliyorlardı. Şimşeğin başına gelecekleri düşünmek, Paul'u ürküttü. Her şey Şimşeğe bağlı görünüyordu.

Köpekler debelendiler, öfkeyle bağrıştılar. Birbirlerini şiddetle ısırıp pençeliyorlardı. İkide bir yer değiştiriyor, kimi kez partizanlara yaklaşıp, kimi kez uzaklaşıyorlardı. Olanca patırtıya rağmen, Şimşeğin boğuk hırlaması duyulabiliyordu.

«Zavallı köpek, dayan, yenilme Almanlara!» diye fısıldadı Nikola. İnsanlara saldırmak için yetiştirilmiş Alman polis köpekleriyle dövüştüğü için Şimşek'le övünüyordu. Ama ısırıklardan ötürü acıyla bağırmasına da üzülüyordu.

«Şimşek bize doğru kaçarsa ne yapacağız?» diye sordu Malişa.

Kimse cevap vermedi.

«Şimşek! Eğer kazanırsan, koskocaman bir koyun vereceğim sana!» diye bağırdı Nikola.

Paul, Nikola'yı gömleğinin kolundan çekip oturttu. Sakin olmasını söyledi. Ayağa kalkıp bir ölüm kalım uğraşına girişmiş köpeklere baktı.

«Simsek bize doğru geliyor.»

«Yerimiz anlaşılacak! İşimiz tamam.»

«Eyvah!»

«Ateş edeceğim!»

«Delirdin mi?»

Paul, Nikola, ve Malişa heyecanla fısıldaşıyorlardı.

Köpek sesleri ansızın kesiliverdi. Sessizliğin içinden, Almanca bir komut, ayak sesleri ve silah takırtıları duyuldu.

«Gelivorlar! Hazır olun!» dive fısıldadı Paul.

Köpekler yeniden hırlasmava basladılar. Kötü yaralanmış bir tanesi acı acı bağırdı. Dövüserek pusu verine doğru vaklastılar. Hareketleri artık ivice belirgindi. Nikola, Şimseği secebilmek icin olanca dikkatini topladı; tam gördüğünü sandığı anda kö-

pekler yeniden alt üst oldular. Nikola, Şimşeğin görüntüsünü yitirdi. Duruma bakılırsa, rakipleri kendinden çok güçlü olmalarına rağmen, Şimşek postu pahalıya satıyordu.

Kimse kendini düşünmüyordu. Kendilerini bütünüyle hayvanların dövüşüne kaptırmışlardı. İlgilendikleri tek şey dövüşün sonucuydu. Nikola'nın benliğini Alman köpeklerinden birine ateş etme isteği sardı. Dövüş birkaç metre uzaklarına kadar yaklaşınca partizanlar dehşetle ayağa fırladılar. Tam o anda, Şimşek döndü ve yandaki ırmağa atladı. Hırlayan ve bağıran Alman köpekleri de onu izlediler.

«Oh, neyse.» Paul rahatlamıştı.

Nikola hem sevinçli, hem üzgündü: «Bizi Şimşek kurtardı. Ama umarım canıyla ödemez bunu..»

Köpeklerin öfkeli hırlamaları, giderek ırmağın sesine karıştı ve duyulmaz oldu.

Oysa dövüş, ta ötelerde amansızca sürüyordu.

Dağı sessizlik kapladı. Yalnız sincapların ince sesleri geliyordu kulaklarına. Sessizlik on dakika kadar sürdü. Partizanlar dövüşün sonucunu öğrenmek için, köpekleri görmeye çalıştılar. Almanlar pusuya düşmüşlerdi. Polis köpeklerine saldırarak, pusunun farkedilmemesini sağlayanın, bir partizan köpeği olduğunu hiç bir zaman öğrenemeyeceklerdi. Havlamalar uzaklaşmış, Almanlar köpeklerinin geri dönmelerinden umudu kesmişlerdi. Bir komut dolaşmıştı Alman kolunu; hemen ardından tüfek takırtıları ve donmaya yüz tutmuş karı adımlayan postalların sesi duyulmuştu. Almanlar dosdoğru partizan pususunun üzerine geliyorlardı.

«Sessiz olun! Komut vermeden ateş açmayın!» Paul'un sözleri partizan hattını, rüzgârla birlikte fısıltılar halinde dolaştı.

Eller silahları kavradı. Alman kolu yaklaştı. Alp Alayı erlerinin ağır postallarının karları ezer-

ken çıkardığı ses rahatça duyuluyordu. Partizanların silahları kavramış parmakları kasıldı. Kendilerini karın içine gizlediler.

— 11 —

Prof, avına sıçramaya hazır bir hayvan gibi sabırsız, sessiz ve gergindi. Boyana ve Vuk'la birlikte, pusunun öteki kanadındaydı. Bazen dizlerinin üzerine çömeliyor, bazen oturuyordu. Boyana'ya değdiği zamanlar huzursuzca kıpırdanıyor, bu olay daha da gerilmesine yol açıyordu. Boyana birliğe katıldığından beri, Prof rahat değildi. Bu duygusunun önüne geçmek için, Boyana'dan uzak durmaya bakıyordu. Bunun aşk olabileceğini itiraf etmeye korkuyordu. Oysa böylesine belirleyici bir savaşı sabırsızca beklerken bile, coşan duygularını engelleyemiyordu işte. Tam oradan ayrılıp başka bir sipere seğirteceği sırada, Alman kolunun ayak seslerini duydu.

Az sayıda, bir grup Alman öncüsü, alana yayılmış şekilde, makineli tüfeklerle yaklaşıyorlardı. Prof bir el bombası çıkardı. Almanların yakınlığı Boyana'yı ürküttü. Kız titredi ve bilinçsizce Prof'un elini arayıp tüfeğinin üzerinde yakaladı; buz kesmiş parmaklarıyla sıktı. Prof sarsıldı. Yüreği bir kuş kanat çırparmışçasına atıyordu. Düşünmeden kızın elini kavradı, sıktı.

«Seni seviyorum Boyana... Ama neden şimdi?»

«Ben de... Hişt ses etme!» diye cevapladı kız. Dudakları titriyordu.

Vuk, onların konuşmalarını duyduğunu hissettirmek istercesine, «Ana kuvvet geliyor!» diye fısıldadı.

Prof, Boyana'nın elini bıraktı, bombayı aldı; parmakları hâlâ titrediğinden güç tutuyordu. Alman kolunun başı iyice yaklaştığında, el bombasının detonatörünü bir kayın ağacına sertçe vurdu. Düştüğü an patlamasını istediğinden, dörde kadar saydı ve ayağa fırlayıp Almanlara savurdu:

«Ateş!!»

Prof'un kısa haykırışı, partizan hücum taburlarının naraları arasında boğuldu. Partizan saflarından bombalar savruldu, makineli tüfekler ateş açtı. Mevziler mavi alev parıltılarıyla doldu; ışıldayan mermilerin yeşilimsi izleri karanlığı yardı.

Dağı korkunç bir gümbürtü sarmıştı. Sanki dağ yarılıyor, ağaçlar devriliyor, gövdeleri ve dalları çılgın bir patlamayla paramparça oluyordu. Ama en korkuncu çevreye yayılan, yabancı dillerdeki bağırışlar ve inlemelerdi. Yakın menzilli yaylımla biçilen Alman kolu önce bir dalgalandı, sonra karmakarışık oldu. Vurulmayanların çoğunluğu kaçıştı. Bir bölümü derhal yere yatıp ellerindeki çeşitli otomatik silahlarla ateş açtılar.

«Aferin Fritz!» diye alayla bağırdı Prof. Siper almaksızın bir kayına dayanmıştı. Cephanesini kontrollu harcamaya dikkat ediyordu. Yanındaki ağaçtan iri parçalar koparan kurşunların farkında değil gibiydi. Hafif makinelisinden saçılan boş kovanlar Boyana'nın çevresine düşüyorlardı.

Bütün bunlar çok kısa sürdü.

Prof komut verdi: «Hücum partizanlar! Sola doğru, ileri!» Sesi gök gürültüsü gibiydi.

Komutunun hemen ardından, bir Alman makinelisine doğru atıldı. Prof'un peşinden, Boyana ve Vuk da ayağa fırlayıp, ateş ede ede saldırdılar. Silah sesleri, bir anda ortalığı kaplayan partizan naraları arasında duyulmaz oldu.

Kalan Almanlarla, partizanlar birbirlerine girdiler. Göğüs göğüse dövüş başladı. Ateş edildi. Bo-

şalan silahları doldurmaya zaman olmadığından, dipçiklerle saldırıldı ve savunuldu. Yerdeki ölülerin ve duydukları acıyla dehşeti iki değişik dilde seslendiren yaralıların üstüne, tökezlenip devrilenler oldu.

Bu ateş, inilti, haykırış ve küfür keşmekeşinin içinde, baruttan gözleri yanan Prof, bir Almana doğru atıldı. Dipçiğini olanca gücüyle adamın yüzüne indirdi. Alman bağırarak yıkıldı. Ama Prof'un tüfeği de vuruşun şiddetinden kırıldı. Tüfeğine ne olduğunu anlamak istercesine durdu. Tam o anda bir Alman, makinelisinden ateş saçarak Prof'a saldırdı. Kendisine yönelen alev zerreciklerini gördüğünde, Prof ölümün alev halini aldığını sandı. Dehşet ve öfkeyle gerilerek, aynı anda makineliye doğru sıçradı. Namluyu eliyle yakaladı. Parmakları yandı. İnledi, bırakmak istedi. Ama kurşunların kendisini biçeceğini hissettiğinden, yanmış parmaklarını daha da kastı, sağ eliyle Almanın başına vurmaya başladı. Alman geriledi, hâlâ tetiğe asılıyordu. Prof artan bir korkuyla namluyu daha da sıkı kavradı. Almanın miğferine olan gücüyle vurdu. Ama namluyu daha uzun süre tutamayacağını anlayınca, havkırdı:

«Vuk! Koş! Makineli tutuyorum...»

Vuk'un yerine, Gvozden yetişti: «Geldim,» diye bağırarak Almana doğru koştu.

Kavga sırasında Prof yediği bir yumrukla yıkıldı. Devrilirken bir mermi kolunu buldu; dirseğinin üzerinde dehşetli bir yanma hissetti. İnleyecek gücü bulamadı kendinde. Kolu, kırık bir kanatmışçasına yanına düştü. Gvozden, Almanın arkasından ateş açtı; adam makinelisiyle birlikte Prof'un üzerine devrildi. Prof ürperdi. Zorlanarak kendini Almanın altından çekti. Sağlam koluyla adamın miğferini yakaladı sarsarak çıkardı.

Almanın boğazından bir hırıltı koptu.

Homurdanarak küfürler savuran Prof, Almanı saçlarından yakalayıp başını kara bastırdı. Ölünün başını birkaç kez indirip kaldırarak yere vurdu. Yaralı kolundan oluk gibi kan boşanıyordu.

Karların arasından makineliyi çekip çıkaran Gvozden; «Bir 'Zorka'! Yaşa Prof!» diye bağırdı.

Prof, Almanın saçları elinde olarak, giderek azalan silah seslerini dinliyordu.

Gvozden sevinçli bir sesle; «Kalksana ayağa! Bırak şu Almanı artık! Bu şahane nesneyi ben taşıyacağım tamam mı?» dedi. Prof doğrulmaya çalıştı, ama canı yanıyordu. İnleyip yeniden çöktü.

Gvozden yanına eğildi, kaygıyla sordu: «Yaralı mısın yoksa?»

«Evet... Kolumdan...»

«Ne! Boyana, gel buraya, çabuk!»

Silah sesleri azalmıştı. Almanlardan arta kalanlar da kaçıyorlardı. Partizanlar birbirlerini aramaya başlamışlardı.

«Boyana neredesin?» diye bağırdı Gvozden.

«Boş ver kolumu. Sen sevinmeyi bilmez misin?» dedi Prof. Gülümsedi, sırt üstü uzandı, gözlerini bulutlu gök yüzüne dikti.

«Geldim! Yaralı kim?»

Makineliyi kucaklamış duran Gvozden, «Prof, görmüyor musun?» dedi kızgınca.

Prof'a destek olmak için Gvozden ve Boyana birlikte eğildiler.

«Şöyle otur biraz, rahatla... Yarana bakarız şimdi. Çoğunu temizledik değil mi? Kolay kolay unutmazlar bizi artık. Neden konuşmuyorsun? Neyin var?»

Prof kollarını açıp ikisinin omuzlarına atmak istedi. Ama sol kolunu kaldıramadı. Sağ kolunu, heyecanlanmış olan Gvozden'in omuzuna attı. Gvozden, komutanın bu tavrına şaşırdı. Boyana'yı da

koluyla saramaması Prof'u üzdü. Kız üzerine eğilmişti ve soluk soluğaydı. Ilık soluğu yüzünde hissediyordu. Kıza baktı. Savaştan önceki o an geldi aklına. Utandı. «Nasıl oldu bu iş?... Kesinlikle zayıflık...» Kolunu Gvozden'in omuzundan indirdi.

Boyana kaygıyla sordu: «Nerenden yaralısın? Çabuk söyle!»

«Kolumdan... Yavaş...» Prof doğrulmaya çalıştı.

«Sol kolun mu? Kemikte kırık var mı?»

«Sanmam...»

Ceketini çıkarırlarken, Prof dişlerini sıktı.

«Haydi, çabuk sarın yarayı!» dedi. Hemen kalkıp savaşın sonucunu ve Paul'u görmek istiyordu.

Boyana hiç konuşmadan, kararmaya başlayan havaya rağmen, çabucak ve ustalıkla sardı yarayı. Kalkmasına yardım ettiler. Az önce öldürdükleri Almanın üzerinden, bir iğrenme duygusuyla atladı. Birkaç adımdan sonra kendini çok güçsüz ve bitkin hissetti. Silah sesleri susmuştu. Partizanlar birbirlerini çağırıyorlardı.

Prof olanca gücüyle bağırdı: «Birlik toplansın!»

Partizanlar gürültülü bir şekilde toplandılar.

«Ben bir Schmeisser kaptım... Ya sen?»

«Üç tüfek ve bir tabanca...»

«Ben de bol bol Zorka cephanesi buldum!»

Prof konuşmaları hoşnutlukla dinledi. Bunalımın sona erdiğini, bir daha yenilmeyeceklerini düşünüyordu. Onca silahla bir alaya bile saldırılabilirdi. Savaşınca böyle savaşmak gerekirdi işte.

Bayıra yayılan gürültü artınca, Prof seslendi: «Teğmenler müfrezelerini saysın! Paul neredesin?... Paul nerede yoldaşlar?»

Karanlıktan birisi, «Bir şeyi yoktu. Az önce gördüm,» dedi.

Prof yanından geçen teğmenlere döndü: «Kaybımız var mı?»

«Evet var... Altı ölü ve birkaç hafif yaralı,» diye soluk soluğa cevap verdi Vuk.

Prof ateş yakmalarını, ganimeti toplamalarını ve yaralıları en yakındaki çoban kulübesine taşımalarını söyledi.

«Ne oldu? Yaralandığını duydum. Nerenden?» diye Paul çıka geldi.

«Ciddî bir şey değil. Bir tanesi sol kolumu ısırdı! Onları ne hale getirdik gördün mü? Hep böyle olmalıyız. Dağın her yanında tepelerine binmeliyiz ki, gözlerini açamasınlar. Geri çekilmek yok artık.»

«Pekâlâ, pekâlâ... Bunları yarın konuşuruz. Yaralısın. Yat aşağı ve ısın!»

Çevrelerinde partizanlar mutlulukla söyleşiyorlardı. Bütün birliğin çok mutlu olduğu böyle bir anda, hiç birinin tartışmaya niyeti yoktu. Her ikisi de zafer sevincinin sürmesini istiyordu. Birlik için büyük ve kanlı bir zafer olmuştu.

Gece ateşin başına daha bir sürü ganimet getirildi: Elli kadar askerî postal, çeşitli tür silah, makineli tüfekler ve bol miktarda cephane.

«Haydi dostlar! Zaferi kutlamak için oynamaya ne dersiniz?» diye bağırdı Georgi.

Bazıları Georgi'ye katıldı ve ateşin çevresinde kolo oynamaya başladılar. İki tiz kadın sesinin eşlik ettiği, birkaç güçlü erkek sesi bir türkü tuttturdu.

Prof, ceketi omuzunda, bir kavın ağacına yaslanmıştı. Türkü söyleyenlerin içindeki en güzel ses olan, Boyana'nın sesini tanıyınca, benliğini bir coşku kapladı. Ateşe doğru yürüdü. Yaralılar, sarınıp sarmalanmış durumda, Alman çadır bezleri üzerinde yatıyorlardı. Ateşin ışığında, beyaz sargılara yayılan kan lekeleri secilebiliyordu. Düşünceli düşünceli yaralılara baktı Prof. Türküye herkes katılmıştı şimdi. Bazıları yüksek sesle söylüyor, bazılarıysa mırıldanıyordu. Kimsenin birbirine uyduğu yoktu,

herkes neşeliydi. Partizanların sevinçli zafer türküleri, ırmağın sesine karışıyor, ormanın derinlerinde yankılanıyordu... Türkü yükseldi, yükseldi; bütün dağ eşlik etti. Giderek yayılıp soğuk, karanlık ve yıldızsız Ocak gecesine dağıldı. Prof'un gözleri doldu. Titrek bir sesle türküye katıldı. Yaralı kolu, Boyana'nın kırmızı başörtüsüne asılıydı. Savaş alanını dolaşmaya başladı. Yalnız olmak, Alman ölülerinin karaltılarıyla dolu alanda, bir fatih edasıyla dolaşmak istiyordu.

— 12 —

Gece geç vakit, yorulduğunda, Prof yaralıların taşındığı kulübeye gitti. Boyana'yı ateşin başında buldu. Hemen ardında, üç yaralı, çadır bezleriyle örtülü yatıyorlardı. Bezlerin üzerinde vahşi hayvan resimleri vardı. Boyana'yı görebilmek istemesine rağmen, onu orada bulduğuna şaşırmıştı. Sessizce ateşin yanına çöktü. Ne bakıştılar, ne de konuştular. Prof'un yarası zonkluyordu. Sırtını bir kalasa verip oturdu. Boyana'dan üstünü örtmesini istedi.

Boyana'nın, üstünü örterken gösterdiği özen, Prof'a o gün, savaştan önce aralarında geçeni düşündürdü. Kafasını zorlamasına rağmen, saati ve tam olarak neler konuştuklarını bir türlü anımsayamadı. Belleğinde her şey alt üsttü. Yorgun kafasının bütün bunları kendisine düşlettiğini, belki de gerçek olmadıklarını düsündü. Yok canım! Kimbilir neler olmuş, neler söylemişti? Sorunu bir başkasıyla konuşmak isteğinin önüne geçemiyordu. Ama yalnızca Paul'a anlatabilirdi olup biteni. O anlardı ancak. Gel gör ki, Paul'la da aralarında geçen onca şeyden sonra, şimdi nasıl oturur da aşktan söz eder-

di? Nedense bu tür şeyler insanda hep dertleşme ihtiyacı yaratıyordu. Saçmaydı bu. Böylesi bir zamanda, aşkla meşkle uğraşabilir miydi bir adam? Hayır! Susmalıydı. Gerçeği kendinden bile gizlemesi gerekiyordu. Ne olup bittiyse, hepsi bir el hareketiyle başlamıştı. Aslında rastlantıydı. Bir adım ötede duruyor olsa, hiç bir şey olmayacaktı. Suç ellerindi... Ele vermişti her ikisini de. Eller, aşkı, sözlerden daha iyi açıklıyorlardı.

Ellerine baktı. Çadır bezindeki vahşi hayvan resimlerinin üzerindeydi elleri. Sağ eli iğrendirdi Prof'u, Parmaklarının arasında, o Almanın saçları belki de hâlâ vardı.

«Boyana!» diye seslendi.

Boyana ayağa kalktı: «Kolun mu acıyor?» dedi.

«Hayır! Ama lütfen bir tas su alıp sağ elimi yıka. Çabuk! Dayanamıyacağım!»

Boyana tek kelime etmeksizin tası aldı, dışarı çıktı. Tası karla doldurduktan sonra getirip ateşin üzerinde eritti. Prof'un elini sabunlayıp yıkadı.

«Hah, şimdi oldu!»

«Neden?»

«Bilmem, öyle istedim,» diye cevap verdi. Ama kendi kendine, «Bu elle ona değemezdim, temiz değildi,» diyordu. Boyana gülümsedi, yeniden ateşin başına oturdu. Profilini Prof'a dönüp, gözlerini kulübenin girişine yüklenen karanlığa dikti.

Prof sol elinin morarmış, yanık parmaklarına baktı. Elinin tersindeyse tırnak çizikleri vardı. Her şey yarım saat içinde olup bitmişti. Ve ne kadar da çok şey olmuştu... Bu parmaklar bir bomba tutmuş, kızın elini kavramış, Almanlara ateş etmiş, bir makineli ele geçirmiş ve yanmışlardı... Nasıl olmuştu? Hayır, önce Boyana... Ama hişt... Başka ne diyordu?... Boyana bir şey söylemişti... Heyecanlandığından duyamamıştı. «Şimdi ne düşünüyordur acaba?» diye geçirdi aklından. «Neden öyle tuhaf

duruyor? Kim bilir neler geçiyordur kafasından? Savaşçı kız...» Evet, onu sevmesinin nedeni buydu! Kendisi kahraman değildi. Birliğin asıl kahramanı Boyana'ydı. Kendisi, özgürlük uğruna yaşantısını ve gücünü veriyordu. Oysa Boyana, güzelliğini ve en doğal, en yüce hakkını veriyordu; analık hakkını.

«Çocukları sever misin Boyana?» diye sordu. Kendini huzursuz hissetti. Aklına geleni, düşünmeden sormuştu.

Boyana ışıldayan kahverengi gözleriyle, şaşkın şaşkın ona baktı.

Bir süre sonra, «Evet, çok severim,» diye mırıldandı.

«Ben de! Soyadım Ziviç'tir. (1) Geleceğimizi düşünecek olursan, ne tuhaf bir cilve değil mi? Ben savaş gören dördüncü kuşaktanım. Aslında ailem de var sayılmaz ya; bir annem. Babamsa ben doğmadan hemen önce savaşa gitmiş. Cer (2) yakınlarında bir köyde ölmüş. Hiç göremedim. Nasıl biri olduğunu bile bilmiyorum. Dedem gibi, babam da tek oğuldu. Ailem Ziviç soyadını, büyük dedem zamanında almış. Boş inanç! Zavallılar, bu adı almakla, ailenin uzun süre var olacağını, sürüyle torunlar yaşayacağını sanıyorlarmış. Oysa atalarımın hepsi, siper kazmak için doğmuşlar. Yaşamlarının tek amacı, büyüyüp savaşa hazır olmak, bu arada bir çocuk yapıp gelecek savaşa hazır ettikten sonra, savaşta yok olup gitmekmiş sanki..» Prof bir yerden okuyormuşçasına, ağır ağır ve büyük duyarlılıkla konuşuyordu. «Biz ve bütün ulusumuz, yabanî otlar gibiyiz. Yoluyorlar yoluyorlar, yeniden bitiyoruz. Kanımız ve yazgımız çok garip Boyana. Biraz

(1) «Canlı» anlamına gelen «ziv» kelimesinden türetilmiştir.

(2) Birinci Dünya Savaşında, çarpışmaların olduğu bir yer. (Sırbistan'da).

tarih bilirim, ama yazgısı bizimkine benzeyen başka ulus tanımıyorum. Tarihimiz boyunca yalnız iki şey bildik: Çift sürmek ve savaşmak. Oysa başkaları kültürü, bilimi ve endüstriyi geliştirdiler. Şehirler ve birçok güzel şeyler yaptılar. Halkımızın da eskiyi terkedip, yeni uğraşlara yönelmesinin çağı geldi. Bu devrim bunun için. Bu savaş, son savaşımız olacak, eminim. Yeterince çarpıştık...» Bir süre durdu. Söyleyeceklerini toparladıktan sonra, artan bir duyarlılıkla devam etti: «Tek üzüldüğüm Ziviç ailesinin son ferdinin de bu savaşta yiteceği... Benden sonra ailemizi sürdürecek kimse kalmayacak Boyana. Ama hiç değilse, doğmamış çocuklarımın yazgısı siperlerde can vermek olmayacak.»

«Neden böyle konuşuyorsun,» diye sözünü kesti Boyana. «Canlı kalacağımıza ben eminim. Bir an bile öleceğimi düşünmedim. Sen de düşünme... Ben yaşamak istiyorum Prof, yaşamak ve...» Boyana cümlesini tamamlamadı.

«Kendime şaşıyorum. Ben yaşamının yarısını kendisine acımakla geçiren insanlardan değilim. Saksı çiçeği değilim ki ben. Olsam olsam, kırlardaki yabani otlar gibi olurum. Saksı çiçeklerinden de, onlara benzeyen insanlardan da nefret ediyorum. Bu gece, havasına girmemizden olmalı... Kimse biliç altında neler olup bittiğini doğru dürüst bilemez. Nasıl olduysa, çocuklarımı düşünmeye başladım. Evlenip, çocuk sahibi olmadığıma da üzgünüm.» Prof sustu ve dikkatle Boyana'ya baktı.

Boyana alçak bir kütük üzerinde oturuyordu. Sırtındaki askerî bluza rağmen, hafifçe öne eğik olan ince bedeninin bütün güzelliği ortadaydı. Tek bacağını öne doğru uzatmış, dirseğiyle de ötekinin üzerine abanmıştı. Çenesi avucunun içindeydi. Ateşin ışıltısı yüzünde, kestane rengi saçlarında ve kalın, düzgün kaşlarında oynaşıyordu. Yanaklarında, olgun bir kayısının kırmızılığı vardı. Boynuna ve

çenesine gölge düşmüştü. Prof, Boyana'nın kirpiklerinin hafif gölgesinde, gözpınarından aşağı süzülen bir damlacığı farketti. Damlacık Boyana'nın yanağından aşağı, ıslak bir iz bırakarak, titrekçe süzüldü. Bir yenisi oluştu kızın gözünde. Sonra o da öncekinin çizdiği yolu izledi. Ardından birkaç tane daha geldi.

Yaralı kolunu tutarak, ayağa kalktı. Boyana'nın yanına oturdu. Kızın elini kavrayıp, ince, fakat dişice bir yumuşaklığa sahip parmaklarını, kendi kalın parmaklarıyla sıktı. Kızın omuzları titriyordu. Prof dönüp yaralılara baktı. Uyuduklarını görünce, yalnız Boyana'nın duyabileceği bir sesle konuştu:

«Bu gece çok konuşuyorum Boyana... Nedenini biliyorsun.» Prof'un sesi öylesine değişik çıkıyordu ki, kendi bile bir yabancının konuştuğunu sandı. Bir süre sustu, sonra devam etti; «Son günlerde, yaşamımın en güç deneylerini geçirdim. Kendimle ve başkalarıyla, sürekli tartışıp duruyorum.» Bu son cümle istemeden kaçınıştı ağzından. Ama söyledikten sonra, Paul'la olan anlaşmazlığı konusunu da açmak istedi. Şimdi en yakın olarak Boyana'yı gördüğünden, ona sır vermek istiyordu. Buna rağmen kendini tuttu. Boyana, onun aklından geçenleri ve duraksamasını sezmişçesine, Prof'a bakıp fısıldadı:

«Anlıyorum... Ama ne olur savaştan ve mutsuzluktan söz etme bu gece. Hoş şeylerden söz et. Özellikle şimdi ihtiyacım var buna.»

«Beni anlıyor,» dive düşündü Prof mutlulukla. Dosdoğru kızın gözlerinin içine baktı.

«Güzel bir sev... Aksam savaş alanını dolaşırken pek mutlu hissettim kendimi. Ama şimdi canım sıkkın biraz. Hayır! Şimdi de mutluyum, fakat iki saat öncekinden daha farklı bir şekilde. O bir askerin, bir komutanın mutluluğuydu. Benim için gerçek mutluluk da o; yenmek ve zafer kazanmak. Oysa şimdi duyduğum başka türlü; güzel ama tuhaf.»

«Ne biçim adamsın sen? Niye hep büyük ve olağanüstü şeyler düşünüyorsun?... Bana savaşın dışında bir şeyler söyle. Örneğin savaştan sonra ne olacağıyla ilgili, bize özgü bir şeyler anlat.»

«Savaştan sonra ne olacak?...» Prof duraladı. Ne olacağını biliyordu, ama şimdi konuşmak istemiyordu.

«Neden bir şey demiyorsun? Gerçekten inançlıyım o konuda... Düşlemek istiyorum.»

Prof ne söyleyeceğini bilemedi. Yavaşça ve duraksayarak, sağ kolunu kızın omuzuna attı. Bir süre düşüncelere dalmış olarak, öyle kaldı. Sonra birden dönüp kızı öptü. Ardından da hemen ayağa fırlayıp dışarı çıktı.

Bir yaralı inleyerek Boyana'ya seslendi. Kız çabucak kalktı. Yanaklarındaki sıcak ve mutlu göz yaşları kurumuştu.

— 13 —

Gece yarısı geçtiği halde, keskin soğuk yüzünden kimse uyuyamıyordu. Bütün birlik, iki büyük ateşin çevresine kümelenmişti. Partizanlar ceket, palto ve çadır bezlerine sıkıca sarınmış olarak, bir yandan Alman sırt çantalarını karıştırıyor bir yandan da ısınmaya çalışıyorlardı. Çoşkuları sönmüştü. Yarı uyuklar halde, söyleşiyorlardı.

«Ee, dostum Sima. Almanlar bu kadar çok kolonyavla ne yapıyorlar dersin?» Georgi'nin elinde, bir Almanın deri sırt çantası vardı.

«Sıhhî nedenlerle taşıyorlar. Bizim Yevta nasıl rakısız yaşayamazsa, onlar da kolonyasız edemezler. Adamların ulusal bir özelliği bu.»

«Eğer onun içinse, ben gene bizim erik rakısı-

nı yeğlerim. Çünkü bedenin hem içinde, hem de dışında işe yarıyor.»

«Bu adamlar, öğle yemeğinden önce ve sonra, ellerini kolonyayla yıkarlar.» Çevreyi neşelendirmeye çalışıyorlardı, ama kimse ilgilenmiyordu. Sonunda sustular.

Vuk ve Gvozden yeni bir söyleşiyi başlattılar.

Konuşkan Gvozden'in susmasının elbet bir nedeni olacağını düşünen Vuk sordu: «Neyin var senin Gvozden? Neşen yerinde değil gibi. Bugünkü başarıdan hoşnut değil misin?»

«Eğer canlarına okumasaydık, kim bilir neler olurdu? Sağolsun Prof, iyi adam doğrusu. O olmasaydı...»

«Ya Paul?»

«Evet ama, Paul'un işi gücü manevra ve düşmandan kaçınmak. Onu dinlediğimiz sürece hep kaçtık.»

«Peki, ya dün? Yok yere darbe yedik Almanlardan! O da Prof'un yüzündendi. Çok dik başlı. Savaşta yiğitlikten öte şeyler de gerekir. Zeki ve kurnaz olmalısın. Benim için ikisi de bir. Sorunlara politik çizgi ışığında bakmalı insan; bunu yapacak tek adam da Paul.»

«Politik çizgi ışığı... Bundan söz etmek senin için kolay. Ama ben iki ateş arasındayım, kolay mı öyle bakmak soruna?»

«Benim için kolay öyle mi? Sen komutan yardımcısısın, bense bir teğmen. Elbette senin sorumluluğun daha çok. Ama benim konumum da güç. Yaptıkları ahmaklığın benim için önemi yok mu sanıyorsun? Sonu iyi olmayacak bu işin. Sabırsızca John'u bekliyorum. Gelsin ve durumu açıklığa kavuştursun... Eğer gelmezse ve Prof da tavrını değiştirmezse, o zaman işimiz var demektir.»

«Neden Prof değiştirecekmiş tavrını? Asıl Paul'un değiştirmesi gerekir. Komiser olması, aynı za-

manda da en akıllı olması demek değil ki! Her zaman haklı olamaz ya! Ben de düşünebilirim. Ama yine de John gelip, sorunu açıklığa kavuşturana dek rahat etmeyeceğim. Brka ve Bölge Komitesi, bu ikisi gibi düşünmüyordur, eminim buna.»

«Ne sinirleniyorsun? Ben de bilirim düşünmeyi. Brka ne söyleyecekse söyleyebilir. Ama durumu cephe gerisinden, Paul'un buradan tarttığı gibi bilemez ya. Paul eski bir devrimcidir ve akıllı adamdır.»

«Prof da devrimcidir! Eğer iş ondaysa, ben de öyleyim. İstediğini diyebilirsin, ama durumumuzun çok ciddî olduğu gerçeğini değiştiremezsin. İlk kez böylesine güç durumda kalıyoruz. Komiteye gelince; bir haftadır bizle bağlantı kuramadılar... Git bir sor partizanlara, bakalım ne düşünüyorlar.»

«Ne düşünürlerse düşünsünler. Canlarının istediğini düşünebilirler. Karar verecek olan onlar değil kurmaylar, tamam mı? Emirlere uymak zorundalar dostum, bir orduyuz biz.»

«Evet Vuk, ama herhangi bir ordu da değiliz. Uçurumun kenarına geldiğin zaman her şeyi düşünmek zorundasın. Adamların yaşamları söz konusu. Koyun sürüsü değiller ya!» Gvozden aklına geleni söylememek için kendini tuttu.

Partizanlar, Almanların aile fotoğraflarını gözden geçiriyorlardı. Baktıklarını Gvozden'le Vuk'a uzattılar. O sırada yanında John ve işçi giysili birkaç adamla, Vuksan çıka geldi. Şaşıran partizanlar gelenleri içtenlikle kucakladılar.

«John!»

«John geldi!»

«Nerede kaldın be adam? Çok iyi, çok iyi...» Ateşin çevresinde neşeyle bağırıştılar.

«Oh neyse! Şimdi her şey açığa çıkacak,» dedi Vuk Gvozden'e.

Georgi öfkelenmişçesine bağırdı: «Seni tavşan kılıklı seni! Neden zamanında gelmezsin acaba?»

«Neyiniz var yoldaşlar? Hiç bu kadar duygulandırmamıştınız beni. Bilmez misiniz ben hep çarpışma sona erince çıkarım ortaya?» dedi John neşeyle. Köylü giysileri içinde, uzun boylu bir delikanlıydı. Başına kayıtsızca oturttuğu kepinin altından, bir tutam kıvırcık saç fışkırıyordu. Canlı, koyu renk gözleri, kırmızımsı, yukarı kalkık burnu, tombulca yanakları, koca ağzı ve düzgün dişleriyle, güleç bir yüzü vardı. Şakalaşmadan edemez haliyle bir lise öğrencisi gibiydi. «Ee, nasılsınız bakalım partizanlar? Neşeniz yerinde bakıyorum! Biz kuryeler çok şanssızız zaten. Siz de bizi köylerde süt içen, güzel kızların çekmecelerinden çorap aşıran tipler diye tanırsınız, değil mi?» Ateşin çevresinde, hepsiyle teker teker kucaklaştı.

Kızlar ve John konusunda, birlikte söylentiler dolaşırdı. John her zaman övünerek kızları ayartmakta hiç güçlük çekmediğini söylerdi. Yerildiği zamanlarsa «Benim görevim, haber toplamak, getirip götürmek ve ilişki noktalarını ele vermemek. Bunun ötesi benim bileceğim iştir!» diye cevap verirdi. Ardından da, kendisinin Almanların parmakları arasından sıyrılıp kaçacak kadar iyi bir kurye olduğunu, bu yüzden de yetkililerin kendisine pek ses etmediklerini, böbürlenerek anlatırdı. Bölgede bir sürü kızla ilişkisi vardı.

Georgi başını sallayarak, «Kelleni korumaya bak! Şeytanın düğününe geldin! Birkaç gün daha gelmesen, hiç birimizi bulamayacaktın,» dedi.

«Umurumda mı sanki? Doğduğumdan beri bütün düğünlerde şeref konuğu olmuşumdur ben!»

«Amma konuksun sen da ha! Kasıntı, nesin sen biliyor musun?»

«Ne mivim? Çorbanın tuzu biberi, hepsi bu.»

Yabancıların önünde bu tür konuştuğu için,

John'a kızan Gvozden araya girdi: «Bu şölene aklına geldiğinde değil de, gelmen gerektiğinde gelseydin, daha iyi ederdin. Önce bu getirdiğin adamların kim olduğunu söyle, sonra da koş Paul'a mektubu ver!» Gvozden konuşurken, bir yandan da mahcup mahcup duran yabancıları süzüyordu. Partizan öykülerini kentten dinleyen bir çokları gibi, onlar da, partizanların başka türlü olacaklarını sanmışlardı herhalde.

«O kadar resmî olma onlara karşı Gvozden yoldaş! Bak ne sağlam proleterler getirdim sana... Eminim hepsi makineli tüfekçi olurlar çok geçmeden. Size sürekli adam getirmeseydim eğer, bahara kadar bir Yevta, bir de o kalın kafalı Stanko kalırdı, komutan yardımcılığı yapacağın... Yevta o köfte burnunu toprağa gömeceğinden, Stanko'nun da kalın kafasını kurşunlar delemeyeceğinden, bir onlar sağ kalırdı. Bakın sizi tanıştırayım: Bu yoldaş Gvozden, komutan yardımcısı. Bunlar da birliğe katılmaya gelen yeni yoldaşlar. Ötekilere siz kendinizi tanıtırsınız artık.» John bunları söyledikten sonra, ateşin başına yürüyüp Paul'a mektubu verdi.

Yeni gelenler, partizan direnişinin benimsenmiş vasasına göre, gerçek isimlerini vermeksizin kendilerini tanıttılar..

En konuşkanlarından biri, «Nasılsınız yoldaşlar?» diye sordu. Başında soluk bir kasket, ayağında iş tulumu vardı. Partizanlara katılmaya çıkarken, değiştirecek zamanı bulamamıştı. Georgi'nin yanına oturdu.

Georgi ağır ağır ve ciddî bir tavırla konuştu: «İyiyiz yoldaş! İlk iki üç yıl, Jastrebak'ın havasına ve suyuna alışana dek biraz güçlük çekersiniz, sonra siz de kanıksarsınız! Ondan sonra da savaşın çabucak biteceğinden korkarsınız!»

Partizanlar aralarında, John'un Bölge Komitesi'nden direktif getirdiğini fısıldaştıklarından, kim-

se Georgi'nin nüktelerine metelik vermiyordu. Yeni gelenler, biraz da tereddütle gülümsediler. Rahatsız konumdan kurtulmak isteyen adam, Georgi'ye döndü :

«Seni bir yerden tanımıyor muyum yoldaş? Daha önce karşılaşmış olmalıyız. Nerelisin?»

«Aman dostum, akraba sayılırız! Senin büyükannenin düğününde flüt çalan, benim büyükanneminkinde de çalmıştı!»

Adamlardan bazıları kahkahalarla güldü. Yeni gelenin, huzursuz olmasını istemeyen Sima söze girdi :

«Kızma yoldaş! Arkadaş biraz tuhaf huyludur. Birkaç tahtası eksik sanırım. Ama yüreği temiz çocuktur.» Başını Georgi'ye doğru sallayarak, susmasını işaret etti.

«Dostum Sima haklı! Ne denli ufak tefek olduğumu görüyorsunuz. Erken doğurmuşlar da ondan! Şimdi adam gibi tanışalım bakalım. Adım Georgi. Komutan koydu. Sanırım amcalarından birinin anısına... Bölge kayıtlarına, vaftiz babam merhum demirci Toza tarafından, Vladimir ismiyle geçirilmişim. Şehrin eski yakasında bir evi olan usta bir marangoz ve şimdi de yiğit bir asker olan bendeniz karşınızdayım... Yiğitlik tartışılabilir tabiî... Grubum Nikola'nınkidir. Ve bir marangoz cetvelinin ölçülerine göre, Nikola yakında yüzbaşı olacaktır.» Georgi, şimdi öncekinden daha da çok utanmış olan adamın elini tutup sıktı. «... Dolayısıyla hoş geldiniz! Korkak değilsindir, öyle olsaydın gelmezdin. Fakat sana ne isim vermeliyiz ki, ileride vaftiz babana kızmayasın?»

«Ne olsa fark etmez. Bana göre hepsi bir.»

«O zaman kutlarım seni Kara! Siz demir yolu işçileri, sanki sizi süpürge niyetine kullanıp da baca temizliyorlarmış gibi kapkarasınızdır. «Kara» uygun mu sana?»

«Bana göre hava hoş,» dedi öteki gülümseyerek.

Kara,aslında hiç de esmer değildi. İnce yapılı, sarışın, gagamsı burnu olan bir adamdı.

«Gvozden, arkadaş bizim gruba katılsa olur mu? Yoksa dostum Nikola'nın 'alayı' on kişiye düşmüş olacak.»

Gvozden asık bir yüzle, «Pekâlâ. Ama biraz ciddî ol,» dedi. Sonra Vuk'la birlikte, John'un, Paul'a getirdiği direktifleri öğrenmeye gittiler.

«Tamam Kara, hemen bir silah versinler sana. Almanlar akşam senin için bir tane bıraktılar. Ne yazık ki çavuşumuz Nikola burada değil.»

Georgi'nin ileri geri konuşmasına sinirlenen Stanko, öfkeyle araya girdi: «Haydi artık, rahat bırak adamı! Çeneni kullandığın kadar, silahını da kullanabilseydin, onların şimdi buraya gelmelerine gerek kalmayacaktı!»

«O çıngırağımsı sesinle beni savunmandan ürküyorum doğrusu. Bütün kurşunları üzerimize çekiyor. Sen o kadar patırtı edince, oh diyorum, iyi ganimet var! Ama sonunda bir de bakıyorum ki, bir serçe bile yok!»

«Seni savunmak için katılmadım ben birliğe!»

«Kara yoldaş, tanıtmayı unutmuştum; bu Stanko, makineli tüfekçimiz. Öteki adıyla 'Kalın kafa'. Kendisi topçu sınıfımızı oluşturur. Ek olarak da, gördüğün gibi Aziz Cyril kadar yumuşak başlıdır...»

Stanko söylenenleri duymazlıktan geldi. Georgi gibi çok ve düşüncesizce konuşanları, geveze olarak nitelerdi. Gevezelerden de hiç hoşlanmazdı. Bunun nedeni belki de, kendisinin konuşkan biri olmamasıydı. En çok konuştuğu zamanlar, çarpışma sıralarıydı. Düşmana akla gelmedik sövgüler dizelerdi. Kendinden pek söz etmezdi. Komiser dışında hiç kimse, elektrikçi olduğundan başka bir şey bil-

mezdi onun hakkında. Stanko, Ustaşi'lerin (1) kontrolundaki bir bölgeden, mülteci olarak gelmişti. Bundan kimseye söz etmezdi, herkes onun ailesinin başına büyük bir yıkım geldiği kanısındaydı. Yevta onun gayrimeşru çocuk olabileceğini, bu yüzden ailesinden söz etmediğini belirtmişti. Georgi'yle tartışmaya başlayınca, herkes hayretle ona baktı.

John, «Haklısın Stanko! Ama neden horozlanıyorsun?» dedi. Stanko'nun kaburgalarına hafifçe vurarak:

«Anlıyorum seni kurye yoldaş! Senin o tavşan bacaklarına ve tavşan beynine her zaman saygı duydum,» diye cevapladı Georgi alayla. Başını öne eğip, sağ elini göğsüne götürdü: «Eğer yersiz bir söz ettiysem, özür dilerim yoldaşlar. Savaşta biraz gülüp, kendi kendinizi aldatmayacak olursanız, o zaman yüreğinizi korku sarar. Cephane, kahkaha ve dolu bir mide; gereken şeyler bunlardır. Ateş başladığında korkmamanızı bunlar sağlar.» Georgi ciddiydi. Sonra tek söz etmeksizin, yürüdü gitti.

Hepsi sustu. Gvozden geri dönüp ateşin başına çöktü. Yüzü asık ve öfkeliydi. Partizanlar, John'un kötü haberlerle geldiğini düşünüp, kavgıyla birbirlerine baktılar. Gvozden yeni gelenlere cepheden son haberlerin ne olduğunu ve şehirdeki durumun nasıl olduğunu sordu. Devrik, bağıntısız cümlelerle, her biri ötekinin sözlerine bir sevler ekleverek cevap verdiler. Doğu cephesinden bildiklerini ve şehirdeki Parti örgütünde, giderek çığ gibi büyüyen ihanetleri anlattılar. Bu ikincisinden büyük bir bir utanç ve suçluluk duygusuvla söz ettiler. Bu arada rehinelerin kurşuna dizildiğini de eklediler.

Okulu henüz bırakmış olmasına rağmen, birliğin en uzun boylusu olan Duşko söze karıştı: «İnanın bana, Almanların son kışı olacak bu kış! Mos-

(1) Bağımsız Hırvat devletinin faşist güçleri.

kova Napolyon için ne olduysa, Stalingrad da Almanlar için öyle olacak. Almanların gerilediğini duyduktan sonra, biz ne olursak olalım, umurumda değil.»

Partizanlardan biri kuşkuyla sordu: «Peki Rusya'da böylesine sıkıştılarsa, nasıl oluyor da koskoca bir orduyu bizim üzerimize gönderebiliyorlar?»

«Asıl iş de orada ya... Doğu cephesinde kıçları tutuştuğundan, bizleri burada sessiz tutmaları gerekli,» diye cevap verdi Duşko. Sonra stratejik planlar konusunda, yanındakilerle konuşmaya devam etti.

Sima, Gvozden'e dönüp anlamlı bir şekilde fısıldadı: «İşçi sınıfı olmadan, hiç bir şey yapılamaz! İktidar nerede yatıyor göreceğiz! Birliğe köylülerin katıldığını duydun mu hiç?» Gvozden ona ters ters baktı ve cevap vermedi.

Konuşmalar birden kesildi. Dağın eteğinden silah sesleri geliyordu. Partizanlar birbirlerine kaygılı ve soran gözlerle baktılar. Kimse kuşkularından söz etmeye cesaret edemedi. Gvozden ayağa kalktı. Ormanın içine doğru yürüdü, silah seslerine kulak verdi.

— 14 —

O gün şafak sökerken, dağın eteklerinde yalnız horozların ötüşü duyuluyordu. Ötüşler kısa ve boğuktu.

Yaralılara yiyecek sağlamak için uğradığı evin sahibi olan köylüye dönen Yevta; «Eh, artık gitmem gerek. Çemberi atlatıp çıkmam bir saatimi alır,» dedi.

«Evet, acele etmelisin. Dün akşam yukarılardaki silah sesleri oldukça fazlaydı.»

«Dostlarım Almanların canına okumuş olmalılar. Yarım saat süreyle iyi bir patırtı koparmak onların işidir.» Yevta övüncünü gizlemiyordu. Köylülerle, partizanlar hakkında bir şey konuşacaksa, söze mutlaka 'dostlarım' diye başlardı. Bu sözünde hem bir yakınlık duygusu, hem de, kendisinin de partizanlar açısından değerli biri olduğunu belirtme kaygısı vardı.

Silah sesleri ansızın bütün köyü kapladığında, Yevta üçüncü süt tenekesini beline bağlamaya uğraşıyordu. Yevta ve ev sahibi donmuşçasına, kala kaldılar. Süt tenekesi vere düştü. Silah seslerinin arasından, havlayan köpekleri ve inleyip bağrışan köylüleri duyuyorlardı. Kapı önündeki köpeğin birine havlamasının hemen ardından, bahçe kapısı çatırdadı.

Köylünün, bir cuvala ekmek ve salam doldurmakta olan karısı dehşete kapılarak gaz lambasını üfledi. Kocası kapıya atılıp, araladı ve baktı. Kapatıp dehşetle bağırdı:

«Almanlar! Çabuk yok ol buradan. Nereye gidersen git!»

«Delirdin mi, nereye gidebilirim şimdi?»

Köylünün karısı, evin içinde oradan oraya koşuşarak, ağlamaya başladı: «Oh tanrım, ne olacak şimdi? Evim, çocuklarım ne olacak?»

«Defol Yevta, defol! Evimizi ateşe verirler, her şeyi yakarlar!»

Yevta korkusundan, olduğu yere çakılmıştı. Çeneleri birbirine vuruyordu.

«Ama şimdi nasıl çıkabilirim? Nasıl?»

Kapıya yönelmek üzereydi ki, basamaklar üzerinde ayak sesleri duyuldu. Kapının kilidi gıcırdadı. Yevta yiyecek dolu çuvalı ve yerdeki süt tene-

kesini kaptığı gibi, kendini yatağın altına attı. Duvarın dibine iyice büzüldü.

«Oh çocuklarım, çocuklarım!» Köylünün karısı, hâlâ uyumakta olan çocuklara atıldı. Yatağın altında tir tir titreyen, büzülmüş ve beyni durmuş Yevta vardı. Çocuklar, birinin üzerlerine atılmasıyla uyanıp ağlamaya başladılar.

İçeri dalan Almanlardan biri, el fenerini odada dolaştırırken, «Çıkın dışarı!» diye haykırdı. Bunu sert tonlu, Almanca sözler izledi. Yevta ayaklarına yaklaşan ışığı görünce, gözlerini yumdu. «İşim bitik!» diye düşündü.

Köylü, dışarı çıkıp çıkmama konusunda kararsızdı. Çakılmış duruyordu. Bir şeyler arıyormuş gibi çevresine bakındı. Almanlar bağırdılar. Bir tanesi, dipçikle ve tekmeyle vurdu. Köylü inleyerek yıkıldı.

Dehşetleri doruğuna ulaşan çocuklar, çılgınca bağrıştılar. Anneleri yataktan aşağı atlayarak, köylüyü sürüklemeye uğraşan Almanlara seğirtti.

«Nereye götürüyorsunuz onu? Yapmayın, yalvarırım! Tanrım, vuracaklar onu! İmdat! İmdat! Onu bırakın beni öldürün... Oh...»

Köylü, karısının yapıştığı kolunu kurtarmaya çalışarak, «Kes sesini, bırak beni... Döneceğim!» diye haykırdı.

Almanlar köylüyü sıkıca kavrayıp kapıdan dışarı sürüklediler. Karısı «İmdat!» diye bağırarak, peşlerinden fırladı. Yalınayak iki küçük çocuk da, açık kapıdan dışarı, «Anne, baba!» diye ağlayarak koşuştular. Ocak ayının soğuk havası odayı doldurdu.

Avluda, itip kakmalar ve inlemeler alabildiğine arttı.

«Kadın burada olduğumu söyler... Evet, yapar.. İşim bitik,» diye mırıldandı Yevta. Kapıya atılıp, kaçmaya çalışsa nasıl olurdu acaba? Belki kurtulurdu. Böyle giderse yatağın altında enselenecekti. Silahını almaya çalıştı; fakat parmaklarının kontro-

lunu yitirmişti. Dışarıdan art arda iki silah gürlemesi duyuldu. Çocuklar çığlık çığlığaydı. Yevta doğrulmak istedi. Başını çarpıp çöktü. Darbenin etkisi geçince seslere kulak verdi. Köyün her yanında, silahlar patlıyor, köpekler havlıyor, erkek ve kadın sesleri yardım çığlıkları atıyorlardı. Evin önünden, çocukların hiç bitmeyen ağlamaları geliyordu yalnızca.

O gün şafakta, Almanlar ve Bulgarlar, dağın eteklerindeki köylerden, Jastrebak'ta öldürülen askerlerine karşılık elli tutsak aldılar. Yevta bunu o an farketmedi. Almanların kendisini aradıklarını sanıyordu. Yattığı yerde, Almanların neden evi arayıp, yatağın altına bakmadıklarını merak ediyordu. «Bir yanlışlık olmalı,» diye düşündü. Hayır! Köylüye ve karısına işkence edip söyleteceklerdi yerini. Camdan çıkamazdı, görürlerdi. Başka kapı da yoktu. Köylü konuşmasa bile, karısı mutlaka konuşurdu. Kadın çocuklarını, kocasını ve evini, kocasının sevdiğinden daha çok seviyordu. Kadın için, Yevta da kim oluyordu? Neden söylemesindi? Mutlaka söylerdi. Almanlar neredeyse gelirlerdi. «Bir dakika sonra burada olurlar. Çabuk çıkmalıyım!» diye mırıldandı. Ama nereye? Her yanda silah sesleri vardı. Gün iyice ışımıştı. Çıkar çıkmaz görürlerdi. Ne diye çene çalmaya dalmıştı sanki? Ah, yarım saat önce çıkacaktı ki... Şu evden dışarı bir çıkabilseydi... O zaman hiç bir şey olmayacaktı. «Ah şu aptal kafam...» Haykırışlar vardı. Geliyor olmalıydılar. «Ne diye bunca zaman yitirdim?» diye söylendi. Kaçabilirdi, ama cesaret edememişti. Suç kendinindi. Geliyorlardı işte. Kadının sesi değil miydi duyduğu Yılan gibi, ödlek! Kadınlar... Onlara hiç güvenilmezdi zaten. Şeytan... Ah, küçük bir fare olabilseydi şimdi. Duvardaki şu delikten sıvışırdı. «Geliyorlar, dosdoğru içeri geliyorlar! Ateş açmalı, postu pahalıya satmalıyım...» Ama neden

girmiyorlardı? Geçip gitmişlerdi! Evi sarıyor olmalıydılar. Tuzak kuruyorlardı... Ölüm kaçınılmazdı artık... Ama neden köyün her yanında ateş ediyorlardı. Bütün çıkışları tutmuşlardı, kendisini korkutup çıkarmak ve canlı yakalamak istiyorlardı. Canlı ele geçmeyecekti! Eğer ele geçerse, işkence edip hastanenin yerini söyletirlerdi ona. Yaralıları bulup öldürür, öldürdükten sonra da cesetleri bacaklarından asıp, herkese sergilerlerdi. Paul ne demezdi o zaman? «O aptalın, korkağın ve ayyaşın, dünyanın en kötü hainı olduğunu biliyordum... Başkasını bulmalıydım! Böylesine güç görevi ona nasıl verdim? Erkek adam olmadı hiç bir zaman. Süprüntü herif! Dünya kemiklerine tükürsün!» Hayır! Yevta hastanenin yerini söylemeyecekti. İsterlerse tekerleğe bağlayıp çevirsinlerdi onu. Paul'un merak etmemesi gerekirdi. Yevta'da da yürek vardı... Neden gelmiyorlardı ama? Gelemiyorlardı, korkaklar! Basamakların üzerine yaprak gibi dökecekti onları. Ama neden girmiyorlardı içeri? Belki de kaçtığını sanıyor, köyde onu arıyorlardı. Köylüler korkuyla kaçışırken, Almanlar da o sanıp onları vuruyorlardı. Karışıklıktan yararlanıp dağa kaçmalıydı. Ama ya çuval? Ekmeksiz nasıl dönerdi geriye? Yaralılar iki gündür tek lokma koymamışlardı ağızlarına. Hiç birini inandıramazdı canını güç kurtardığına... Korkak derlerdi ona. Köyün yakınına bile yaklaşmadığını sanırlardı. Evet, bütün geceyi karda oturup geçirdiğini, sonra da bir masal uydurup döndüğünü söylerlerdi. Hayır! Sütü ve çuvalı, ölüm pahasına da olsa götürmeliydi. Ölecekse onlarla ölürdü.

Yevta sonunda dışarı çıkmaya karar verdi. Üçüncü süt tenekesini de beline bağlamayı güç de olsa başardı. Yatağın altından, silahı ve çuvalıyla birlikte sürünerek çıktı.

Silah sesleri ve çığlıklar hâlâ sürüyordu. Boz bulanık camlardan, günün iyice ışıdığını gördü.

Bir süre kıpırdamaksızın pencereden baktı, dinledi. Hemen kaçıp kaçmamak konusunda kararsızdı. Nereye kaçacağına karar verememişti. Sonra çuvalın ağzını sıkıştırdı ve tabancasının horozunu kaldırıp, dışarı fırladı. Eğilerek, avluyu çit boyunca geçti. Tam çitin üzerinden dışarı atlayacaktı ki, koşmaya karar verdiği yönden birkaç Alman çıktı ortaya. Hemen çitin arkasına yatıp, domuz ağılına dek süründü.

Az ileride birkaç çocuk, kesik hıçkırıklarla ağlıyorlardı. Dönüp baktığında, ev sahibinin çocuklarını gördü. Yerde, karların üzerinde yatan birinin kollarından çekiştiriyorlardı. Almanların öldürdüğü biriydi... Kadını mı, kocasını mı? Kim olduğunu görmek için, karın üzerinde, tehlikeyi düşünmeden birkaç metre süründü.

Kadının cesedi karın üzerinde yüzü göğe dönük yatıyordu. Çocuklar hıçkırıklar içinde, soluk soluğa kadının kollarına asılıyorlardı. Kadın ağırdı. O yüzden çocukların hareketleri cesedi yerden birkaç milim hoplatmaktan başka işe yaramıyordu. Çocuklar var güçleriyle cesedi kaldırıp, eve çekmeye çalışıyorlardı. Kadının çevresinde, çocukların tepinen ayaklarından karlar savruluyordu. Kollarını bırakıp, başlarını annelerinin göğsüne gömdüler. Hıçkırıklarla sarsılır bir halde, öylece kaldılar...

«Zavallı çocuklar, yoksul garipler...» diye mırıldandı Yevta. Göz yaşlarını güç tutuyordu. Daha fazla bakamayacağını hissetti. Elinden bir şey gelmezdi: gene ağıla doğru süründü.

Avlularda, erik ve elma bahçelerinde insanlar kaçışıyor, Almanlar ve Bulgarlar da her yönden tüfeklerle, otomatiklerle ateş saçıyorlardı. Ölüm bazılarını açıkta yakalıyor, bellerine balta inmişçesine karın üzerine devriliyorlardı. Yevta'nın on adım öte-

sinde Almanlar kaçan birini kovalıyorlardı. İyice paniğe kapıldı. Fırlayıp kaçmayı düşündü. Ama az sonra yatışınca, olan bitenin sırf Almanların öç alma isteğinden olduğunu anladı. Kaçması zorunluydu. Bütün günü orada geçiremezdi. Gün ışımış olduğu halde, yoğun bir sis vardı. Dağa ulaşabilirdi. Bir an, silahını kara gömüp, yalnızca çuvalı almayı geçirdi aklından. Öylesi daha kolay olurdu. Ama birliktekilerin kendisine yönelteceği yergi ve alayları düşününce vazgeçti. Silahını atıp, tavşan gibi kaçtığını söyleyeceklerdi. Dönüp mutsuz çocuklara ve ölü annelerine baktı, inledi. Bir süre öyle durdu. Sonra eşyalarını toplayıp, çitin üzerinden aştı.

Erik bahçesini geçiyordu. Yevta yaşlıydı. Onca yükü omuzuna vurmuş, tükenmiş gücüyle ve korkuyla koşuyordu. Kar derindi. Ayakta güç duruyor, ikide bir tökezlenip düşüyordu. Yandaki bahçeye atladığında, dinlenmek üzere durdu. Çiftlik ambarının yakınındaki bir tuğla yığınına yaslandı.

Avluda, iki kadın ve yataktan donuyla fırlamış yaşlı bir erkek, birkaç Almanla boğuşuyor, umutsuzca «İmdaat!» diye bağırıyorlardı. Almanlar vuruyor, sövüyor, havaya ateş saçıyorlardı. Sonunda silahlarını, kadınlarla adama yönelttiler. Yere serdikten sonra çekip gittiler. Artlarından yaralı köylü son bir kez başını kaldırıp, «İmdat! İm... İmdat...» dedikten sonra, bir daha kalkmamacasına yığıld· kaldı.

«Tanrım» diye acıyla mırıldandı Yevta. «İnsanları ne hale getiriyorlar.» Yeniden koşmaya başladı.

Duvar diplerinden kaçarken, ev kapılarının hemen tümünün açık olduğunu ve bir kısmının da kırık olduğunu gördü. Kocalarını arayan kadın çığlıkları, çocuk ağlamaları her yandan duyuluyordu. Evler bir yaşam belirtisi göstermeksizin, boş ve dilsiz kala kalmışlardı. Yaşam açık unutulan kapılardan uçup gitmiş gibiydi. Yeniden askerlerle karşılaştı-

ğında, bir ahıra gizlendi. Bulgarlardı bu kez. Gözleri karanlığa alıştığında, boynuzları kapıya dönük, burunlarından soluyan inekleri gördü. Hayvanlar dışarıdan gelen sesleri kaygıyla dinliyorlardı.

Dışarıda bir Bulgar bağırıyordu: «Baban, anan neredeler? Söyle yoksa öldürürüm seni!»

Küçük bir kız sesi, ağlayarak, «Su değirmenine gittiler dün gece,» diye cevapladı onu.

«Yalan söylüyorsun! Şimdi buradaydılar...»

Bu kez bir oğlan sesi, «Yoklar! Yemin ederim ki yoklar... Yalanım varsa öldürün beni!...»

«Sana sormadan cevap verme. Vururum seni!»

Çocuklar korkuyla bağırıştılar.

Yevte kapıdaki bir çatlaktan dışarı baktı. Bulgarlar süngülerini, bir duvarın dibine büzülmüş olan çocuklara yöneltmişlerdi.

«Ne yapıyor bunlar? Çocukları da mı?» diye dehşet içinde mırıldandı.

Askerlerden biri üç adım ileri atıp süngüsüne abandı. Çocuk bir çığlık koyverdi, sonra duvarın dibine çuval gibi yığıldı kaldı.

Başka bir asker, «Şimdi söyle bakalım,» diye öteki çocuğa atıldı.

Cocuğun dili tutulmuştu. Tırmanmak istercesine, duvara yapıştı.

Birden, bir adam ve bir kadın fırladı ortaya. Ellerinde baltalar vardı. Bulgarlar daha ne olduklarını anlayamadan, baltalar yüzlerine ve göğüslerine indi. Yere yıkıldılar. Kadınla, adam parçalarcasına vurdular. Yevta darbelerin boğuk sesini ve sonra da kırılan kemiklerin çatırdısını duydu. Üçüncü bir Bulgar askeri koşarak ateş açtı. Adam oracığa yığılıverdi. Ama vurulmayan kadın, hiç bir şevin farkında olmaksızın, kendini yitirmiş bir halde baltayı indirmeye devam etti.

Yevta artık kendini tutamazdı. Silahını doğrulttu ve Bulgara ateş etti. Bulgarın önce silahı düştü,

ardından yere devrildi. Yevta bir kurşun daha sıktı.

«Yapacağın son iş olacak bu, alçak!»

«Pat... pat... pat...» Kadın, çocuğunun katillerini parçalamaya devam ediyordu.

Çocuk bir kabartma gibi duvara yapışmış, dilsiz ve kıpırtısız duruyordu.

Yarı bilinçli Yevta, dönüp kaçmaya başladı. Nereye gittiğine dikkat bile etmedi.

Yokuş aşağı, dehşet içinde koştu. Silahını düşürdü. Tökezlendi. Düştü. Kalktı. Sonunda içinde Almanlar olan bir avluda buldu kendini. Derhal geri dönüp, başka bir yöne kaçmaya başladı. Peşinden ateş ediyorlardı... Daha önce hiç sahip olmadığı bir güce kavuşmuştu sanki. Böylesi bir güce, bir daha da sahip olamazdı. Tek düşüncesi oradan kaçmaktı. Mümkün olduğunca uzağa kaçmak... Almanlar birini götürüyorlardı. Oysa Yevta tam üzerlerine gidiyordu. Götürdükleri adam haykırdı: «Yokuş aşağı... Yokuş aşağı kaç!» Yevta adamı ne gördü, ne duydu. Fakat üzerine ateş açıldığından, yakındaki dereye atılıp, suyun içinde koşmaya başladı. İki yanından vızır vızır kurşunlar geçiyorlardı. Yevta bir düşte gibi hissediyordu kendini.

Bilincini yitirmiş bir şekilde, soluk soluğa bir avluya daldı. Binaların arasından şimşek gibi geçti. Fakat çiti atlayıp geçmesi gerektiğinde, zıplayacak gücü bulamadı. Yığın halinde duran kamış ve samanların içine yuvarlandı. Almanların seslerini çok uzaklardan duyuyordu. Durumunu gözden geçirdi. Bir yerde yatıyordu ve yakalanabilirdi. Ama olanca çabasına rağmen doğrulmayı başaramadı. Ancak Alman sesleri iyice yaklaştığında, deliler gibi ayağa fırladı.

«Gün ışıdı... Eyvah... Nereye kaçacağım? Gelsin köpekler. Hiç değilse birini öldürürüm.» Kamış ve saman yığınıyla, çitin arasına çöktü. İyice büzü-

lüp gizlendi. Düşünmeye başladı. Ne olmuştu? Bir Bulgar öldürmüştü. Bulgarı mı, yoksa baltalı kadını mı vurmuştu?... Neden daha önce ateş etmemişti? Çocuk süngülenmeden önce ateş etmeliydi... Cesaret edememişti. Korkağın tekiydi. Belki de hiç ateş etmemişti. Bulgarı öldüren, baltalı kadındı. Adam ve kadın nereden çıkınışlardı öyle? Gökten düşmüşlerdi sanki... Bilinmez bir güç çıkarmıştı onların ortaya... Öteki çocuk neden öyle yapışmıştı duvara? Onu da süngülemiş olmalıydılar... Hayır, ateş etmişti. Çocuk korkudan donup kalmıştı. Zavallı yavrucak...

Yevta'nın gözleri doldu. Kafası karmakarışıktı. Onca zorlamasına rağmen, olayları bir türlü doğru dürüst anımsıyamıyordu. Belleği yeterince açık değildi... Yatağın altındaydı. Sonra çocuklar... Cesetler, silah sesleri, Almanlar, Bulgarlar... Tam olarak düşünemiyordu. Dizlerinin üstündeki eli, bir ıslaklık hissetti. Dehşet içinde ,«Kan!» diye bağırdı.

Baktı. Pantolonunda süt lekeleri olduğunu gördü. Nasıl dökülmüştü? Kaplardan biri o keşmekeşte açılmış olacaktı. Teneke kaplara baktı. İkisi dolu, biri boştu. Boş olanın tam ortasında bir kurşun deliği vardı. «Amma da kör nişancıymışlar!» diye düşündü. «Bacağımdan vurup, canlı ele geçirebilirlerdi beni.» Böyle bir şeyi düşünmek bile korkuttu Yevtayı.

«Peki, şimdi neredeyim ben?» dedi kendi kendine. İnildeyerek hafifçe doğruldu. Çitin aralığından baktı. «Kövün tam göbeği! Çiftçi Kooperatifi ve Belediye binası burada. Ne yapabilirim bu yerde. Deli olmalıyım!... Her yan adam dolu...»

Yevta, iki yüz metre kadar uzaktaki elma ağaçlarının çıplak dalları arasından, kalabalık bir grup köylünün, Almanlar ve Bulgarlarca sarılı olarak durduklarını gördü. Köylülerin bir kısmı doğru dürüst giyinik bile değildiler. Pijamaları, ya da pa-

muklu iç çamaşırları vardı üzerlerinde, Yalınayaktılar. Tıpkı sıcak yataklarından sürüklenip çıkarıldıkları, ya da kaçarken yakalandıkları andaki gibiydiler. Almanlarla sarılmış köylü yığını, söğüt ağaçlarının çevrelediği bir havuzu andırıyordu. Söğütlerin kara ve kuru dalları, her yönden birden havuzun ortasına yönelmişti sanki. Havuz dalgalanıyor, karışıyor, taşıyor ve sürekli biçim değiştiriyordu. Çevre yolda ve öteki avlularda, kadınlarla çocuklar küçük gruplar halinde toplanmış, bezgince ağlıyor, bağırıyorlardı.

Yığına birkaç köylü daha eklendiğinde, bir müfreze Alman askeri çıkageldi. Bir tanesi sert bir sesle komutlar verdi. Rehineleri çevreleyen, tabancalı ve makineli tüfekli nöbetçiler açıldılar.

«Şimdi vuracaklar!» diye düşündü Yevta. Olayı izlemekte olan kadınlar, canhıraş çığlıklar koparddılar.

Köylü yığını dehşetle dalgalandı. Çıplak biri kaçmaya çalıştı. Ama iki Alman, onu yakaladılar. Vurup yıktılar. Peşpeşe birkaç kurşun sıktılar adama.

Subay bir komut daha verdi. Köylüler sıra olmaya çabaladılar. Subay yeniden bağırdı. Arkasında duran biri, komutu Sırpçaya çevirdi. Bu kez köylüler daha da başarısızdılar. Oluşturdukları bozuk sıralar da dağıldı. Aynı sahne birkaç kez yinelendi. Sonunda Almanlar köylüleri birer birer, cansız varlıklarmışçasına, kendileri sıraya sokmaya başladılar. Çok yavaş bir oluşumdu. Çünkü öleceklerini anlayan rehineler, o acınacak durumlarında da olsa, birkaç saniye fazla yaşayabilmek için ellerinden geleni yapıyorlardı. Sıraya sokulduklarında, subay yaklaşıp ön sıradakileri parmağıyla saydı. Bir süre durdu; iki sıranın kaç kişi olacağını hesapladı. Sonra askerlere dönüp bir şeyler söyledi. Yirmi kadar asker hemen değişik yönlerden köye dağıl-

dılar. Az sonra her yerden, öncekinden daha da canhıraş kadın çığlıkları yükseldi. Almanlar misilleme için gerekli sayıyı kadınlarla tamamlıyorlardı. Kadınlar ölüme, erkeklerden daha çok karşı koyuyorlardı. Çünkü arkalarında kalacaklar vardı akıllarında. Silah seslerine bakılırsa, bazıları kaçmaya çalışıyordu. Yığına katılmak üzere getirildiklerinde boğuştular, çabaladılar, «İmdat!» çığlıkları attılar. Sıraya girmeye kesinlikle niyetleri yoktu. Almanlar sabırları taşana dek uğraştılar, sonunda bıktılar. Belediye binasının önündeki rehinelere karşı, yakın bir ateş hattı oluşturdular.

Alelacele birkaç makineli tüfek yöneltip, verilen komut üzerine derhal ateş açtılar.

Yevta kulaklarını tıkadı, başını samanlara gömdü.

«Özgürlük...Ah, özgürlük... Kana susamışsın sen... Hepimiz mi ölmeliyiz senin için? Son yaşam tohumlarının kanını da almak zorunda mısın?... Partizanlar, yüreğimin çocukları... Halkımıza neler yapılıyor? Ödediğimiz bedel ağır. Uğraşımızın bedeli çok ağır oluyor... Dayanamayacağım artık. Yok olup, kimsenin beni bulamayacağı bir yere gitmek istiyorum...» Yevta bir çocuk gibi hıçkırıyordu. Yaşlı adamlar böyle ağlarlardı...

— 15 —

Gvozden, ateşin başından kalkıp, dağın eteğinden gelen silah seslerini dinlemek üzere gittiğinden beri, geri dönme gereğini duymamıştı. Ormandaydı. Huzursuz ve kıpır kıpırdı. Ağaçtan ağaca yürüyor, duruyor, bir süre dinliyor, sonra birkaç adım daha gidip, yine durup dinliyordu. Sessiz ve ikircikliydi.

Kesintisiz gürleyen silah seslerini, dağ eteğinin çeşitli yerlerinden duydu. Yoğun sis örtüsü, silah seslerini bir deniz gibi kaplıyordu. Önce bir sarsıldı. Sonra dehşetli bir önseziyle uyarıldı. Köylüleri öldürüyorlardı... Köyleri yakıyorlardı... Evet, olup biten buydu! Kendi köyünün bulunduğu yönden de silah sesleri geliyordu. Karısı, çocukları ve evi, yani yaşamının tüm varlıkları oradaydı. Almanlar, kendisinin bir partizan subayı ve komutan yardımcısı olduğunu biliyorlardı. Dosdoğru onlara giderlerdi... Her şeyi yakıp, hepsini öldürürlerdi.

Karın içinde güçlükle adım atabiliyordu.

Ansızın Nikola'ya rastladı. Nikola bir kayın ağacına, bıçağıyla bir şeyler yazıyordu. Gvozden hiç dikkat çekmeden, yürüyüp geçmek istedi. Nikola ise ona döndü. Bir şey soracakmışçasına baktı, ama sıkılgan bir sessizlik içinde kaldı ve hiç bir şey demedi. Gvozden, ona doğru seğirtti.

«Ne yapıyorsun?» diye sordu.

«Derenin aşağılarında, fındıkların orada buldum onu. Paramparçaydı zavallı. Zaferimizin bedelini yaşamıyla ödedi. Çobanlar ve oduncular okur hiç değilse...»

Gvozden uzanıp, yazıyı okudu: «İki Alman polis köpeğiyle dövüşürken ölen Partizan Şimşek burada yatıyor, Ocak...» Duygulanmasına rağmen, yine de sinirlendi bu yazıta...

«Bir köpek için anıt haa... Hem de bu kadar çok insan ölürken! Topla kendini. O yumuşak ayakkabıcı yüreğini koyuverme öyle!»

«Sana ne zararı var? Ne sinirleniyorsun?»

Gvozden cevap veremedi. Ansızın Paul yaklaştı yanlarına. Gvozden'e kendisiyle gelmesini söyledi.

«Neredeydin bunca zaman? Kendi kendine ne yapıyordun? Rengin soluk, iyi misin?»

«İyiyim!»

«Derdin ne öyleyse? Niye söylemiyorsun? Gel yürüyelim biraz.»

«Sana söyleyecek belirli bir şeyim yok! Derdimin ne olduğunu da bilmiyorum.»

«Gvozden, durumu anlarsın, birliğin ne yapacağına kendi başımaza karar vermek zorundayız. Umarım anlaşacağız. Tartışacak zamanımız hiç yok. Bu gece gidiyoruz. Sen ve ben, Vuk'un müfrezesiyle gideceğiz. Onların yolu daha güç. Prof ötekilerle gider. Başaracağız, göreceksin. Neden konuşmuyorsun Gvozden?»

«Silah seslerini duydun mu?... Aşağıdan...»

«Evet, duydum. Bu kadar çok silah sesine bir anlam veremiyorum.»

«Dünkü savaş yüzünden olacak. Kuşkum yok bundan.»

«Misilleme mi yani?»

«Tabiî.»

«Sanmam. Şu anda böyle bir şeye cesaret edemezler. Bütün köylüler dağa çıkar sonra...»

«Ama şimdi bizi kıstırdıklarına göre, halkı korkutmaya ve bize yardım edenleri cezalandırmaya bakabilirler.»

Paul, Gvozden'in sözünü birkaç kez kesti. Böylesi bir düşünceyi, onun aklından silmek istiyordu. Oysa öte yandan, dağın eteklerinden öç alevlerinin yükseldiğine kendi de inanıyordu. Ya Almanlar misillemeyi, bire karşı yüz kişi olarak yapıyorlarsa; O zaman ne olurdu? Kim söyleyebilirdi ne olacağını?

Yürüyüş için hazırlanmış birliğin yanına döndüler. Partizan keşif kolları, Alman ve Bulgar birlikleriyle, Lyotiç'in adamlarının kamp yerine doğru yola çıktıklarını haber vermişlerdi. Bu yüzden, Prof ve Paul derhal Şahin Kayalığı'na doğru hareket etmeyi kararlaştırmışlardı. Birliğin çoğunluğu Alman postalları ve ceketleri giyiyordu. Hatta bazı-

ları, başlarına da Alman miğferlerini geçirmişlerdi. Tıpkı Almanlara benziyorlardı. Yabancı üniformalar içinde olmaları, adamları rahatsız ediyordu. Artık köy çocuklarının bile öğrendiği Almanca cümleleri kullanarak birbirleriyle dalga geçiyorlardı.

Prof birliğin önünde duruyordu. Rengi soluk ve yorgundu. Yüzünde zoraki bir gülümseme vardı. Yaralı kolu kırmızı başörtüsüne asılıydı.

«Prof'a da bakın, bombacıların törenini seyrediyor,» dedi Georgi. Georgi ganimetten pay olarak, postal ve cephane dışında hiç bir şey almamıştı.

Gvozden dışında, bütün partizanlar güldüler. Gvozden ise gözleri uzaklara dikili olarak bir köşede duruyordu.

Prof böbürlenerek; «Sessiz, sakin durabilen yalnız bir kişi var kolda! Daha dün keder doluydunuz. Ama şimdi... Şimdi bir alaya bile saldırabiliriz,» dedi.

«Evet, şimdilik her şey yolunda görünüyor. Peki, ya boş midelerimiz ne olacak? Eğer yerlerde kar yerine şeker olsaydı,» dedi bir ses.

«O zaman bol bol şekerleme yerdik. Kapa çeneni! Ne zaman doğru dürüst doyduk ki şimdiye dek. Biz aç bir orduyuz bilmiyor musun? Her neyse, dalga geçecek zamanımız yok... Biliyorsunuz, Almanlar üzerimize doğru hareket ettiler. Yapacağımız şu: Önce geniş aralıklı ateş hatları oluşturacağız. Sonra ormanda çemberler çizip, izlerimizi yok edeceğiz. Ondan sonra da, Sokolika'ya ineceğiz... Çok sessiz olmalıyız. İleri marş!» Prof komutu verdikten sonra, yürümeye başladı. Ateş hatları oluşturan kol, ormanın derinlerine doğru ilerledi.

Gvozden sağ kanadın sonunda yürüyordu. Komutların ve konuşmaların ciddî olmayan tonu, hiç hoşuna gitmemişti. Düşüncelere dalmıştı. Prof'u ve Paul'u düşündü. Hiç bir yerde, hiç bir bağlantısı olmayan, düşünecek ve kafa yoracak bir aileleri

bulunmayan kimseleri geçirdi aklından. Bu kimseler, kendi aileleri olmadığı için, başkalarının durumlarını da göz önüne almıyorlardı... Göz önüne almaları da neye yarardı sanki?... İşlerin bu hale gelebileceğini, kimse önceden kestiremezdi! Gvozden partizanlara ilk katıldığında, yolun sonuna dek gitmeye kararlıydı. Başladığı bir işi bitirmeden terkedecek adam değildi. Gvozden'in yaşamda iki hedefi olmuştu. Bunlardan ilki, iyi bir çiftçi ve iyi bir aile babası olarak ün yapmaktı. Daha küçük yaşında yitirdiği babasından ve annesinden, Gvozden'e dört hektar toprak kalmıştı. On sekizinde evlenmiş, üç çocuk sahibi olmuştu. Düzene soktuğu ve geliştirdiği küçük mülkünün sayesinde, birkaç yıl içinde köyünün en tanınan, en başarılı çiftçisi haline gelmişti. Bölgedeki asmaların, armut ve elma ağaçlarının en güzelleri, en çeşitlileri ondaydı. Bu durum duyulduğunda, tüm çevrenin köylüleri, aşı için Gvozden'e gelip gitmeye başladılar. Gvozden bağlarını ve bahçelerini, bölgenin ekonomi plânlayıcısının önerilerine göre ekip biçerek geliştirdi. Bir tarım fuarında, yedi yüz yirmi iki gram gelen şeftalisiyle ödül kazandı. Fotoğrafı, tarım dergisinde yayınlandı.

1938 yılında yaşamında bir değişiklik oldu. Gvozden'i okuma merakı sardı. Köylülerin fazla yapacak işlerinin olmadığı kış boyunca, Pelagiç'in (1) eserlerini okumaya başladı. Dünya görüşü az çok değişti. Mülküne olan tutkusu yavaş yavaş silindi. İlgisi siyasete yöneldi. Daha sonra siyaset, Gvozden'de bir hırs ve tutkularının odak noktası haline geldi. Henüz belirsiz olmakla birlikte, çok güçlü olan bu tutkuya, kendini bütünüyle adayabilirdi. İlkbahar seçimlerinde, muhalefet saflarında yer al-

(1) Pelagiç - 19. yüzyılda yaşamış bir Sırp yazarı. Çeşitli konularda, çok tutulan eserleri vardı.

dı. Bundan sonra yeni hedefine doğru hızla ilerledi. Hatta ilerlemesi, küçük mülkünü geliştirme çabalarından daha kolay oldu. Seçim sıralarında, bölgenin sağlık görevlisiyle tanıştı. Adam 1920 seçimlerinin komünist adayıydı. Sağlık görevlisiyle dost olan Gvozden de Sosyalizmi benimsedi. Köylüler, Gvozden'in bütün bölgeye yaydığı fikirlerine gülüp geçiyorlar, ama öte yandan, onun sorunlara eğilişindeki ciddiyete de saygı duyuyorlardı. Başlamayan bir savaş için, 1940 yılında askere alındı. Nisan ayında patlayıp, aynı ayın sonunda biten savaşta, Gvozden Almanya'da hapsedilmekten güç kurtuldu ve kaçtı. Dönüşünde bölgesinin birinci adamı olarak, yeni patlayacak savaş için çalışmaya başladı. Sovyetler'in de savaşa girmesinden sonra, Parti Gvozden'e görev verdi. Temmuz ayında, on kadar köylüyle birlikte, hükümet binalarını kundakladı. Ardından dağa çıktı Hızla büyüyen bir birliğe komutan yardımcısı oldu. Halk kendi kuvvetleriyle, Kızıl Ordu kuvvetlerinin çok yakında birleşeceklerine inanıyordu. Bu inançlar daha sonra değişti, Devrimin, öyle apansız bir ayaklanmayla, birden gerçekleştirilemiyeceği, uzayıp gidecek, amansız bir savaşın gerekliliği anlaşıldı. Bu nokta aydınlığa kavuşunca, birliğin sayısının azaldığı görüldü. Kalanlar yolun sonuna dek yürümeye kararlı olanlardı. Bu adamların böylesi bir kararlılığı gösterebildikleri dönemde, yenik ve bitik Sırbistan'da zafer çok uzak bir umuttu.

Yola devam kararını ilk verenler arasında Gvozden de vardı. Ama o andan itibaren, bu savaşın bedeli Gvozden'i düşündürmeye başladı. Yine de sonunu görmeye kararlıydı. Uğradıkları son saldırının, şimdiye dek başlarına gelenin, en kötüsü olduğunu düşünüyordu. İlerideki uğraşlarının yazgısı, bu saldırı sonunda belli olacaktı. Kaygıları onu yorgunluğu, giderek bütün benliğini kaplıyordu...

Postallar kara gömülürken kar örtüsü çatırdıyordu. Hızlı adımlarla, bayır aşağı iniyorlardı.

Paul, Gvozden'e yaklaşıp, konuşmaya çalıştı. Ama Gvozden konuşmak istemiyordu. Sessizliğini bozmayıp, adımlarını hızlandırdı.

Bir saat kadar yürümüşlerdi ki, yakınlarda bir yerde, bir mayın patladı. Durup kulak verdiler. İlk patlamayı, bu kez biraz daha sağ yandan iki patlama daha izledi. Patlamalar dağda yankılanarak, ırmak boyunda yitip gittikten sonra, ortalığı bir sessizlik kapladı. Ağaç dallarından karlar döküldü. Aşağılardaki çamlıktan insan sesleri duyuldu.

«Duydun mu Paul?»

«Evet, askerler mi acaba?»

«Hayır, köylüler... Sabahki olaylar sonucu köylerinden kaçmış olmalılar...»

«Olabilir... Bu kadar yakınımızda olmaları kötü... Kalabalık bir gruba benziyor. Bugün bir çatışma çıkacak olursa, sonları hiç de iyi olmaz.»

«Gidip bakayım,» dedi Gvozden. Az önce sesleri duydukları yöne doğru ilerledi.

Yol boyunca ara sıra durup dinledi. Buzlarla kaplı küçük bir dereyi geçtikten sonra, hafif eğimli bir yokuşa vardı. Uzun uzadıya, acılı bir ağlama sesi ulaştı kulağına. Önce emin olamadı. Çünkü bir tilkinin boğazladığı tavşan da tıpkı buna benzer bir ses çıkarırdı. Ama belki de bir çocuktu ağlayan? Bir çocuğun ne işi olabilirdi buralarda? Küçük çocuklarla birlikte kaçamazlardı ya? Sesin geldiği yana doğru hızlandı. Sonra yeniden durdu. Uzun bir sessizliği, aynı ağlama sesi izledi. Kuşkusu kalmamıştı artık; bir çocuk ağlıyordu. Ayrıca konuşmalar duyuluyordu.

Gvozden koşmaya başladı. İkide bir yüzüne gözüne çarpıp, her yanını kar içinde bırakan ağaç dallarına karşı kayıtsızdı.

Ormana sığınmış kalabalığa çok geçmeden

ulaştı. Fındık ve kayın ağaçlarının da seyrekçe yer aldığı çam koruluğunun bir açıklığındaydılar. Birkaç köyün sağ kalanlarının hepsi oradaydı. Bulgar kurşunları ve süngüleri hepsini değişik yönlere kaçırmıştı. Fakat kılavuzları olan korku, onları burada, böylesi bir sefalet yığını halinde toplamıştı. Yüz kadar kadın, erkek ve çocuktan başka, iki inek ve dünyanın en tuhaf kap kacak koleksiyonu vardı. Panik içinde toparlandıkları apaçıktı. Gvozden, varlığını hemen belli etmek istemedi. Önce kim olduklarını ve nereden geldiklerini bilmeliydi. Bir fındık çalılığının ardına gizlenip çığlıkları, tartışmaları ve çocuk ağlamalarını dinledi.

Ancak birkaçı doğru dürüst giyimliydi. Kadınlar, dehşet içinde ağlayan çocuklarını, sıcak yataklarından alelacele kaptıkları battaniyelere sarmışlardı. Çocukların yüzleri, elleri soğuktan mosmordu. Başları öne eğik kadınlar, hıçkırıyor ve ağlıyorlardı. Bir kısmıysa, ölmüş ya da geride kalmış çocuklarından, kurşunlanmış ya da Almanlarca götürülmüş koca ve kardeşlerinden ötürü duydukları acıyı boşaltmak istercesine, saçlarını başlarını yoluyor, çığlıklar atarak göğüslerini yumrukluyor, başlarını indirip kaldırıp kara gömüyorlardı...

Adamların ayaklarında çorap yoktu. Bazıları ayaklarını gömlek kollarından ve pantolon paçalarından kestikleri parçalara sarmışlardı. Bazılarının pantolonu, ya da ceketi yoktu. Çoğunluğunun başı zaten açıktı. Gözler ormanın ıssızlığına dikiliydi. Bakışlar ölü bir hayvanınkiler gibi, parlak ve boştu. Mutsuzluk, yüzlerde donuk, sert ve durağan bir ifade yaratmıştı. Dünyada sahip oldukları her şeyi yitirmiş insanlar gibiydiler. Artık yakınacak bir şeyleri kalmamıştı. Üstelik niye yakınsınlardı? Bunu da bilmiyorlardı. Bir adam her şeyini yitirdiğinde artık varolmuyor gibi hisseder kendini. Dehşet içinde sorar kendi kendine; «Nasıl oldu bu iş?» di-

ye... Yalnızca bir tanesi hiç durmaksızın konuşuyordu. Aklı başında değilmiş gibi sorular soruyordu herkese. Önüne gelenle ve hatta çocuklarla bile konuşuyordu. Kimse cevap vermiyordu ona. Her yanı sarı kıllarla kaplı, kabak kafalı, yaşlı bir adam, kemikleri sayılan bir ineği yularından tutuyordu. Kesik kesik hıçkırıklarla ağlıyordu.

Birinin elinde bir balta vardı. Bir başkası bakır bir çaydanlık, ötekisi de bir tas tutuyordu; bu tür şeyleri Almanlar bakını için alırlardı genellikle Adamın birinin ayakları dibinde, karın üzerinde biraz salam ve yanında bir çanak yağ vardı. Bir delikanlı kucağına Şumadya işi, ev dokuması bir giysi ve toplantılarda giyilebilecek, güzel bir şapka oturtmuştu. İri, geniş göğüslü, yaşlı bir kadının elinde birkaç yün çilesi vardı. Genç kızlar sandıklarından toplayabildiklerini getirmişlerdi; gecelikleri, çorapları, kilimleri hep oradaydı. Çocuksuz kadınlar yemek kaplarını, desenli tabaklarını, üzerlerinde sarı armut süslemeleri olan madenî sürahilerini ve başka ev eşyalarını getirmişlerdi. Aletler, takımlar ve akla gelebilecek her türlü eşya, yani köylülerin yollarda ve avlularda silahlar patladığında kapabildikleri her şey oradaydı.

Bütün bu eşyalar, yararları ve değerleri hiç düşünülmeden, evlerin içlerindeki her şeyle birlikte yakılacağı, yerle bir edileceği korkusuyla taşınıp getirilmişlerdi.

Birkaç aylık bir çocuk, annesinin kucağına büzülmüş, alçak sesle ağlıyordu. Sırtında annesinin kendi üstünden çıkarıp giydirdiği bir bluz vardı. Yarı çıplak genç kadın, çevresindekilere bakıp yalvardı :

«Yalvarırım, azıcık acımanız varsa bir ateş yakın! Bir cocuğum kaldı, ama ateş yakmazsanız onu da yitireceğim...»

«Delirdin mi be kadın! Dağ o haydutlarla kay-

nıyor. Dumanı görürler,» diye bağırdı kolları türlü eşyayla dolu bir kadın.

«Ama çocuğum donup ölecek... Tanrı aşkına acıyın bana. Lütfen... Lütfen bir ateş yakın!»

«Kapa çeneni, bağırma! Hepimiz mi ölelim senin için?»

«Bizim de çocuklarımız var, ne gürültü ediyorsun!»

«Yorganını ver de kadın çocuğunu sarsın bari...»

«Neden benimkini vereceğim? Sen kendininkini ver!»

«Entarimi mi çıkarayım? Kalpsiz köpek sen de!»

Gvozden dehşet içinde titredi. Daha fazla tutamadı kendini, kalkıp onlara yürüdü. Öylesine allak bullaktı ki, selâm anlamına birkaç kelimeyi güçlükle mırıldandı. Karşısındakilerin yalnız bir ikisi cevap verdi. Kadınlardan bazıları, silâhlı adamı görünce, korkuyla bağırışıp, kaçmaya davrandılar.

Birkaç kişi seslendi: «Partizan Gvozden bu! Korkacak bir şey yok, kaçmayın!» Kadınlar ağlaşarak geri döndüler.

Kimse konuşmadı. Gvozden ve kaçaklar sessizce birbirlerine baktılar. Yalnız gözler konuştu. Gvozden hafifçe titreyerek, kıpırtısız duruyordu. Birevlerin üzerinde hiç durmadan, hepsine toplu ca baktı: sefildiler. Söze gerek bırakmadan, köylülerle kendi arasındaki her şeyi açıklıyordu bu... Sessizlik acıyla dolu olarak, uzun zaman sürdü. Kimse söyleyecek söz bulamadığından, giderek daha da elem verici oluyordu. Gvozden'in dayanma gücü sınırdaydı.

İnekli adam yergi dolu bir sesle konuştu: «Bizlerin böyle ölmesi sizin yüzünüzden demek, ha yoldaş?»

Hepsi dehşet ve şaşkınlıkla adama baktılar.

Köylülerin çoğu, Gvozden'in köyünden olmamalarına rağmen onu tanırlardı. Çoğunun evinde yemek yemiş, geceyi geçirmiş, köylü yaşantısıyla ilgili, bitki ve hayvanları konu alan söyleşilerde bulunmuştu.

«Hayır Vasa amca, bizim yüzümüzden değil, özgürlük yüzünden!» diye cevap verdi Gvozden. Kelimeler güçlükle çıkmıştı ağzından. Yine de sessizliğin bozulmasından hoşnuttu.

Birisi öfkeyle bağırdı: «O zaman yaşayanlara verin özgürlüğü, ölülere değil! Mezarlık bizsiz de özgürdür, merak etmeyin!»

«Köyümüzün hemen hemen yarısını katlettiler dün gece... Çoktan yakıp yıkmışlardır... Başka köylerin başına da gelmiştir aynısı. Dağın eteklerinde her yerden silah sesleri geliyordu. Bazı köyler yanıyordu. Kalanlar, bu birkaç çocuk ve yarı giyinik kadınlar, onlar da soğuktan ölecekler...»

«Eğer cephede olsaydık, hiç birimiz yakınmazdık. Savaş can tanımaz elbette, ama böylesi... Siz dün gece yüz barbar öldürdünüz, buna karşılık onlar, bir yöreyi olduğu gibi silip atacaklar,» dedi yaşlı adamın sözünü kesen bir köylü. Ayağında uzun beyaz bir iç donu, çoraplar, üzerindeyse bir ceket vardı. Başı açıktı.

Gvozden ona baktı. Sıkılmış ve üzülmüştü. Adamın sözlerini bilinçsizce dinledi.

«Neden yapıyorsunuz oğlum? Zavallı insanları neden düşünmüyorsunuz?» diye devam etti yaşlı adam. «Gvozden, zavallı çocuk, tanrıyı unuttun mu? Senin de bir evin ve çocukların var! Tanrı aşkına, ne yaptınız bize?» Yaşlı adam yutkundu, bir süre durdu. Dört beş yaşlarındaki küçük bir çocuğu işaret etti. Çocuğun üzerinde, peşinden karlarda sürüklenen koskoca bir ceket vardı. Minik kolları, ceketin uzun ve geniş kollarında yok olmuştu. Çocuğun yatağından fırlar fırlamaz koştuğu

ve sonradan birinin ona ceketini verdiği apaçıktı. «Bu çocuğun evindeki herkes öldürülmüş. Babası da kaçarken vurulmuş... Aileden arta kalan yalnız o. Alıp bizimle getirdik. Görüyorsun ya ne haldeyiz!»

Gvozden küçüğe baktı. Koyu renk saçlı, tombul bir çocuktu, yaşlı adamın öyküsüyle birlikte ağlamaklı olmuştu. Silahlı adama kinle baktı; ya da Gvozden'e öyle geldi. Çocuğun bakışları dayanılmazdı. Boğazı, yanan bir kömür yutmuşçasına gerildi, art arda yutkundu. Önce çocuğa köyünü ve ailesini sormayı düşündü. Fakat çocuğun belirgin mutsuzluğu karşısında bu düşünceden hemen vazgeçti.

Yaşlı adam devam etti: «Kökümüz kuruyacak. Canlı olan her şeyi yok ediyorlar. Yakında Sırbistan'da tek canlı kalmayacak.» Acı dolu adam kendini tutamayarak, peşpeşe sövgüler sıralamaya başladı.

Elinde yün çileleri olan kadın, «Ondan sonra siz de gider özgürlüğünüzün keyfine bakarsınız, tanrı belânızı versin!» diye ekledi.

Başı açık, genç bir köylü, yaşlı adamın öfkeli tavrını sürdürerek, «Doğru, Vasa üstüne bastı! Bir Almana, yüz Sırplı! Nerede görülmüş böylesi bir savaş?» dedi. Kucağında battaniyeye sarılı, yalnız başı görünen, küçük bir kız vardı.

Kadının biri Gvozden'e doğru atılarak haykırdı: «Yıkıl karşımızdan, başımıza gelenlerin sorumlusu sensin!»

Gvozden şimdi daha fazla titriyordu. Kaçaklar ve orman gözlerinin önünde dönüyordu. İnlemeler, ağlamalar, yergi dolu sözlerle beyni uğulduyordu. Kafası allak bullaktı. Dehşetli bir şekilde haykırmak, onlara cevap vermek, bir şeyler söylemek istedi, ama sesi çıkmadı. Bir çam dalına tutundu. Karlar başına döküldü. Kafasını topladığını hisset-

ti, yatıştırıcı bir iki şey söylemek istedi, ama çevresindeki yaygara buna olanak vermedi.

Elinde çıkına sarılı giysiler olan bir kadın, burnundan soluyormuşçasına bağırdı: «Ne yırtınıp duruyorsun sersem! Bu adam ve benim oğlum, sen ve çocukların için Jastrebak'ta kanlarını dökerken, sen kocanı eteklerinin altına sıkıştırmışsın! Onlar bizden daha çok acı çekiyorlar. Senin Zivan, savaştan bir tek kurşun bile sıkmadan tüymeseydi, bu batakta olmayacaktık şimdi. Partizanlar dağlarda ölmeyeceklerdi...»

«Benim için savaşmasınlar öyleyse! Çok istiyorsan senin için savaşabilirler! Almanları burada öldürecek yerde, şehirde öldürseler ya!» diye bu kez bir başka kadın bağırdı.

«Utanın be, utanın! Onlar da evlerinde oturmak istemezler mi sanıyorsunuz? Yarı çıplak, yalınayak, bu karda Jastrebak'a çıktılar ve sizden tüm istedikleri bir lokma ekmek! Gvozden oğlum, nerede bulursanız binin Almanların ve Bulgarların tepesine! Bizim şimdi çektiklerimizi onca insan çekerken, artık başka yolu yok bu işin.» Kadın öfkeyle yere tükürdü.

Gvozden'in arkasından biri, alçak sesle, «Yazılan gelir başa. Hepimizi silmeye niyetliler. Benim için hepsi bir artık... Araba uçurumun ucuna gelmiş kalmış, bırak düşsün öyleyse!» dedi.

Çocukların ağlamaları, kadınların çığlıkları arasında tartışmaya başladılar. Arı kovanındaki arılar gibi birbirlerine girdiler. Gvozden, elinden bir şey gelmeksizin, durmuş dinliyordu. Kafası karmakarışıktı. Ama kendi aralarında tartışıp da, onu rahat bırakmaları daha iyiydi.

Ansızın bir ses duyuldu: «Biraz ağır olun dostlar! Dağ Alman ve Bulgar dolu, duyacaklar.» Ormanın içinden çıka gelen Paul'du bu. Sesi sert ve

kesindi. «Ne bu gürültü yahu, burada tartışmak neye yarar?»

Sert bakışları ve sözleri ortalığı sessizliğe boğdu. Kadınların yatışmasından öte, her ne hikmetse çocuklar da susmuştu. Hepsi öfkeyle ve düşmanca Paul'a baktılar. Gvozden soran bakışlarla Paul'a döndü. Böyle, eli kolu bağlı yakalanması hoşuna gitmemişti. Paul'un, kendisine çevrili gözlerinde araştıran, yeren bir şeyler gördüğünü sandı. Başını suçlu suçlu önüne eğdi.

Paul sert tavrını sürdürerek, «Pekâlâ, her şeyden önce bir ateş yakalım da çocuklar ısınsın,» dedi.

«Ateş mi yakacağız? Ya sonra ne olacak?»

«Dumanı görürler!»

«Geldiğiniz yere dönün, basın gidin!»

«Sizsiz de işimizi görebiliriz, hem de daha iyi!»

«Kesin gürültüyü! Ne yaptığınızı sanıyorsunuz?» diye bağırdı Paul. Sonra daha sakin bir sesle devam etti: «Kuru dallar toplarız, dumanı görmezler. Eğer düşman sizi görecek olursa, birlik yakında, sizi korur. Korkacak bir şey yok. Haydi, şimdi odun toplayın bakalım!» Paul elinde ev dokuması giysi ve şapka olan delikanlıya döndü: «Sen yoldaş! Buradan dümdüz git, partizanları bulacaksın. Komutan Prof'a söyle, sana çocukları sarmak için çadır bezi ve ceket versin. Prof'u tanıyor musun?»

«Evet, tanırım.»

«Güzel öyleyse. Hatta biraz da şeker iste bu yavrular için.»

Kadınlar ve çocuklar Paul'a şaşkın şaşkın bakarak, aralarında mırıldandılar.

Tartışma sırasında partizanları savunan köylülerden biri, «Demek Komiser bu... Eh, güçlü bir başkana ihtiyacımız vardı, şimdi çözümlendi,» dedi.

Yarı kör bir köylü konuştu: «Olan oldu artık!

Geçmişi geri getiremeyiz. Bizim işimiz tamam Paul, bunu görüyorsun değil mi?» Adamda, çok görmüş geçirmişlerin sakin havası vardı.

Gvozden de, köylülerle birlikte odun toplamaya gitti. Biraz iş yapıp, konuşma sorununu başkalarına bırakırsa rahatlayacağını düşünmüştü.

Ateş güçlükle yandı ve sanki onlarla alay ediyormuşçasına tüttü. Köylüler kasketlerini sallayarak dumanı dağıtmaya çalıştılar. Çocuklu kadınlar ateşin yakınına itildiler. Kadınlar birbirlerini ite kaka, söylenerek ateşe sokuldular.

Alevler yükseldikten sonra, köylüler iki ateş daha yakıp, çevrelerinde toplandılar. Sessizce ısınmaya çalıştılar. Birkaç partizan, çadır bezi ve ceket getirdi. Çocukları sarıp sarmaladıktan sonra, kalanı, en az giysisi olan kadın ve erkeklere bölüştürdüler. Paul'la Gvozden yanyana oturdular. Gvozden o sabah köylerde olup biteni, sesini alçaltarak, başkalarına duyurmadan, Paul'a anlattı.

Paul köylülerle söyleşiye girişti. Onları avutmaya çalışmadı. Bu kadar güçlüğe katlanmalarının nedenlerini, partizanların hedeflerini anlattı. Köylülerin konuyu başka yöne, kendi başlarına gelene çekmelerine olanak tanımadı. Ama onların bütün dertlerini anlayan, katlandıkları güçlüğe saygı duyan biri olarak konuştu. Misillemeleri örnek vererek, düşmanı güçlü deyişlerle yerdi. İşi mantığa vurarak, köylülerin bu uğraşta neden yer almaları gerektiğini açıkladı. Ara sıra onun sözünü kesen köylüler, böylesi bir savaşa karşı çıkıyorlardı.

Kaşları çatık olarak Paul'u dinleyen Gvozden, içinde bulundukları durumda bu tür bir konuşmanın yürütülmesinden hoşnut değildi. Paul'un köylüleri ve onların kötü yazgısını anlayamadığını düşünüyor, kendini köylülere daha yakın hissediyordu. Bu zavallı sığıntıların önünde Paul'un gelecekten söz etmesi Gvozden'i utandırdı.

Gvozden'e hiç bakmayan Paul, savaştan sonra yaşamın nasıl olacağını uzun uzun anlattı. Bu konu ne zaman ve nerede açılırsa açılsın, Paul hep heyecanlanırdı. Bu kez de öyle oldu. Ateşli ateşli konuştu. Geleceği ve kurulacak olan yeni devleti bütün ayrıntılarıyla gözler önüne serdi. Başka zamanlar, Paul böyle konuştuğunda dinleyenleri de heyecanlandırırdı. Oysa bu kez köylüler ona boş gözlerle bakmakla yetindiler.

Üstlerindeki bayırdan, makineliler ateş açtılar. Kurşunlar vızıldayarak başlarının üzerinden geçti. Yakınlarda el bombaları patladı.

Erkekler bilinçsizce sağa sola koşuşmaya, kadınlar ve çocuklar bağırışmaya başladılar.

«Kesin sesinizi! Bağırmayın! Birlik burada, korur sizi!» diye Paul ve Gvozden köylüleri yatıştırmaya çalıştılar. Fakat kendileri de şaşırmışlardı.

Bir partizan soluk soluğa koştu geldi.

«Bulgarlar! Ateşi görmüşler! Çocuklar da çok gürültü ediyorlardı...»

«Koş Prof'a söyle, hemen saldıracağız! Çabuk! Dur bir dakika...» Ama Paul cümlesini tamamlayamadı. Kendini yere attı.

Açıklıkta bir bomba patladı. Korkuyla bağırışan köylülerin, acıyla inleyen yaralıların sesleri, patlamanın yankısına karıştı. Gvozden ayağa fırlayıp, gözleriyle, büyük ceketli çocuğu aradı, ama bulamadı. Daha fazla bakınacak zamanı da yoktu. Köylüler değişik yönlerden ormana kaçmışlardı. Gvozden, Paul'un ardından seğirtti. Bulgarların haykırdıklarını ve sövdüklerini duyuyordu. Gittikçe yaklaşıyor, kaçışan adam, kadın ve çocuklara ateş ediyorlardı.

Bulgar faşistleri, silahsız sivil halkı öldüren ve öldürdükçe de cesaret kazanan türden canilerdi. Bayağı yağmacılıklarıyla tanınırlardı. Kap kacak, asma kilit, bardak, kaşık gibi ufak tefek şeyleri

yağmalarlardı. Sırp köylerini ateşe verirken büyük çaba harcar, helâları bile yakmayı unutmazlardı. Taşıyıp götüremedikleri, ya da işlerine yaramayacağını düşündükleri eşyalar arasında ateşe dayanıklı olanları, kendilerine özgü bir özenle, evlerin basamakları üzerinde kırar, ezer, paramparça eder öyle bırakırlardı. Bu eşyaların parçaları, Bulgar faşistleri gittikten sonra, ölü köyün simgesi olarak yerlerde kalırdı. Evlerle birlikte, içlerindeki çocukları da yakmak gelenekleriydi sanki. «Oduncu» diye isimlendirdikleri partizanlarla çarpışmak üzere dağa çıktıklarında, olağanüstü bir şamata koparırlardı.

Şimdi de, çocukların titrek çığlıklarını, kadınların ağlamalarını duyunca, çam korusuna doğru amansız bir saldırıya geçmişlerdi.

Partizanlar kısa zamanda yetişerek, Bulgarları göğüslediler. Prof'un anında verdiği komut üzerine, kahverengi, kaba kumaştan üniformalara doğru ateş açtılar. Partizanların apansız ortaya çıkışı Bulgarları büyük bir şaşkınlığa boğdu. Gvozden bir arkadaşının elinden kaptığı makineliyle, hepsinin önünde öfkeyle Bulgarlara doğru ilerliyordu. Düşmanın sırtını dönmesi çok sürmedi. Gvozden cesetlerin üzerlerinden atlayarak, henüz kaçamayanlara ateş saçıyordu. Yerdekilerin içinden, yaralı bir Bulgar ayağa fırlayıp, süngüsüyle Gvozden'e saldırdı. Gvozden yana yatmayı ancak başardı; süngü ceketini bulup yırttı. Bulgar, Gvozden'i yıkmak istedi, fakat onun kısa bir ateşiyle kendi devrildi. Gvozden daha da büyük bir öfke ve hınçla saldırmaya devam etti.

Çarpışma kısa sürdü. Hemen kaçtıklarından, Bulgarlar da fazla adam yitirmemişlerdi. Safları darmadağın olmuş, bayır yukarı, çarpışma yerinden epey uzağa kaçmışlardı. Partizanların yeniden saldıracağından korkan Bulgarlar, aradaki uzaklığı

göz önüne almaksızın, aşağıya doğru kesintisiz yaylım ateş açtılar. Artık çarpışmaya gerek olmadığından, ganimeti toplayan partizanlar, ormanın derinlerine doğru geri çekildiler. Kaçak köylülerden bazıları onların yanında toplandılar. Birkaç delikanlı silah isteyip, birliğe katıldı.

«Köye dönmemizi gerektirecek bir şey kalmadı artık,» dediler, «üstelik gidecek yerimiz de yok!»

Partizanlar onların kötü yazgılarına anlayış gösterip, avutmaya çalıştılar. Çarpışma yerinden son ayrılan Gvozden oldu. Rastladığı köylülere, ceketli çocuğu sordu. Ama kimse onu cevaplayamadığından, ormana aramaya gitti. Ormanın içinde, orada burada, kadın, erkek cesetleri vardı. Ama çocuk ortalarda yoktu. İlk kurdukları kamp yerine, bombanın patladığı yere yürüdü. Orada da bir kaç cesetle karşılaştı. Beyaz karın üzerinde, yer yer kan lekeleri vardı. O sabah Gvozden'e delirmişçesine, öfkeyle saldıran kadın yerde yatıyordu. Bir bomba kadının göğüslerini olduğu gibi uçurmuştu. Adam ve ineği de ölmüşlerdi. İnek başı ters dönmüş, bacakları açılmış yatıyor, gözleri, karla kaplı ormana bakıyordu.

Hâlâ sıcak olan cesetlere bakan Gvozden, ansızın dehşetle irkildi.

İneğin arkasında, küçük, kara bir şekil, gizlenmek istercesine kıpırdanıp duruyordu. Gvozden yaklaştı. Ceketli çocuktu! Korkusundan, başını ölü yaratığın altına gizlemeye çalışıyordu.

Gvozden inlercesine, «Korkma yavrum...» diyebildi. Çocuk cevap vermedi. Daha da büyük bir korkuyla gizlenme çabasını sürdürdü. Gvozden yanına sokuldu.

«Korkma yavrum... Yok artık korkacak bir şey...»

Çocuk başını kaldırıp ona baktı.

Yakalanmış bir kuş gibi çırpınarak, «Yapma,

lütfen yapma!» diye bağırdı. Akıtacak göz yaşı kalmamıştı. Göz bebekleri dehşetle doluydu.

«Korkma... Ben bir partizanım...» Gvozden çocuğu kucağına alıp yüzünü ve küçük bacaklarını öptü. Çorapları aşağı kaymıştı. Gvozden gözyaşlarını tutamadı. Çocuk korku dolu bir ifadeyle ona baktı. Hiç bir şey demedi. Gvozden çocuğu cekete iyice sardı. Birliğe götürmek üzere yürümeye başladı...

«Bitti... Her şeye yeter artık... Nasıl dövüşür bir adam bu durumda? Halkın kökünü kazıyorlar. Hem de benim yüzümden. Bu böyle sürüp gidemez. Yapmıyacağım, yapamıyacağım! Kalpleri yok bu adamların! Duymuyorlar, düşünmüyorlar!... Evet... Evet ben... Ben söyleyeceğim onlara!» Kafasında döneleyen umutsuzluk, kalbine ve beynine baskı yapıyor, güçlükle soluk alıyordu.

Gvozden, kucağında çocukla birlikte, partizanların olduğu yere geldi. Paul'u arayıp buldu ve önüne geçip haykırdı:

«İşte... İşte gör... Haydi şimdi sürdürün savaşınızı!...» Daha fazlasını diyemedi, çocukla birlikte yere, karların üstüne yığıldı.

— 16 —

Paul, Gvozden'i yatıştırmaya çalışarak ilerideki ardıç ağaçlarına doğru çekti. Yalnız olmaları gerekiyordu. Bir ağrı ve acı karmaşası Gvozden'in beynini öylesine sarmıştı ki, birliğin önünde nasıl davrandığının, Paul'a neler haykırdığının farkında bile değildi.

Bir süre sessiz oturdular. Durum ikisi için de güçtü. Paul, Gvozden'i dikkatle izledi. Konuşmak

için iyice yatışmasını bekliyordu. Komutan yardımcısının hareketi, kendisini allak bullak etmişti. Korkusu hem birlik, hem de Gvozden içindi. Birlikteki bunalımın bu derece derinleşeceğini hiç ummamıştı. Kurmaylar arasında anlaşmazlık, hücrede görüş ayrılığı, subay ve askerler arasında moral çöküntüsü hep gördüğü şeylerdi. Ama bunların öyle basit, taktik sorunlarla ilgili şeyler değil, birlik için başlıbaşına bir tehlike kaynağı olduklarını şimdi daha iyi anlıyordu. Gvozden gibi eski bir partizanın, yiğit, dirençli ve daha önce hiç korku belirtisi göstermemiş, hiç duraksamamış bir adamın bu hareketi, bunalımın doruğuna vardığını gösteriyordu. Paul her şeyin, Gvozden'in gelecekteki davranışlarına bağlı olduğunu düşünüyor, ona neler demesi gerektiğini tasarlıyordu. Davranışının birlik için ne denli korkunç bir tehlike yarattığını anlatıp, onu ikna etmeliydi. Gvozden'i şimdiki haline getiren neden ve koşulları da gözü önüne sermeliydi. Dakikaların sayılı olduğunu düşünen Paul, kıpır kıpırdı. Kaygısı giderek artıyordu. Aralarındaki her şey gece olmadan çözümlenmeliydi. Prof'un da, Gvozden'in yanını tutabileceği düşüncesi, Paul'u umutsuzluğa boğdu. Sakin olup, sabırla düşünmeye zorladı kendini. Başını Gvozden'den öte yana, koyu yeşil çamlara doğru çevirip, düşünceye daldı.

Gvozden, Paul'un önünde, başı öne eğik oturuyordu. Düşünceleri kuşkulu ve düzensizdi. Adam ve kadın, ceketli çocuk, süngülü Bulgar, yaylım ateş, köyü kasıp kavuran silah sesleri; bütün bunlar kafasının içinde bir anafor gibi dönüp, kâbus halini alıyordu. Zaman zaman başını sallıyor, sonra sakinleşip, yeniden çaresizlik içinde önüne eğiyordu. Görüntülerden biri belleğinde canlandığında, dehşete kapılıyor, düşünmek istemiyordu.

Benliğini saran ilk duygu, birliğin önünde o tür davranmasından ileri gelen suçluluk duygusuy-

du. Fakat sonra davranışının bilinçli olduğunu düşündü. Davranışı kendisini bir karar almaya zorluyordu. Bu kararı alıp, sonuna dek savunmalıydı.

«Çek git buradan, yalnız kalmak istiyorum!» diye Paul'un yüzüne bakmadan bağırdı.

Paul ona döndü, ama hiç bir şey demedi. Bu tavrı, Gvozden'in öfkesini arttırdı, ama o da bir şey demedi. Ne yapmıştı? Nerede yanılmıştı? Ölü ineğin altında bir çocuk bulup, birliğe getirmişti. Kaç çocuk öldürülmüştü o sabah? Üstelik çocuğun bütün ailesi yok edilmişti. Gvozden'i bu konuda biriyle konuşma isteği sardı ansızın. Paul'a baktı. Konuşacaktı, ama vazgeçti. Partizanlar, Gvozden'in çocuğu getirişini görüp, söylediklerini duymuşlardı. Ya köylülerin önünde yaptığı... Hiç sesini çıkarmamış, yerici konuşmalarına izin vermişti. Utanmalıydı! Paul ne diyecekti bunlara...? Ne derse desindi! Gvozden bundan böyle bilincinin gösterdiği yolda yürüyecekti.

Gvozden düşündükçe, ne Prof'un, ne de Paul'un görüşlerinin birliği kurtaramayacağı kanısına vardı. Bu kanısı üzerine, kesin bir karar verdi. Birliği kurtaracak tek şey, onu geçici olarak dağıtmaktı. Bu sayede halk da yok edilmekten kurtulurdu. Bu düşünce sabahtan beri aklındaydı. Ama önceleri benimsemek istememişti bunu.

Ormanın içinde, yalnız başlarına, yarım saat kadar oturdular. Gvozden ansızın söze girdi. Sert ve çabuk çabuk konuşarak en kısa zamanda, hatta o gece birliği dağıtmaları gerektiğini anlattı. Paul onu hiç ses çıkarmadan dinledi. Gvozden sözünü bitirdiğinde, Paul bir süre daha sessiz kaldı. Sonra, konuşmaya yumuşak, dostça bir söylesi havası vermek isteyerek, alçak sesle, ağır ağır söze başladı.

«Gördüklerimizin benim için de güç olduğunu anlamıyor musun? Olanları kolayca kabulleniyor muyum sanıyorsun?» Paul önceki geceyi anımsadı.

O konuda konuşmamak için kendini güç tuttu. Bir süre sustu, sonra devam etti: «Onun için istiyorum ki, dostça, yoldaşça konuşalım... Seni sıkan bir şeyler var. Çok değiştin. Bugün yaşadığımız olay dehşet verici... Ama sen ve ben bütün bunlara katlanmak zorundayız. Her şeye katlanmak zorundayız. Eğer duygulara bir kez kaptırırsak kendimizi, işimiz bitik demektir!»

«Duygular ha!» diye sözünü kesti Gvozden. «Halkın uğradığı yıkımı görmüyor musun? Komünist misin sen? Halkı düşünür müsün? Komiser değil misin? Bizim yaptığımızı, Parti yapamaz! Parti çizgisi değil bu. İnsanların katledilmesi...» Gvozden kollarını kaldırıp indirerek bağırıyordu. Sonra sakinleşti ve alçak sesle ekledi: «Halkı ve birliği kurtarmalıyız.»

«Doğru, kurtarmalıyız... Ama söyle bana, senin dediğini yapacak olursak direnişimizin, sosyalizm kavgamızın sonu ne olur? Yapamayız bunu! Ödediğimiz bedeli düşünemeyiz! Bir devrimin bedeli ağırdır. Biz devrimciler bunu göze almazsak, devrim bir düş olur. Birliği dağıtacak olursak neler olur bir düşün. Yılgınlık bütün saflara yayılır. Direnişimiz biter. Ne pahasına olursa olsun izin vermem birliğin dağıtılmasına!» Paul'un sesi titriyordu.

Gvozden boğuk, öfkeli bir sesle, «Yılgınlık içinde değilim! Direnişimiz sona ersin demek istemiyorum,» diye haykırdı.

«Şimdilik hayır! Ama bu tavrını sürdürürsen, sonun o olacak. Üstelik komutan yardımcısısın sen. Bölgede politik çizginle tanınıyorsun. Görüşünde ısrar etmen senin sonun olur. Buna çığır açmamalısın. Bir dost ve bir yoldaş olarak söylüyorum sana: Bu konuda tek söz daha duymayayım, çünkü sonu ihanete ve yıkıma varacak. Şu anda sinirlerin bozuk, açık ve mantıklı düşünemiyorsun, doğal bu, onun için beni dinlemeni istiyorum...»

«Niye dinleyeceğim seni?»

«Dinlemelisin ki, bizim için tek çıkış yolunun Jastrebak'ı terkedip, Almanlar buralardan çekilene dek başka bir bölgeye geçmek olduğunu anlıyasın! Hem de bu gece yapmalıyız bunu...»

«Seninle aynı kanıda değilim. Çıkış yolu olamaz senin dediğin. Bütünüyle yıkıma uğrayıp, hepimiz yok ediliriz.»

Paul dehşetle Gvozden'e baktı. Görüşünde bu denli diretebileceğini sanmamıştı. Onu ikna etmek için daha ne söyleyebilirdi ki? Onunla daha fazla uğraşmamalı mıydı? Ama o zaman da Gvozden düşündüklerini herkese yayacak, korkunç bir tehlike yaratacaktı. Çemberi yarıp çıkabilmek için son şansları ertesi geceydi. Paul bir kez daha Gvozden'i, tavrının zararlılığı ve tehlikesi konusunda ikna etmeye çabaladı. İyice ayrıntılara girdi.

«Gvozden yalvarırım biraz ciddî ele al sorunu.. Görevini unutma. Bak yineliyorum, birliğin varolması buna bağlı. Birkaç saatin kaldı, sorunları dikkatle ele al ve düşün. Ben kararımı uygulayacağım, ya da uygularken öleceğim. Görevim bunu ön görüyor. Başka bir şey söylemeyeceğim,» dedikten sonra ayağa kalktı.

«Yeniden düşünmeme hiç gerek yok! Asıl sen düşün yeniden! Böyle sürüp gidemez. Son sözüm bu!»

Paul, Gvozden'e hiç bakmadan yürüdü gitti.

«Ne yapabilir bana? Her neyse sorun bitti! Bırak uğraşsın... Beni azletsin, cezalandırsın. Ne isterse yapsın. Hak etmedim ki... Kavgaya ondan daha çok katkım oldu. Her şeyi yaptım. Ama şimdi... Ne düşünüyor? İhanet ha! Ben hem de! Ama neden?... Birlik... Komutan yardımcısı... Partizanlar gördüler, duydular... İhanet... Hayır, hain değilim! Değilim...» Gvozden'in yüz kasları gerildi, bir umutsuzluk tüm benliğini kavradı.

— 17 —

Paul'un tek bir isteği vardı: Almanlar alaca karanlıktan önce saldırıya geçmesinlerdi. O sabah Bulgarlarla olan çatışma üzerine, çok sayıda Alman kolu dağın o yöresine gelmişti. Partizan keşif kolları haberlerine göre, Almanlar Şahin çamlığını sarmışlardı. Üç dört saatleri kalmıştı. Bu kısa, bulutlu Ocak gününden arta kalan zamanda, birliğin geleceği konusunda bir karara varmaları gerekiyordu.

Kaygı ve önsezilerle dolu bir sessizlik kaplamıştı ormanı. Bulutlar dağın tepesine, boz bir kalpak gibi çökmüşlerdi. Dağ, gökyüzü, beyaz kar örtüsü ve çam ağaçlarının kara gölgeleri içlerinde bir dehşeti barındırıyorlarmış gibi geliyordu Paul'a. Çam ormanı, birlik, kasvetli bulut kümeleri ve Paul'un kendisiyle birlikte, çevresinde gördüğü her şey, dipsiz bir sessizlik uçurumunun kenarında dengede duruyordu. Karanlığın uçurumdan aşağı, dağın her yanına inmesini bekliyordu kaygıyla.

Saati kulağındaydı. Ama saatten başka bir şeydi bu vuran; sanki dev gibi bir demirci, yorulmadan, usanmadan indiriyordu çekicini... Sessizliği yırtıyor, saniyeleri alıyor, toparlayıp dakikalar haline getiriyor, dakikalar da birikip saatleri oluşturuyorlardı.

Keşif kolları her saat başı rapor veriyor, Almanların sayısının, çam ormanı çevresinde giderek arttığını ve yarım ay şeklinde ilerlediklerini söylüyorlardı. Birliği kuşatmaya çalıştıkları apaçıktı.

Akşamdan önce saldırıya uğrama korkusu, Paul'u huzursuz ediyordu. O arada aklı Gvozden'e ve

aralarındaki konuşmaya takıldı. Aslında en beklenmedik, en tehlikeli olanı buydu. Ya düşüncelerini herkese açmaya kalkıp, Paul'a söylediklerini başkalarına da anlatırsa ne olacaktı? O bölgenin köylüleri Gvozden'e yürekten bağlıydılar. Yılgınlık ve firar sarardı her yanı. Gvozden'e karşı tedbir alınmalıydı. Ama ne tür bir tedbir? Paul bunu kestiremiyordu... Prof'un görüşü daha farklı olsa, Paul'un işi kolaylaşacaktı. Parti adına politik çalışma yürütmeye başladığından beri çözmesi gereken en güç sorunla karşı karşıyaydı. Temkin ve sabırla düşünemiyordu. Aklı fikri kalan zamana ve geceye gidiyordu. Sanki gece her şeyi çözümleyecekti...

Prof yanına geldi. Bulundukları yeri terketmeleri konusunda konuşmaya başladı.

Paul sözünü kesti: «Sen Gvozden'in Jastrebak'ta kalıp kalmama konusunda neler düşündüğünü biliyor musun?» Paul bunu ortaya atmakla, Prof'u düşündüreceğini seziyordu.

«Ne düşünüyormuş Gvozden?... Benim gibi düşünüyordur herhalde?»

«Yanılıyorsun!»

«Bilmece gibi konuşma!»

«O çocuğu, öyle çılgın gibi kucaklayıp bana getirmesi, sonra da, haydi şimdi sürdürün savaşınızı diye bağırması sence olağan mı? Yoksa bunların hiç bir anlamı yok mu senin için?»

«Peki önemli değil... O sahne biraz sarsmış onu... Kendisinin de çocukları var tabiî, bilirsin... Sonra o kaçakların görüntüsü de gerçekten yürek paralayıcıydı...» dedi Prof duraksayarak.

Paul bir süre konuşmadı. «Benimkisi kuruntu mu acaba? Yoksa Prof da mı?... Ama niye, hangi nedenle?...» diye düşündü. Prof'un düşüncelerini okumak istercesine yüzüne baktı. Olanca dikkatiyle insanlara bakmak, dinlemek, bir gülümseme, ya da bir mimiğin ne anlama geldiğini, kullanılan ke-

limelerin altında neler yattığını araştırmak, Paul'a özgü bir yetenekti.

«Prof, dostum, ben Gvozden'le az önce konuştum. Gvozden bütünüyle yılgınlık içinde!» Paul sözlerinin etkisini ölçmek için durdu. Prof kuşkuyla ona baktı. Paul devam etti: «Evet, ne yazık ki öyle. Ve bunun öyle geçici bir yılgınlık, kısa dönemli bir bunalım olduğunu da söyleyemeyiz!»

Prof sabırsızca, «Nereye varıyorsun?» diye Paul'un sözünü kesti.

«Sorun şu: Rehinelerin vurulması Gvozden'i deliye çevirdi. Misillemeler sırasında, kendi ailesine de bir şeyler olduğunu sanıyor. Bunu açıkça söylemiyor, ama iyice benimsemiş. Somut koşullar Gvozden için bir anlam taşımıyor. Korkusu onu gerçeklerden uzak sonuçlara vardırıyor. Durum düzelene kadar birliği dağıtmamızı önerdi bana. Jastrebak'ta kalmayı istemesinin gerçek nedeni bu Prof... Anlıyorsun ya, bir yöntem sorunu değil bu, temel bir sorun.»

Sağlam elini alnına koyan Prof, taş kesilmişçesine, «Gerçek mi...? Gerçekten böyle mi düşünüyor?» dedi.

«Gvozden'in köylü kişiliği bölünmüş durumda. Bir yanda temel çıkarlarının, kökünün, yani evi ve çocuklarının olduğu yer, öte yanda birliğimiz ve direnişimiz; Gvozden bu ikisi arasında paramparça olmuş. Adına, köylülük ve devrim sorunu denen, bitmez tükenmez dramın bir devamı bu... Durum hiç bir kuşkuya gerek bırakmıyor. Bana söyledikleri açıkça bu anlama geliyor...»

Paul sustu. Prof üzgün ve şaşkındı. Paul, kendisinin de aynı suçu işlediğini mi ima etmek istiyordu? Oysa onun, Jastrebak'ta kalma isteğinin nedenleri bambaşka ve Gvozden'inkilerin tam karşıtıydı. Kararını kişisel tutku ve duraksamalar sonucu almamıştı.

«Bak Paul, eğer benim de öyle olduğumu ima ediyorsan, bil ki bunu hakaret kabul ederim! Benim ne istediğimi ve neden istediğimi biliyorsun.»

Paul, Prof'un yelkenleri suya indirdiğini hissetti.

«Senin kişisel duygu ve düşüncen önemli değil. Ama koyduğun tavra nesnel olarak bakarsak, sonucun birliğin dağılmasına varacağını görürüz. Elbette ki senin isteğin bu değil. Ama nesnel koşullar, senin isteğine bağlı değil ve işi oraya götürecekler. Ve ben, yetkimin verdiği bütün olanakları kullanarak, işi oraya vardırmayacağım! Sana söyleyeceklerim bu kadardı,» dedi. Alçak sesle, kendine güvenle konuşmuş, gereksiz ayrıntılara girmemeye özen göstermişti. Prof'un gizlemeye çalıştığı duraksaması, Paul'un üstün geldiğini gösteriyordu. Prof'u yeterince rahatsız etmiş ve düşündürmüştü. Ama onun direncini bütünüyle kırması gerekiyordu. Kurmaylar ve birlik içindeki olağan dışı ilişkilerin, yeni bir patırtı çıkarmasına meydan vermeden önlenmesi zorunluydu. Bu iş en kısa zamanda çözümlenmeliydi. Prof'un kendisini onaylamasını beklemeden, Gvozden'i çağırttı. Ona, yeni bir bölgeye geçeceklerini bu nedenle müfrezelerin düzenlenmesi gerektiğini söyledi.

Gvozden inatla karşı çıktı. Ne pahasına olursa olsun, kafasına taktığından dönmeyecekti.

Prof, Gvozden'i dikkatle izledi. Gvozden'in kişiliğinin derinlerine ulaşabilmek, Paul'un gördüklerini görebilmek istiyordu. Gvozden'in bazı değişik nedenleri olabilirdi. Ama kendisi, komutan olarak, sorunu, bir askeri yöntem sorunu olarak ele alıyordu. Görüşünde haklı olduğunu düşünüyordu hâlâ. Bu düşüncesini açıklaması Gvozden'i öfkelendirdi:

«Böyle konuşamazsın benimle! Bir hain miyim ben! Utanmalısın! Birliği yıkıma sürüklemenizi göze alamam. Ben de sizin kadar sorumluyum. Bura-

dakilerin yarıdan çoğu köylü. Birliğe katılmaları için ben ikna ettim onları,» diye bağırdı Her ikisine de öfkeliydi şimdi. Sesinin tonunda nefret vardı. Birliğin dağıtılmasını neden istediğini anlatmaya koyuldu.

Paul, Gvozden'in sözünü kesti: «Ağır ol bakalım, bağırma öyle! Bir Parti toplantısı için çağrı yapacağım hemen. Komutan yardımcılığı görevinden alınacaksın,» dedikten sonra, Parti üyelerini toparlamaya gitti.

Gvozden, Paul'un arkasından, «Beni siz atadınız, şimdi de alabilirsiniz,» diye bağırdı.

Prof ve Gvozden yalnız kalmışlardı. Prof ne yapacağını bilemiyordu. Eğer görüşünde diretirse, Gvozden'le aynı konuma gelecekti. Olanaksızdı bu! Paul haklıydı; Gvozden'inki yılgınlıktı. Ne kadar karşı çıkarsa çıksın, Paul gerilemeyecekti. Paul'un sarsılmaz bir kişiliği vardı. Böylesi bir durum, birliğin sonunu getirecek bir uzlaşmazlığa yol açardı. Öte yandan, Paul'un görüşünü de kabullenemezdi, kesin bir yenilgiyle sonuçlanacağından emindi. Peki ne yapmalıydı? Gvozden'i bir tartışmaya sürüklemeye çalıştı:

«Gvozden, ne oluyor sana, derdin ne? Neden böyle konuşuyorsun? Kendini topla biraz. Bir Parti üyesi böyle davranamaz.»

Gvozden cevap vermedi. Parmağıyla silahının emniyet halkasına vurup tıklattı. Onunla konuşmayı bir kez daha denedi Prof. Ama Gvozden yine cevap vermeyince, vazgeçip sustu. Yarım saat önce de inandığı şeyden, artık hiç kuşkusu kalmamıştı. Paul'un otoriter tavrı, aklını iyice karıştırmış, mantığını zorlamıştı.

Parti üyeleri toplandıklarında, Paul görüşlerini açıkça ortaya koydu. Birliğin, kuşatmayı bu gece yarıp çıkmasının, başka bir bölgeye geçmesinin

gerekliliğini bir kez daha vurguladı. Parti üyelerinin bu konuda derhal karar birliğine varmalarının zorunluluğunu belirtti. Ve hemen ardından, Gvozden konusuna değindi. Gvozden'in kesin bir yılgınlık içinde olduğunu, komutan yardımcılığı görevinden alınması gerektiğini açıkladı. Sözün burasında herkes şaşkınlıkla Paul'a bakarken, Gvozden bağırdı :

«Doğru değil bu yoldaşlar! Beni hepiniz tanırsınız. Hiç korkaklık ettim mi şimdiye kadar? Söyleyin, birlikte bulunduğum on sekiz ay süresince, korkuya kapıldığımı, duraksadığımı hiç gördünüz mü?»

«Şimdilik hayır,» diye araya girdi Paul. «Ama bu saldırı senin sinirlerini fena halde yıprattı.» İkisinin çevresinde toplanan Parti üyeleri, aralarında fısıldaşıyorlardı.

Paul ötekilere dönerek, «Öyle değil mi yoldaşlar?» dedi.

Bir süre cevap gelmedi adamlardan. Ne söyleyeceklerini düşünüyor gibiydiler. Sonra bazıları, özellikle Nikola, Vuksan ve Vuk, Gvozden aleyhine konuşmaya başladılar. Komiserle görüş birliğinde olduklarını belirttiler.

Buna alınan Gvozden, «Peki öyleyse,» diyerek, başını önüne eğdi.

Çoğunluğun kendi yanında olduğunu gören Paul, harekât planının doğruluğu konusunda, daha fazla ve ayrıntılı tartışmayı gereksiz buldu. Sonuçta, müfrezelerin plana uygun olarak yeniden düzenlenmesi işini, Mirko ve Vuk'un yapacaklarını söyledi. Paul emir verene kadar, birlikte hiç kimseye bu konudan söz edilmeyecekti.

O ana kadar hiç konuşmayan Prof, kaygıyla söze girdi: «Gvozden'in görevinden alınması konusunda, ben de aynı görüşteyim. Ama Jastrebak'tan ayrılma konusunda pek öyle diyemem, bu harekâtın yaratabileceği sonuç beni ürkütüyor!»

Paul çın çın öten bir sesle, «Bu konu artık kapanmıştır!» diye haykırdı.

Paul'un kararlılığı Prof'un direncini bütünüyle çökertti. Aklından, Paul'a karşı çıkmayı geçiren birkaç kişiyi de bu düşüncelerinden vazgeçirdi. Paul'un görüşünde olanlaraysa cesaret verdi. Gereksiz tartışmalara girmeksizin, Paul birkaç sözle, kararını uygulamaya koydu. Aceleci ve kesin tavrı, dışarıdan bakana, sanki Paul'un bu sorun üzerinde hiç kafa yormadığı kanısını veriyordu. Oysa önemli kararlar genellikle çabuk verilirler. Böyle bir kararı verdikten sonra, onu vermezden önce düşündüğümüzden, daha çok düşünürüz üzerinde. Ama bu olayın yalnızca dış görünüşüdür. Paul'un düşüncelerinin o gün ve ondan önceki gün boyunca çizdiği eğrileri kaydedebilecek bir aygıt olsaydı, ortaya çıkan çizgi, akla gelen binbir türlü şeyle sayısız kesintiye uğramış, kopuk kopuk uzayıp giden bir çizgi olurdu. Ama bunu yalnız Paul biliyordu.

Prof onu aldırmazlığa dönüşen bir umutsuzlukla izledi. Sonra bu duygusu gıpta ve takdir duygularıyla karıştı. Öyle anlar geldi ki, Prof konuşmak, bağırmak, karşı çıkmak isteğiyle yanıp tutuştu. Ama bunu yalnız içinden yapabildi. Çenesi mıhlanmış gibiydi, açılmıyordu.

Oradan oraya amaçsızca dolanıyordu. Bozbulanık hava, alaca karanlığın yakın olduğunu gösteriyordu. Ne üzerinde dolaştığı kar örtüsünün, ne de çökmekte olan karanlığın farkında değildi Prof. Yanından geçtiği partizanların soran bakışlarına da aldırmıyordu.

Gece yakındı artık. Bu düşünce Paul'a huzur verdi. O gece planını uygulayacak, saldırı tehlikesinin ağır yükü de kalkacaktı. Ayakları üşümüştü. Karda yürümeye başladı. Ara sıra durup ayaklarını yere vuruyordu. Geceki yürüyüşü, Morava'nın geçilmesini ve kendilerini bekleyen çarpışmaları

düşünüyordu. Harekâtlarının başarılı olacağından son derece emindi. Gvozden'in görevinden alınışı tatsız bir olaydı, ama zorunluydu. Asıl önemli olan, birliğin, özellikle Gvozden'le yakın bağları olan o yöre köylülerinin durumu nasıl karşılayacaklarıydı. Birbirlerini sevme ve anlama konusunda, hiç kimse köylüler gibi olamazdı. Kan bağı onlar için çok önemliydi.

Alaca karanlıktan hemen sonra birlik, bayırda, ormanın dar bir açıklığında sıraya dizildi.

Paul ve Prof yanyana duruyor, onlardan ayrı duran Gvozden ise boş bakışlarla ormanı süzüyordu. Prof ceketine sarınıp, sarılı kolunu içeri aldı. Ardından sert, fakat yüksek olmayan bir sesle komut verdi:

«Birlik, hazırol!»

Partizanlar komuta uydular. Ancak hazırola geçmeleri biraz ağır ve özensizce oldu.

«Stanko, hazıroldayken makinelini ne biçim tutuyorsun?» diye, öfkeyle bağırdı Prof.

Stanko makinelisini umursamazca düzeltti.

Paul'a dönen Prof, «Pekâlâ başla,» dedi.

Kepini gözlerine kadar indirmiş olan Paul, partizanları bir süre süzdü. Görüşlerinden, alınan kararı hepsinin bildiği sonucu çıkıyordu. Nereden başlayacağını bilemezcesine epey duraksadı. Sonra birliğe doğru birkaç adım atıp konuştu:

«Yoldaşlar! Bu gece Jastrebak'tan ayrılıyoruz!.. İki müfrezeye bölündünüz. Harekâtı iki yönden yürüteceğiz. Alman saldırısını atlatmak amacıyla başka bir bölgeye geçeceğiz şimdilik. Birliğimiz kuruluşundan bu yana, başarması gereken en güç görevle karşı karşıyadır.» Paul konuşurken, bir yandan da adamları teker teker inceliyor, tepkilerini ölçmek istiyordu. Kiminin yüzünde okuduğu kuşkuya göre, gerektiğinde susuyor, sonra yine devam ediyordu. Kendilerini bekleyen güçlükleri bütün ay-

rıntılarıyla anlattı. Onca güçlüğe rağmen, sonuçta elde edecekleri zafere olan güvenini vurguladı. «Böylesi bir girişimden ancak ödlekler ve evlerinin kapılarına zincirle bağlı olanlar korkar!» dedi. Bunu söylediğinde Gvozden öksürmüş ve bir hoşnutsuzluk mırıltısı birliği dolanmış gibi geldi Paul'a. Fakat devam etti: «Ama yoldaşlar eminim, aramızda bir kişi dışında, ki o da hiç kuşkulanılmayacak biriydi, böyle bir adam yoktur! Birliğimizde ödlekler olamaz!»

Adamlar şaşkın bakışlarla birbirlerine bakıp, fısıldaştılar.

«Partizanların arasında kim ödlek olabilir? Eğer birliğe yalnızca kendi tarlaları ve bağları için savaşmak üzere katılıp da, şu an karşılaştığımız gibi bir güçlük karşısında, bırakıp kaçmaya hazır olanlar varsa, derhal öne çıksınlar. Silahlarını teslim edip, basıp dönsünler evlerine! Haydi, korkan, savaşı sürdürmek istemeyen varsa, öne çıksın! Aramızda böyleleri olmadığında, bizler daha güçlüyüzdür.» Paul susup, bekledi.

Yoğun bir mırıltı bütün kolu dolaştı.

Georgi atıldı: «Neler oluyor, Komiser yoldaş? Kimi kastediyorsun?»

«Böyle bir adam var!» diye devam etti Paul. Sesi öfkeli ve nefret doluydu. «Bu adam Gvozden'dir yoldaşlar! Birliğin dağıtılmasını istedi. Uğraşımıza duyduğu güveni yitirmiş. Saldırı ve Alman misillemeleri onu korkuttu. Bu nedenle onun komutan yardımcılığı görevinden alındığını bildirmek zorundayım. size»

Bir an sessizlik oldu. Bunu bütün kolu saran mırıldanmalar izledi. Paul, bazılarının yüzlerindeki hoşnutsuzluk ifadelerini gördü. Sözünü sürdürmek istedi, fakat Gvozden ondan önce davrandı:

«Söyledikleri doğru değil! Benim nedenlerim bambaşka!» diye bağırdı. Birkaç adım atarak, deh-

şet içinde kendisine bakan Paul'a yaklaştı. Heyecandan titreyerek devam etti: «Paul bana korkak dedi, paniğe kapılmakla suçladı. Ama ya Prof; Prof da onun planını benimsemiyor...»

«Kendin için konuş! Beni kendine ortak etme!» diye, araya girdi Prof.

Partizanlar öncekinden daha da çok şaşırdılar bu kez.

Prof'a ters ters bakan Gvozden, «Pekâlâ,» dedikten sonra, yine adamlara döndü.

«Paul bizi yıkıma sürükleyecek. Kışta kıyamette Çetniklerin kucağına atacak. Bura halkı bizi tutar. Oradaysa yalnız kalacağız, hepimizi silip atacaklar. Yenilgi kesin olacak!»

«Özgürlük uğraşında, yenilgi diye bir şey yoktur. Öyle değil mi yoldaşlar?»

Paul'un sorusuna karşılık gelmedi. Gvozden devam etti:

«Başına buyruk karar alıyor. Bölge Komitesinden direktif gelmedi...»

Sözün burasında Nikola ve Vuksan araya girdiler: «Bu doğru değil! Başına buyruk hareket etmiyor. Biz de Paul'la aynı fikirdeyiz.»

Paul sinirden tir tir titriyordu. Ne yapacağını bilemiyor, ileri geri yürüyüp duruyordu. Gvozden'in sorumsuz patlamasına karşın ne yapması gerektiğini düşünüyordu. Öfkeyle yanlış bir iş yapmaktan korkuyordu. Ama öte yandan, amansız bir kuşku sarabilirdi bütün birliği. Partizanlar aralarında tartışmaya başlar ve bölünürlerdi. Kimi Paul'un yanını tutacaktı, kimi de Gvozden'in. Bir cevap ararcasına Prof'a ve Vuk'a baktı. Sonra partizanları süzdü. Derhal bir karar verilmesi, Gvozden'e karşı tavır alınması zorunluydu. Ama nasıl bir karar? Kafası allak bullak olmuştu. Neyse ki Nikola ve Vuksan'ın konuşmaları, kendisine zaman kazandırıyordu.

Vuksan öfkeyle, «Sen bir oportünistsin! Bir korkaksın!... Şimdiye kadar başarıyla gizledin bunu. Ama artık çıkış yolun yok!» diye haykırdı.

Gvozden birkaç adım gerileyip bağırdı:

«Jastrebak'ı terketmeyi reddediyorum! Almanlar evlerimizi yaktılar, çocuklarımızı öldürdüler, kim bilir kaç hemşerimizi katlettiler... İnsansız topraklar için dövüşmeyeceğim!» Parmağıyla köy yönünü gösterdi: «Buralı yoldaşlar, sabah evleri barkları harap edilenler benimle gelsin! Öndeniz ben olacağım. Beni izleyin yoldaşlar!» Gvozden aklını yitirmiş gibi bağırıyordu. Yüzü kıpkırmızı kesilmişti.

Paul, ona doğru ilerledi: «Kes sesini, tek söz daha etme!»

Şaşkınlığın yol açtığı bir sessizlik sardı herkesi. Bir an duraksadı Paul, sonra bağırdı:

«Vuk! Gvozden'in silahını al!»

Taş kesilmiş gibiydi Vuk.

«Ne duruyorsun? Bir emirdir bu!»

«Sen komiser değilsin! Bu silahlar bana aittir, vermeyi reddediyorum,» diye bağırdı Gvozden.

Tabancasını Gvozden'e doğrultan Vuk ilerledi: «At silahlarını!»

Umutsuzca partizanlara döndü Gvozden «Yoldaşlar, neler oluyor görmüyor musunuz? Koyun gibi ne bakıyorsunuz?» Ne yapması gerektiğini kendi de kestiremiyordu.

Georgi sıradan çıkarak bağırdı: «Bu iş silah patlamadan biter mi sanıyorsun Paul? Prof, neler oluyor?»

Georgi'nin koluna yapışan Nikola, «Ne bağırıyorsun! Kapa çeneni,» deyip onu sıraya geri çekti.

Öfkeyle tükürdü Georgi. Kolunu Nikola'dan kurtarıp hareketsiz kaldı.

«Son kez söylüyorum, at silahlarını!»

Gvozden, sen de mi Vuk dercesine gözlerinin içine baktı.

Gvozden'in silahının kayışını çözdü Vuk. Gvozden karşı koymadı. Vuk onun tabancasını da aldı.

«Benden ne istiyorsunuz? Bir devrimciyim ben. İstesem silahsız da dövüşürüm sizinle!»

Paul, Gvozden'e aldırmaksızın birliğe döndü: «Gvozden bir devrimci değil artık! Savaş divanına verilmesi gerekir. Birliği bölmeye çalışmasının hesabı sorulmalı, ihanettir bu!» Paul'un sesi titriyordu. «Yoldaşlar! Savaş divanı üyeleri olarak, Prof, Vuk ve Nikola'yı öneriyorum. Gerisini de siz seçeceksiniz.» Böyle bir seçimi, partizanların yapmalarının daha uygun olduğunu düşünmüştü.

Bir ses, «Vuksan,» diye ekledi.

«İtirazı olan var mı?» diye sordu Paul.

Bir mırıltı yükseldi; onaylanmıştı.

«Bir kişi daha,» dedi Paul. Adamların yüzlerinde kuşku ve duraksama belirtileri görüyordu.

Partizanlar birbirlerine baktılar. Birlik kuruldu kurulalı, böyle bir şey geçmemişti başlarından. Prof başını önüne eğdi.

«Biri de ben olayım,» diye Aka ortaya çıktı.

Herkes onu şaşkınlıkla süzdü.

«Neden gönüllü oldu acaba? Her zaman eleştirir, yaranmaz adamdır! Acaba?.. Ama karşı çıkmam yanlış olur. Çabuk karar vermeliyiz...» Yürüyüp sıranın başına geçti Paul.

«Kabul ediyor musunuz?»

Aka da mırıltılarla onaylandı.

«Neden böyle sessizler? Kabul etmiyorlar... Kuşkulular... Hepsi kuşku içinde! Sakin kafayla düşünemiyordu bir türlü. Kaşları çatıktı. Alnı kırışıklık içindeydi. Sıtma tutmuşcasına titriyordu. Çok önemli şeylerin yaşandığını hissediyordu. Birlik için son derece önemli ve belirleyici bir olaydı bu... Bir kez başlamıştı; geriye dönüş yoktu artık. Sonuç ne olursa olsun, sonuna kadar yürüyecekti. Gücünü toplamaya çalıştı. Kafasının karmaşıklığını

gidermeliydi. Asıl sesine hiç benzemeyen, boğuk bir tonla, «Ormana gidip kararınızı verin,» dedi.

Savaş divanı toplanmak üzere çamlığa yöneldi. Prof en geriden ötekileri izledi.

Kurşunî gökyüzü, dağın ve yeryüzünün sessizliğinin, durgunluğunun üzerine geriliydi. Dağın ötelerinde, aç kurtların alaca karanlığı yırtan ulumalarından başka ses yoktu... Paul kaygılıydı. Kötü önsezilerini atmalıydı kafasından. Partizanlar ağaçlar gibi kıpırtısızdılar. Ağızlarından tek kelime çıkmıyordu. Çıt yoktu. Gözlerini, partizanların başları üzerinden uzaklara dikmiş olan Gvozden, kurt ulumalarını dinliyormuş gibi hiç kımıldamıyordu.

Bu dehşet verici sessizliği bozmak istedi Paul: «Mirko, yeni müfrezelerin listelerini oku,» dedi. Adamların dikkatlerini başka bir şeye çekmek zorundaydı.

Mirko listeleri çabucak okudu. İlk müfrezeye yazılanlar bir adım öne çıktılar. Partizanlar böyle durumlarda genellikle çok gürültü eder, kimi karşı çıkar, kimi de ayrılık esprileri patlatırdı. Her müfreze bir aile gibiydi. Herkes birbirini tanır, ötekinin yaşantısını en ince ayrıntılara varıncaya kadar öğrenirdi. Birbirlerinin bütün olumlu ve olumsuz yanlarını bilirlerdi. Akrabadan farksızdılar. Aralarında bunca bağ varken de ayrılmak istemezlerdi tabiî. Artık bir parçası oldukları organizmadan, yani müfrezeden koparılmaları demekti ayrılmaları. Her müfrezenin belirli bir kişiliği vardı; değişik savaş naraları, değişik sırları, çarpışma ve kamp sıralarında kendilerine özgü tutumları, türküleri, esprileri olurdu. Öyle ki, kendileriyle övünmeleri ve hırsları bile başka başkaydı. Ama hiç biri hangi müfrezeye yazıldığına aldırmadı bu kez.

Mirko okumasını tamamladığında, savaş divanı geri döndü. Ayaklarına ağırlık bağlıymış gibi, son derece ağır ve isteksiz yürüyorlardı. Partizan-

ların araştırıcı bakışları üzerlerindeydi. Savaş divanı üyelerinin kasvetli havası, aradıkları cevabı veriyor gibiydi.

Yalnız Gvozden kımıldamadı yerinden. Hâlâ kurt ulumalarını dinliyormuşcasına, gözleri uzaklara dikili, duruyordu.

Bu olağanüstü sessizliği Prof bozdu: «Kararı duyur Vuk!» Paul gözlerini partizanlardan ayırmıyordu.

Vuk öksürdü, kendini topladı ve titrek bir sesle konuştu:

«Savaş divanı Gvozden yoldaşı ölüme mahkûm etti...»

Saflardan bir inilti koptu. Derin iç çekişler duyuldu. Vuk birinin bir şey söylemesini beklercesine durdu, sonra devam etti:

«...Çünkü... Uğraşımızın çok güç bir anında, birlikte bir isyana sebep olmaya çalıştı. Bundan ötürü... Suçu ihanettir. Evet, bir haindir! Kararımız budur... Oybirliğiyle...» Sözün sonunu, ağır bir yükten kurtulmuşcasına bağırarak bitirmişti.

Hayret nidaları bütün birliği sardı. Herkes kıpır kıpırdı, birbirleriyle fısıldaşıyorlardı. Yoğun fısıldanma, bir mısır tarlasında esen rüzgâr gibiydi.

Gvozden boğuk bir inilti koyverdi, sonra taş kesildi. Elleri gocuğunun eteklerini kavradı. Şiddetle sıktı. Yüzünün rengi uçtu, önce bembeyaz kesildi, sonra sarardı ve öyle kaldı.

Ölüm kararı Paul'u olduğu yere mıhladı. Kalbi çabuk çabuk ve şiddetle çarpmaya başladı. Başı, sert bir şeyle vurulmuşçasına ağrıyordu. «Zorunluydu bu... Başka yolu yoktu... Ben istedim bunu.. Hak ettiği ceza... Ne oluyor bana? Kurşuna dizmeliyiz onu... Dizmeli miyiz?... Belki de gerekli değildir... Hayır, kurşuna dizilmeli! Bunu hak etti ve zorunlu artık...» Kelimeler kafasında dönüyordu.

Hepsinin gözleri üzerindeymiş gibi geldi Paul'a. Kafasından geçenleri anlıyor gibiydiler. Başını kaldırdı; «Çok üzgünüm Gvozden yoldaş,» demek geldi içinden... Ama demedi. Tam tersine, kararlı ve ağır bir tonla, verilen cezanın doğruluğunu savunmaya başladı. Sesi nefret dolu, kullandığı kelimelerse acıydı.

Gvozden'in sesi çınladı: «Yeter!... Daha fazla küçültmeyin beni!» İki adım ilerledi. Başını öfkeyle dikti. Partizanları süzdü, sonra ağır ağır ve alçak sesle konuştu:

«Adalet tartışmaları yapacak zamanınız yok! Acele etmeli, benim yüzümden zaman yitirmemelisiniz.» Sözünü bitirdiğinde sakinleşmiş görünüyordu. Bir şeyler daha söylemek istedi, ama vazgeçti. Bir süre sustu. Sonra yeniden, bu kez daha resmî bir tonla devam etti:

«Yoldaşlar aranızda ceketi olmayan varsa, benim koyun postu gocuğumu alsın.» Yavaş hareketlerle düğmelerini çözüp, gocuğu adamların önüne attı. Tüylü, siyah kazağıyla kaldı.

Paul titriyordu.Aslında herkes öyleydi. Dehşet dolu bir ölüm sessizliği sarmıştı her yanı. Adamların kanı damarlarında müthiş bir hızla akıyordu. Onca sessizliğin ortasında bir tek kelime edilse, adamların hepsi, hatta Gvozden'i öfkeyle suçlayanlar bile onu ölüm cezasından kurtarmaya koşacak gibiydiler. Paul bunu hissediyordu. Kendisi de aynı durumdaydı. Ama şimdi olanca bilinciyle düşünebiliyordu. «Ya sonra... O zaman ne olacak?... Sonra... Hayır!» Düşünceler aklından hızla geçtiler. Sonra bütün gücünü toplayarak, sert bir sesle emir verdi:

«Vuk, yanına bir kişi daha al ve kararı yerine getir!»

«Başkasına gerek yok! Haydi! Hoşça kalın yol-

daşlar!» dedi Gvozden ve Vuk'un önüne düşüp yürüdü.

Giderken yalnız Prof'a dönüp baktı Gvozden. Prof bunu sezdi. Hiç bir anlamı olmayan boş bir bakışla karşılık verdi.

Vuk, silahını doğrultmuş olarak Gvozden'i izledi. Kararın doğruluğundan emindi. Ama çok güçtü yine de. Nasıl olmuştu bütün bunlar, onu düşünüyordu. Gvozden'le aralarında geçen konuşmaları anımsamaya çalıştı. Önceki geceki kuşku ve korkularını, Gvozden'in sözlerini geçirdi aklından. Ortadaki durumu açıklayacak bir ipucu aradı.

Rastladıkları ilk derenin yanında duran Gvozden, «Burası uygun,» dedi sakince.

Vuk dehşetle titriyordu. Gözlerini, yüzü alaca karanlıkta ancak seçilen, fakat sakin olduğu anlaşılan Gvozden'den ayırmadan silahını kaldırdı. Parmaklarının bu işi becereceklerinden kuşkuluydu.

«O paçavrayı çıkar silahından, namlu patlar yoksa,» diye uyardı Gvozden.

Vuk tutamadı kendini: «Gvozden... Neden?... Ne yaptın sen?» diye boşandı. Yüzü kaskatıydı.

«Tam kafama ateş et. Yalnız bir kere! Ne bekliyorsun? Haydi!»

Vuk tetiği çekti.

Geri döndüğünde, ayakta güç duruyordu. Her an devrilecek gibiydi. Zangır zangır titriyordu.

...Az sonra iki küçük kol, Şahin Kayalığını Ocak akşamının bulanıklığına terkederek, iki değişik yöne doğru hareket ediyordu.

— 18 —

Öyle insanlar vardır ki, anımsandıklarında ölümleriyle birlikte anımsanırlar. Olağan dışı ölümler her günkü küçük çaplı insan yaşantısına birden bire olağandışı bir özellik kazandırırlar. Kahramanlar genellikle olağandışı ölümleriyle anılırlar.

Prof, Gvozden'in ölümünü de böylesi bir ölüm olarak görüyordu. O ölüm olayındaki yiğitlik, bilincini zorluyordu. Benliğini suçluluk ve sorumluluk duygusu kavramıştı. Prof yaşamı boyunca yaptığı hiç bir şeye pişman olmamıştı. Herhangi bir şey için pişman olmamaya, kendisini fazlaca yiyip bitirmemeye dikkat etmişti her zaman. Bu yüzden de kendisini, öyle olamayanlardan daha üstün görürdü. Oysa başkaları da onu sorumsuzlukla suçlarlardı. Ama bu kez, Parti toplantısında ve birliğin önünde olup bitenler, yani Paul'la Gvozden sorununu ilk konuştuğu andan itibaren yaşanılanlar, Prof'u huzursuz ediyor, ona acı veriyordu.

Keşif kolunun ardı sıra yürüyordu Prof. Keşif kolu birlikten az uzakta, karanlık ormanın içinde yılan gibi kıvrılarak ilerliyor, Alman tuzak ve pusularını kolluyordu. Prof düşmanı falan unutmuştu; Gvozden'le kendisini düşünüyordu. «Ölüme kadar inatçılığından vazgeçmedi... Gvozden'in, herkesin önünde sergilediği o sorumsuz davranışı, birliğin şimdiye kadar atlattığı tehlikelerin en büyüğüydü. Paul kararlı davranmasaydı, kim bilir neler olacaktı? Fakat yine de... Ölüme gidişindeki o yiğitlik... Fazla zamanınız yok derken nasıl da üstündü hepimizden... Ne olursa olsun, erkekçe bir tavırdı bu... Ancak çok güçlü kişiler böyle davra-

nabilirler. Kaç kişi yapabilirdi bunu? Komutan olan kendisi bile duraksamamış mıydı? Kendi görüşünün doğruluğundan hiç kuşkusu olmadığı halde, neden öyle olmuştu? Komutan olarak taşıdığı inançları, birliğin bütünlüğü ve Parti disiplini uğruna feda etmişti. Sonunun yıkım olacağından emin olduğu bu serüvene atılmıştı. Bilinci, yetenekleri ve uğraş yoluna baş koymuş olması neye yarardı şimdi? Neden o da, Gvozden'le birlikte direnip, kendi görüşlerini savunmamıştı? Dış görünüşteki bir bütünlük, birliğin geleceğinden daha mı önemliydi? Bütün olanaklar yitirilmişken, nasıl sürdürürlerdi savaşı? Sürdüremezlerdi! Komutanlarının umutsuzluğunu gören partizanlar da yılgınlığa kapılacaklardı. Kaygı ve kuşkularını gizlemeliydi onlardan. Yenilgi kaçınılmazdı. Nereye gideceklerdi o gece? Ya ertesi gün, ya daha sonraki günler? İşin sonu belirsizdi.

«İçinde bulunduğu koşulları Paul da kendisi seçmedi ya! Ama görüşlerinin doğrultusunda bir karar alırken de hiç duraksamadı... Belki onun da bir takım kuşkuları, kaygıları vardı... İnsanlar kendi güçsüzlüklerini görmemezlikten gelip, başkalarındaki aynı güçsüzlüklerle savaşırlar genellikle,» diye düşündü Prof. Aslında çok amansız bir düşünceydi bu. Paul'a karşı haksızlık ediyordu. Ama yine de böylesi bir düşüncenin kafasını sarmasına engel olamıyordu. Paul'a karşı beslediği dostluk duyguları bile, beyninden silip atmasına yetmiyordu bu düşünceyi.

Almanların, partizan kolunun ayak seslerini duyarak, makineli tüfeklerle ateş açmaları, Prof'u neredeyse hoşnut etti denebilir. Korkunç kuşkularından uzaklaşmıştı hiç değilse. Ormanın içinde vızır vızır kurşunlar uçuşuyordu. Ama Prof kurşunlarla, düşmanın bağıntısını kurmuyordu bile. Sanki orman kendi kendine, bilinmez bir nedenle, bilin-

mez bir düşmana karşı ateş ediyordu. Ancak bunu düşünmesi biraz olsun kendine getirdi Prof'u. Gerçek düşmanın görünebilir bir yerde olmadığını sezinlemesi, garip bir korkuya kapılmasına yol açtı. Yürüyüş kolu ivedilikle geri çekildi. Makineli ateşi de yavaş yavaş kesildi. Ateşin kesilmesiyle birlikte, kasvetli bir sessizlik çöktü her yana. Tanımsız gölgeler sessizliğin içinde oynaşır oldular. Sanki orman ansızın patlayacak, her şey birbirine karışacak mış gibi geliyordu Prof'a. Bu sezi öylesine gerçekti ki, Prof'un bütün sinirleri gerilmişti... Neyse ki bu durum çok sürmedi. Geceyle orman sessiz, cansız ve partizanlara yandaş olan olağan biçimlerini aldılar. Prof rahatladı, benliğini daha sıcak duygular kavradı. Elini karanlığa doğru salladı, hatta gülümsedi de... Yürüyüş kolu, Prof'un elini, karanlığın içinden ılık, sevecen bir gölge olarak gördü. Sonra her şey karanlıkta ve ormanda yitip gitti. Prof hafif bir ürperti hissetti. Üzüntülü ve özlem dolu, ama aynı zamanda da mutluydu. Yaralı kolundaki eşarba sevgiyle baktı. Bu bakışı görse, genç kız da çok mutlu olurdu her halde... Geri döndüğünde... Ne olacaktı geri döndüğünde?... Geri dönecek miydi?

Boyana'nın anımsanması kısa sürdü. Eski düşüncesi geri geldi, bütün bilincini doldurdu, kısa süreli mutluluğunu ve üzüntüsünü unuttu.

Bir bayıra ulaştılar. Buradan aşağı, köylere doğru, fakat köylerin içinden geçmeden ineceklerdi. Müfreze komiseri Mirko, Prof'un yanına geldi, dinlenmelerini önerdi. Prof dinlenme komutu verdi. Komut ağızdan ağıza herkese duyuruldu. Mirko'yla Prof, partizanlardan uzaklaştılar. Müfrezenin bundan böyleki hareketleri üzerine biraz konuştuktan sonra, Prof akşamdan beri kafasını kurcalayan konuyu açtı.

«Bu akşam olanlar, yaşamımın en güç anlarıydı.»

«Evet, benim için de öyle sayılır...»

«Partizanların neler düşündüklerini çok merak ediyorum. Sen bir şey biliyor musun?»

«Kimse bana bir şey demiyor, ama öyle sanıyorum ki hepsi düşünüyorlar. İki kişinin yanından geçerken konuştuklarını duydum. Karanlıkta anlayamadım kim olduklarını... Biri ötekine, iyi adamdı, bir kahramandı diyordu. Ötekisiyse aynı kanıda değildi: Kahramanlık öyle olmaz, bambaşka bir şeydir kahramanlık diye cevap veriyordu.»

«Ya sen ne diyorsun Mirko? Kahraman mıydı, değil miydi? Doğrusu garip bir sorun...»

«Kahraman olduğunu sanmıyorum.»

«Ben sanıyorum. Akşam boyunca bunu düşündüm. Onun davrandığı gibi, kim davranabilirdi acaba? Ölümünden hemen önce Vuk'a ne dediğini biliyor musun?»

«Biliyorum ama neye yarar? Ne amaç taşıyordu ki? Bir adamın kahramanlığı ya da korkaklığı amaçlarından ayrı düşünülemez,» dedi Mirko. Günlüğüne yazmayı tasarladığı cümleleri kullanıyordu konuşurken... «Savaştan önce, bir yerde şöyle bir cümle okumuştum: Bir başkasının anayurduna karşı girişilen savaşta, kahramanlık diye bir şey söz konusu olamaz Bu aynı zamanda, özgürlüğe karşı olan savaş için de geçerlidir. Partizanlara ilk katıldığımda, bu cümleyi günlüğümün başına yazmıştım. Çok güzel bir söz.» Genç yayımcı Mirko, bir öğrenci gibi konuşuyordu.

«Sence öyle, ama bence değil. Bir adam kendi kendisine egemen olabilip, Gvozden gibi gururuyla kendisine karşı bir zafer kazanabiliyorsa, ben buna kahramanlık derim.»

«Gvozden'in o davranışının, bütünüyle umutsuzluğundan ve öfkesinden ötürü olduğuna inanıyorum ben. Bizden öç almak, gider ayak birliğe bir fesat tohumu ekmek istedi.»

«Hayır, hayır! Onun gururu yüzünden oldu herşey. Bir köylünün böylesi gurura sahip olabileceğini hiç sanmazdım. Bana göre gurursuz kahramanlık olmaz Mirko. Gururun yarattığı kahramanlık en iyisi ve en ender bulunanıdır. Yanlış anlama, Gvozden'in birliğimize ve uğraşımıza karşı olan tavrını haklı çıkarmaya çalışmıyorum. Bunun ihanet olduğu konusunda ben de aynı görüşteyim, onun için de ölüm cezası lehinde oy kullandım. Ama yine de ondan sonraki inatçılığını ve yürekliliğini takdir ettim. Adamların üzerinde yarattığı etkiyi gördün mü? Eminim eğer Paul çabuk davranmasa, bütün birlik ki, o sırada çoğu Gvozden'i yeriyor ve nefret ediyordu, Gvozden'i savunmak için ayaklanacaktı.»

Mirko tartışmayı kesti. Prof onun suskunluğunu, kendisiyle aynı görüşte olmamasına ve şiddetle karşı çıkmasına verdi. Öfkelendi. Mirko'ya öyle birkaç kitap okuyup da, daha doğru dürüst anlamadan hemencecik aydın pozları takınmanın gereksizliğini belirtmek istedi. Dünkü çocuk, gelmiş ona akıl veriyordu. Vazgeçti. Ayağa kalkıp, hareket emri verdi. Mirko, Prof'u, artçıların çok geri kalmamaları konusunda önemle uyardı.

Karın derinliğine rağmen, iniş o kadar güç olmuyordu. Prof gün ağarmadan dağdan inip, düşman garnizonlarıyla dolu köyleri geçmek için acele ediyordu. Bu yüzden molaları çok kısa tutuyordu. Keskin soğuk ve dondan ötürü, yarası ağrıyor, zonkluyordu. Köylere yaklaştıkça, Almanlarla boğaz boğaza gelme olasılığı arttıkça, Prof'un da kaygıları ve kuşkuları artıyordu. Kendi görüşleri ve inançlarıyla, Parti disiplini arasında bocalıyordu. Umutsuzluk içindeydi. Çok kere kolu durdurup, başka bir yöne hareket emri vermeyi düşündü. Ama bunu yapmaya gücü yetmiyor, akıntının bir sandalı şelaleye doğru sürüklemesi gibi, ileri sürükleniyordu.

Her şey bir yana, şans da hiç yüzlerine gülmedi o gece... Tam şafak vakti, neredeyse dağı terkedecekken bir Alman pususunun göbeğine düştüler. Bu olay bir tedbirsizlik, ya da dikkatsizlik sonucu muydu, yoksa yönleri mi yanlış belirlenmişti, bunu Prof da dahil, kimse bilemedi. Almanlar soğukkanlılıkla öncülerin, ana kolun ve artçıların ateş hattına girmesini beklediler. Bir komut üzerine her yandan ateş açıldı. Apansız yakalanan ve ne yapacaklarını bilmez durumdaki partizanlar değişik yönlere kaçıştılar. Büyük çoğunluğu, ateşe karşılık bile vermeden seyrek, bodur ağaçların arasından, dağa doğru geri çekilmeye başladılar.

Prof haykırdı: «Kaçmayın! Yere yatın, ateş edin: Ateş, yoldaşlar ateş!» Kendisi hemen yere yatıp, şafağın loşluğunda seçebildiği bir grup Almana doğru ateş açtı.

İki makineli birden ateşini Prof'a yönelttiği halde, Prof umutsuzca bağırıyor ve ateş ediyordu. Geri çekilmeye niyeti yoktu. Neden sonra, tepenin üzerinden, aşağıya doğru partizan makinelileri ateşe başladı. Prof da daha fazla dayanamazdı zaten. Gün ağarmıştı, geri çekilmesi gerekiyordu. Yoğun sis örtüsü, şimdilik Almanların gözlerinden koruyordu onu, ama öte yandan, farkında olmadan Almanların kucağına düşme tehlikesini de birlikte getiriyordu. Ağır ağır, adım adım geri çekildi. Yeryüzünde kimse ondan daha mutsuz olamazdı o anda. Müfreze komiseri Mirko'nun cesediyle karşılaştı, silahı hâlâ omuzundaydı. Bir kurşun tam başına rast gelmiş, silahını çıkartmaya bile zaman bulamamıştı. Prof birkaç dakika öyle bakakaldı, Mirko'nun günlüğünü anımsayıp, sırt çantasını çıkarttı. Öylesine öfke ve umutsuzluk doluydu ki, kendinda ona acıyacak gücü bile bulamadı. Daha da elem dolu olarak, yokuş yukarı ilerlemesini sürdürdü... Bir süre devam etti silah sesleri, ama önceki kadar

yoğun değildi. Sis örtüsü yüzünden her iki taraf da, karşılıklı ve seyrek ateş ediyorlardı. Geri çekilmesi boyunca, Prof başka ölülere de rastladı, fakat durup bakmadı. Umutsuzluğu, aldırmazlığa dönüşmüştü. Partizanların yanına vardığında bağırıp çağırmak, onları azarlamak isteği duydu. Yapamadı.

«Siper alın! Kimse buradan bir yere gitmeyecek! Kaçmaya kalkışanı ben vururum!... Öyle havaya da ateş etmeyin!» Daha fazla bir şey söyleyemedi. Bir ardıç ağacının dibine çöktü. Sis örtüsünün arasından Almanların görünmesini beklemeye başladı.

«Çok şanssız bir adamım ben... Aptalın da tekiyim üstelik! Ben neden oldum buna... Ne yapacağım şimdi? Bu kötürüm müfrezeyle nereye gidebilirim buradan? Kaç kişi yitirdik acaba? Hoş bunun da önemi yok ya artık... Ne tarafa yöneldiğimizi Almanlara sezdirdim. Bütün güçlerini yığarlar ve namlularının ucuna düşmemizi beklerler bundan böyle... Kaçınayı başarsak bile, bu yöne devam etmek zorunda kalırız. Kopaonik'e kadar kovalarlar bizi. Ahmak taktikler...» Başını çaresizce önüne eğdi Prof. Şimdi yürüyüşü durdurup dağa dönmeye karar verse olmazdı. Kurmayların ve Partinin kararlarına uymamış olurdu. Bir savaş sırasında herkes aklına eseni yapamazdı ki... Emirlere uymak, savaşın yasasıdır. Üstelik birlikte disipline ve emirlere uymayı en çok savunan kişi kendisiydi. Şimdi önemli bir kararı tersine çevirip, kendi kişisel sorumluluğunun öngördüğü gibi mi hareket edecekti? Karara uymamak yüzünden bir kişinin kanı dökülmüştü. Neden kendi de, görüşlerini zamanında, ısrarla savunmamıştı? İnanmadığı bir karara neden katılmıştı? Şimdi yalnız başınayken, kendisine karşı çıkacak kimse yokken, üstelik de müfreze komiseri ölmüşken mi değiştirecekti kararı?... Hayır! Kesinlikle hayır!... Ama kararın yan-

lışlığından, kendilerini yıkıma sürükleyeceğinden emindi. Aslında birliğin askeri stratejisini çizmeye en yetkili kişinin komutan olması gerekirdi. Uğraş için en yararlı olacak şeyi saptamak ve uygulamak onun göreviydi. Başka türlü hareket etmesi davaya ihanet olurdu.

Prof kafasının allak bullak olduğunu hissetti. Ne karar vereceğini bilemiyordu. Görüşünü alabileceği kimse de yoktu. Komutan yardımcısıyla konuşmalıydı bir kere de... Onu bulmaya gittiğinde, gün ağardığından beri görünmediğini öğrendi. Büyük bir olasılıkla o da ölmüştü.

«Kaç kişi yitirdik?» Bu soruyu sormak Prof'un aklına yeni geliyordu. Oysa sabahın ileri bir saatiydi artık. Herkes öldüğünden, Prof'tan sonraki en sorumlu kişinin kendisi olduğunu kavrayan Vuksan, suçlu suçlu Prof'a yaklaştı:

«On bir yoldaşımız öldü... Yaralıları kaçırmaya dönemedik. Eğer yaralı kaldıysa, onları da öldürmüşlerdir...»

«On bir ha... On bir kişi öldü demek... Kocakarılar sizi! Keçiler gibi kaçtınız... Geri çekilmenizi kim söyledi size? Komutlarımı duymadınız mı?»

«Bana ne bağırıyorsun Prof? Ben karşılık vermedim mi? Makinelimin sesini duydun... Ben dönene kadar hepsi kaçmışlardı bile.»

«Makinelinin sesiymiş... İyi ki karşılık verdin! Git müfrezeye söyle, buraya gelsinler. Makineliyi de bir tümseğe yerleştir.»

Vuksan alınmış olarak gitti. Partizanlar sessiz, öfkeli, üşümüş ve bezgin bir halde toplandıklarında, Prof ayağa kalktı:

«Geri çekilmenizi kim söyledi size? Partizan mısınız, yoksa Çetnik mi? Dövüşmek mi istiyorsunuz, yoksa kaçıp gitmek mi? Bir serüvenciler sürüsü değiliz biz, devrimci bir orduyuz, anlamıyor musunuz bunu? Ne düşünüyorsunuz? Öyle kansız

gibi ne bakıyorsunuz yüzüme?... Almanların o kadar çok adamımızı öldürebilmeleri, sizin keçiler gibi kaçmanızdan ötürüdür. Utanın! Koyun gibi boğazlıyabilirlerdi hepimizi!» Prof sinirden tir tir titriyordu. «Böyle bir şey bir kez daha olacak olursa, bir tek kişi Almanlara sırtını dönmeye kalkışırsa, önce ben vuracağım o haini! Göreviniz benim komutlarıma uymaktır. Eğer bu ölümünüz pahasına olacaksa, o zaman ölmeye de hazır olmalısınız! Hepsi bu kadar! Şimdi yerlerinize dönün!»

Adamlar alınmışçasına birbirlerine baktılar. Prof'un sinirli kişiliğini, bağırıp çağırma huyunu hepsi bilirlerdi. Bu yüzden çok kereler Parti toplantılarında eleştirilmişti Prof. Ama yine de hiç bu kadarı olmamıştı. Komutanlarının tavrından şaşkın bir halde, sessizce dağıldılar.

Prof öfkeden deliye dönmüştü. Ardıçın dibine yeniden çöküp, kendi kendine sövüp saymaya devam etti. Sabahki yenilginin bütün suçunu partizanların ve onların ters tutumlarının üzerine yıkmak Prof'u rahatlatır gibiydi... Onlara karşı duyduğu öfke, kafasını asıl kurcalayan, kendisine öldüresiye elem veren asıl sorunu bir süre unutturdu.

Öğleye doğru sis dağıldı, masmavi gökyüzü tepelerinde belirdi. Güçsüz kış güneşi, karın üzerinde parıldadı. Aşağılarındaki bir çalılıkta, bir sığırcık boğuk boğuk ötüyordu. Görebildikleri köy evlerinin bacalarından göğe gri dumanlar yükseliyordu.

Az sonra, karşı tepelerden birinden Almanlar onları gördüler. Makineli tüfekleriyle ateş açtılar. Ateş menzil dışı ve zararsızdı. Prof'un emrine uyan partizanlar karşılık vermediler. Ardıçların dibine çömelip, boşa harcanan ve artık kanıksadıkları silah seslerini dinlediler.

Prof oradan oraya yürüyüp, adamların davranışlarını gözlüyordu.

Tek taraflı ateş, akşama kadar sürdü. Kararan gökyüzünde, akşam yıldızları parlamaya başladığında, müfreze toplandı ve yola koyuldu.

— 19 —

Paul'un müfrezesi, kuşatmayı gece boyunca tek kurşun sıkmadan aşıp, Batı Morava yolunu tutmuştu. Amaçları ırmağı ertesi gece geçip, Levaç ve Şumadya'ya yönelmekti. Onlara, ırmağı geçmek için sandal sağlayacak olan Parti ilişki noktalarının yerini, yalnız John biliyordu. Müfreze şimdi, dağın hemen eteğindeki köyün, yamaca en yakın iki evinde mola vermişti. Paul, John'u Morava'nın öte yakasındaki ilişki noktasına gönderdi. John ırmağı o gece geçip, ertesi akşam, kararlaştırılan yerde, sandallarla birlikte onları bekleyecekti.

Yeni bir köylü elbisesi giymiş olan John'un üzerinde bir tabanca ve birkaç bomba vardı. Köylerin arasından rahatça geçip, ana yolu izledi. İlk ilişki noktasına zamanında yetişmek için acele ediyordu. Kendisini Morava'nın karşı kıyısına geçirecek olan köylü bekliyordu orada.

Fakat akşama doğru köye vardığında, köylünün karısını bulabildi yalnız. İki gün önce Almanlar tutuklamışlardı kocasını. Kadın John'a, Almanların Morava'daki bütün sandal ve botları batırdıklarını, batırmadıkları birkaç taneyi de Nediç'in adamlarının denetiminde bıraktıklarını anlattı.

John kaygılandı. Demek ki partizanların Morava'yı geçmeye yöneldiklerini sezmişlerdi Almanlar. Bir an bile duraksamadı Ne pahasına olursa

olsun, ırmağı geçecek, görevini yerine getirecekti. Köyde kendisini karşıya geçirecek birini bulamayınca, ırmağa, bir sandal bulmaya gitti. Hiç değilse su değirmeninin oradan, bir yolunu bulup karşıya geçebileceğini umuyordu. Köylülerin, ölüm cezası yüzünden kendisine yardım etmeyeceklerini anlamıştı. Geçmişte de çok kereler böyle olmuştu.

Değirmenciler hava nasıl olursa olsun geceyi değirmenlerinde geçirirlerdi. Hatta öğütecek bir şeylerinin olup olmaması bile onların değirmende yatmalarını etkilemezdi. Oysa o gece, birini bile bulabilmek olanaksızdı. Görünürde de sandal namına bir şey yoktu. Gece yıldızlı ve ay pırıl pırıldı. John Morava boyunca yürüdü, değirmenleri araştırdı. Kapılara vurdu, bağırdı, tehditler savurdu, ama hepsi boştu. Değirmenler ırmağın üzerinde sallanıp duruyor, onları karaya bağlayan zincirler şakırdıyordu. Gece ilerledikçe, giderek huzursuzlaşıyor, sabrı tükeniyordu. Buna rağmen sandal bulma umudunu yitirmemişti. Kıyı boyunca gizlenerek yürüyor, küçük koylara, kamışların arasına ve daha akla düşe sığmayacak bir sürü yere, bir sandal bulabilme umuduyla bakıyordu. Zamanın akıp gittiğinin farkında değildi. Ancak söken şafakla birlikte, uykusuzluğun ve sürekli dolaşmanın bitkinliği her yanını sardığında, durumunun ne denli tehlikeli olduğunu düşünmeyi akıl edebildi. Aynı anda karşı kıyıdaki değirmenlerin birinin bacasından yükselen dumanı gördü. İçeride birileri vardı! Sazlığa çekilip gün boyu beklemeye karar verdi. Koşulları sakin kafayla daha iyi değerlendirebilirdi. Aradığı sandalı bu değirmende bulabileceğinden hiç kuşkusu yoktu.

Morava, değirmeninin kanatları üzerinden gürüldüyerek aşıyor, değirmen taşının uyuşuk homurtusu ve anbar zillerinin sesi, John'un kulağına kadar geliyordu. Amansız soğuk, yüzünün her yerine

bir iğne gibi batıyor, iliklerine kadar işliyordu. Uykusu vardı. Uyumaktan korktuğu için, göz kapaklarını, avucunun içiyle açık tutmaya çalışıyordu. Ama uyku ağır ağır bastırdı, başı öne düştü ve sazların arasında, yuvadaki bir kuş gibi uyumaya koyuldu.

Bir ıslık sesiyle uyandı. Ayağa fırladı. Bunca zaman uyuya kaldığı için kendi kendine sövdü. Soğuktan dişleri takırdıyordu, ama kıpırdamadı. Az ötesinde iki köylü, parmaklarını ağızlarına götürmüş, değirmenciye ıslık çalıyorlardı.

Karşıda, değirmenin önünde, çuvallarla yüklü iki kızak vardı. Kızağa koşulu öküzler, üzerlerine örtülü battaniyenin altından başlarını çıkartmış, soğuk sulara bakıyorlardı. Değirmenin salına bağlı siyah bir sandal, dalgaların üzerinde salınıp duruyordu... Çitlerin ötesindeki bembeyaz alanda, ağaçlar simsiyah görünüyorlardı. Irmak sanki buharlaşır gibiydi. Kıyılardan sarkan buzullar, zaman zaman sulara gömülüyorlardı.

Köylülerin ıslıklarına karşı öteki kıyıda beliren iki değirmenci, sandala binerek o tarafa yöneldiler. Sandalı görmekten son derece mutluydu John. Yine de köylüler karşıya geçene değin beklemeyi, bu arada da çevreyi gözden geçirmeyi daha uygun buldu. Sandal köylüleri öteki kıyıya taşıdı. Sazların arasından yavaşça çıkan John, parmaklarını ağzına götürerek birkaç kez ıslık çaldı. Çok beklemedi. Değirmenciler az sonra yanaştılar. John, adamları selâmlayıp sandala bindi. Değirmencilerde kuşku uyandıran bir yan yoktu. Üstelik nereden gelip, nereye gittiğini sormamaları da iyiydi. Yoksa bu tür şeylere genellikle çok meraklı olurlardı köylüler. Adamlar bütün değirmenciler gibi unla kaplıydılar. Bıyıklarına ve kalın kaşlarına kepek yapışmıştı. Sandal akıntıyı yandan alıyordu. John sandalın gövdesine vuran, koyu yeşil suların ritmik sesine kulak

verdi. Keskin soğuğa rağmen, suyun sesinde ve ırmağın yüzeyinde insanı uyuşturan bir özellik vardı. Tehlikeyi bir an unutan John, kendini bir sandal gezintisinde hissetti. «Keşke bütün gün gitsem böyle... Yatacaksın sandala, bırakacaksın gidecek istediği yere. Akıntı sürükleyecek sandalı, çemberler çizdirecek... Sazları, gökyüzünü seyredeceksin biraz, biraz da uyuklayacaksın. Şu savaş bir bitsin hele, bak nasıl çıkaracağım yaşamın tadını... Bir sandal bulacağım, yanıma da biraz erzakla bir olta alıp, Morava üstünden, Dyerdap'a gideceğim...» O sırada sandalın pruvası, sala bindirdi. Değirmencilerden yaşlı olanı salın karşı kıyıyla bağıntısını sağlayan tele tutundu, sonra da salı kavrayıp, John'a döndü.

«Önce yirmi dinar borcunu öde, sonra bu teli izleyip, değirmenin içinden, köprünün üstünden dışarı çık!»

Adamın terslercesine konuşması, John'un hoşuna gitmedi. Ağır bir sözle karşılık vermeyi düşündü, ama kendini tuttu. Parayı ödedi. Tele tutunup, kendini yukarı çekti. Düzenli aralıklarla kalkıp inen değirmen kanatlarının yanından geçerken, serin su damlacıklarını yüzünde hissetti. Ardında bir tehlike olabileceğini aklına bile getirmeden, değirmenin kapısını itti. Kapı gıcırdayarak açıldı. İçeride Nediç'in adamları vardı. Taş kesilmişcesine, ansızın durdu John. Sonra sanki kaçacakmış gibi geriledi, fakat vazgeçip yeniden durdu. Kafasından Morava'ya atlamayı geçirdi. Eli tabancasına gitti. Hiçbirini yapmayıp korkulu bir sesle, «Günaydın,» dedi.

Nöbetçiler silahlarını kavrayarak, kuşkuyla ona döndüler. John'un selâmına karşılık verecek yerde, ikisi üçü bir ağızdan, «Kimliğin,» dive bağırdılar.

«Aman beyler, bu silahlar da neyin nesi? Biraz

kibar olun lütfen,» dedi John. Karar vermek için zaman kazanmak istiyordu. «Bir el bombası, ardından derhal Morava'ya,» diye geçirdi aklından.

Fırından yeni çıkmış bir tuğla gibi kırmızı yüzlü bir nöbetçi, namlusunu John'un göğsüne dayayarak; «Kimliğini göstersene, ne oyalanıyorsun?» dedi.

Artık düşünecek zaman da yoktu. Silahın namlusu göğsünün üzerinde, hızlı hızlı atan kalbinin hizasındaydı. John elini cebine sokup, kimlik kartını çıkarttı. Çavuş olan kırmızı yüzlü kartı kapıp incelerken, ötekiler de John'un çevresini sarıp, silahlarını ona doğrulttular. Kartın gözden geçirildiği uzunca sürede, tecrübeli bir kurye olan John, çabuk ve sakin düşünebilmek için gereken zamanı bulabildi. Uyduracağı yalanı hemencecik tasarladı.

«Bana böyle davranmanız hiç hoş değil. Emirleri biliyorsunuz...» diye konuşmaya başladı, ama sözünü kestiler.

«Ne yani, kahve ve slatko mu (1) sunacaktık sana? Emirlerin senle ne ilgisi var? Hem hangi emirlerin?»

«Başkomutanlığın biz kuryeler hakkındaki emirlerinin...»

«Sana bir şey soran oldu mu? Başka bir bölgeye geçmek için izin kağıdını göster!» diye bağırdı çavuş. Bu arada kimlik kartının damgasına kuşkuyla bir kez daha baktı.

«Ne izini yahu? Biz izin taşımayız!» dedi John sertçe.

«Vay beyim vay! İzinsiz dolaşma hakkına sahip olmak için kim olduğunu bilmek isterim doğrusu,» diye bağırdı çavuş. Çipil gözleri çakmak çakmaktı.

(1) Sırp evlerinde, konuklara sunmak üzere hazırlanan, bir tür meyva şurubu.

John'un cevabını beklemeden «Kaldır ellerini havaya! Şimdi anlarım kim olduğunu,» diye haykırdı.

John kalakaldı. Kafasında binlerce kıvılcım çaktı sanki...

«Eller yukarı dediğim zaman, eller yukarı! Vururum!» Çavuşun gözlerinin çevresinden damarlar fışkırıyordu.

«Ne oluyor size dostlar? Durun bir dakika da açıklayayım. Ben...» John cümlesini tamamlayamadı. Çavuşun bir işareti üzerine, nöbetçilerden biri onu ansızın arkadan yakaladı. John kurtulmak için çabaladı. tekmeler savurdu, ama ötekiler üstündü. İkisi kollarını yakalayıp bükerlerken, bir başkası da ceplerini aradı... Adamın eli tabancayı hissedince, «Ha, demek izin kağıdın bu,» diye bağırdı. Tabancayı çekip çıkarttı.

Bir dördüncüsü, John'un cebinden benekli Kraguyevakı çıkarırken, «Bir bomba!» diye haykırdı.

Kolunu tutanlardan biri, «Bir tane de burada var,» diyerek, öteki cebindekini de çıkarttı.

Kolunun acısından, dudaklarını kemirmekte olan John, «Ne yapacağım şimdi? Böyle kolayca enselettiremem kendimi,» diye geçirdi aklından.

Burnundan soluyan çavuş, tehdit edercesine, «Demek sen bir komünist köpeğisin,» dedi.

«Sözlerine dikkat et! Ben Keseroviç'in kuryesiyim. Beni unutmayacaksın!» Nöbetçiler kolunu giderek artan bir şiddetle kıvırdıkça, John da iki büklüm oluyordu. O sırada Çetnik'lerin emirlere uymayan bir nöbetçiyi öldürüp, Morava'ya attıklarını anımsadı: «Yarın hepiniz, Kuklyin'li Toza gibi Morava'da yüzüyor olacaksınız!» diye bağırdı.

«Bunu yutacağımızı mı sanıyorsun? Çok küçük bir balıksın sen. Senden daha irileri geçti benim elimden! Hangi birliktensin, nereden geldin, söyle?»

«Balık falan değilim ben, anlamıyor musunuz? Keseroviç'in kuryesiyim! Nasıl böyle davranırsınız

bana? Bunu ödeyeceksiniz! Bekleyin, görürsünüz! Bizler dağlarda donarken, siz şehirlerde hoşça vakit geçiriyorsunuz!»

Nöbetçiler kuşkuyla birbirlerine baktılar. Kollarını tutanlar geriledi.

Çavuş sesini hiç alçaltmadan; «Peki kime gidiyorsun? İlişki noktan neresi?» diye sordu.

«Levaç'a gidiyorum.»

«İyi de, orada kime gidiyorsun, onu bilmek istiyorum?»

Ne yazık ki John, Levaç'taki komutanlardan hiç birinin adını bilmiyordu. Ama bocalamadı, hemen cevap verdi:

«Bundan size ne?»

«Ya demek öyle! O zaman bağlayın şu herifi!»

«Buna kalkışırsanız, hiç bir zaman unutmam sizi, ona göre!» Fakat sökmedi. Nöbetçiler John'un kollarını arkasından iple bağladılar.

«Son kez uyarıyorum sizi; bırakın beni. Gideceğim yere zamanında varmam gerek. Yoksa yarın gece, karılarınız ve değirmenciler, Morava'da cesetlerinizi aramaya çıkacaklar!»

«Tehditlerini senin gibi bir aptalı yaratan babana sakla! Bize vız geliyor!» Çavuş bunu derken olanca gücüyle John'un kulaklarına asılıp çekti.

Bir an gözleri buğulanan John, «Bunu ödeyeceksin! Beni derhal komutanınıza götürmenizi istiyorum!» diye bağırdı.

«Bağırmana gerek yok! Zaten öyle yapacağız!»

Nöbetçilerden biri araya girdi: «Eğer dediğin kimseysen saçının teline bile zarar gelmez. Yok yalan söylüyorsan, o zaman da boynun çeker cezayı...» John'un tehditleri adamı az da olsa etkilemişti.

Çavuş bu kez biraz daha yumuşakça; «Pekâlâ, bölge başkomutanlığına götürün bunu. Silahlarını alın, dikkat edin,» dedi.

John ve muhafızları, hiç ayak basılmamışçasına bembeyaz duran patikada yola koyuldular. John hem yürüyor, hem de nasıl kaçabileceğini, ya da kendisini serbest bırakmaya muhafızları nasıl ikna edebileceğini düşünüyordu. Bölge başkomutanlığına götürüldükten sonra, kaçabilmesi çok güç olacaktı. Oradan biri, kendisini tanıyabilirdi. Savaştan önce oralarda çok dolaşmıştı. Bir Çetnik kuryesi olmadığı kolaylıkla saptanırdı. Ondan sonra Gestapo... İdam! Müfreze de Morava'yı geçemezdi. Açıkta yakalanarak, öldürülürlerdi. Bütün bunların sorumlusu da kendi dikkatsizliği ve tedbirsizliği olacaktı. El bombasını sallayıp, Morava'ya atlasaydı, o zaman hiç bir şey yapamazlardı. Oysa şimdi, böyle bağlıyken kaçabilmesi çok güçtü. Vururlardı onu, bu kesindi! Ne yapmalıydı? Keseroviç'in kuryesi... Ama ne mektup vardı üzerinde, ne de ismini verebileceği bir komutan tanıyordu. Çetnik kurmaylarının hiç birini bilmiyordu ki... Bölge başkomutanlığında bu soruyla karşılaşması kaçınılmazdı. Ne yapabilirdi? Nasıl düşmüştü bu duruma? Korkmuş muydu? Ama nasıl olursa olsun, bir yolunu bulup kurtulmalıydı.

Alnında pirinç taneleri büyüklüğünde soğuk ter damlaları oluştu. Çok tuzlu bir damlacık, aşağılara kadar kaydı, gözünü yaktı. Alt dudağını öne çıkarıp, gözkapaklarında ve kirpiklerinde beliren ter damlacıklarından kurtulmak amacıyla üfledi.

Don, zaten soğuk olan havayı bir kat daha sertleştiriyordu. Her adım atışında, ayağının altındaki kar örtüsü kütürdüyordu. Mısır, domuz ve şarap fıçılarıyla yüklü kızaklarla köylüler geçiyorlardı. Komutanlığın emriyle, Almanlara erzak gidiyordu. Kızaklar yüklerin ağırlığından gıcırdıyorlardı. Öküzlerin böğürleri duman dumandı. Köylüler kızakların çevresinde döneliyor, öküzlere bağırıp çağırıyorlardı. Kızaktan bir şeylerin dökülmemesine çok

dikkat ediyorlardı. Siyah, ya da kahverengi şallara sarınmış, iki büklüm köylü kadınlar, ellerinde çantalar, sepetler ve paketler taşıyarak, gruplar halinde geçiyorlardı. John ve muhafızları, ne zaman bir grup kadına rastlasalar, bir cenaze törenini andırır mırıldanmalar yükseliyordu kadınlardan.

«Zavallı çocuk! Böyle bağlanmayı gerektirecek ne yaptı ki? Küçücük daha. Zavallı anası...»

Kadınların sevecen sözleri John'u deli ediyordu. Derhal adımlarını hızlandırıyor, ilk rast geleceği dönemeçte, ya da boşlukta kaçmayı planlıyordu. Muhafızlar suskundular. Bir tanesi ara sıra duruyor, silahını indiriyor, kemerini düzeltip devam ediyordu. John'la aralarındaki belirli uzaklık hiç bozulmuyordu. Tecrübeli askerler oldukları apaçıktı. John'un daha da endişelenmesine yol açıyordu bu durum. Ne zaman kaçma umudunun olabileceği bir dönemece, ya da koruluğa varsalar, kaçmasının olanaksızlığını daha iyi anlıyordu. Nereye kaçıp, nereye gizlenebilirdi? Hemen bulup öldürürlerdi. Belki Gestapo'ya götürülmekten daha iyi olurdu böylesi. Bir şeyler yapmaya çalışmış olurdu hiç değilse. Adi bir hırsız gibi karakola götürülüyordu şimdi. Belki de hemen oracıkta karar vereceklerdi onun için. Müfreze de Morava'da bekleyedursundu. O olmadan karşıya geçemezlerdi ki. Sahi, ne yapacaklardı o zaman? Korkaklığının cezasını, bütün müfreze çekecekti... Ölmek daha iyiydi...

Kendine karşı duyduğu öfke, John'u iyice bitkinleştirdi. Neredeyse ağlayacaktı... Her zamanki iyimserliğinden eser kalmamıştı.

Bütün kaçış umutlarını yitirdiğini anlayınca, muhafızları denemeye karar verdi.

«Aman tanrım, bu ne soğuk böyle!» John yola çıkışlarından beri, ilk kez konuşuyordu. «Bu köy-

lüler ne taşıyorlar öyle? Sanki şölene gider gibi bir halleri var!»

Muhafızların hiç biri cevap vermedi.

John, «Kurnaz geçiniyorlar. Öyleyse ben de başka numara denerim,» diye düşündü ve devam etti.

«Geçen hafta bir İngiliz binbaşısı, paraşütle bizim karargâha indi. Ne dedi biliyor musunuz? Buradaki kış mevsiminin, İngilteredekinden daha sert olduğunu söyledi! Söz verdi; İngiltereye döndüğünde bir tel çekip, bize içi kürklü postallar gönderilmesini sağlayacakmış. Bizim yaşlılardan biriyse, bize postal falan gerekmez, biz çarığa alışkınız, göndereceksiniz top ve öteki ağır silahlarınızdan gönderin, biz ayaklarımızın çaresine bakmasını biliriz dedi ona!»

Artık kendini tutamayan muhafızlardan biri, «Peki bir şey gönderdiler mi bari?» diye sordu.

«Hem de nasıl! Her hafta iki nakliye uçağı geliyor. Demiryolu uçurmak için patlayıcılarımız, tank savar silahlarımız, suikastlar için susturuculu tabancalarımız ve cephanemiz var. Ayrıca Kanada'dan kar gibi, bembeyaz bir un, giysiler, gömlekler ve daha neler neler geliyor! Binbaşının inmesinin hemen ardından da çikolata ve şeker atmışlardı zaten!»

«Eh, yaşantınız hiç de fena değil demek.»

«Elbette değil! Savaş öncesinden daha iyi yaşıyoruz bile diyebilirim! Bunu bütün subaylar açıkça söylüyorlar zaten. Ama biz kuryeler çok yıpranıyoruz bu arada. Onca taban tepmeden başka, arasıra çok garip şeyler de geliyor başımıza.»

«Orası öyledir tabiî. Ama ne yapabilirsin? Görev görevdir,» dedi muhafızlardan biri. Bir süre susup, sonra devam etti: «Sen de subay olursan, senin de yürümen gerekmez. Bize gelince, bizim yaşantımız bayağı güç doğrusu. İkide bir partizanlarla çarpışıyoruz. Onlarla çarpışmak da, hiç öyle

kolay bir iş değil hani. Adamlar çılgın gibi saldırıyorlar. Kurşundan falan korktukları da yok! Garip insanlar hepsi!»

«Aslına bakarsan, son zamanlarda biz de öyleyiz. Birkaç gün önce Toplika tugayımız kırıldı!» John partizanlar hakkında uzun uzun konuşup, onların yiğitliklerinden, çarpışmalardaki kararlılıklarından yakındı. Partizan temsilcilerinin, Çetnik kontrolundaki köylerde bile görüldüklerini anlattı. Keseroviç'in, bulunan partizan yanlılarının ve ailerinin derhal öldürülmesi yolundaki emrini belirtti. «Haberi duydunuz mu? Baharda, İngilizlerden yeterince yardım geldiğinde, sizinle tek bir orduda birleşeceğiz. Başkomutan Draza Mihayloviç olacak...»

«Öyle diyorlar... Ama bana sorarsan daha erken derim,» dedi muhafız.

Kasabanın, kuş bakışı görülebildiği tepeye vardıklarında hâlâ söyleşiyorlardı. John ansızın muhafızlardan yaşlı olanına döndü :

«Bak baba, bırak beni burada da gideyim! Bölge komutanlığına giderek zaman yitirmeyeyim. Yarın akşam Kaleniç'te olmam gerekiyor! Draza'nın özel kuryesi bekliyor beni orada. Zaten bu sabah olanlardan şaşkına döndüm. Kuryelere yardımcı olunması, serbestçe geçirilmeleri yolundaki emirin size de ulaştığını sanıyordum! Tek korktuğum bir Gestapo ajanıyla falan karşılaşmak! Eğer beni tanırsa, o zaman biraz güç çıkarım işin içinden. Böyle bir şeyin olması, sizin de başınızı derde sokar aslında!»

Muhafızlar bir süre kendi aralarında fısıldaştılar.

«Seni bırakabilmeyi isterdik. Eğer yalnız bizle karşılaşmış olsan bunu yapardık. Ama artık olmaz. Çavuş iş açar başımıza sonra. Bir rapor düzüp, hepimizi içeri attırır.»

«Pöh! Çavuş! Ben isimlerinizi alır komutanıma veririm. O sizin kötü bir duruma düşmenizi önler. Korkmanız gereksiz!»

«Yapamayız! Seni götürmemiz gerek! Hem ne çekiniyorsun. Durumunu teğmene açıklarsın, o anlar. Yalnız kaba davranmamaya dikkat et! Teğmen kültürlü adamdır. Askerî akademiyi bitirmiş!»

Kasabanın girişine varmışlardı bile. John sessizce yeni planlar kurmaya bakıyordu. Her şeyi düşündü. Cesareti ve aklı henüz yerindeydi. Buna rağmen, ilk tuğla yapıların yanlarından geçerken, her yanını ateş basıyor sandı! Bir partizan için kasaba, işgâlin ve faşist zulmün odak noktasıydı. Kasaba bir partizanın zindanıydı. Titrediğini hissetti. Kendini toplamaya çalıştı. «Teğmenin önüne bu durumda çıkarsam yandım demektir! Hemen anlar!» Başını öne eğip, gözlerini yere dikti. Tanıdık biriyle, eski okul arkadaşlarıyla karşılaşmaktan korkuyordu! İçlerinde her türden adam vardı! Çeneleri takırdıyormuş gibi geldi John'a kendini sıktı. Sonra bütün gücünü toparlayıp, ne gibi sorularla karşılaşabileceğini ve nasıl cevaplandıracağını düşünmeye koyuldu.

Caddenin ortasından yürüyorlardı. Kaldırımlardan ayak sesi duyduğunda, John başını hafifçe kaldırıyor, göz ucuyla kim olduğuna bakıyordu. Çoğunlukla Alman piyadelerinin çizmeleriyle karşılaşıyordu.

Muhafızları, kısa bir arayla John'u izliyorlardı. Yanlarından birkaç kız geçti. John kızların kısa, yeşil çoraplarını ve soğuktan morarmış dizlerini görebildi yalnızca. Bu görüntü, çok eskiden buralarda bir arkadaşının evinde tanıştığı bir kızı getirdi John'un aklına. Önceleri yalnızca hoşlanmıştı kızdan. Ama sonra, partizanlara katıldığında, kıza aşık olduğunu anlamıştı. Hatta daha sonra bir mektup bile yazmıştı. Kız da aşk şiirleri döktürerek karşı-

lık vermişti, mektubuna. Güzel ve aptaldı. Yeniden bunları anımsamak John'u üzüntüye boğdu. Vazgeçip, Paul'u ve müfrezeyi düşünmeye çalıştı...

Nediç teğmeni, John'u kabul etmedi. O yüzden teğmenin bürosuna sokulmadı. Teğmen, John'un bölge subayına götürülmesi için emir verdi. John, sarı kireç badanayla boyalı, kasabanın en büyük binasına götürüldü. Binanın, daha önceleri seçim nutukları atılan balkonundan, şimdi gamalı haçlı bir Alman bayrağı dalgalanıyordu. John bayrağa öfke ve kaygıyla baktı. Kirli ve kırık dökük merdivenlerden yukarı çıktılar. Geniş ve hemen hemen bomboş sayılacak bir odaya alındı. Komutanın karşısına çıkarılmadan önce, muhafızlardan biri, yeşil çuhayla kaplı bir kapıdan içeri girip, birkaç dakika orada kaldı. John hakkında bilgi veriyor olmalıydı. İçeri alınmayı sabırsızlık ve endişeyle bekledi John.

Muhafız kapıyı açtı. Yüzünde çok ciddi bir ifade vardı. Başıyla içeriye girmelerini işaret etti.

Bölge subayının odası aydınlık ve genişti. Yerde yeşil, tüylü bir halı, duvarlarda yeşil desenler vardı. Subayın masası da yeşil çuhayla kaplıydı. Masanın ortasında iri bir mürekkep hokkası vardı. Subay, hokkanın yanında duran ve üzerinde kurutma kağıdı olmayan ıstampayla, sinirli sinirli oynuyordu. Masanın yanında iskemleler ve odanın köşesinde bir 'Zephyr' soba vardı. Sobaya bakan John, bir sınıfa benzetti burasını. Hemen artlarından bir uşak, elinde bir deste odunla içeri girdi. Çarpık bacaklı bir köylüydü. Üzerinde ev dokuması bir pantolon, altlarına lastik geçirilmiş çarıklar, yağ lekeleriyle dolu, kasaba işi bir ceket vardı, üç düğmesi de ilikliydi. Yüzündeki boyun eğici ve araştırıcı ifade yapmacıktı. John adama ters ters baktı, sonra başını subayın gerisindeki duvara çevirdi. Subay bazı kâğıtları inceliyor, yeni gelenlerle hiç ilgilenmiyordu. Arkasındaki duvarda hükümet başkanı Ne-

diç'in portresi asılıydı. Bunun sağında, kral ve annesinin altın çerçeveli resimleri yer alıyordu. Subayın alnı dardı. Saçları gür, fırça gibi ve kırdı. Koyu renk, kalın kaşları, kırmızımsı kulakları vardı. Kağıtları incelemeyi bırakıp ayağa kalktığında, canlı ve fıldır fıldır gözlere sahip, iri yarı bir adam olduğunu gördü John. Siyah bir boyun bağını özensizce bağlamıştı. Gözleri karşılaştığında, John selâm verdi. Bölge subayı bir süre onu süzdü. Sonra sert, fakat alçak bir sesle sordu:

«Neredensin?»

«Keseroviç'in karargâhından...»

«İsmin lütfen!»

John kimlik kartında yazılı olan ismi verdi.

«Nereye gidiyorsun?»

«Kaleniç'e.»

«Kaleniç'te kime? Görevin ne?»

«Manastırın baş rahibine...»

«Postayı göster bana! Çözün bunu!» dedi subay muhafızlardan birine dönerek.

İpler çözüldüğünde, John kollarını bezgince iki yanına indirdi. Bileklerinin karıncalandığını hissediyordu. Bir süre sustu, sonra cevap verdi:

«Postam yok! Oradan alacağım!»

«Ne alacaksın? Şifreni söyle!»

«Ben bir askerim efendim, size şifremi söyleyemem!»

«Söyleyemez misin?» Subay ayağa kalktı. Istampa hâlâ elindeydi. «Peki ben sana nasıl inanacağım? Sakalının hatırına mı?»

John şifreyi vermeyi reddetmesinin daha da inandırıcı olduğunu düşündü. «Sizin de bildiğiniz gibi efendim, böyle şeyler askerî sırdır. Bu yüzden canımı yitirebilirim. Bu tür konuların nasıl ciddi olduğunu bilirsiniz.»

«Aman canım, bırak şimdi traşı! Eğer dediğin

gibi dürüst bir adamsan, doğruyu söylüyorsan başın bile ağrımaz! Yok eğer yalan söylüyorsan, canını zaten yitirmişsin demektir! Senin anlattığın bu öykünün aynısını bir partizan kuryesi de uydurabilirdi. Şu an hiç kimseye güvenmiyorum, bilesin!»

John alınmış pozları takınarak, hiç bir şey demeden durdu.

«Haydi bakalım, söyle! Bütün gün seninle uğraşamam! Yapacak başka işlerim de var. Tek uğraşacağım sen misin sanıyorsun?»

John çok ciddi bir şekilde düşünüyormuş gibi yaptı. Ama sonra bunun bir işe yaramayacağını düşünerek, alçak sesle, ağır ağır konuştu:

«Baş rahibe, Güneydeki Amcadan selâm getirdim, demem gerekiyor.»

«Yinele bakayım,» diyen subay, çekmeceyi açarak kağıt, kalem çıkarttı.

John cümleyi yineledi. Subay yazdı.

«Tamam! Bunu kontrol ettireceğim. Şimdilik hapse gireceksin! Götürün!»

Bu işe bozulmuştu John. Tam kapıdan çıkarken, birden bir şey anımsamış gibi döndü:

«Yalnız rica ederim çabuk olun! Üç gün içinde karargâha rapor vermem gerekiyor!»

Subay cevap vermedi. Muhafızlar, John'u hapise götürürken, dostça davrandılar.

Bölge hapisanesinin pisliği ve leş gibi kokusu dayanılmazdı.

Taş ve tuğladan yapılı, alçak, fakat uzun binaya girdiklerinde, John durumunun umutsuzluğundan doğan kötü düşüncelerle doluydu. Bir iğrenme duygusu bütün benliğini kavradı. Üç metre yüksekliğinde ve dikenli telle kaplı olan kapıdan içeri geçtiklerinde, en kolay nereden kaçılabileceğine baktı. Ama karanlık ve dar koridordan yürüyüp, hücreye sokulduğunda her şeyi unuttu. Sıcaktan ve kokudan bayılacak gibiydi. Tavana yakın, demirparmak-

lıklı pencereden sızan loş ışıkta, yerde birilerinin uzanmış olduklarını farketti. Gelişine hiç aldırmamış görünüyorlardı. Hapisane yaşantısında doğal olan meraklılık, oralarda bulunmuyor gibiydi. İlgisizdiler. Bir köşeye çöküp oturmak istedi. Ama karanlıkta göremediği birinden sunturlu bir küfür yiyince geriledi. Hücrenin ortasına ilerlerken, yaşlı bir adamın ayağına bastı. Bir küfür de ondan yedi. Birden öfkelendi John. Hepsine saldırıp ayaklarına basmayı geçirdi aklından, ama yapmadı. Bir süre olduğu yerde durup, gözlerini ışığa alıştırdı.

Sırtında bir palto, başında da ucu yukarı kıvrık kasketi olan bir adam; «Beyimiz oteli beğenmemişe benzer! Kokusu hoşuna gitmedi galiba! Kendisini daha konforlu bir yere mi alsak, ne yapsak?» dedi.

Yumruklarını sıkan John, «Kes sesini alçak!» diye bağırdı.

«Üf, kızgın bir demir gibi aynı zamanda... Üzme kendini, şimdi sosise çeviririm seni!» diye cevap verdi aynı adam. Meydan okur gibiydi, kahkahalarla gülüyordu.

Birkaç kişi daha adama yandaş çıktı, gürültüyle güldüler. Ötekilerse bu duruma sinirlenmişler ve içlerinden sövüyorlardı. Az sonra adamlar John'u kışkırtmaktan vazgeçtiler. Ortalık sessizleşti.

John sesini çıkarmadan onları süzdü. İkisi, pis ve eksik bir desteyle iskambil oynamaya çalışıp, «Şu eksik, bu eksik,» diye birbirlerine bağırıyorlardı. Ötekiler sıkıntıdan uyukluyorlardı.

«Nasıl düştüm buralara? Daha dün birlikte, yoldaşlarımla beraberdim. Şimdiyse burada hırsız ve katillerle bir aradayım...» Yaşlı bir köylünün yanına çöktü. Onca rezil insanın içinde, bu köylü en iyisi gibi görünmüştü ona. Niyeti adamla biraz söyleşip, bulundukları yerin durumunu, varsa kaçış olanaklarını öğrenmekti. Hücre sıcaktı. Söyleşi sı-

rasında, hapisane müdürünün aslında o kadar kötü bir insan olmadığını, yakacağı sakınmadığını öğrendi. Ama John'un kafası, içine düştüğü durumu değerlendirmekle meşgûldü. Su değirmeninde, ilk ele geçtiğinde çok korkak ve kararsız davrandığını düşünüyordu. Üstelik bu korkaklığı, çok kötü askerler olmalarıyla ün salan Nediç'in adamları karşısında göstermişti. Bu yüzden utancı iki misline çıkıyordu. Hiç değilse çabalamalıydı kaçmak için. Neden kaçmamıştı? Birkaç kez fırsatı olmuştu. Subayın yanından hapisaneye götürülürken bağlı değildi, kaçabilirdi... Ah, keşke yapsaydı! Müfreze bütün gece kendisini bekleyecekti. Paul ne demezdi şimdi! Ne dese haklıydı! Nasıl çıkacaktı işin içinden? Subay kısa zamanda yalan söylediğini anlayacaktı. İşi bitikti o zaman! İçine düştüğü bu umutsuzluk anında canından korkmaktan çok, kendi kendisine öfkeleniyordu.

Yaşlı adam, John'un kafasını kurcalayan bir şeyler olduğunu sezmişti John'un ayağına vurdu:

«Canının sıkıldığı besbelli... Tasalanma! Gençsin, çabuk unutursun. Herhalde ilk düşüyorsun zindana... Önemli değil, zindanlar da insanlar içindir. Gel biraz salamla ekmek ye, açsındır!»

John, «Sağ olasın,» deyip, reddetti.

«Sen bilirsin. Ama unutma ki can boğazdan gelir! Karnı aç olanlar, her zaman daha çok üzülürler! Ha, aklıma geldi; okuma bilirsin değil mi? Şu taşın üzerine bir şeyler kazınmış. Eminim buradaki alçaklar bana doğru okumamışlardır o yazıyı...»

John baktı.

Pencerenin altındaki bir taşın üzerinde yazılar vardı. Yaklaşıp okudu: «Ben, Gri Atmaca Miliç Yankoviç, tanrının zavallı bir kuluyum. Bir kmet (1) yüzünden üç yıl hapis yedim.»

(1) Köy başkanı anlamına kullanılan eski bir kelime.

«Zavallı adam! Bu kmet'ler böyledir işte»

John, yaşlı köylünün sözü üzerine gülümsedi. Sonra kafası gene önceki konuya takıldı. Lise son sınıfta, o savaş aleyhtarı bildiriyi okuduğunda da, tıpkı böyle günlerce takılmıştı kafasına. Defterine uzun uzun notlar almıştı. Hatta o konu üzerinde duygusal bir öykü yazıp, öğrenci birliği toplantısında sunmuştu. Oysa şimdi durum çok farklıydı: Tutuklanmış bir partizan kuryesi, kendisini bir Çetnik tugay komutanının kuryesi olarak tanıtıyordu. Gülünçtü. Yaşlı adama döndü:

«Sen niye içeri düştün amca?»

«Hükümetin yüzünden delikanlı! Ben şimdiye kadar hiç bir hükümete saygı duymadım, şimdikineyse hiç duyamam tabiî. Gelmiş geçmiş bütün hükümetlerin en rezili bu. Savaştan önce de hiç vergi vermezdim. Ara sıra gelip birkaç hayvanımı alır, beni de yılda bir ay hapse atarlardı. Şimdi de gelmiş, vergiden başka bir de erzak falan istiyorlar savaş için. Vermedim tabiî! Bıkıp usanınca bırakırlar yakamı nasıl olsa! Sen ne yaptın? Hırsızlık mı?»

John bir yalan uydurdu: «Hayır! Kız yüzünden herifin biriyle dövüştük. Kafasını dağıttım!» Sonra konuyu ustaca değiştirip, sözü hapisanenin koşullarına getirdi.

Akşamüstü, daha hava kararmadan, hücrenin kapısındaki küçük delikte bir yüz belirdi. Mahkumlardan kaygılı homurtular yükseldi. Kumarbazlar kâğıtları ortadan yok ettiler. «Müdür galiba,» diye bir mırıldanma oldu. Kapı kilidinin açıldığı duyulunca, hapisane kuralları uyarınca hazırola geçmek üzere ayağa dikildiler.

İçeri, kırk yaşlarında gözüken, ince bıyıklı biri girdi. Pek sert sayılamayacak bir sesle;

«Bu sabah yeni gelen dışarı çıksın!» dedi.

John telâşlandı. Kalbi gümbür gümbür atıyordu. «Bu kadar çabuk mu?» diye düşündü. «Telefon..

Ama nasıl? Kaçmayı denemeliyim!» fakat dışarı çıkıp da, kendisini çağıran onbaşının peşine takıldığında kaygıları yatıştı. Rahat rahat yürüyen, onbaşı, hiç de öyle olağanüstü bir durum varmış gibi davranmıyordu. John'u kendi odasına aldı. İçeride bir soba gürül gürül yanıyordu. Üzeri gazete kağıdıyla kaplı bir masanın üzerinde, birkaç şişe şarap ve rakı vardı. Odanın bir köşesine, askerî bir yatak yerleştirilmişti.

Hapisane müdürü, John'un bütün şaşkınlığına rağmen, «Otur delikanlı,» diye ona yer gösterdi. «Şişeyi al! Dinlendirilmiştir! Bardağım yok, ama asker adam böyle şeye gerek duymaz!»

John şişeyi kavrayıp, başına dikti. Şişeyi o şekilde uzun bir süre tutmasına rağmen, yalnızca birkaç damla yuttu.

«Enfes! Eminim Zupa'dır!»

«Evet, fena sayılmaz... Öteden gelmişsin duyduğuma göre. Vasa'yı tanırsın o zaman. Benim gibi bir onbaşıydı savaştan önce. Şimdi subay olmuş. Yanılmıyorsam bir müfrezeye komutanlık ediyormuş. Bosnalı diye tanırlar onu...»

«Tanımaz olur muyum hiç! Yaşlı subay! Her dönüşümde bir armağan bekler benden. Hatta adamlarınızın bu sabah benden aldıkları tabancayı da o vermişti bir anı olarak!»

«Nereden nereye yahu! Arnavut ayaklanmaları sırasında birlikte Kosova'daydık. Sonra Cacak'a gönderildik, dört yıl hiç ayrılmadık. Tüfeklerimizi aynı kümeye çattık, aynı yerde yan yana yattık.... Ve şimdi de bir subay olsun, bir müfrezeye komuta etsin ha, vay be! Aferin Vasa! Kosova'dayken bir Arnavut serserisinin evinden para çalmış! Söylentiye göre de adamın kızını öldürmüş! Söylenti tabiî, doğru mu değil mi kimbilir? Kendisi doğrulamadı bunu. Ama Cacak'ta bir ev yaptırdı ki, bu da öyle maaşla falan olmaz. İstersem köpek gibi kırılayım

açlıktan, her kuruşun hesabını tutayım, yine de bir ev yaptıramam doğrusu... Demek müfreze komutanı oldu. O işini bilirdi zaten. Bizse hâlâ onbaşılıkta sürünüyoruz. Partizanlarla çarpışan her subay hemencecik terfi ediyor. Oysa biz... Beni al işte: İleriye dönük hiç bir amacım yok. Ancak birkaç komünist çıkacak ki ortaya, subaylar da gelip yüksek maaş ve terfi vaat etsinler bize...»

«Sen ne diyorsun! Bosnalı yaver bile oldu. Hatta bizim babalık çok güzel bir at armağan etti ona! Bir ingiliz binbaşısının yanına vermişler. Refakatle görevlendirilmiş...» Konuştukça uyduracak yeni şeyler buluyordu John.

«Vay canına, demek yaver de oldu! Takdir ederim Vasa'yı, ama aynı zamanda da fazla çıkarcıdır. Herkes gibi tabiî. Aslına bakarsak dostum, bu günlerde herkes kendi hesabına çarpışıyor. Akıllı olanlar yani... O İngilizle dolaştığına göre, ondan da birkaç sterlin sızdırır öyleyse! Sizin işiniz iyi yahu! Şu bizim komutamızdakilere bir bak, hep hırsızlar, kaçaklar ve Alman casusları. Son olarak 1936'da terfi etmiştim. Partizanlar gelip kafamı kırana değin de onbaşı kalacağım her halde!» İçki şişesini aldı, homurdanarak başına dikti.

«Eh, sizin işiniz de o kadar güç sayılmaz! İstersen kalk gel benle! Nasılsa Vasa'yı tanıyormuşsun. Öyle kellemizi tehlikeye atacak büyük çarpışmalar da yok henüz. Bu domuz ahırında, hırsızların arasında ömür çürütülür mü?»

«Bahara kadar gelemem! Denilene bakılırsa, baharda Draza'nın ordusuyla birleşecekmişiz. O zaman tek komutanlıktan yönetileceğiz. Eğer bu olmazsa, her halde gelirim!»

John, adamı kendisiyle birlikte yola çıkmaya kandırmak için epey dil döktü, ama başaramadı.

«Tasalanma delikanlı,» dedi onbaşı. «Bölge su-

bayından raporun yarın gelir. Hemen gün doğar doğmaz yola çıkarsın. Hatta sana refakat edecek bir de asker veririz yanına.»

«Ama ben bölge subayına güvenmiyorum,» diye cevapladı John. «Güvenilir kişilerden öğrendiğime göre, Almanlar hesabına çalışıyormuş!»

«İnanma bunlara! Tam bir tilkidir o! Almanlar hesabına çalışır görünüyor yalnızca...»

John o kadar çok ısrar etti ve o kadar çok vaatte bulundu ki, böylesine saf görünümlü bir adamda bile kuşku uyandırdı. Başından beri dostça tavırlar takınmış olan adam, sonunda sert bir sesle, John'a hücreye geri dönecekleıini bildirdi.

Karanlıkta yere serililerin arasından yol bulmaya çalışan John, kulağına gelen küfürlerden, kendisini müdürün casusu sandıklarını ve herkes uyuduktan sonra kaburgalarını kırmakla tehdit ettiklerini anladı. Duvar dibinde boş bir yer bulup, oracığa oturdu.

Planı sökmemişti... Bu keşmekeşten nasıl sıyrılacaktı?... Sonu darağacı olacaktı! Bin bir türlü düşünce kafasında dönmeye başladı: Gvozden'in vuruluşu, Gestapo, çelik bir hücre, darağaçları, darağaçlarının altında çığlık çığlığa kendisi... Annesi.. Karlı Morava kıyılarında kendisini bekleyen yergiler ve tehditler yağdıran partizanlar...

Ve uyuya kaldı.

— 20 —

Morava vadisi üzerinde ay doğduğunda, geceler çok güzel olur. Karaağaçların ve dişbudakların gölgelerinde, köyler kıpırtısız, toprak uyuyor gibi-

dir. Gece lacivert göğüslerini dağların üzerine yaslar... Uçurum kenarlarında belli belirsiz bir titreklik sezilirken, dağların dorukları parıldar... Ay, ırmak boyunca sürekli gider. Kavak ormanına bir göz atıp, bembeyaz ellerini ırmak sularında gün doğana kadar yıkar. Morava gürültüyle dökülür. Değirmen kanatları ve bentleriyle karşılaşınca öfkelenir, köpürür. Kum setleri boyunca, bütün gece aya karşı çağıldar. Goç'un kambur siluetinin iyice belirginleştiği noktada, Jastrebak, lacivert kaşlarını öfkeyle çatar.

Tıpkı böyle bir gecede, birinci müfreze kavakların arasına sinmiş, Morava'yı geçmek üzere bekliyordu.. Irmağın çakılları getirip götüren çağıltılı akışına rağmen ortalık sessizdi. Yalnız ara sıra kavak ağaçlarında gecelemekte olan bir karga acı acı bağırıp kanatlarını çırpıyor, ya da söğütlerin arasından bir saksağanın tiz çığlığı duyuluyordu. Onca sessizliğin arasından duyulan bir başka şey de, Paul'un kıyıyı ileri geri arşınlayan adımlarının sesiydi, Hâlâ John'un ıslığını bekliyordu Paul.

Donun daha da sert ve vahşi bir hava verdiği, bu güzel yöre, yani kendi bölgesi, komiserin içini önüne geçilmez bir mutlulukla dolduruyordu. Düşüncelerinin ağır yükü, Morava'ya dökülüyordu sanki. Var olan bütün kuşkuları, kaygıları, birliğin ve mücadelenin içindeki konumu, sorumluluğu, kendisine aralıksız olarak acı veren onca düşüncenin hepsi, ay ışığınca emiliyor gibiydiler. Çocukluk anıları canlandı belleğinde...

Bir zamanlar... Ah, ama bunların hepsi Morava'yla birlikte akıp gitmişlerdi. Bir zamanlar, arkadaşları olan başka çocuklar ve kendisi, bu kum setlerinin üzerinde yalınayak oynaşırlardı. Beyaz kuvars parçacıklarından elleri ve dizleri yara bere içinde kalırdı. Söğütlere tırmanıp, ırmağa atlarlardı. Sol elleriyle burunlarını sıkıp, kurbağalar gibi

suya dalarlar, su altında daha uzun süre kalmak için birbirleriyle yarışırlardı. Sudan bıkıp usandıklarında, kıyıya koşup, kendilerini kurufasulye ve çavdar ekmeğiyle dolu midelerinin üzerlerine kuma atarlardı. Su damlacıkları, saçlarından kuma dökülürken, gözlerini kırpıştırırlardı. Kızgın güneşten, yanakları al al olurdu. Acıkınca, hemen koşup, söğüt ağaçlarının dibinden yemeklerini alırlardı. Sıcaktan bitkin düşen koyunlar kümelenir, başlarını birbirlerinin karınları altına sokmaya çabalarlardı. Çocuklar koyunların yakınına çember olup otururlar, keçi derisi çantalarındakini çimenlerin üzerine sererlerdi. Çavdar ekmeğine oburca yumulurken, katık olarak da bir kalıp peynirle, bir baş soğan, çemberi elden ele dolaşırdı. Sonra yine ırmağa girip yüzerler, değirmenlerin birinden yürüttükleri sandalla gezerlerdi. Bu sandal yürütme işi genellikle Paul'a kalırdı. Çünkü bu işte en usta oydu. Çok kereler kayın dallarıyla sopa yemiş, kum setleri ve söğütler boyunca kovalanmıştı bu yüzden. Güneş Zeljin'in on metre yukarısına kadar indiğinde, koyunları otlamaya sürerlerdi. Yağmur yağıp, hafif rüzgârın çıktığı ve koyunların da sakin olduğu zamanlar, onlardan daha mutlu kimse bulunamazdı. Karanlığın çökmek üzere olduğu, yani balıkların su yüzeyinde oynaştığı saatlerde, kıyı boyunca ağ atıp alabalık ve yılan balığı tutmaya çalışırdı. Söylentiye göre, bu yılan balığının çıkardığı garip viyaklamalarda, geçici sağırlığa sebep olan gizli bir güç vardı. Eğer yakalarlarsa, balık ölene kadar sessiz ve kaşları çatık kalırlardı. Çünkü herşeyi duyardı balıklar. Sonra daha kuvvetli olan çocuklar, zayıfların elinden avlarını alır, karşı çıkanı döverlerdi.

Anılarına dalıp gitmişti Paul. Irmağın öteki kıyısında, kavak ormanında olanları anımsayınca, bir kahkaha koyverdi. Henüz ilkokul dördüncü sınıf

öğrencisiydi. Bir bahar günü, arkadaşlarıyla birlikte karga yuvalarından yumurta çalmaya gitmişlerdi. Kavaklardan birine tırmanırken dikkatsiz davranmış, ince bir dala basmış, dal kırılınca da yuvarlanmıştı. Düşüşün şiddetiyle bayılmış, dizi patlamış kulağı yarılmıştı. Korkunç bir ağrı vardı göğsünde. Öleceğini falan sanarak, birkaç saat hiç kıpırdamadan öylece yatmıştı. Neyse ki akşam çökmeden, güçlükle de olsa kalkmayı başarabilmiş, korku içindeki arkadaşlarını, kimseye bir şey dememeleri konusunda uyarıp, neredeyse sürüklenircesine eve gitmişti. Akşam yemeği yemeden, kimseye sezdirmeden yatağına girdiğini, tam uyumak üzereyken de babasının gelip yorganı açtığını ve gündelik dayağını attığını anımsıyordu. İnadına hiç ağlamamıştı. Babası bu duruma daha da öfkelenince, iyi bir sopa yemişti.

Bunları anımsarken, Paul'un eli sol kulağına gitti. Kavak ağacının hatırası olan iz, hâlâ oradaydı. Yara izini avucunun içiyle ısıtmaya çalıştı. Bir yandan gülümsüyor, bir yandan da parmağının ucuyla yara izini usul usul okşuyordu. Sanki çocukluğuydu okşadığı...

«Tabiî,» dedi kendi kendine. «Savaş sırasında, geçmişte olan her şey güzel gelir insana...»

Üzerine bastığı buzun altında ırmak çağıldıyordu. Buzu kırıp yüzünü yıkamak, soğuk suyu kana kana içmek geldi içinden. Oysa susamış falan değildi. Duyduğu bu istek, son derece çocuksu geldi Paul'a. Kim bilir, yalnızca çocukluk anılarıyla yetinmesi, henüz fazla yaşlanmadığını gösteriyordu belki de! Yine de çok genç sayılmazdı! Savaş sırasında insanlar çabuk yaşlanırlar. Bunun nedeni, ölümün çevremizdeki sürekli varlığıdır hiç kuşkusuz.. Göz açıp kapayıncaya kadar yitmişti gençliği! Bütün amaçladıklarını yerine getirebilmesi için, en azından beş ömür boyu yaşaması gerekirdi herhal-

de! Daha başlangıçta ölmek çok acıydı. Yeterince yaşamamıştı henüz. Doyasıya yaşamamıştı! Oysa yaşamının başlangıcında, olağan dışı sayılabilecek hiç bir özellik yoktu...

İşte daha dün gibi anımsıyordu. Irmağın öteki kıyısında, tarlaların ve keçi yollarının arasında, belki onbeş, belki yirmi yıl önce bir çocuk inekleri güder, ineklerin otlamasını beklerken, çakısıyla kabaklar üzerine oymalar yapardı. Dünyası Kruşevak'tan öteye uzanmazdı. Oraya da ancak bir kaç kez, babasıyla pazara gitmişti. Daha fazlasını bilmezdi. Ufuk bile onun için fazla uzakta sayılmazdı. Köylü çocuğu, okul müdürünün oğlunun ayağındakiler gibi, bir çift sarı kundura sahibi olmaya özenirdi. Ona öyle geliyordu ki, birinci sınıfın sonunda kendisine başarı ve terbiye ödülü olarak verilen şiir kitabından bir şiiri, tam on kez üst üste, ezberden ve hiç yanlışsız okursa, bir çift sarı kundura, çıplak ayaklarını ansızın donatıverecekti. Ve bu küçük çocuk, upuzun bir şiiri onuncu kez okuduğunda, yollar ve tarlalar boyunca delicesine, sanki kunduralar ayağındaymış gibi, ama yalınayak koşmaya başlardı. Eline bir kayın dalı geçirir, önüne gelen sırığa, sanki canlıymışcasına indirirdi. Kollarını iki yana açıp koşuşunu gören, bu küçüğün, çevresindeki her şeyi, dağları, ırmağı, köyleri ve gözün görebildiği her şeyi yerle bir edeceğini sanırdı.

Vidovdan'dan (1) sonra, aldığı ödülü, inek güderken bile, kolunun altında taşırdı. Herkesin görmesini isterdi çünkü. Yazları, bütün bağların, ansızın yağacak bir doluyla yıkıma uğrayacağını sanırdı. Her akşam evde, yağmurun yağıp mısırı ve bahçeyi sulaması, annesinin her gece soba başında, inleyip oflayıp, bakır tencerelerin ağırlığından yakın-

(1) Kosova savaşını anma günü. Bu günlerde, Sırp okullarında öğrencilerin ödülleri dağıtılırdı.

maması yolundaki isteklerini bildirirdi. Babasının ve dedesinin yüksek sesli yakınmaları da, kendisini bu yönde teşvik ederdi. Slava'dan (1) sonra derhal arkadaşlarına koşar, polis Andrev'in kendilerinde öğle yemeği yediğini, yemekten sonra tabağının yanına iki dinar bıraktığını anlatırdı böbürlenerek. Çocuklara Andrev'in getirdiği şekerlerin parlak yıldızlarını gösterirdi. Okulda düşman olarak yalnız Türkleri belletmişlerdi ona. Uzun boylu, ince yapılı, pala bıyıklı, eğri kılıçlı kimseler olarak düşlediği bu adamların, sonsuza değin halkının baş düşmanı olacaklarından emindi. Almanlarıysa aklına bile getirmiyordu o zamanlar. Şiir kitaplarında Almanlar hakkında hiç bir şey yoktu çünkü... Çevrede herkesi dehşete düşüren hayaletlerden, gecenin ölülerinden söz edilirdi. Sözümona cinler, geceleri Morava kıyılarında, başlarına duvaklar takıp, söğüt ağaçlarının üzerlerinde tulum çalarlarmış! Ama küçük köylü çocuğu böyle şeylerden zerrece korkmazdı.

İlkokulu bitirdiğinde, okul müdürünün ısrarları sonucunda, babası onu ortaokula kaydettirdi. Artık başında bir kepi vardı. Kepinin üzerine sarı iplikle numarası işlenmişti. Sırf bu bile, ilk başta sonsuz bir mutluluğa boğdu köylü çocuğunu. Ama sonraları, başkalarınınkiyle, kendi giysileri arasındaki eşitsizlik onu utangaçlığa yöneltti. Bir sürü güzel kundura arasında sırıtan çarıkları, iki kez de onarılmıştı üstelik! Ya her mevsim giymek zorunda olduğu ev dokuması pantolon? Bir de babasının her Cumartesi gelişi vardı. Keçi derisi torbasına erzak doldurup, pansiyoncu kadına getirirdi. Her seferinde, oğluna hoşça kal derken, «Bak oğlum, doğru dürüst oku! Bütün ev senin için sıkıntı çe-

(1) Geleneksel Sırp aile festivali. Ailenin ismini ilk kazandığı günün anılması amacıyla düzenlenir.

kiyor. Peynir yemekten midem rendelenmiş gibi sanki, tuzlu suyu yok mu o peynirin... Bu gördüğün torbaları taşımaktan da, çingene eşeği gibi beli bükük dolaşıyorum,» diye eklemeyi de unutmazdı.

Küçük köylü çocuğu okuyup öğrendikçe, o eski daracık dünyası, Kruşevak'tan çok ötelere uzanıverdi bir anda. Dünyası, Morava vadisi gibi dağlar ve setler arasına sıkışıp kalamazdı artık. Beş kıtanın ve bütün devletlerin başkentlerinin isimlerini öğrenmekten başka, çok önemli bir şeyi daha biliyordu şimdi: İnsanlar ikiye ayrılıyorlardı; çalışanlar ve kendileri için başkalarını çalıştıranlar... O utangaç okul çocuğu havasını üzerinden silkip atması için, bunu bilmesi yetti. Artık o, önemli ve yasaklanmış konulardan söz eden, öfkeli bir delikanlıydı. Sonraları, Teknik Üniversiteden taşıp, Belgrad sokaklarına dökülen, giderek bütün ülkeye yayılarak, köylere can ve yepyeni umutlar götüren gençlik seline katıldı. Paul'un anıları, yorgun bir kuşun ağaç dalına tünemesi gibi, yüksek öğrenim günlerinde dolandı.

Sonra, yeni çiçek açmış kiraz ağaçlarının, amblemleri gamalı haç olan, zeytin yeşili tanklar tarafından zorla sıraya sokulduğu o bahar günleri geldi. Onu izleyen Haziran ayındaysa, hava bambaşkaydı. Onca asık suratlı insanın dudaklarına bir mutluluk gülümsemesi yayılırken, göz yaşlarının ve hıçkırıkların yerini de devrim türküleri alıyordu artık. Dağlarda gencecik umutlar isyan ateşlerini yakarlarken, Paul da orada, ötekilerle birlikteydi.

Devrimi hep sıkılmış yumruklar ve silahlardan oluşan bir orman gibi düşlemişti. Ellerinde silahlar ve Lenin'in resimleri olan insan selleri, «Yaşasın Sosyalist Devrim!» «Kahrolsun Burjuvalar!» diye haykırarak, caddelerden akıp geçecekler, bari-

katlara yükleneceklerdi. Evet, kızıl bayraklarla barikatlara yüklenecekler, fabrikaları, bankaları, postaneleri, hükümet binalarını ele geçireceklerdi. İşçilerin ve köylülerin oluşturduğu Kızıl Ordu, proletarya diktatörlüğünü kuracak ve güvence altına alacaktı. İşte devrim buydu! Gerçekleşmesi için uzun yıllar gerekebilirdi. Ama o gün geldiğinde de, devrim fazla gecikmeyecekti! Devrim anında ölüm de, zafer de pek yakındı insana. Gelecek günler için ölme gücünü kendisinde buluyordu!

Peki ne olmuştu o an gelip çattığında? Devrim yüz kişilik bir birliğin, birkaç yüz mermisiyle, tek başına dövüştüğü üzun süreli bir savaşa dönüşmüştü. Komutanlar arasında anlaşmazlıklar, yenilgiler, gerilemeler, alınması güç kararlar ve sorumluluklar söz konusuydu... Ama Paul'un mücadeleye daha da büyük bir özenle sarılmasını sağlayan şey, bu sorumluluklar değil miydi? Devrim uğruna verilen mücadele güçleştikçe, ödenen bedel arttıkça, devrim giderek daha da belirginleşiyor ve daha da yüceliyordu. Ama onca kişi arasından, devrimin en çok kendisine ihtiyaç duyacağını, Paul daha önce aklına bile getiremezdi...

Birlik Jastrebak'tan hareket ettiğinde, Vuk'un, komutan yardımcısına verilen cezayı infaz etmek için sıktığı kurşunun sesi hâlâ kulaklardaydı. Her iki müfreze de değişik yönlerden kendi yoluna koyulmuş ve uzun süre kimse bu konudan söz açmamıştı. Yürüyüş sırasında Paul, bu kez her zaman olduğu gibi devamlı artçı kalmamış, adamlardan uzaklaşmamaya dikkat etmişti. Kâh birliğin başında görünüyor, kâh kolun gerisine geçiyor, ikide bir teğmenleri toplayıp komutlar veriyordu. Böyle davranmasının nedeni, düşünceler arasında boğulduğunu belli etmemek ve herkesin suskunluğuna yol açan Gvozden konusundan sakınmak istemesiydi. Oysa kafası dopdoluydu. Düşüncelerinin konusuysa, ortadaki suskunluğa bir cevap taşıyordu.

«...Demek mücadelenin, yalnızca karşımızdaki düşmanla olacağını sanmıştın ha? Ama hayır: Az önce olanlar gösteriyor ki, Gvozden gibileri de büyük ölçüde zararlar verebilirler. Çünkü bizim mücadelemiz başka savaşlara benzemez; bu bir devrimdir. Devrimin kendi yasaları vardır. Savaş, bireysel çıkar söz konusu edilmeden sonuna kadar sürdürülmelidir. Devrimin yenilgiye uğramasında, mücadeleyi sonuna kadar sürdürmek gerekirken, duraksama ve kararsızlıktan daha etkili bir neden var mıdır?... Kurbanlar mı? İşte bu kadar çok ülkede devrimin gecikmesinin nedeni! Eğer insanlar mücadelenin bedelini düşünecek olurlarsa, bir sosyal sistem nasıl değişir, tarihin akışı nasıl hızlanır? Yoksulluk denen şeyin ömrünü uzatan, bu kurban verme korkusudur!... Hamlet'çilik mi oynuyorum yoksa? Ama neden? Evet, bir yoldaşımı vurdurdum. Savaş divanının işi değildi bu, ben vurdurdum basbayağı!... Yoksulluğun ömrünü uzatan nedir? İnsanı ölümden sonra başka bir dünyanın beklediği şartlanması mı? Hayır! Ne ölçüde kurban verilebileceği konusundaki duraksamalar uzatıyor yoksulluğun ömrünü...»

Paul, Gvozden sorununu daha kopuk ve genel hatlarıyla ele alıp düşünmek istediği halde, Gvozden'i kişisel olarak düşünmekten kendini alamıyordu. Gvozden'in hüküm okunduktan sonraki tavırlarını, umutsuz ve çöküntü içindeki bir adamın yürekliliği olarak yorumluyordu. Hüküm okunduğunda, Gvozden her ne kadar görüşlerinin doğruluğundan emindiyse de, yine de birliğe karşı kendini suçlu hissetmiş olmalıydı. Suçluluğuna rağmen, cezayı kabullenecek kadar onurlu bir adam olduğunu kanıtlamak istemişti. Eğer kendini suçlu hissetmese, herhalde başka türlü davranırdı. Bağırır çağırır, birliği dağıtmak için elinden geleni yapardı. Bu yolla ölümünün bedelini de ödetmiş olurdu. Hayır, bü-

yüklük bu değildi. Gvozden, doruğuna varmış bir umutsuzluğun somutlaştığı biçimdi. Birliğin içinde çın çın öten bir bunalımdı.

Yürüyüşü başarıyla sürdürmek, Morava'yı geçmek yalnız birliği kurtarmakla kalmayacaktı. Aynı zamanda Gvozden'e verilen ağır cezanın haklılığı da kanıtlanmış olacaktı. Düşündükçe bu sonuca varıyordu Paul.

Bunca soru ve kaygı, Paul'un kendi içinde sürdürdüğü hesaplaşmanın yoğunluğunu gösteriyordu. Gocuğunun içine iyice büzülüp, karın üzerinde ağır adımlarla yürüdü.

Yaşam çok zalimdi. Her şeyi acımasızca tersine döndürmüştü.

İçinde bülbüllerin oynaştığı bu çalılık ve ağaçlıkların içinde, ayın böylesine parıldadığı bir gecede, Çetnik ve Alman namlularının dolaşabileceğini ne küçük köylü çocuk, ne de öğrenci çocuk daha önceden düşleyemezlerdi bile. Irmağın öte kıyısındaki ulu ağacı anımsadı. Koyunları otlatırken, ağacın açmış çiçeklerini hiç üşenmeksizin sayardı küçük köylü çocuğu. Gel gör ki belki o ağaç bile bir tuzaktı şimdi. Orada da düşman pusuları olabilirdi... Köylere uzanan toprak yollar üzerinde yağmurdan sonra, kanca şeklindeki baş parmağından ötürü, kendi ayak izini kolayca seçerdi. Ama o yollar da tehlikeliydiler artık. Son hızla yürüyüp geçmeleri gerekecekti. Aşk şiirlerinin en büyük esin kaynağı olan ay bile bir düşmandı onlar için.

«Gerçekten öyle! Her şey bambaşka artık. Düşlediklerimden çok başka...» Kendi kendine öfkelendi Paul. «Yeni mi anlıyorum sanki bunu?» diye düşündü.

— 21 —

Jastrebak'tan inerek, bu bölgeye geldiklerinden beri, ikinci ve asıl gelişme şöyle başladı:

Paul'un arkasından, Vuk, «Paul şuraya bak! Setin üzerinde bir kadın yatıyor, öldürülmüş!» diye bağırdı.

Paul o yöne seğirtirken, çocukluk ve gençlik anıları da kanatlanıp uçuştular. Uzaklardan bir silah sesi duyuldu.

Vuk titrek bir sesle, «Gel bak,» dedi.

Kurbana yaklaşan Paul, dehşetten dondu kaldı.

Karın içinde, üzerinde yazlık bir bluzla, eteklik olan, iri yapılı, genç bir köylü kadın yatıyordu. Başı, neredeyse kopartılacakmışcasına tersine döndürülmüştü. Sol kolu, boğazındaki derin yarığın üzerindeydi. Şimdi pıhtılaşmış olan kan, çevredeki kar örtüsünü kızıla boyamıştı.

«Ne suçu vardı ki...» diye mırıldandı Paul, uzun bir sessizlikten sonra.

Vuk inlercesine, «Suçu güzel ve namuslu olması... Görmüyor musun? Köpekleri bir elime geçirirsem, köklerini kazıyacağım,» dedi.

Oradan ayrıldıklarında, Paul geçici olarak unuttuğu kaygı ve kuşkulara yeniden kapıldı. John gelmemişti. Oysa çoktan orada olmalıydı. Ne gelmiş olabilirdi başına? Tutuklanmış olamazdı. Yeterince tecrübeli ve tedbirliydi. Vuk, John'un neden gelmemiş olabileceği konusunda öfkeli yorumlarda bulundu. Paul saatine baktı; hemen hemen gece yarısıydı. John gelmezse ne yapacaklardı? Yürüyüşün yönünü mü değiştireceklerdi? Hayır, bunu hiç bir koşul altında yapamazlardı. Yakındaki köyde yeniden ge-

celemek de çok tehlikeliydi. Hem düz arazi üzerindeydi, hem de anayola ve demiryoluna yakındı. Almanlar, müfrezenin ne yapacağını sezmiş olmalıydılar. Morava'daki bütün sandal ve salları batırmış olmaları, başka türlü açıklanamazdı.

Sabahın ikisine kadar boşuboşuna beklediler. Umutlarını yitirince, Paul köye dönüp gecelemeye, ertesi gece de aynı yere yine dönmeye karar verdi. Don çok sertti. Partizanların buz kesmiş ayaklarıyla attıkları adımların sesleri, kavak ormanında yankılandı.

Çitlerin arkasına gizlenip yürüyerek, yolları ve bir tarlayı geçtiler. Köyün hemen girişindeki iki eve, kendi usûllerince yerleştiler. Köylüler, biraz sevecenlik, biraz da korkuyla karşıladılar partizanları. Samanlığa, yalnızca tabancalı bir nöbetçi dikildi. Ev sahibi, gün boyunca avludan dışarı hiç kimsenin çıkmaması konusunda uyarıldı. Bir güvenlik tedbiriydi bu. Üşümüş ve yorgun olan partizanlar, yere uzanıp, hemen uykuya daldılar.

Paul da uyumak üzere yattı, ama onca yorgunluğuna rağmen uykusu bölük pörçüktü. Buna yattığı zeminin rahatsızlığı da eklenince, dayanamayıp kalktı. Ev sahibiyle konuşmaya başladı. Köylü, Çetnik katliamlarından yakınıyordu. Anlattığına göre Çetnikler, özellikle son aylarda büsbütün çıldırmış gibiydiler. Eskisi gibi, yalnızca partizan yanlılarını öldürmekle yetinmiyorlardı. Aralarında anlaşmazlık olan komşularını, isteklerine boyun eğmeyen kadınları, erzak almak için kasabadan köye gelen yolcuları, sırf bir saat, bir dolmakalem, bir çift postal, ya da bir ceket uğruna öldürüveriyorlardı. İçki ve kumar masalarında birbirlerini bile vurdukları oluyordu. Köylü, bütün bunları acele etmeksizin, uzun uzun anlattı. Kurbanları, isimleriyle birlikte, tek tek saydı. Paul, bazılarının yabancısı değildi. Bunca ölüm ve cinayet karşısında dehşete ka-

pılmaktan kendisini alamamıştı. Oysa köylü, tipik bir köylü özelliği olan, aldırışsız tavırlar içindeydi. Paul, kendi ailesinin başına da bir şey gelip gelmediğini sormamak için kendini güç tuttu. Kimliği, nereli olduğu bilinmemeliydi.

Gün, hiç bitmeyecekmiş gibiydi.

Sabahın erken saatlerinde, köye iki kamyon dolusu Alman askerinin geldiği bildirildi. Gelişlerinin nedeni hakkında hiç kimse yorum yapamıyordu. Köylüler korktular, aralarında tartışmaya başladılar. Vuk, partizanları uyandırarak. hazır olmalarını söyledi. Makineli tüfekçiler silahlarını özenle temizleyip, yağladılar. Herkes temkinli ve suskundu. Paul, ev sahibinden, Almanların niye geldiklerini öğrenerek, çabucak dönmesini istedi.

Duyulan motor homurtularından yeni kamyonların geldiği anlaşılıyordu. Kuşatılacaklarından korkan Vuk, köyü hemen terketmelerini önerdi. Partizanları evler, kapalı yerler ve beton duvarlardan daha çok ürkütecek başka bir şey olamazdı. Vuk'un hiç değilse bir tarlada çarpışmayı istemesinin nedeni buydu. Paul karşı çıktı. Partizanların çoğunluğuysa Vuk'un görüşündeydiler. Evlerin içinde sıkışıp kalmaktansa, bir tarlanın daha güvenilir olacağını düşünüyorlardı.

Paul, «O zaman büsbütün açıkta kalacağız!» diyerek kestirip attı. Sorumluluğunu kavradığı anlarda son derece soğukkanlı ve bilinçli olabiliyordu. Evleri terketmekte diretenlerle, şakalaşmakla yetindi.

Pencereden dışarıyı gözleyenlerden biri, «Dikkat, geliyorlar!» diye bağırdı.

Partizanlar oraya buraya koşuşarak, silahlarını kavrayıp, hazırlandılar.

«Yavaş olun! Bir dakika! Kimse emir almadan dışarı çıkmayacak!» diyen Paul, pencereye seğirtip, dışarı baktı.

Birkaç Alman, evin avlusuna doğru sakince ilerliyorlardı. Rahat tavırları, içeride partizanların olduğunu bilmediklerini gösteriyordu. Paul'u tek kaygılandıran, nöbetçinin heyecanlanıp ateş edebileceğiydi. Almanlar kapıyı açık bırakarak, kibirli bir edayla avluya girdiler. Yanlarında, giysilerinden şehirli olduğu anlaşılan bir adam vardı. Ufak tefek adam, Almanların çevresinde bir köpek gibi koşuşturup duruyor, bir şeyler anlatıyordu.

Paul, bu adamın çevirmenlik yaptığı sonucuna vardı. Bütün planlarının yok yere suya düşeceği, bütün müfrezenin boşuboşuna katledileceği düşüncesi içini öfkeyle doldurdu.

«Yeter ki nöbetçi ateş açmasın! Ama eve girerlerse, o zaman zorunluyuz ateş açmağa,» diye mırıldandı. Sonra yanındaki Vuk'a dönerek, «Sen ne dersin?» diye sordu.

Vuk yalnızca dudaklarını ısırmakla yetindi ve hiç bir şey demedi. Partizanlar kaygıyla birbirlerine bakıyorlardı. Ev sahibi köylünün ailesi, odanın bir köşesine büzülmüş çenleri kenetlenmiş durumda, korkuyla partizanlara bakıyor, dövüşün başlamasını bekliyorlardı.

Paul onlara doğru atıldı. Dili tutulmuş gibi duran bir kadını ve onbeş yaşlarında görünen iki oğlanı öne iterek, «Hemen dışarı çıkın! Ne istediklerini öğrenin!» diye haykırdı.

Almanlar yaklaşıyorlardı.

«Ben çıkayım mı?» dedi Vuk.

«Hayır, hayır! Aradıkları biz değiliz! Bir şeyler almaya geldiler herhalde!»

Partizanlardan biri, «Ev sahibi nerede peki? Kaçmış olmalı,» diye mırıldandı.

Kadın ve çocukların kafaları bir şey diyemeyecek kadar allak bullaktı. Konuşacaklarmışçasına birbirlerine baktılar. Almanlar avluda durdular.

Çevirmen dışarıdan bağırdı: «Sağır mısınız!

Ev sahibi nerede?» Küçük, kuşu andıran bir yüzü vardı. Başına deri bir kep takmıştı. Paltosunun altından sarı çizmeleri görünüyordu.

O sırada soluk soluğa avluya dalan köylü, «Buradayım efendim! Kasabaya inmiştim! Bana geleceğinizi bilemezdim!» diye haykırdı «Ne istiyorsanız buyurun, emrinizdeyim!»

«Birkaç domuz istiyoruz! Ama besili olsunlar,» diye cevap verdi çevirmen.

«Besili mi? Tabiî, olmaz olur mu! Gelin benle göstereyim. Hey, karıcığım konuklarımıza içecek bir şeyler getir! Şarap mı istersiniz, rakı mı? Dinlendirilmiş prepeçenika (1), enfes şeydir!»

«Ne? Kuvvetli Schnapps (2) ha?» diye bütün Almanlar bir ağızdan bağırdılar.

«Haydi Duşanka, acele et! Gelin ben de size domuzları göstereyim.» Almanlar köylüyü domuz ağılına doğru izlediler.

Köylünün karısı içeri girerken, «Aman tanrım! Bir kışlık yiyeceğimiz gitti,» diye yakındı. İçki ve bardakların durduğu yere yöneldi.

«Tutmuş bir de et için yakınıyorsun. Oysa az önce sırf ateş açmayalım diye, bütün evi feda etmeye hazırdın,» dedi Sima.

«Kendisine dokunan her şeyden yakınır insanlar. Başka domuzumuz olmadığından durumumuz çok kötü,» diye cevapladı kadın ve dışarı çıktı.

Gergin ve belirsiz havaya rağmen, bütün partizanlar güldüler. Yalnız Georgi gülmedi. Gvozden'in vuruluşundan beri tek kelime konuşmamıştı.

Sima şaşkın şaşkın, «Eh, duydunuz ya, ancak bir köylü söyleyebilirdi böylesi bir şeyi,» dedi.

Vuk kızgınca, «Aman canım bırak artık, uğraşma,» diye karşılık verdi.

---

(1) İki kez damıtılmış, çok sert bir rakı.

(2) Almanların rakı için kullandıkları deyim.

Almanlar ağıldan dönüyorlardı. Köylü onları avlu kapısına yönelttiği sırada, karısı rakıyla birlikte geldi. Rakıyı aldı, Almanlara sundu, domuzları derhal kamyona yükleteceğine söz verdi.

Karısına dönerek, «Koş bu rakıdan, dolu bir şişe al getir. Beyler yolda içerler. Birkaç da elma getir. Camın önündekiler daha güzel, onlardan olsun,» dedi. Artık rahatlamış, kaygı ve korkuları kalmamıştı.

Almanların gidişinden hemen sonra, komşulardan biri geldi. Partizanlar geleni, ayrılışa kadar alıkoymak zorunda kaldılar. Avlunun önündeki yoldan bütün gün Alman kamyonları geçti. Havanın kararmasını beklediler. Akşam üstü Paul ve Vuk, yürüyüş hakkında konuşmak üzere bir odaya çekildiler. Oysa tam o sırada ilerideki hareketlerini tehlikeye düşürecek yeni bir sorun doğmaktaydı...

Önceki gece, Morava'ya hareket etmeden hemen önce, partizan Aka, karın ağrılarından yakınmaya başlamıştı. İlk olarak arkasında yürüyen Boyana'ya söylemiş, sonra da çavuşu Nikola'ya yakınmıştı. Giderek durumunun ne kadar acınası olduğunu bütün müfrezeye yaymıştı. Eğilip kalkıyor, ofluyor, sürekli duruyordu. Morava kıyısındaki kavak ormanına vardıklarında, Aka ötekilerden ayrılarak, kıvranıp, inlemeye başladı. Partizanlar ne olduğunu sorduklarında, apandisit olduğunu söyledi ve yeniden hareket edilinceye kadar iki büklüm kaldı. Yolda öncekinden daha sık durmaya başlamıştı bu kez. Yola çıkıldığında ikinci grupta olduğu halde, bir süre sonra, son grup olan dördüncü gruba düşmüştü. Kendi kendine söylenerek yürümeye çalışıyordu. Giderek daha da geri kalıyor, Komiserin dikkatini çekip, «Ne oluyor?» diye sordurmak için sürekli inliyordu. Ama Paul farkında değilmiş gibi davranıyordu. O, Aka'nın da gerisinde, üzüntüleriyle başbaşaydı. Üstelik de Aka'yı iyi

bir asker olarak nitelemezdi. Arada bir hızlanmasını söylemekle yetiniyordu. Köye girip, eve yerleştiklerinde, Aka derhal sobanın yanına uzanmış ve bütün gün kıvranıp inlemişti. Partizanlar zaten ikircikli durumdaydılar. O andaki konumları yeterince berbattı. Bu yüzden kimse Aka'yla ilgilenmedi. Yalnız Boyana bakıyordu Aka'ya. Bir havluyu sürekli ısıtıp karnına koyuyordu. Bir de köylünün karısı acımıştı ona. Hatta birkaç kez, ağzı kırık bir fincanda sıcak süt getirdi. Ancak akşam üstü, Nikola'nın isteği üzerine, tıp öğrencisi partizan Sveta, Aka'yı muayene etti.

Elini Aka'nın karnına bastırarak, «Acıyor mu?» diye sordu.

«Evet!»

«Burası mı?»

«Evet, orası.»

«Ya burası?»

«Evet.»

«Doğrusu anlayamadım ne olduğunu! Eğer savaşta olmasaydık, bir hava kuvvetleri çavuşu olarak, sana Vrniaçka Banya'ya ya da Karlovi Vari'ye (1) gitmeni önerirdim. Ama şimdiki durumda, ancak dişini sıkmanı öğütleyebilirim. Geçer. Bir süre canın yanar, sonra geçer. Her şey böyle değil mi?»

Sıhhî muayene de böylece son buldu.

Bir hava kararsa, o zaman avludan avluya rahatça geçebilirlerdi. Aka iki büklüm bir halde, Paul'la Vuk'un konuştukları odaya girdi.

«Komiser yoldaş, apandisitim tuttu. Dün geceden beri canıma okunuyor!»

«Sveta ne dedi peki?»

«Hiç, ne diyecek. Benimkisi içsel bir rahatsız-

(1) Her türlü mide bozukluğunu gidermeleriyle tanınan, ünlü kaplıcalar.

lık. Onunsa bütün yapabildiği, yara sarıp, aspirin vermektir.»

«Ee, ne yapacağız o zaman?»

«Doğrusu şu durumumla, yürümeye falan dermanım yok.» Bir süre susup, yüzünü ekşitti. «Müfrezeye ayak bağı olurum. Bu durumda beni de birlikte sürüklemeniz anlamsız. Önümüzdeki köyde akrabalarım var, siz geri dönene kadar yanlarında saklanabilirim... En iyisi bu olur herhalde.»

Köylünün karısı, elinde pencereyi örtmek üzere bir çarşafla geldi. Vuk dikkatle Aka'yı süzdü. Paul bıyığını çekiştirerek odanın içinde dolanıyor sigarasından nefesler çekiyordu.

«Evet, panik bu, başka şey değil. Yeni bir bölgeye geçmenin yarattığı korku... Anlaşılan işimiz var daha. Oysa her şeyin çözümlendiğini sanıyordum. Aka'yı başkaları da izleyecek, eminim... Giderek güçleşiyor,» diye düşündü. Ne tavır alsaydı acaba?

Kadın dışarı çıktığında Vuk; «Gerçekten gelemez misin bizimle?» diye sordu.

Vuk'u iyi bir önder olarak nitelemezdi Aka. Hiç bakmadan, «Eğer gelebilsem, müfrezeden ayrılıp, evlerin içinde kendimi tehlikeye atar mıyım sanıyorsun?» diye konuştu.

«Bana bak Aka. Bana öyle geliyor ki, sende gerçekten içsel bir rahatsızlık var,» diye söze girdi Paul. Elini bir iskemleye dayamış, iskemleyi ileri geri sallıyordu. Gözlerini, camın yanında bir tabureye oturmuş olan Aka'ya dikmişti. «Senin rahatsızlığının ismine panik derler! Şu an içinde bulunduğumuz gibi durumlarda ortaya çıkar. Tam saldırıya uğradığımız sıralarda, tam Morava'yı geçip, Çetnik'lerle boğaz boğaza gelmek üzereyken görülür.»

«Komiser yoldaş, böyle bir şey söylemeye hakkınız yok! Eğer öyle biri olsam, daha baştan partizanlara katılmazdım!»

«Bir dakika, daha sözüm bitmedi. Bak yineliyorum; senin hastalığın panik! Anlamıyor musun? Biz siyasi komiserler bu hastalığı, tıp bilimi konusunda her ne kadar fazla şey bilmesek de, kişiliğin tüberkülozu olarak yorumlarız! Anlaşıldı mı? Patatesten fışkıran kurtlar gibi, senin bünyenden de korku fışkırıyor...» Paul iskemleyi bırakıp, ellerini arkasında kavuşturdu. Aka'nın karşı çıkışlarına hiç aldırmadan devam etti: «Ve tüberkülozun bütün türleri gibi, zamanla bütün organlara yayılır. Askerlikte, hastalık kalbe ulaştığında, biz o adama korkak deriz! Bir dakika, sözüm bittiğinde konuşursun!... Hastalık ilerler; beyine ulaşır! Beyine ulaştığındaysa, artık bütün organizma hastalıklı demektir. Bu durumun bizim sözlüğümüzdeki adıysa ihanettir! İşte senin hastalığın bu!»

«Özür dilerim, ama bu türlü konuşmanı daha fazla dinleyemeyeceğim! Ben tavrımın ne olduğunu çarpışma anlarında gösterdim,» diye bağırdı Aka.

«Çeneni kapa da, başka söyleyeceklerim var, dinle.» Aka'nın sözünü keserken, alçak sesle, ama çok kesin bir dille konuşmuştu Paul. «Müfrezeye ayak bağı olacağın konusunda seninle hemfikirim.»

Vuk kendi kendine, «Zaten aptallık bizde ki, tuttuk eski bir subayı birliğe kabul ettik,» dedi.

Paul, Vuk'a sertçe bakıp devam etti:

«Evet ayak bağısın. Hatta daha da kötüsü, hastalığın bulaşıcı. Hastalığın ilk olarak sende baş göstermesi büyük şans doğrusu! Sana diyeceklerim bu kadar. Şimdi silahlarını ve cephaneni teslim et, ondan sonra da nereye istersen bas git! Ama aklında olsun; müfrezeyi ele verecek olursan, seni bir gün bulurum elbet. Anlıyorsun değil mi?»

«Silahlarımı vermeyeceğim! Ben bir partizanım ve partizan kalacağım! Bu yaptığına pişman olacaksın bir gün.» dedi Aka ayağa kalkarak.

Vuk tabancasına sarıldı; «Hâlâ ihanet ha? Ben

Paul gibi filozof değilim. Geberteceğim seni!» diye haykırdı. Paul, Vuk'u kolundan yakaladı.

«Ne oluyorsun? Sakin ol bakalım!»

Vuk, «Çıkar silahını, cephaneni de ver. Haydi çıkarsana, ne bekliyorsun?» diye dişlerini sıkarak homurdandı.

Aka silahını ve cephane çantasını çıkarttı. Dışarı çıkarken, Paul dönüp bakmadı bile; odanın içinde sessizce dolanıyordu.

Vuk ikircilikli bir sesle, «Ne yaptığının farkında mısın Paul?» diye sordu.

«Elbette farkındayım. Ne olacak?»

«Bizi ele verecektir. Müfrezeyi tehlikeye atıyorsun!»

«Yapabileceğim başka şey yoktu. Mücadelemizin bu aşamasına ödlekleri vurmakla başlamamızı önermiyorsun ya? Bu gece adamlara, korkağın birini müfrezeden ihraç ettiğimizi bildiririz.»

«Aynı fikirde değilim! İçinde bulunduğumuz şu durumda korkaklar ve duraksayanlar kurşuna dizilmelidir!»

«Bir korkağı müfrezeden ihraç etmek, adamların morali açısından daha olumludur.» Gvozden'den sonra ikinci bir olayın çok kötü etkisi olacağını düşünüyordu Paul.

O sırada içeri Nikola girdi. Jastrebak köylülerinden Slatinak'ın, ayak donmasından yakındığını, devam edemeyeceğini söylediğini bildirdi.

Paul ve Vuk aynı anda birbirlerine baktılar. Nikola, Slatinak'ın durumunun pek açık olmadığını, Jastrebak'tan ayrılındığından beri moralinin çok bozuk olduğunu da sözlerine ekledi.

«Evet değişik bir hastalık bu,» dedi Paul. «Bütün köylüler aynı hastalıktan muzdarip zaten... 'Eğer öleceksem, bari kendi kapımda öleyim' hastalığı...»

Vuk, Nikola'ya, Aka'nın az önceki durumunu açıkladı.

«Evet, Yevta haklıymış. Çürük elmalar fırtınayı beklemiyorlar, ilk esen rüzgârda kopup, düşüyorlar. Slatinak da onlardan. Silahını al, bırak gitsin. Başka korkak var mı?»

Komiserin tavrından şaşkınlaşan Nikola, Paul ve Vuk'a baktı.

«Hayır yok! Elbette ki yok! Adamlar son derece iyi davranıyorlar.»

«Bak yine söylüyorum: Bu politikana katılmıyorum. Adamlar komutanlarının yıldığını, gitmek isteyen herkesi bıraktığım sanacaklar. Ayağınızı çok sıkı basmalıyız şu anda!» dedi Vuk.

«Ben de Vuk gibi düşünüyorum,» diye ekledi Nikola.

«Ben ikiniz gibi de düşünmüyorum! Ne yaptığımı çok iyi biliyorum. Haklı olduğumu yakında anlayacaksınız.»

Akşam yemeğinden sonra Paul, köylüye, izleyecekleri yönün tam karşısındaki bir yer hakkında sorular sordu. Partizanlar, gidecekleri yerin gizli kalmasını istediklerinde, genellikle bu numarayı yaparlardı. Bu arada alıkoydukları öteki köylüyle de bir süre konuştu. Adam partizanlara duyduğu sempatiyi kanıtlamak için gereğinden fazla dil döküyordu. Hatta savaştan önce, Sovyetler hakkındaki, yasaklanmış bir kitabı okuduğunu, ayaklanmanın ta başından beri komünist yanlısı olduğunu anlattı. Sözünü bitirdiğinde, Paul onu, orada gördüklerini unutması konusunda uyarmakla yetindi.

«Tabiî hiç tasalanmayın,» dedi adam. «Sizi gördüm, ama görmemiş gibi davranacağım. Hiç bir şey görmedim!» Dışarı çıkarken, «Yoldaşlar, size yol için biraz salam hazırlayayım,» diye ekledi.

Paul teşekkür etti, adam dışarı çıktı.

Partizanlar dışarı süzüldüler. Tarlalardan, yoğun bir kol halinde geçerek, Morava'ya yöneldiler. Köy, her geceki olağan yaşamına koyulmuştu. Birisi

kuyudan su çekiyor, donmuş bucurgatın gacırtıları duyuluyordu. Don havayı öylesine sertleştirmişti ki, köpekler bile havlamıyorlardı. Posta katarı, kaz gibi tıslayarak gara girdi. Gökyüzüne yıldız kümeleri serpilmişti.

Önceki gece gizlendikleri kavak ormanına geldiklerinde, Paul kolu durdurarak, bir pusu olup olmadığını kontrol etti. Sonra partizanlara çevresinde toplanmalarını söyledi.

«Yoldaşlar, size mücadeleden ve güçlüklerden yılan bir korkağı, birlikten ihraç ettiğimiz bildirmek zorundayım.»

«Aka mı?» diye sordu biri.

«Evet o!»

«İyi yapmışsınız! Onun gibileri kurşuna dizilmelidir!»

«Vurmadık, çünkü sanıyoruz bir partizan için birlikten ihraç edilmek, vurulmaktan beter bir cezadır!»

Başka birisi, «Evet doğru, saldırıya uğradığımızdan beri, koyunlarla keçiler kendilerini belli ediyorlar!» dedi.

Araya giren bir başkası, «Zaten öyle önümüze gelen herkesi kabul etmemeliyiz. Ellerine bir silah alıp, onu da işe yaramaz hale getiriyorlar,» diye ekledi.

«Hanım evlatları, en güç görevler bizi beklerken, bizi terkedip, ihanet ediyorlar! Erkek değil onlar! Herkes birbirinin gözünün içine baksın; mücadeleye devam etmekte isteksiz kimse var mı? Yoldaşlar, eğer böyleleri varsa, korkaklıklarını açıkça itiraf edip, silahlarını teslim etsinler. Nereye isterlerse gidebilirler!»

«Ayaklarım donmuş bir halde, ama devam ediyorum! Bir hain olmak istemiyorum. Gidebildiğimce giderim. Gidemeyecek hale gelirsem de... Kendime sakladığım bir kurşunum var nasılsa!» Slatinak'tı konuşan.

Partizanlar dönüp ona baktılar.

Paul, «Eğer gidemeyeceksen, şimdiden dön evine. Sonradan gizlice kaçmaktansa bunu şimdi açıkça yapman daha iyi,» dedi.

«Kaçmayacağım ki! Söyledim size; ayakta kalabildiğim sürece devam ediyorum.»

«Pekâlâ, başka var mı?»

«Hayır yok Paul! yoldaş! Biz kur'a neferi değiliz!»

«Bu gece Morava'yı geçeceğimizi biliyorsunuz. Hepiniz çok dikkatli olup, emirlere uymalısınız.» Paul sözlerini tamamladıktan sonra, sete gidip, John'un ıslığını beklemeye koyuldu.

Paul her şeye rağmen, nihayet huzura kavuştuğunu, Birlikteki bütün huzursuzlukların da o gece son bulduğunu hissediyordu.

Ama Slatinak o gece kaçtı.

— 22 —

John'un hapise tıkıldığının ikinci günüydü. Alaca karanlığın henüz çökmeye başladığı sıralarda, mahkûmlar yürüyüş için avluya çıkarılmışlardı. Dar koridorlardan geçip, avluya yönelirken, John kendi kendine, «Hoşça kal kokmuş delik! Beni bir daha canlı göremeyecekler!» diye mırıldandı. Avluya inen merdivenin son basamağında durup, soğuk Ocak havasını derin derin ciğerlerine çekti. Ağır ağır, birkaç kez soludu. Bir yandan da, avluyu çevreleyen yüksek duvarların dikenli tellerine takılı gibi duran, kırmızı bir başörtüsünü andıran bulutu süzüyordu. Tertemiz hava ve kaçma kararının yarattığı heyecan bedenine olağanüstü bir güç veri-

yordu. Dosdoğru koşup, tek elle teli kavrayıp, duvarın üzerinden atlamak geliyordu içinden.

Son basamağı da inip, avluda dolaşmaya başladı. Acaba müfreze Morava'yı geçebilmiş miydi? Şimdi neredeydi? Lânet edeceklerdi kendisine. Paul onu eleştirecek, Vuk ise son derece öfkelenecekti. Aman, öfkelenirse öfkelensindi. Lânet etsinlerdi. Başka ne bekleyebilirdi ki? Nasılsa yatışacaklardı. O da o zaman başından geçenleri, nasıl Çetnik rolü oynayıp herkesi uyuttuğunu anlatırdı onlara. Hatta birkaç ayrıntı da ekleyerek, güzel bir öykü yaratırdı. Ama nasıl enselendiğini de sorarlardı! Eh, ne yapsın, uykusu vardı. Değirmene girerken ayakta uyuyordu. Hem bütün değirmenciler Draza yanlısıydı; gizliden gizliye destekliyorlardı. Nereden bilebilirdi! Çok güzel bir öykü olacaktı!

Çevresinde mahkûmlar güreşiyor, kartopu oynuyorlardı.

Bir an önce kaçmalıydı! Bölge subayı neredeyse haber yollar, Çetnik kuryesi olmadığını bildirirdi. İşte o zaman... Hemen kaçmalıydı! Bölge subayının haberinin her saniye gelebileceği korkusu, John'un bütün benliğini kavradı. Her an bir muhafız gelip, kendisini götürebilirdi!

Avluda hızlı adımlarla yürüdü. Duvarı gözlüyor, nereden tırmanabileceğini inceliyordu. Duvar yüksek ve çıkıntısızdı. Tutunacak bir yeri yoktu. Kapalı kapının önünde Nediç'in adamlarından biri duruyordu. Elinde Belçika yapısı bir silah vardı. John bir an, adama saldırıp, midesini tekmelemeyi, silahını alıp, öldürdükten sonra kaçmayı düşündü. Ama nöbetçi çok iri yapılıydı ve güçlü görünüyordu. Devirmek öyle kolay bir iş değildi. Silahını kapamazsa işi bitikti... John düşüncesinden vazgeçti. Nöbetçinin yanına gidip konuşmaya başladı.

«Ne berbat bir don! Bu gece kedilerle fareler bile birlikte uyurlar artık.»

Nöbetçi, John'a şöyle bir bakıp, başını çevirdi. İleri geri birkaç adım yürüdü. John yeniden yaklaştı.

Nöbetçi sertçe, «Haydi yaylan bakalım,» dedi.

John uzaklaşırken, hiç bir zaman kaçamayacağından korkmaya başlamıştı. Her şeyi mahvetmişti. Sersemce tutumu yüzünden, nöbetçinin kuşkularını da üzerine çekmişti. Bundan böyle gözleri üstünden ayrılmayacaktı. Çok aptallık etmişti. Suç kendinindi. Kafası karmakarışık olmuştu. Kaçmalıydı! Ama nasıl? Kapı kapalıydı. Duvarı aşamazdı. Nöbetçi de sıkı bir askere benziyordu. Karanlık neredeyse bastıracak, mahkûmlar içeri çağrılacaklardı. Zaman çok hızlı akıyordu

Merdivenlerde, elinde bir testiyle hapishane müdürü belirdi. John ona doğru hızlandı. Su taşıma işi belki kendisine verilirdi. Aklından, «Ben taşırım,» diye bağırmayı geçirdi. Ama müdürün kuşkulu bakışları karşısında olduğu yere çakılmak zorunda kaldı. Nöbetçi iki mahkûm çağırdı. Bir tanesi, John'un hücresindeki yaşlı adamdı. Testiyi onlara verip, su doldurmalarını söyledi.

Yaşlı adam, John'un yanından geçerken, «Nöbetçinin önünde iş yapmaya havesli görünmemelisin,» diye fısıldadı.

Demek yaşlı adam da biliyordu. John'un kaçmak istediğini bilmeyen yoktu. Niye böyle sersemce davranıyordu? Zoru neydi? Nöbetçi iki mahkûm için kapıyı açarken, John'un beyninde bir şimşek çaktı: «Şimdi!» Mahkûmlar hapishanenin hemen yanındaki çeşmeden su doldururken, nöbetçi açık kapıdan, John'a arkası dönük olarak, onları gözlüyordu.

Tam sırasıydı. John'un kalbi, kafesinde çırpınan bir kuş gibiydi. Ve ansızın, sanki birisi «İleri!» diye bağırmışçasına, John fırlayıp ileri atıldı. Nöbetçiye arkadan olanca gücüyle yüklendi. Nöbetçi

yüzüstü yere devrildi. Üzerinden aşan John, sokak boyunca, bacaklarının var gücüyle bir koşu tutturdu.

Yaşlı köylü arkasından, «Dümdüz koşma, yön değiştir!» diye bağırıyordu.

John cevap vermek istedi, ama dili tutulmuş gibiydi. Bir sağa, bir sola koşarak sokağın aşağılarına yöneldi.

Yüz metreden biraz daha fazla uzaklaşmıştı ki, kendine gelen nöbetçi, bağırarak ateş etmeye başladı. Sokak bomboştu. Peşinden ateş eden üç nöbetçiye rağmen, ikiyüz üçyüz metre uzaklaşan John, bir çiti yıkarak bir bahçeye daldı. Bir süre koştuktan sonra kendisini açıklıkta buldu.

Dümdüz ve çıplak bir alandı. Uzakta kara bir çizgi halinde görünen ağaçlar, Morava'ya doğru gözden yitiyorlardı. John oranın küçük bir orman olduğunu düşünerek, o yöne koşmaya başladı. Kayıp düştü. Birkaç kez de dizlerine kadar kara gömüldü. Ama her seferinde kendisini toparlayıp, koşusunu sürdürdü. Kurşunlar başı üzerinden ıslık çalmaya başlamışlardı. Az sonra, peşinden Hollanda yapısı bir makineli takırdamaya başladı. John arasıra dönüp arkasına bakıyor, uzakta kendisini kovalıyanları görüyordu. Açılan ateşten anladığına göre on kişi kadardılar. Korkmuyordu! Kaçışından ötürü son derece mutlu bir halde, bir geyik gibi koşuyordu. Havanın soğukluğu soluğunu kesiyordu. Boğazı kupkuruydu. Harcadığı gücün büyüklüğünden şakakları zonkluyordu. Ormana bir ulaşsa tehlike kalmayacaktı. Olanca gücünü toplayıp, hızını arttırdı.

Ağaçların arasından bir su akıyordu. Akarsuyun kıyıları, dikenlik ve akasva çalılıklarıyla kaplıydı. Ama inilemeyecek kadar yüksek ve diktiler. Peşindekiler yaklaşıyorlardı. John endişeyle ileri geri koşuştu. Gücü tükeniyordu. Tehlikenin bü-

yüklüğü karşısında her şeyi göze alarak, kendini dikenlerin arasından, aşağıya, akarsuya doğru bıraktı. Kayarak indi. Akarsuyu geçip, karşı kıyıya tırmanmaya çabaladı; ama dik ve kaygandı. Birkaç umutsuz denemeden sonra, akarsuya yuvarlandı. Nöbetçiler ateşi kesmişlerdi. Seslerini duyabiliyordu. Dizlerine kadar suyun içinde koşmaya başladı. Gücünün son kırıntılarını harcıyordu. Hızı giderek azalıyor, zaman zaman tökezlenip, düşüyordu. Nöbetçiler suyun tepesine varmışlardı.

John, bir tanesinin, «İşte izleri! Buradan inmiş?» dediğini duydu.

Suyun içinde koşmasını sürdürdü. Akarsu, az önceki düzlükten daha karanlıktı. Bir taşa takılarak, suyun içine yuvarlandı. Kıyıya, bir kütüğün altındaki geniş çukura ancak sürünebildi. Çukurun içine önce bacaklarını, sonra bütün bedenini soktu. Yalnız başı açıktaydı. Kollarını kara gömerek, bitkinlikten ağırlaşan başına destek yaptı. Bayılacak gibiydi.

Yukarıdaki nöbetçilerden biri, «İşte izleri! Artık anası gelse kurtaramaz onu!» dive bağırdı.

«Kuşatalım onu!»

«Suya inin!»

«Siz karşı kıyıya geçin!»

John gücünü toplayıp çıkmak, koşmak istedi. Ama kolları ve bedeni isteğine uymuyordu. «Ne oluyor bana? Yapamıyorum... Yapamıyorum... İşim bitik...» Düşünebildiği biricik şey buydu. Bitkin ve aldırışsızdı. Yapabileceği her şeyi yapmıştı...

İzlerini süren nöbetçinin ilk önce ayak seslerini duydu, sonra da kendisini gördü. Silahını doğrultmuş, ates etmeve hazır vaziyette ilerliyordu.

Akarsuyun içinden yürüyen nöbetçi «İzleri burada bitiyor,» dedi.

Yukarıdaki adam, «Daha dikkatli bak! Biraz daha ilerle,» diye karşılık verdi.

Nöbetçi, John'un iki üç adım ötesinden geçti. John dehşetle gerildi. Nöbetçi onu görmeden geçip, gözden yitti. John suyun sesinden başka hiç bir şey duymaz oldu. Öylesine bitkindi ki, kar bir yastık gibi ılık ve yumuşak geliyordu ona... Başı düştü. Gözleri ılık ve siyah bir şeye takıldı. Kollarını yavaşça buzların üzerine bıraktı.

Bir süre ne bir şey işitecek, ne de bir şey hissedecekti.

Cehenneme doğru uçuyordu sanki... Uçuş oldukça uzun sürdü. Nöbetçiler tepeden kurşun yağdırıp, tehditler ve küfürler savururken, John onlardan giderek uzaklaşır gibiydi. Artık güvenlik içinde olduğundan emindi, çünkü uçuyordu. Yüzüne bir mutluluk gülümsemesi yayıldı. Yok canım, o hiç bir zaman hapsedilmemişti ki. Nöbetçi, zindan, arkasından yağan kurşunlar... Hepsi de birer düştü. Akarsu da yoktu. Düşten başka bir şey değildi.

Sonra bir gürültü duydu. Önce hafifti, ama giderek arttı. Çevresindeki karanlık çok gürültü ediyordu. Sesler duyuyordu. Karanlığın içinde bağırılıyordu. Fakat ansızın, hepsinin ötesindeki berbat bir sesi, açık seçik duydu :

«Çık dışarı! Ne bekliyorsun?»

Gözlerini açtı. Bir parmak tetiğe asıldı ve çekti. Silahın sesini duymadı.

...Ayılıp da, başını kaldırdığında, üşüdüğünü hissetti. Bütün bedeni titredi. Çevresi sessizdi.

«Yaşıyorum... Yaşıyorum!» diye mırıldandı.

Yerden bir avuç kar aldı ve yineledi:

«Evet, yaşıyorum!»

Eliyle yüzündeki karları temizleyip, sessizliğe kulak verdi. Su sesinden başka bir şey duyamadı. Bir süre olduğu yerde kaldı. Sonra kendini yavaşça dışarı çekip, yine dinledi. Kuşku uyandıran bir şey

yoktu. Dallara tutunarak, yukarı çıkmayı başardı. Çevreye göz attı. Donmuş kar örtüsü, ay ışığında pırıl pırıldı. Düzlüğün orasında burasında, ağaçların ve çalılıkların kara siluetleri seçiliyordu. Geride, ormanın karanlığında köpekler havlıyorlardı. O yönde bir köy olmalıydı.

«Eh, bir bataktan daha yakayı sıyırdık demektir. Ama nasıl? Kurnazlığımdan çok şansımın yardımıyla,» diye mırıldandı. Üzerindeki karları silkeledikten sonra, gözkararıyla yön çizip, köye doğru yola koyuldu. Orada bir ilişki noktasının bulunacağını umuyordu.

Çok geçmeden ıslak paçaları ve ayakkabıları buz tuttu. Güçlükle yürüyordu. Ayakkabılarını çıkarmak zorunda kaldı. Çorapla daha az kayıyor, daha rahat ilerliyordu. Uzun süre yürümesine rağmen aradığı köyü bir türlü bulamadı. Geçmiş tecrübelerini hiç göz önüne almıyordu. Müfrezedekilerin başına kötü bir şey gelmiş olabileceğini hiç düşünmüyordu. Bütün istediği onları bir an önce bulup, katılmaktı. Sanki müfreze kararlaştırılan yerde kendisini bekliyormuş gibi hızlandı.

Saatin kaç olduğunu bilemiyor, yol bulmakta da güçlük çekiyordu. Tek kılavuzu aydı. Yönleri aya bakarak kestirmeye çalışıyordu. O gece bütün alanlar, tepeler, ormanlar ve yollar değişmişti sanki. Nereye gittiğini bilmeden, uzun zaman yürüdü. Horozların ötmeye başlamaları şafağın yakın olduğunu haber veriyordu. Ama köy görünürlerde yoktu. Gün ışıdığında açıkta kalıp, Çetniklerin eline geçeceği korkusuyla adımlarını açtı.

Köyün hemen ucundaki ağaçlığa, adeta koşarcasına vardı. Çorapları yırtılmış, çıplak ayakları buz tutmuştu. Ama soğuğu hissetmiyordu.

Köyün sonundaki bir erik bahçesinde, bir domuz ağılına ulaştığında, gün, bir adamın rahatça seçilebileceği kadar ışımıştı. Morava kıyısındaki köy-

lerin büyüklerinden biriydi burası. Fakat bütün köyler birbirine benzediğinden, hangisi olduğunu çıkaramıyordu. Yine güç durumdaydı. «Ne oluyor bana?» diye düşündü. «Şanssızlık askıntı bir kadın gibi beni izliyor,» diye, Georgi'nin deyişiyle mırıldandı. Çevresine bakındı. Eve girmeyi göze alamazdı. Ev sahipleri pekâlâ Çetnik yanlıları olabilirlerdi. Ağıla girse de bulunabilirdi. Devam etse, nereye gidecekti?

Seçim hakkı yoktu. Çitin üzerinden aşıp, besili birkaç domuzla birlikte ağıla girdi. Domuzlar miskince homurdanıp duruyorlardı. John'un varlığından pek rahatsız olmamışlardı. Donmuş ayaklarını tombul, siyah bir domuzun karnının altına soktu. Hayvan kıpırdamadı, fakat işkembesinin rahatsız edilişine sinirlenerek, birkaç kez gürültüyle soludu. John kollarını da, kılları dikilmiş bir başka domuzun altına sokarak, son derece rahatsız bir konumda oturdu. Arkasındaki duvardan fare viyaklamaları geliyordu. Farelerden hep iğrenirdi. Gülümsedi. Yaşamında ilk kez fareler ona o kadar iğrenç gelmiyorlardı.

Ahırın üzerine zaman zaman kargalar, ya da serçeler konuyordu. Kargalar ağırbaşlı hayvanlardı. Uzun direklerin uçlarında, gagalarını sanki bit arar gibi kanatlarının altına sokup sessizce durabiliyorlardı. Oysa serçeler kıpır kıpır ve gürültülüydüler. Ağılın içine bile girip, domuzların üzerinde uçuşuyorlardı. Ama John'u fark eder etmez de hemen kaçıyorlardı.

Az sonra, mısır dolu tahta bir kovayla, iri yapılı, aksak ve yaşlı bir kadın belirdi. Domuzların yemini getiriyordu.

«Eyvah görecek! Kadını tutsak edecek değilim ya! Düşünmeliydim bunu!» John tir tir titriyordu. Soğuktan, yorgunluktan ve korkudan bitkindi.

Yaşlı kadın, «Tıs tıs tıs tıs,» diyerek yaklaştı.

Domuzlar başlarını doğrultup, kulaklarını diktiler. Ama hiç biri yerinden kıpırdamadı. John hayvanları kaldırmak için itti, vurdu, ama başaramadı. Domuzlar şaşırmışçasına küçük çipil gözleriyle ona bakmakla yetindiler.

«Kalkın! Canınız cehenneme, dışarı çıkın!»

John bütün gücüyle vurdu. Ama kalkmadılar. Kapı gıcırdadı, kadın içeri girdi. Mısır tanelerini domuzların arasına saçıp, hayvanları elindeki sopayla gütmeye koyuldu. John bir köşeye büzülüp, bacaklarını kendine çekti. Kadın domuzların içine kötü bir ruhun girdiğine dair yeminler ederek, eğilip kalkıyor, hayvanları kovalıyordu. Ansızın John'u gördü. Korkup geriledi ve alırın ortasında bağırmaya başladı:

«Kimsin sen? Burada ne işin var? Hey, Radislav...» Koşarak dışarı yöneldi.

«Korkma nine, korkma! Lütfen gel buraya, korkmana gerek yok. Ama buraya gel ne olur! Bir şey yapmam sana...»

Kadın kapıda durdu, şaşkınlıkla John'a baktı.

«Gel de anlatayım, korkma,» dedi John yumuşakça.

«Peki ama kimsin sen? Tanrı aşkına, ne işin var burada? Ne hale girmişsin böyle?» diyerek yaklaştı kadın. Sesi sertti, ama John'a acıdığı da apaçıktı.

«Madenlerden kaçtım, gün ışığına burada yakalandım,» dedi John yere uzanarak. «Evde kimin var nine?»

«Ah o madenler! Madenleri başlarında paralansın... Zorla sürüklüyorlar insanları oraya. Onlar da kaçmak zorunda kalıyorlar. Peki sen kimsin oğlum, nerelisin, sakıncası yoksa söyle.»

«Kralyevo'luyum... Ama nine, sen hâlâ evde kimler olduğunu söylemedin bana.»

«Oğlum, gelinim ve üç torunum var. Henüz

hepsi sağlar tanrıya şükür. Eğer dediğin gibiysen onlardan korkmana gerek yok. Gidip oğlumu çağırayım. Vah zavallı, üstelik yalınayaksın! Sulara batıp çıkmış olmalısın! Tanrı cezalarını versin şu Almanların! Tasalanma, anan gelse bulamaz seni artık,» dedi kadın ve eve seğirtti.

— 23 —

Morava boyunca esen koşava (1) insanın iliklerine işliyordu. Donmuş ağaç dalları arasıra, çat çut diye kırılıyorlardı. İri kavak gövdelerinin artlarında, suskun, partizanlar beklemekteydi. Paul'la Vuk set boyunca dolaşıyor, kimi zaman durup sessizliğe kulak veriyor, sonra yine yürümeye devam ediyorlardı.

Paul endişeyle, «Gelmedi... Başına bir şey gelmiş olmalı,» dedi.

«Ama ne gelmiş olabilir? Bu kuryelerin canlarına edeceğim... Hiçbiri... Anlamıyor musun? Eğer hâlâ yaşıyorsa, savaş divanına vereceğim onu,» diye öfkeyle karşılık verdi Vuk.

«Kim bilir ne olmuştur? Aslında nedenini tartışmanın bize hiç yararı yok şu anda. Bu rüzgâr böyle sürecek olursa, Morava bu gece donar... Karşıya geçmeliyiz.»

«Evet geçmeliyiz! Daha olmazsa yüzeriz karşıya!»

«Bir dakika, önce sandal, ya da sal arayalım bakalım. Bunu daha önceden yapmalıydık. Kıyı boyunca adam gönder, baksınlar. Biz de bakalım.

(1) Kuvvetli bir doğu rüzgârı. Yugoslavya'nın orta ve doğu yörelerinde eser.

Ne dersin, konumumuzun berbatlığını adamlara açalım mı? Belki daha iyi bir önerileri vardır.»

Vuk hiç cevap vermeden, Paul'u izledi. Bu karara vardıklarında gecenin geç bir vaktiydi.

Partizanlar gittikçe sabırsızlanıyor, kendi aralarında konuşup şakalaşıyor, birbirlerinin moralini yükseltmeye çalışıyorlardı. John'un neden gelmediği, ırmağı nasıl geçecekleri konusunda fikir yürütüyorlardı. Hiç biri komutanlarından yakınmıyordu. Aka'nın ihracı ve Paul'un söylevi, adamların kendilerini toparlamaları için yeterli olmuştu. Tehlike ve güçlüklere göğüs germeye hazırdılar. Müfrezenin o an içinde bulunduğu güç koşulların sorumluluğunu hep birden üstleniyorlardı.

«Yoldaşlar, şanssızız! Irmağı geçmenin bir yolunu kendi başımıza bulmak zorundayız. Artık geri dönemeyiz. John'u beklemenin de bir yararı yok. Kim bilir başına ne geldi? Ben burada sal gibi bir şey aramamızı öneriyorum. Eğer bulamazsak, o zaman gerekirse yüzmeyi bile göze alırız. Ne dersiniz?»

«Tamam!»

«Elbette yüzeriz gerekirse...»

«Ne pahasına olursa olsun, dönmek yok!»

Partizanlar heyecanla bağırışıyorlardı. Durumun ne denli kötü olduğunun hepsi farkındaydı. O an için müfrezeyle kurmay heyeti arasında hiç bir fark kalmamıştı. Bunu partizanlar kadar Paul da hissediyordu. Bütün müfreze bir kurmay heyetiydi o gece.

Paul gönülsüzce, «Eh, müfrezemizin kış günü, Morava'yı yüzerek nasıl geçtiği güzel bir öykü olur ileride,» dedi. «Ama önce, Morava'lılar kıyıyı iyice aramalılar. Bir sal bulmamız gerek!»

Morava'lı olan on kişi Paul'u izledi. Çalılıklar, kanallar, küçük koylar, kum setleri ve değirmenler iyice arandı. Hiç değilse bazı köylülerin,

Alman komutanlığının bütün emirlerine rağmen, sallarını ya da sandallarını batırmamış olacaklarını umuyorlardı. Çünkü köylünün psikolojik yapısı, kelleyi yitirme pahasına da olsa, yönetenlere karşı son sözü kendilerinin söylemesini öngörürdü.

Gece yarısı olduğunda hâlâ kıyıyı arıyorlardı. Arama işine şimdi bütün müfreze katılmıştı. Don giderek sertleşiyor ve koşava daha kuvvetli esiyordu. Morava üzerinde yüzen kalın buz tabakalarının sayıları artıyordu. Paul kıpır kıpırdı. Neden yalnız John'a bağlamıştı bütün işi? Irmağı geçmelerini sağlayacak tedbirleri, hiç değilse o gün alabilirdi. Karın içine oturup, ne yapacaklarını düşünmeye koyuldu. Irmağın ötelerinde bir köyden, akordiyonların eşlik ettiği şarkı sesleri geliyordu. Müziğin arasından apansız tabancaların patladığı duyuluyordu.

«Onlar! Neyse ki, kendilerine ne kadar yakın olduğumuzun farkında değiller,» diye mırıldandı. Acele etmeliydiler. Müfrezeyi toplayıp, kendisini izlemelerini söyledi. Paul, Stanko ve yardımcıları önde, ötekiler geride olmak üzere koşmaya başladılar. Morava yatağının o bölümü kıvrım kıvrım ve kıyıları oyuk oyuktu. Bu durum işlerini güçleştiriyor, yorulmalarına yol açıyordu. Koyların birinde, gecelemekte olan bir yabanî kaz sürüsüyle karşılaştılar. Onları gören kazlar ötüşerek, kaçıştılar. İki saatlik bir koşudan sonra, Paul ve öncü kol bir salcının kulübesine rastladı. Dikkatle yaklaştılar. Kulübe boştu.

Paul neşeyle, «Şuraya bakın, bir sal!» diye bağırdı. Hep birden o yöne seğirttiler. Gerçekten de buz tutmuş bir kanalda, yarısına kadar suyla dolu olarak bir sal duruyordu. Karşı kıyıya gerili bir tele bağlıydı.

«İçindeki suyu ne yapacağız?» dedi Stanko.

Paul, «O iş kolay, önemli olan bulmuş olmamız,» diye cevapladı. Ardından sala yaklaşmak için

ilerledi. Ama buz kırılıp da dizlerine kadar suya gömülünce, geri dönmek zorunda kaldı.

O sırada, müfrezeyle birlikte Vuk da oraya vardı. Partizanlar salı görünce neşeyle bağırıştılar.

Paul onlara sessiz olmalarını söyledikten sonra, kaygıyla Vuk'a döndü: «İçi su dolu; ne yapacağız?»

«Beş adam alıp köye ineyim, birkaç köylü yanlarına kovalarını da alıp gelsinler. Tek yol bu!»

Paul kabul edince, Vuk bir grup adamla birlikte koşup gitti.

Bir kişiyi nöbetçi bıraktılar. Ayakları ıslanmış olan Paul, kum seti boyunca hızlı hızlı dolanmaya başladı. Salın bütün aksaklığına rağmen, yine de karşıya geçebileceklerini umuyordu. Yeter ki buz tabakası bütün ırmağı kaplamasındı. Irmağa endişeli gözlerle baktı. Suyun kenarına kadar yürüdü. Buz örtüsü gittikçe kalınlaşıyor ve yayılıyordu. Pek az süreleri kalmıştı.

Birden aklına salın nasıl yürüyeceği geldi: «Sırık var mı?»

Kum seti uzun süre aranmasına rağmen adamların cevabı, «Hayır!» oldu.

«İşte şimdi yandık! İyi bakın. Salcılar sırıklarını saklarlar genellikle!»

«Yok!» diye cevap verdiler.

«O zaman üç kişi hemen koruluğa koşsun. Küçük kavaklardan üç tane kesin. Ama dikkat edin, düzgün olsunlar!» Soğuktan Paul'un dişleri takırdıyordu. Islak bacakları buz tutmuştu. Güçlükle konuşuyordu.

«Nacak gibi bir şey var mı kimsede?» diye sordu Nikola. «Kavakları çakıyla kesemeyiz ya! Süngü taşımamızı önerdiğimde, herkes gülmüştü bana. Ama görürsünüz; ilk çarpışmadan sonra, benim bölüğümde nacaksız bir tek kişi kalmayacak!»

Sima, «Sen de onlarla git Georgi, bu işlerden anlarsın,» dedi.

«Zaten Morava yakınında biraz daha kalacak olursak, ilk işim, bir tezgâhla, bir testere satın almak olacak. Burada öyle çok malzeme var ki!» diye karşılık veren Georgi, Nikola'nın peşinden koruluğa yöneldi.

Çevreye kıvılcımlar saçan bir yük katarı, boş vagonlarını tangırdatarak, gürültüyle geçti.

Birisi, «Saat üç olmalı,» dedi.

Paul heyecanla, «Yüzmemiz bile gerekse, bir saat içinde karşıda olmalıyız. Vuk da nerede kaldı? Git bak bakalım, korudakiler ne yapıyorlar. Dişleriyle kemirseler bile şimdiye bitmiş olmalıydı.» diye konuştu.

«Ama daha yeni gittiler!»

«Yeni gittiler de ne demek! Derhal oraya git!»

Ama beklemeye sabrı kalmadığından kendisi de koruya seğirtti. İki kavak ağacının çevresinde kümelenmiş olan partizanlar soluk soluğaydılar. Ellerindeki bıçaklarla ağaçları kesmeye uğraşıyor, bir yandan da öfkeyle birbirlerine homurdanıyorlardı. Paul onlara acele etmelerini söyledikten sonra, kendisi de bir bıçak alıp kesmeye koyuldu. Sonunda birkaç sırık edinmeyi başardılar. Sırıkları budayıp, sala döndüler.

Vuk elinde kovalar, tenekeler ve beraberinde bir köylüyle döndü. Evinde bulabildiği tek köylü bu adamdı. Çünkü gençler, Çetniklerce askere alınmamak için gece kendi evlerinde uyumuyorlardı. Vuk ve grubu onca kap kacağı, kendilerini Çetnik olarak tanıtıp, biraz da tehdit savurarak toplayabilmişlerdi. Evde buldukları köylüyse yanında bir balta ve bir kürek getirmişti. Onların Çetnik olmadığını, değişik ve pis giysilerinden, daha ilk karşılaşmalarında anlayan köylü, onlarla «Partizanlar,» diye konuşuyordu.

«Tasalanmayın yoldaşlar, her şey düzelecek» dedi. «İnsanın yapamayacağı şey yoktur. İlk önce şu salın çevresindeki buzu kırmalıyız. Ben baltayı alıyorum, birisi de küreği alsın.»

Küreği kavrayan Nikola, köylüyle birlikte suya girdi.

«Sıcak mı?» diye sordu Georgi.

«Elbette sıcak. Onu sonra görüşürüz!»

Koşava, kırılan buzların çatırtısını, dümdüz alanlar boyunca, ta uzaklara taşıyordu. Paul daha sessiz çalışmalarını söyledi. Öylesine sabırsızdı ki, her şeyin çok yavaş gittiğini varsayarak, kendi de suyun içine girdi. Salın çevresindeki buzların kırılması tamamlanınca, salın içine girerek, oradaki buzu da kırdılar. Sonra ötekilere kovaları getirmelerini söylediler. Vuk, Georgi, Boyana ve birkaç kişi suya girip, sala bindiler. Suyu hızlı hızlı boşaltmaya koyuldular. Boyana'nın da suya girişi, Paul'u sinirlendirmişti. Ayrıca köylü de Boyana'ya sudan çıkması için yalvardı. Ama her ikisine de hiç aldırmayan Boyana, elindeki kovayla su boşaltmaya var gücüyle devam etti.

Saldaki suyun boşaltılması uzun sürdü. Yeni bir ekip kovaları devraldı. Şafağın sökmek üzere olduğunu hisseden Paul, «Çabuk, çabuk,» diye uyardı.

«Altı çatlak, su alıyor... Kıyıya itmemiz gerekecek,» dedi köylü.

Bellerine kadar suya girdiler.

Georgi ortalığı neşelendirmek istercesine, «Zaten hiç bir zaman sudan hoşlanmadım,» diye söylendi.

Salın altının kuma değdiğini farketmediler. Ve sal kuma bütünüyle oturduğunda kıpırdatılamaz oldu.

Köylü, «Ters çevirin!» diye haykırdı.

Ama yerinden oynatamadılar.

«On kişiye daha gerek var!»

Kum setindeki partizanlar, birbirlerini iteklercesine suya girdiler. Bütün güçleriyle yüklendiklerinde sal kalktı. Tekrar yerine bıraktıklarında içindeki su boşalmıştı.

Salın içine giren köylü, «Çatlağı bulmalıyız,» dedi. «Bir fener var mı?»

Vuk el fenerini verdi ve köylü salın altını incelemeye başladı. Bulana kadar uzun süre söylenip sövdü.

«Nasıl tıkayacağız?»

«Paçavrayla olur mu?»

«Olur ama, çok fazla gerekir.»

«Bir ceket keseriz.»

«Yazık olacak! Bari benimkini alın, zaten eskidi. Sizinkiler size gerekli olur!» Başka tek söz etmeden gocuğunu çıkaran köylü, deri yeleğiyle kaldı. Gocuğu baltayla paraladıktan sonra, çatlağı tıkamaya girişti.

Horozlar ötmeye başladılar. Koyların birinden bir ördek acı acı bağırdı. Koşava iyice kuvvetlenmişti.

Paul sabırsızca, «Bitti mi?» diye sordu. Islak pantolonu bütünüyle buz kesmişti.

«Az kaldı,» diye cevapladı köylü.

Sima Paul'a dönüp, «Ya buzların arasından geçmezse?» dedi.

«Geçmezse de ne demek! Geçecek! Panik yaratmaya başlama.»

Başka birisi, «Neler diyorsun sen? Gecmesi şart. Aklını mı yitirdin?» diye ekledi.

«Evet geçmeli!»

Üçüncü bir kişi, «Ama ya geçemezse?» dedi.

Paul, «Yeter!» diye araya girdi. Aslına bakılırsa, Paul salın geçemeyeceği konusunda, ötekilerden daha çok kaygılıydı.

Köylü sızıntı yapan yeri tıkadıktan sonra, yan-

larına birkaç kova almaları gerektiğini bildirdi. Yeniden su boşaltma zorunluluğu doğabilirdi. Karşıya geçecek ilk partide, henüz hiç ıslanmayanlar yer alıyordu. Vuk da onlarla gitti. Paul salı izlemeye koyuldu.

Sal karşı kıyıya doğru ağır ağır yol alırken, kimi zaman öylesine yavaşlıyordu ki, Paul salın durduğunu sanıyordu.

Birisi,«Paul sal durdu!» dedi.

«Durduğu falan yok! Delirdin mi? Kes sesini!»

Sal karşı kıyıya çok güç ulaştı.

Nikola'yla köylünün salı geri getirmeleri epey sürdü. Partizanlar sala doluştular. Ay neredeyse gözden yitecekti. Havada şafak öncesi karanlığı vardı. Sal ağır ağır yola çıktı. Orasına burasına çarpan, önüne çıkan buz tabakaları yüzünden neredeyse duracak gibiydi. Nitekim karşı kıyıya birkaç metre kala durdu. Partizanlar sırıklara var güçleriyle yüklendiler. Boşunaydı. Sal yerinden kımıldamıyordu. Bulundukları noktada su derindi, inip yürüyemezlerdi.

Bir anlık suskunluğu, telâşlı konuşmalar izledi.

«Ne yapacağız?»

«Tüfeklerimizi kürek yerine kullanalım!»

«Salın tahtalarından birkaçını sökelim!»

«Ben yüzüyorum!»

«Yapacak şey yok! Silahımı boynuma asıp, atlıyorum!»

Paul umutsuzca kıpırdaşan adamlara sert sert baktı: «Yavaş yoldaşlar! Kimse yerinden kıpırdamasın!» dedi.

Su korkusu gariptir. Savaş alanlarının en yiğitlerinden biri, bir de bakarsınız ki su üzerinde tam bir ödlek kesilmiş. Aslında korku denmemeli buna. Doğanın sessiz güçlerinden biri karşısında korkunç bir umutsuzluğa kapılıyor insan, hepsi bu.

Kimsenin Paul'a kulak verdiği yoktu. Bazıları salın önüne eğilmiş, tüfek dipçikleriyle buz tabakalarını itekliyor tüfek dipçikleriyle kürek çekmeye uğraşıyorlardı. Bazıları da salın alt tahtalarına asılmış, söküp çıkarmaya çabalıyorlardı. Salın üstündeki teli kavrayıp da çekmeye çalışanlar mı, ne yapacağını bilemezcesine dönüp duranlar mı, ne ararsanız vardı.

Aslına bakılırsa Paul da ne yapacağını bilemiyordu. Sürekli «Paniğe kapılmayın yoldaşlar! Paniğe gerek yok! Kurtulacağız,» deyip duruyordu.

Kurtulmaları gerekiyordu, ama nasıl kurtulacakları konusunda hiç bir fikri yoktu. Hiç değilse susmamalı, bir şeyler söylemeliydi. O an cesaretten öte, soğukkanlılığa ve sakin kafayla düşünebilmeye gerek vardı.

Paul kendini toplayıp, sakinleşmeye çalıştı. Salın kenarına oturdu. Morava ırmağının salları ve sandalları üzerine çok şey biliyordu. Ama bildikleri o an hiç bir işe yaramıyordu. Bir çıkış yolu düşündü. Bulamadı. Az önceki sözlerini umutsuzlukla yineledi.

Kıyıdaysa, Vuk ve partizanlar oradan oraya koşuyor, sırık ya da tahta parçaları arıyorlardı.

«Salı akıntıya bırakalım gitsin. Akıntı nasılsa kıyıya atar,» dedi adamlardan biri.

«Ya atmazsa? Morava'nın ortasında çakılıp kalırsak ne olacak?»

«Nasılsa günün birinde ölmeyecek miyiz?»

«Evet ama böyle de ölünmez ki!»

«Ne yani, gelip burada temizlesinler mi hepimizi? Kafeste gibiyiz!»

«Böyle aptalca öleceğimi hiç düşünmemiştim. Paul ne yaptın?»

«Bu havada Morava'yı geçmeye kalkışmak bile aptallıktı zaten.»

Paul, «Kesin şamatayı!» diye bağırdı.

«Bundan böyle babam gelse bir daha suya sokamaz beni! Komutan da sokamaz elbet!»

«Bırakın zırlamayı be! Canınızdan başka düşündüğünüz yok! Şu köylüden de utanmıyor musunuz?»

«Ne bağırıyorsun? Sanki tek akıllı sensin!»

«Yüzmekten başka çare yok!»

«Size sakin olun dedim, sakin olun yoldaşlar! Tek kelime daha duymayayım!» diye bağırdı Paul. Partizanların önünde çaresiz görünmek istemediğinden, bir şeyler daha demek gereğini duydu:

«Sırıklara iyice yüklenin. Geri kalanlar da tüfekleriyle kürek çekmeyi denesinler.»

Sal yana doğru hafifçe kımıldadı, sonra yine durdu. Salı rotasına bağlayan kılavuz tel zorlanıyordu. O ana kadar hiç konuşmayan köylü, «Kopacak,» dedi kaygıyla.

Ay, Goç tepesi üzerinde batarken, donuk pırıltılarıyla Morava'ya hoşça kal diyordu. Irmağın aşağılarından, düzlüklerden ve Morava vadisinden sis örtüsü dağılıyordu.

«Ne yapmalıyız?» dedi birisi.

«Ciddî ve akıllıca bir şey yapmalıyız,» dedi Paul. Kıyıda homurdanıp duran teğmene dönerek seslendi: «Vuk, sen ne dersin?»

«Tele tutunup oraya geleyim. Kılavuz teli alıp kıyıdan çekelim.»

«Tutunabilecek misin peki? Tel gevşek, sallanır!»

«Bir keresinde Morava'nın ortasına kadar ilerlemiştim öyle. Sanırım hâlâ biraz gücüm var.»

İki kişi Vuk'a destek olup, kaldırdılar. Fakat Vuk'un çelik teli kavramasıyla bırakması bir oldu.

«Elimin derisini yüzecek,» diye inledi. «Bir çift eldiven verin bana.»

Birisi deri eldivenlerini Vuk'a verdi. Yine kal-

dırdılar. Vuk tel boyunca ağır ağır ilerlemeye başladı. Bütün ağırlığı ellerindeydi. Bir kıyıdan ötekine gerili olan tel gevşekti ve sallanıyordu.

Sala kaygı ve umut dolu bir suskunluk çöktü. Kıyıdakiler kümelenip seyre koyuldular. Kırk kişi de aynı şeyi düşünüyordu: «Dayanabilecek mi?» Bunun son şansları olduğunun bilincindeydiler. Başarılmadığı takdirde ardından ne geleceğini kimse kestiremiyordu. Hepsi soluklarını tutmuşlardı. İdam fermanlarını bekler gibi bir halleri vardı. Paul kaygı ve gerilimden boğulacak gibiydi. Güçlükle soluk alıyordu. Bir kâbus yaşıyor ve bir an önce bitmesini diliyordu sanki. Ne var ki kâbus sürüp gidiyordu. Her şey bir düş gibiydi. Irmağın donması, çaresiz adamların korkuyla titreşmeleri, telin üzerine gerili insan silueti, sanki hep gerçek dışıydı.

Bir süre sonra Vuk durunca, kırk partizanın da çeneleri kenetlendi, yumrukları sıkıldı. O an hepsinin yüreği, telde asılı duran teğmenleriyle birlikte atıyordu.

Vuk müfrezesinin soramadığı soruyu cevaplarcasına, «Korkmayın... Başaracağım!» dedikten sonra yeniden ilerlemeye başladı.

Halata ulaştığında, bir kolunu telin üzerinden aşırıp, kaslarıyla tele asılı kaldı. Tel öylesine gevşekti ki, ayakları ırmağın üzerindeki buzlara değiyordu. Kendisi de dahil olmak üzere, hiç kimse, bir eliyle kılavuz teli tuttuktan sonra, tek eliyle nasıl geri dönebileceğini önceden düşünmemişti. Bunu aklına ilk getiren kuşkusuz ki yine Vuk oldu. Irmağın üzerine asılı bir halde, nasıl edip de kılavuz teli kıyıya götüreceğini düşünüyordu. Dişleriyle! Ötekilerse Vuk'un dinlenmek için durduğunu sandılar. Tek korkuları, Vuk'un geri dönecek gücü bulamayacağıydı.

Paul, ona ne durumda olduğunu soracaktı ki, vazgeçti. «Bir süre dinlen,» dedi yalnızca.

Vuk soluk soluğa inledi: «Salın arkasına geçin... Mümkün olduğunca arkaya... Tel...»

Partizanlar söylediğini yaptıklarında, Vuk kılavuz teli çekerek ağzına yaklaştırdı Teli dişlerinin arasına sıkıştırıp yüzünü kıyıya döndüğünde, ayakları suya değiyordu. Geriye yöneldi.

Salın içindekilerden biri «Kurtulduk,» diye mırıldandı. Partizanlar gözlerini Vuk'tan ayırmıyorlardı.

Vuk'un gittikçe yavaşlayan hareketlerine ve kesik hıçkırıklara dönüşen soluğuna bakılırsa, gücü tükeniyordu.

«Devam edemeyecek!»

«Edemeyecek! İşi bitik!»

«Az daha dayan!»

«Vuk... Her şey sana bağlı!»

«Bir metre daha...»

Sal dehşetli fısıltılara boğulmuştu.

Paul'un yaşamının en güç anıydı. Birlik ölümle burun burunaydı. Korku dolu partizanların, sitemli sözleri kalbine hançer gibi işliyordu. Müfrezedekilerin yaşamları, birlik ve mücadeleleri bir tek adama, o adamın birkaç kol hareketine, hatta belki de yalnız bir hareketine bağlıydı.

Kıyıya iki üç metre kala Vuk durdu. Gücü tükenmişti. Gücünün son kırıntılarını da tutunduğu teli bırakmamak için harcıyordu. Ağır bedenini taşıyamayacaktı! Kılavuz tele kenetli dişleri soğuktan donmuşlardı. Paslı tel ağzına dayanılmaz bir acı veriyordu. Kaslarını kontrol edememesi bir yana, düşünme yeteneğini de yitirmişti. Parmakları her an açılacak ve ırmağa düşecekmiş gibiydi. Hatta içinden bir ses «Bırak gitsin,» diyordu. Hoş bir duyguydu bu. Hiç güç harcamadan bırakmak... Bir yerlerde yitip gitmek...

Vuk'un başının üzerinden, Paul yitmekte olan ayı ve onu perdeleyen koyu bulutları gördü. Sonra gözleri Vuk'un çaresiz bedenine takıldı. Görmemek için başını çevirdi. Korkunç bir görüntüydü. Çelik tel, Vuk'la birlikte ırmağın üzerinde salınıp duruyordu.

Kıyıdan birisi, «Şu kuryenin bize ettiğine bak», dedi.

Paul, Vuk'u cesaretlendirmek istercesine, «Dayan Vuk... Üç hareket daha...» dedi.

Vuk hâlâ kıpırtısız bir halde ırmağın üzerine asılı olarak duruyordu. Ay giderek artan bir hızla, sanki bir an önce batmak istercesine alçalıyordu. Çok azı görünüyordu artık.

«Bir metre daha...»

«Vuk yoldaş!»

«Bacaklarını salla...»

Bütün müfreze fısıltılarla Vuk'u harekete getirmeye çabalıyordu. Birisi yüksek sesle ofladı.

İnsanın bedeninde, son soluğunu verdikten sonra bile kalan, en son güç kırıntısını Vuk kendisinde toparlamaya çalıştı. Kollarıyla üç hareket daha yaptı. Ama tam kıyıya varacağı sırada «Yapamayacağım,» diye inledi.

Sanki parmaklarına bir baltayla vurulmuşçasına teli bıraktı ve düştü. İnlemelerle dolu bir uğultu, Vuk'un düşüşünü izledi.

Suyla toprağın bitiştikleri yerdeki kalın buzullara tutunabilmeyi ancak başarabildi. Kıyıdaki partizanlar ona doğru koştular. Dört kişi Vuk'u sudan çıkartırlarken, birkaç kişi de kılavuz teli kolayca yakaladılar. Vuk karada bir balık gibi kıvranıyor, çevresini almış partizanlar da onu yatıştırmaya çalışıyorlardı.

Paul gözlerinin yaşardığını hissetmedi. Ay batmıştı. Göz yaşlarını kimse göremezdi. Üstelik partizanların çoğunun da gözleri dolmuştu. Koşava,

yanaklarına süzülen damlacıkları bir el gibi silmekteydi.

Salı kıyıya çektiler.

...Günün ilk ışıklarıyla birlikte, müfreze de yakındaki bir köye doğru, koşar adım yola koyuldu. Köy her sabahki olağan yaşantısına hazırlanıyordu.

— 24 —

Müfrezeyi gün boyu barındıran köylü gizli örgüt üyesiydi. Köylünün yardımıyla, örgütleyici Maxim'le ilişki kuran Paul, akşam için bir buluşma saptadı. Köylünün Maxim'i tarif edişi, Paul'a eski bir okul arkadaşını anımsatmıştı. Birlikte okula gidip, ders çalıştıkları, sonraları da aynı Parti örgütünde görev aldıkları biriydi bu. Eğer gerçekten oysa, karşılaşmaları hoş olacaktı. Son günlerde başından geçenler Paul'u allak bullak etmişti. Şöyle dostça konuşup, olağan şeylerden söz edebileceği birine sonsuz ihtiyacı vardı. Kendisine yakın, kendisini anlayabilecek biriyle oturup konuşursa sakinleşebilirdi.

Akşam bastırdığında, bir masanın başına çökmüş Maxim'i bekliyordu. Odada yalnızdı. Başı ellerinin arasında, birbiriyle bağıntısız bir sürü şey düşünüyordu.

Maxim, onu o durumda buldu. Aralık kapıdan içeri, bir kedi gibi sessizce süzüldü. Loş ışıkta bir süre durup, henüz kendisini farketmeyen Paul'u inceledi. Sonra fısıltıyla, «Merhaba!» dedi.

Paul yavaşça doğruldu. Yüz ifadesi sert ve ciddiydi. İlk bakışta arkadaşını tanıyamadı. Neden son-

ra canlandı ve yüzüne sıcak bir gülümseme yayıldı. Ona doğru seğirtip, elini içtenlikle sıktı. Arkadaşını kucaklamak geldi içinden. Ama Maxim, Paul'un bu isteğini paylaşıra benzemiyordu. Onu kucaklamaktan vazgeçen Paul;

«Merhaba! Merhaba dostum Rumba! Nasılsın,?» dedi omuzuna dostça vururken. Eski lakabının hiç beklenmedik bir anda anımsanışı Maxim'i şaşırttı.

Savaş Paul'un yaşantısını ikiye ayıran bir sınır çizgisi olmuştu sanki. Bütün partizanlar gibi Paul da bir anısını anlatırken, söze, «Ben partizanlara katıldıktan sonra,» diye başlardı. Maxim'le buluşması, Paul için yaşamının ilk bölümüyle karşılaşması gibi bir şeydi.

«Otur Voya! Nasılsın?»

«Özel bir şey yok, yalnız...» diye söze giren Maxim, derhal Çetnik'leri ve onların vahşetini anlatmaya koyuldu.

Asıl konunun hemen açılması Paul'un hoşuna gitmemişti. Bir örgütleyiciyle bir partizan ne zaman karşılaşsalar, partizan olağan şeylerden, örgütleyiciyse savaştan ve önemli politik sorunlardan söz etmek ister. Paul isteksizce konuya girdi:

«Pekâlâ. Buralarda birliğe katılmaya hazır adam var mı? Varlığımızdan yararlanmalı ve mümkün olduğunca çok adamı silahlandırmalısınız»

«Elbette var! yalnız bir iki köyden, bir müfreze adam toplayabiliriz!»

«Yarın gece birkaç Çetnik komutanlığını yok edeceğiz. Ne dersin?»

«Çok iyi derim. Politik açıdan önemli bir başarı olur.» O sırada içeri giren Vuk'u, Paul, Maxim'le tanıştırdı.

Maxim alçak sesle, «Kendisinden söz edildiğini duydum,» dedikten sonra, gelecek eylem konusundaki görüşlerini açıklamaya devam etti.

Müfrezenin hareketleri üzerinde uzun süre, ciddi bir şekilde konuştular.

İki eski okul arkadaşı, geçen yılların kendilerini gerçekten ayırdığını iyice kavramışlardı. Savaş yılları dostluklarını ve delikanlılık çağlarını kesip atmıştı. Partizanlar arasında geçirilen bir buçuk yıllık süre ne kadar güçse, bir buçuk yıllık bir örgütleyici yaşantısı da eş derecede güçtü. Her ikisi de değişmişlerdi. Ve bu değişikliğin bilincindeydiler. Nedenini araştırıyorlardı.

Harekât planını en ince ayrıntılarına kadar tartıştılar. Maxim ertesi geceki buluşma yerine, yanında yeni partizanlar ve Çetnik komutanlığına yapılacak saldırıya kılavuzluk edecek bir köylüyle gelecekti. Bunu da karara bağladıklarında Paul, Vuk'tan müfrezeyi yürüyüş için hazırlamasını istedi. sonra yine Maxim'e dönerek;

«Cepheden son gelen haberleri anlat bana. Kaç gündür hiç haber alamıyoruz. Dünyayla ilişkimiz kesildi sanki...» dedi.

«Rusların, Stalingrad'da Alman ordularını kuşattıklarını biliyorsundur sanırım! Yanımda New Times var; bakmak ister misin?»

Paul bir göz atmak üzere gazeteyi aldı. Maxim ise bildiklerini anlatmaya devam etti. Paul'un, işgal gazetesi New Times'ın öfke kusan başlıklarına baktıkça gülesi geliyordu. «Hitler'in demeci: Kıştan sonra yeni bir saldırı!» başlığını, «Komünistlerin Sonu Geldi,» altbaşlığı izliyordu. Nediç'in Noel mesajında, «İsa bizim yanımızdadır,» deniliyordu. Bunun ardından «Sırplar Sırp kalacaktır,» ile «Sırp halkı, barışın ve düzenin koruyucusudur,» yazıları yer alıyordu. Bir başka sayfadaysa, «Birinin İşi Tamam!», «Açlık ve Çıplaklık Yok!» başlıkları sırıtıyordu. Köşelerden birinde, «Yaşamak İstiyorum» adlı filmle, «Duygusal Halk Türküleri» konserinin ilânı vardı.

Paul düşünceli bir tavırla gazeteyi yere attı.

«Ben alıştım, başından sonuna kadar okuyorum,» dedi Maxim.

«Nasıl okuyabiliyorsun bu saçmaları?»

«Ne yaparsın, bütün gün bir şeyler okumadan duramazsın ya! Birlikten ne haber? Hiç bir şey anlatmadın. Siz Sovyetler Birliğini nasıl görüyorsanız, biz geridekiler de sizi öyle görüp, gıpta ediyoruz. Oysa siz bizi pek iyi nitelemezsiniz.»

Paul, «Yok canım,» diyecekti ki vazgeçti.

«Doğrusunu istersen, politik örgütlerde çalışan liseli kızların düşlediği kadar da şahane değiliz,» demekle yetindi.

Maxim mahcup mahcup bakarak, dikkat kesildi.

«Birlikte işler nasıl diyorsun ha? Almanlara saldırıp ateş ediyoruz. Bit, kara ekmek...» Paul tavrının Maxim'i üzdüğünü hissetti. Alay etmeyi kesip, Almanların giriştiği son saldırıyı, birliği yok etmek için nasıl yüklendiklerini ve birliğin kurtulmak için verdiği kararı ayrıntılarıyla anlatmaya koyuldu. Uzun süre konuştu. Maxim, Paul'un sözünü hiç kesmeksizin, yeni köylü giysileri içinde, silahı bacakları arasında, kemerinin tokasıyla oynayarak oturduğu yerden dinledi. Arada bir başını doğrultup da Paul'u süzdüğü zamanlar dışında, gözleri boşluğa dikiliydi.

Sonunda Paul, sitem dolu bir sesle, «Lütfen şu silahı rahat bırak, partizanlar seni en iyi şekilde korurlar,» dedi. Maxim'in, gelişinden beri, silahını elinden bırakmaması Paul'u rahatsız etmişti.

Maxim, Paul'a ters ters bakarak, «Eğleşme benimle! Bu benim ilk öğrendiğim şeydir... Senin çok yiğit biri olduğunu duydum... Benim karşımda...» diyordu ki, Paul onun sözünü kesti.

«İyi iyi, anladık. Nada'yı hâlâ seviyor musun? Ne oldu? Bana bir şey anlatmadın.»

Söyleşinin apansız konu değiştirişi Maxim'i şaşırtmıştı.

«Sonuçsuz kaldı,» dedi huysuzca.

«Yazık... Güzel kızdı!»

«Yalnız o kadar mı?»

«Elbette hayır, ama ilk aklıma gelen o oldu Komünist olduğunu da biliyorum... Ama çok güzeldi. Özür dilerim, sanırım savaş psikolojisi beni böye yapan.»

«Hayır, yalnızca o değil. Anladığım kadarıyla bu konuda fazla değişmemişsin.»

Paul gülümsedi. Kadınlardan söz etmek hoşuna gitmişti. Bu tür şeyler konuşmayalı epey oluyordu. Hazır eski dostunu bulmuşken, şöyle kendini koyverip, rahat bir söyleşi sürdürmek iyi olacaktı. Tıpkı eskiden olduğu gibi. Ama Maxim'in sıkıldığını görünce konuyu değiştirdi.

«Eski dostlarımız Vasiç'le Stayiç'ten ne haber? Duyduğuma göre Çetnik olmuşlar.»

«Vasiç, Levaç'taki Çetnik tugayının komutanı oldu. Kana susamış bir cani... Londra radyosu teğmenliğe terfi ettirildiğini bildirdi. Sanırım karşılaşacaksınızdır. Stayiç'se ödleğin teki. Ailesinin korkusuna partizanlara katılmadı. Şimdiyse bir yolunu bulup Çetnik komutanlığına yazman olmuş. Savaş sonuna kadar tarafsız kalacakmış sözümona. Dağıttı iyice. Ayyaşın teki olup çıktı.»

Paul düşünceli düşünceli dolandı.

«...Vasiç'le sekiz yıl yan yana oturduk. İkimiz de BSK'yı (1) tutardık o zamanlar. Birbirimizin aşk mektuplarını taşır, ödevlerimizi kopya ederdik. Birbirimizin her sırrını bilirdik. Lise son sınıftaysa ben komünist oldum. Sırbistan Kültür Kulübüne yazıldım. Onu etkilemek için çok uğraşmama rağmen, sanki bana nispet olsun diye, tam bir Sırp mil-

(1) Beogradski Sportski Klub (Belgrad Spor Kulübü).

liyetçisi ve monarşist kesildi. Tabiî ayrıldık. İdeolojik düşmanlar haline geldik. Bize karşı çıkanlar arasında en güçlü kişiliğe sahip olan oydu, bunu sen de anımsarsın. Kitaplarımın arasında bildiriler bulur, bizi görmek için toplantılara gelir bakardı. Ama bizi hiç bir zaman ihbar etmedi. Bana, bir gün gelecek, gençlikteki günahlarından utanacaksın, derdi. Güçlü ve enerji doluydu. Şimdi en tehlikelilerinden biri olmuştur herhalde.» Paul sustu. Soğumaya yüz tutmuş sobadan çıtırtılar geliyordu. «Stayiç'in tek isteğiyse, biyoloji öğrenimi görmek için burs kazanmaktı. İngilizce ve Latince öğrendi. Lise son sınıfta Almancayı da sökmüştü. Stayiç'i görebilsem, öyle sanıyorum ki, bize katılmaya ikna edebilirim.»

«Ne işinize yarar ki? Hem ne oldu sana? Niye bu adamlardan konuşup duruyorsun?»

«Bir zamanlar bütün sınıf bir aile gibiydik. Tartışırdık, dövüşürdük, ama yine de... Sonra savaş çıktı, ardından işgal geldi. Her şey yıkıldı, yok oldu. Bazıları cani ve hain oldular. Bizim kuşağımızı düşünürken, çok genç bir orman geliyor gözlerimin önüne, Korkunç fırtınalara tutulmuş bir orman... Bedenleri köklerinden sökülmüş, dalları paramparça... Her şey yıkık... Bu kargaşadan yarasız beresiz çıkabilenler yalnız en güçlüler oldu. Evet Voya, işte devrim!»

Birkaç dakika hiç konuşmadılar.

Sonra Paul, bu kez daha canlı bir sesle «22 Haziran gecesini anımsıyor musun Maxim? Morava boyunca şafağa dek yürümüştük seninle,» Maxim gülümsedi. Paul devam etti: «Ve sen diyordun ki, 'Bir hafta sürmeyecek, Avrupada yaşam duracak. Fabrikalar boşalacak. Demiryolları, postaneler, telefon ve radyo istasyonları çalışmaz olacaklar. Haberleşme kesilecek. Proleterya genel greve gidecek. İşçiler Sovyetler Birliğine karşı dövüşmeyi redde-

decekler. Teknisyenler tankları terkedecek. Alman komünistleri mücadeleye katılacak! Her şey duracak! Savaş gemileri açık denizlerin ortalarında kalacaklar. Mayınlar yok edilecek. Avrupa, İngiltere ve Amerika emekçileri, faşizmi bir ay içinde mezara gömecekler!' Unutmadın bunları değil mi?» Paul sustu ve anlamlı anlamlı gülümsedi.

«Elbette unutmadım, ama ne olacak? O zaman buna inanıyorduk.» dedi Maxim, omuzlarını silkerek.

İçeri giren Vuk, gitme zamanının geldiğini belirtti. Paul eşyalarını toplarken, eylemler ve buluşma yerleri konusunda Maxim'i yeniden uyardı Ardından, ailesi hakkında bir şey bilip bilmediğini sordu. Paul bu soruyu kasten sona bırakmıştı. Maxim'in sözleri onu rahatlattı: «Geçen yıl kampa götürülen baban dışında, geri kalanlar iyi.»

Maxim, belli belirsiz bir «Hoşça Kal»la, karanlıkta yitip gittikten sonra, Paul onu düşündü.

«Zayıflamış ve kamburlaşmış. Davranışları çok ölçülü. Nasıl da alçak sesle konuşuyor; hep fısıltıyla. Ama ne yapsın? Bir buçuk yıldır fısıldamaktan başka iş yapmamış ki. Yüzü soluk ve kırışık. Gülümsemesini bile unutmuş, dudak kenarlarını hafifçe yukarı kaldırıyor yalnızca. Oysa bir zamanlar neşesiyle ün yapmıştı...»

— 25 —

Aynı gece -ki Noel (1) öncesiydi- müfreze, on beş kilometrelik bir yürüyüşten sonra, Blagotin

(1) Burada Noel gecesi Ortodoks takvimine göredir.

eteklerinde bir köye vardı. Bayırı kaplayan meşe ormanının hemen başında, küçük bir koruluğun gözlerden sakladığı iki köy evi, gerek kamp yeri olarak, gerekse Çetnik komutanlığına yapılacak saldırı için bir sıçrama noktası olarak, fazlasıyla elverişliydi.

Nikola'nın bölümünün yerleştiği büyük ev, köy sorumlularından birine ait olduğundan, hiç de konukseverlikle karşılanmadılar. Avluya girdiklerinde içeride ışık olduğunu görmüşlerdi. Ev sakinleri henüz yatmamış olmalıydılar. Sima kapıya vurduğunda, perde çekildi ve bir baş uzanıp dışarı baktı. Müfrezeyi farketmiş olacaktı ki, hemen içeri girip odaya çekildi. Sima daha kuvvetli vurdu.

«Lütfen kapıyı açın! Ev sahibiyle görüşmek istiyoruz.»

Öfkeli bir kadın sesi, «Gecenin bu saatinde kapıyı vuran da kim?» diye bağırdı.

Sima bağıranın yaşlı bir kadın olduğunu anladı.

«Kapıyı açın lütfen. Biz Halk Ordusuyuz, korkacak bir şey yok. İşçilerin ve köylülerin özgürlüğü için dövüşüyoruz. Partizanız biz!»

«Kim olduğunuzu bilmiyorum! Kimseyi içeri alamayız. İlk ayak basanının (1) bir yabancı olmasını istemem. Bir şey istiyorsanız ertesi gece gelin, yani Noel'in ikinci günü.»

«Sen Sırp değil misin kadın? Biz senin ordunuz. Yolumuz sizin eve düştü, iyi insanlar olduğunuzu da duymuştuk... Aç kapıyı lütfen, dışarıda sabahlayamayız. Korkacak bir şey yok ki, biz halkı öldürmeyiz. Tersine, halkı Almanlardan ve canilerden koruruz...»

(1) Noel öncesinde eve ilk ayak basan kişinin yabancı ya da kötü tanınmış biri olması halinde, uğursuzluk geleceğine inanılırdı.

«Kapıyı açamam. Eğer dediğiniz kimselerseniz çekip gidin. Yok ille de girecekseniz, kapıyı kırmanız gerekecek.»

«Bak dinle, kapıyı kırmayacağız. Çünkü senin açmanı istiyoruz. Haydi tanrı aşkına aç şu kapıyı, donduk.»

Sima'nın fazla dil dökmesine öfkelenen Georgi, sertçe araya girdi: «Bırak yalvarmayı! Bütün gece böyle sürüp gidecek!... Bana bak kadın! Derhal aç şu kapıyı! Beyniniz üzerinde zıplamamız gerekse de, geceyi burada geçireceğiz! Sana kapıyı aç dedim mi, kapıyı aç!»

Yaşlı kadın yüksek sesle yakarmaya başladı.

«Tanrı aşkına, ne olur yapmayın. Oğlum bulaşıcı bir hastalıktan yatıyor... Ben de hastayım... Biraz daha aşağıya yürüyün. Bizimkinden daha büyük, daha iyi bir ev bulacaksınız.»

«Eğer bizi kibarca içeri buyur etmezsen, kuvvet kullanacağız!» dedi Georgi öfkeyle kapıyı sarsarken.

«Tanrı aşkına yapmayın, açıyorum,» diye korkulu bir sesle haykıran kadın kapıyı açtı.

Georgi'nin kulağına eğilen Sima, «Bunlar Draza yanlısı zengin köylülerden,» diye fısıldadı. Silahları hazır şekilde içeri girdiler.

Odada bir iskemle ters dönmüştü.

«Ev sahibi nerede?»

«Çok hasta. Yüksek ateşle yatıyor...»

«Bizi ona götür!»

Aşırı derecede sıcak bir mutfağa girdiler. Yatakta, yorgan ve bir sürü battaniyeyle örtülü olarak, alnına sarılı havlunun altından faltaşı gibi açılmış gözleriyle partizanları süzen ev sahibi yatıyordu. Yatağın yamacında yarı köylü, yarı kentli giysileri içindeki esmer bir kadın tir tir titriyordu. Üzeri her tür yiyecek ve meyvalarla dolu bir masanın başında, kimseye aldırmadan iş yapıyormuş

gibi görünmeye çalışan çok güzel bir kız vardı. Zemine saman çöpleri saçılmıştı.

Georgi ve Sima bir ağızdan, «İyi akşamlar,» dediler.

«İyi akşamlar,» diye cevap verdi kız. Ondan başka hiç kimse ağzını açmadı.

Georgi sertçe, «Evde kimler var?» diye sordu.

«Hasta bir adam, tek ayağı mezarda bir yaşlı kadın, şu kız ve ben,» diye cevapladı kadın.

«Bak bu güzel işte! Dürüst insanlar olduğunuz yüzünüzden belli. Biz partizanız ve dürüst insanları severiz.» O sırada hasta adamın yüzündeki kaygıyı farkeden Georgi, «Hastamız da sevinebilir,» diye ekledi. «Yanımızda ona ücretsiz bakacak bir doktor var. İşini bilir adamdır. İlaç da var. Gelelim konumuza, isteğimiz yirmi kişinin burada gecelemesi...»

«Oh tanrım, peki nasıl?... Neden yüz metre daha yürümüyorsunuz, koskocaman bir ev bulacaksınız. Hem o evin sahibi de işinize gelir. Bu adama ne olduğunu tanrı bilir ancak,» dedi kadın.

«Ama burası hoşumuza gitti. Dedik ya, dürüst insanlarsınız. Biz de öylesinden hoşlanıyoruz. Köydeki herkesi tek tek tanıyoruz, hepsini soruşturduk. Yatağa ihtiyacımız yok. Kendimiz biraz saman taşır getiririz. Siz yalnız samanlığın yerini gösterin. Bir konuk ağırlama odanız vardır nasılsa. Oraya yerleşiriz. Ama daha önce biriniz bu yoldaşla birlikte gidip, bahçedeki köpekleri bağlasın. Biz buradayken de ne kimse dışarı çıkacak, ne de kimse içeri girecek! Canınızı boş yere tehlikeye atmayın. Biz dürüst insanlara karşı şeker, bal gibiyizdir, ama kötülere karşı vahşî kurtlar gibi oluveririz. Bunu hiç unutmayın! Bir iki gün sabredin, sonra evinizi terkederiz!»

Kadın, «Noel'e bak Noel'e,» diye homurdandı. «Baca tepemize çökmek için Noel'i beklermiş meğer...»

Bu arada genç kız partizanları süzüyordu. Başı mağrur bir edayla dikelmişti. Öte yandan, hasta adam yattığı yerde kesik kesik solurken, yaşlı kadın da sobanın başına çökmüş, homurdanıp duruyordu.

Sima kadına dönerek, «Haydi, sen benimle gel,» dedi. İkisi birlikte dışarı çıktılar.

Partizanlar saman taşıyıp, kendilerine yatak hazırlarken, Georgi de ev sakinlerinin ne kafada insanlar olduklarını araştırıyordu. Georgi'nin sorularına açık cevaplar verebilen tek kişi genç kızdı. Hatta Georgi'ye rakı sunduğu sırada, kulağına eğilerek, köyde bir SKOJ (1) hücresi bulunduğunu da belirtti. Bunun üzerine, o ana kadar kıza 'bacım' diye hitap eden Georgi, kıza 'yoldaş' demeye başladı. Kendi bölümündeki iki kız partizanı, genç kızla tanıştırmaya söz verdi.

Hastanın soluması iyice ağırlaşmıştı. Yaşlı kadın oturduğu yerden, yan gözle torunu genç kızı süzüyordu.

Yaşlı kadını da konuya sokmak isteyen Georgi, ona döndü: «Çetnikler sizin köyden çok kişiyi öldürdüler mi?»

«Bilmiyoruz... Bize kimse dokunmadı. Biz hiç bir şeye karışmıyoruz. Hiç bir şey duymadık,» dedi yaşlı kadın.

«Bilmiyoruz da ne demek? Daha dün gece bir mülteciyi öldürdüler. Birkaç gün önce de Vasa'nın öğrenci olan oğlu Yovanka'yı... Birini öldürmedikleri gece var mı? Özellikle de okumuşları öldürüyorlar. En çok onlardan nefret ediyorlar,» dedi genç kız.

Ev sahibinin karısı döndüğünde, Georgi kimsenin evden çıkmaması konusunda kadını yeniden

(1) Savez Komunistcke Omladine Jugoslavije (Yugoslav Komünist Gençlik Birliği).

uyardı. Nöbetçinin ateş edeceğini belirtti. Sonra arkadaşlarının yerleştikleri odaya geçti. Dışarıya bir nöbetçi dikilerek, çeşitli güvenlik tedbirlerinin alınmasından başka, Georgi, Nikola'ya grup şeflerinden birinin evin holünde oturup ev sakinlerini göz altında tutmasında yarar olduğunu söyledi. Tam uyuyacakları sırada içeri giren Vuk, evin Ravna Gora Çetnik Komitesine bağlı bir hükümet görevlisine ait olduğunu, bu yüzden tetik olmaları gerektiğini belirtti. Ama evin kızının, iyi bir kız olduğunu, o anda da okuma grubuyla birlikte Gorki'nin öykülerini okuduğunu eklemeyi de unutmadı.

Aynı gece, şafaktan hemen önce, kurye John yanında bir örgütleyiciyle birlikte geldi. Eski grubu olan Nikola'nınkine yeniden katıldı. Odaya sürünürcesine girip, grup şefiyle konuşmayı reddettikten sonra, kapının eşiğine yatıp, uykuya daldı.

İki büklüm ve buruşuk giysileri içinde derin bir uykuya dalmış olan John'u ilk farkeden, herkesten önce uyanan Georgi oldu. Ötekilerin de uyanmaya başladıkları bir sırada, Georgi John'un pacağını yakalayarak sarstı:

«Seni tavşan seni! Bitkin pozları takınmaya utanmıyor musun? Önceki gece koca bir grup sırf senin yüzünden Morava'nın buzları arasına gönderilecekti neredeyse... Vuk görmesin seni! O telde asılıyken seni savaş divanında yargılamaya karar verdi yanılmıyorsam. Anlat bakalım yakışıklı, neden sandal bulamadın bize? Utan!»

John öfkeyle, «Rahat bırak beni, üç geçedir uykusuzum,» diye homurdandı.

«Herhalde bizim kuş tüyü yataklarda yattığımızımızı sanıyorsundur. Bana bak oğlum, öykünü ve verilen görevi neden yerine getirmediğini bize de anlatmak zorundasın yalnızca komisere değil... Bize ne yaptığını biliyor musun? Ve biliyor musun

ki, eğer Vuk savaştan önce 'Sokol' jimnastik kulübü üyesi olmasa, senin yüzünden hepimiz gebermiş olacaktık? Zaten eline iki kitap geçirip de okuyan herkes, hemen partizan oluveriyor. Savaş derler bunun adına oğlum! İki gece önce buluşma yerine neden gelmedin? Aynı numarayı bir hafta önce Jastrebak'ta da yapmıştın!» Bu kez Georgi gerçekten öfkeliydi.

John'un ortadan niçin yok olduğunu öğrenmek isteyen birkaç kişi daha Georgi'ye katıldılar.

Son derece sinirlenen John önce konuşmak istemedi. Ancak uykusu dağıldıktan sonra, ne olup bittiğini ayrıntılı bir şekilde anlatmaya kendini zorunlu hissetti. Dinleyicilerin çoğunluğu, ayrıntıların bir bölümüne inanmamalarına rağmen, gülümseyerek dinlediler. John bitirdiğinde, öfkesi yatışmış olan Georgi, yeniden sululuğa başladı.

«Tavşan kılıklı seni! Demek burnunu Nediç'in adamlarına kaptırdın. Ah iyice benzetmeliydiler ki bir daha sefere nereye girdiğine dikkat edesin! Utanmalısın! Hem kurye, hem de Parti üyesisin sözümona! Sınıf düşmanlarının önünde yiğitçe davrandığından emin misin bari? Paul'a anlat hele de bakalım ne diyecek?»

«Kapa çeneni! Size hesap vermek zorunda değilim?»

«Ya kime verecekmişsin? Görüyorum ki şişmanlamış ve bu rahatsız yaşantıdan hoşlanmaz hale gelmişsin. Komutana söyleyeyim de seni Stanko'ya yardımcı yapsın. Biraz yük taşımak yarayacak sana! Ön saflarda nasıl yaşanıldığını unutmuş gibisin!»

Aralarında şaka yollu tartışmaya başladılar.

Bir partizan karnını doyurduktan sonra, uyuyup da kendini dinlenmiş hissedince, yollarını gözleyen onca amansız tehlikeyi ve güçlüğü yok sayar. Tehlikeye, güç yaşama alışkın ve ölümle her an yan-

yanadırlar. Yaşamlarını sıkıcı bir hale getirmemek için ellerinden geleni yaparlar. Sivilken asık suratlı olanlar, böyle durumlarda en neşeli ve şen tipler olurlar. Georgi bunun güzel bir örneğidir. Yeni katılanlarsa, yalnız kalmaktan korktuklarından, böylelerinin çevresinde toplanırlar. Georgi bunu bilirdi. Bu yüzden en güç koşullar altında bile, sürekli ve olanca içtenliğiyle insanları neşelendirmeye, güldürmeye bakardı. Bazen başarır, bazen de başaramazdı.

«Bu birlikte her şeyi düşünmüşler. Ama tek düşünmedikleri şey neşeye olan ihtiyaç. Partizanların bu ihtiyaçları, cephane ihtiyaçları kadar önemlidir. Her şey ciddiye alınırsa, onca şanssızlığa nasıl göğüs gerilir? İşte ben bu yüzden, dostum Nikola'nın grubunda soytarılık görevini üstlendim. Benden iyisi çıkana kadar da bu görevi yürüteceğim,» derdi Georgi.

John'la dalga geçmekten usanan partizanlar, acıktıklarını hissedince, acaba hükümet görevlisi bey, Noel için domuz çevirtmiş midir, çevirtmemiş midir diye tahmin yürütmeye başladılar. Sima önceki gece kızarmış bir domuz yavrusu gördüğünü söylediğinde, partizanlar ona inanmadılar. Çünkü köylüler Noel yemeklerini genellikle o günün sabahında hazırlarlardı. Ev sakinlerinden hiç biri henüz görünürlerde yoktu. Nikola, Boyana'yı gidip kahvaltılık bir şeyler sormaya ikna etmeye çalışıyordu. Kadınlar karşılarında genç bir kız görürlerse daha insaflı olurlardı.

Sonunda Georgi kahvaltıyı kendisinin istemesine karar verdi. Hole seğirtip, kapıyı tıklattı.

Ev sahibinin karısına, «Lütfen dışarı gelir misiniz,» diye seslendi. «Bir şey sormak istiyorum. Noel hazırlıklarınızı yaparken içeri girmeyeyim.»

Kadın gece uyumadığını belli eden bir yüzle kapıda göründü. Georgi'ye boş gözlerle baktı.

«Mutlu Noeller! Kocanız nasıl? Biraz daha iyi mi bari? Az sonra ona bakması için doktoru gönderirim.»

Kadın somurtarak, «Doktora ihtiyacı yok, ilaç aldı,» dedi.

«Bak hanım, Noelse Noel! Ama biz de açız. Bize on kilo un satıp, bulamaç yapın. Çingenelerin yediği şu basit şeyden. Bedelini öderiz.»

«Aman tanrım, unumuz yok ki! Kendimiz için bile ödünç almak zorunda kaldım. Değirmen taşları donmuş. Aziz Nikola yortusundan (1) beri çalışmıyorlar. Stoklar da tükendi. Üstelik işçiler...»

Tam o sırada kapıda beliren genç kız, Georgi'yi bir gülümsemeyle selâmladı.

«Noel günü de bulamaç yenir miymiş? Üstelik evde bu kadar çok Noel yiyeceği varken! Tanrı aşkına anne, neden onlara kızartma vermiyorsun? Açlar, savaşıyorlar, hem onlar Çetnikler gibi değiller.»

Annesi kıza ters ters bakıp, odaya girdi.

«Tasalanma yoldaş, derhal kahvaltı verilecek size,» diye ekledi genç kız.

Kızın sözleri Georgi'yi çok mutlu etmişti. Doğrusu güzel kızdı. İncecik bedeni, kahverengi saçları ve bembeyaz bir teni vardı. Başörtüsünü çoğu köylü kızın yaptığı gibi geriye kaydırmış, kâhkülleri alnına dökülmüştü. Saç örgüleri omuzlarından aşağılara iniyordu.

Georgi arkadaşlarının yanına döndüğünde, partizanlar gülüyorlardı; konuşulanları duymuşlardı.

«İşin içine politika sokmadan hiç bir şey beceremezsin! Hatta kahvaltı bile edemezsin,» diye açıkladı Georgi.

Az sonra kadın ve kızı, iki büyük tabak domuz

(1) Ortodoks takvimine göre, 19 Aralık günü.

kızartması, üç tabak dilimlenmiş beyaz ekmekle birlikte geldiler.

Kadın içeri girerken, «Tanrıya inanmadığınıza göre, yalnızca günaydın! Şimdi şarap da getiririm,» dedi.

«Teşekkür ederiz. Ama şarabı boş verin,» diye cevapladı Nikola.

Georgi, Nikolayı dürtüp araya girdi:

«Ben bulamaç istedim, siz kızarmış et getiriyorsunuz. Zahmet ediyorsunuz...»

Partizanlar birbirlerine bakıp, gülüştüler.

Georgi'yi iteleyen John, «Kes sesini taş kafa,» dedi.

«Şarap neden içmiyorsunuz? Hepinizin de karaciğeri bozuk değil ya!»

«Hayır mesele o değil,» dedi Nikola, «Ordumuzun yasasıdır da ondan.»

«Doğrusu çok garip bir yasa! İçki içmeyen bir Sırp görülmüş şey değil! Kim bilir...» Kadın cümlesini tamamlamadan sustu. Eti eşit parçalara bölmekte olan partizana baktı. Bu arada genç kız da merakla partizanları inceliyor, bakışları kiminle karşılaşsa gülümsüyordu. Özellikle de Boyana'yla ilgilendiği apaçıktı. Boyana'nın güzelliği ayrıca dikkatini çekiyordu.

Kadın, Boyana'ya döndü: «Peki sen niye dağa çıktın kızım. Öylesine korkunç bir yaşam için fazla genç ve güzelsin. Kimsen var mı? Belki de tutunacak bir dalın kalmamıştı.»

«Özgürlük uğruna savaşmak için dağa çıktım yoldaş!»

«Öğrencisin sanırım?»

«Evet, öğrenciyim.»

«Hep öyle oluyor zaten. O okullarda bir şeyler okuyup, aklınızı yitiriyorsunuz! Peki aranızda çok dindar, ya da evi barkı olan Sırp var mı hiç?»

Partizanlar kadının sözlerine kahkahalarla güldüler. Genç kız kızardı ve yüksek sesle araya girdi:

«Deli misin anne? Onların da bizim gibi Sırp olduklarını görüyorsun! Osmanlı olacak değiller ya!

«Sen karışma bakayım! Nereden bilecekmişim kim olduklarını? Neler duyuyor insan!»

«Peki bizim ne olduğumuz sizi neden ilgilendiriyor? Görüyorsunuz ya, Sırpça konuşuyoruz!» dedi Nikola gülümseyerek.

«Doğrusunu isterseniz, birinin ilk ayak basanım olması gerekiyor da ondan. Benim birini çağırmamı yasakladınız. Ama bu zorunlu. Vaftiz edilmiş bir Hıristiyan işimi görür!»

Georgi atıldı:

«Ha, demek mesele buydu! İlk ayak basan gerekiyor! Neden daha önce söylemediniz? Ben bir Sırbım. Ortodoks kilisesince vaftiz edilmişim ve ev bark sahibiyim. İlahilerin çoğunu bilirim. Büyükbabam başpapazdı, babamsa papaz. Ben de Teoloji okudum...»

Partizanların önleyemedikleri kahkahalarına, şimdi kız da katılmış, inci gibi dişlerini göstererek durmaksızın gülüyordu. Annesiyse, öylece kalakalmış, ikircikli bir şekilde onlara bakıyordu.

Georgi çok ciddî bir tavırla, «Bakın» dedi; «Ortodoks geleneklerine saygılıyımdır. Bir papaz çocuğu olarak kuralları bilirim. Üstelik dün gece de tanışmıştık. İlk ayak basanınız ben olayım.»

Başka çare göremeyen kadın, «Pekâlâ ol bakalım,» diye cevapladı.

John, genç kıza dönerek, «Fakat yoldaş, onun bir Yahudi olduğunu görmüyor musunuz? Bakın nasıl da ufak tefek. Onlar İsa'yı çarmıha gerdiler!» diye haykırdı.

Georgi, John'un kulağına eğildi: «Çaktım numaranı alçak! Yerimi almak istiyorsun değil mi?»

Artık neşesi biraz yerine gelen kadın, «Ama burnu kemerli değil,» dedi. «Tam bir şaklaban. Kötü huylu birine de benzemiyor. Belki de evime uğur getirir.»

«Dinleyin, her ne kadar isminizi bilmiyorsam da, bir kız kardeşim var, tıpkı size benziyor. Bu arkadaşım beni kıskandı. İlk ayak basan olarak onu seçmediğinize sinirlendi. Beni size kötü göstermek istiyor. Ben şehirdeyken bir çok eve ilk ayak basan oldum. Hele yeni bir yıla şanslı girmek isteyen herkes, beni özellikle çağırırdı. Ben gittiğim yere şans götürürüm. Doğru söylüyorum!»

«Pekâlâ, sözlerin oldukça açık. Göreceğiz. Ben gerekeni hazırlayana kadar bekleyiver lütfen.» Kadın ve kızı dışarı çıktılar.

«Çar Lazar kadar uğurluyumdur. Bu konuda beni doktor, ona da papaz izler,» dedi Georgi.

Partizanlar bu kez her zamankinden daha çok güldüler.

John, Georgi'ye, «Kıza dikkat ettin mi? Ceylan gibi! Tam benim seveceğim gözler,» diye fısıldadı.

«Bu arada onu da unutmadın demek şeytan herif! Kızın gözlerinin içine öküz gibi bakıyordun zaten. Paul bu bölgede disiplinin ustura gibi keskin olacağını söyledi. Çeneni tut, yoksa Morava'da olanlardan sonra, artık kovulursun bu kez.»

Kadın kapıdan, «Şimdi gelebilirsin,» diye seslendi.

Georgi arkasından edilen alaylı sözlere aldırmadan çıktı. Noel için süslenmiş bir meşe dalının bulunduğu ve hasta ev sahibinin hâlâ yattığı mutfağa, ilk önce sağ ayağını atarak girdi.

«Mutlu Noeller!»

Ev sakinleri, bir elek dolusu mısır tanesini Georgi'nin başına serperek, «İsa bugün doğdu,» diye bağırıştılar.

Meşe dalını Georgi'ye verdiler.

Georgi iyi dileklerde bulundu:

«Kömür tozları kadar çok para, yaşam ve sağlık! Kömürler kadar çok koyun, herkese ikiz çocuklar, tarlalarda güzel hasatlar, eve iyi bir yazgı...»

«Güzel başlangıç, Şeytan alıp götürmez olsun,» dedi yaşlı kadın, ince dudaklarında bir gülümsemeyle.

Georgi cebinden çıkardığı bir on dinarlığı meşe dalının üzerine yerleştirdi. Ayakkabılarını çıkarıp, yere oturmasını söylediler. Sütlerin, battaniye kalınlığında kaymak tutması dileğiyle, Georgi'nin üstüne bir battaniye örttüler.

Georgi'nin çıplak tabanlarına gözü ilişen yaşlı kadın, «Zavallı çocuk, yalınayaksın!» diye bağırdı. «Hey kızım, şu çocuğa bir çift işlemeli çorap ver. Kim bilir, belki de uğur getirir. Yamalı paçavralar giyen kimseler genellikle uğur getirirler.»

Ev sahibi sözümona yüksek ateşle yattığından, Georgi, kadınla söyleşmeye koyuldu. Hasta hükümet görevlisi ise, ara sıra söze girip, politik sorular yöneltiyordu. Adam Sırbistan'da kaç partizan birliğinin bulunduğunu, bunların Rusya'dan yardım alıp almadıklarını, Tito'nun Bosna'daki kuvvetlerinin ne durumda olduklarını öğrenmek istiyordu.

Georgi sinirlendi: «Siz hiç tasalanmayın, Sosyalizm alabildiğine ilerliyor, Kapitalizmin sonu yakın!» dedi sertçe

Hükümet görevlisi bu sözler üzerine başka soru sormadı. Yalnız başındaki sıcak havlunun değiştirilmesini eskisinden daha sık istemeye başladı. Bu sırada genç kız hep içerideki odada, partizanlarla birlikteydi.

Günü okumayla geçirdiler. Politik delegeler -ki bunlar çoğunlukla öğrencilerden seçilirdi- o günün okuma parçası olarak, Leninizmin İlkeleri ki-

tabından, Strateji ve Taktikler bölümünü saptamışlardı. Havanın kararmaya yüz tuttuğu bir saatte içeri gelen Vuk, Nikola'yı, Stanko'yu ve birkaç kişiyi daha çağırdı. Georgi'ye, Nikola'nın yerine onbaşılığı devralmasını söyledi. Sonra çağırdıklarıyla birlikte çıkıp gitti. Akşam yemeğinde partizanlara yine kızarmış et ve gibanika (1) sunuldu. Yemekten sonra hemen yattılar. Georgi ve Sima yattıkları yerden konuşmaya başladılar.

«Biliyor musun Sima, insanoğlu doymak bilmiyor. Her zaman bir şeyler eksik kalıyor. Bu akşam biraz oturup düşündüm. Jastrebak'tan ayrıldığımızda öylesine açtım ki, şöyle dişlerimi geçirebileceğim bir kara ekmek, bir de kaşıklayacağım bir tas çorba olsa diyordum. Sanki ben ısmarlamışım gibi, Vuçak'ta bunları sundular bize. Patlayana kadar yedim, sonunda baş ağrısı tuttu. Morava'ya vardığımızda, ah diyordum, domuz pirzolası ve güveçte pişirilmiş lahana olsa şimdi! Onu da bulmadık mı? Sonra Morava'yı geçtik. Yaptığımız banyonun üstüne domuz kızartmasıyla, bembeyaz iyi ekmek ne de güzel gider diye düşünüyordum ki, işte şölen başladı! Gibanika bile eksik değildi. Her birimiz sanki tabur komutanlarıymışız gibi ağırlandık! Doğrusunu istersen, bu zengin yörelerde çarpışmak benim hoşuma gidiyor. Tehlike daha çok elbette. Ama hiç değilse sana vurup kaçma gücünü bol bol sağlayacak kadar yiyebiliyorsun. Bir adam açken hep kötü şeyler düşünür. Kendinden ve dünyadan nefret eder. Ama şimdi yaşıyorum diyebiliyorsun. Safımı almışım ve yaşıyorum; insanım. Düşün bir kere. Şu güzel, rahat oda, elma ve kabak kokularıyla tütsülenmiş. Pencerede şarap şişeleri dizili. Soba çılgınlar gibi yanıyor. Yumuşak, tertemiz bir yatağa uzanmış, bacaklarını uğuşturu-

(1) Bir tür peynir böreği.

yorsun. Bir köylü kızı soyunuyor... Yumuşak, ılık, saçları belini döven bir kız... Bembeyaz iç çamaşırları var... Oh dostum, nasıl olur da bu güzel yaşama elveda diyebilir bir insan! Ve sabah olup da horozlar öterken kız uykulu uykulu gerinecek yanında, bir dilim ekmek kadar da sıcak... Genç boğalar gibi alabildiğince boğuş ondan sonra... Dün akşam ev sahibemize baktım da, yaşlı ama hâlâ güzel dedim kendi kendime. Eteğini savuruş edasını gördün mü? Hareketi bütünüyle dişice değilse, ağzım burnum barut dolsun!»

«Bırak kadınlardan ve baruttan söz etmeyi! Benim kafamı başka bir şey kurcalıyor. Ev sahibinin bize gibanika sunması hiç hoşuma gitmedi Georgi. Yaşamım boyunca öylesine aldatıldım ki, kimseye güvenmez oldum. Hatta anam Stanka'ya bile güvenmiyorum. Bu zengin köylüler yok mu, her biri başlıbaşına bir yılandır. Bak oğlum, ev sahibi sana basit bir çorba ve bulamaç verirse, o zaman korkacak bir şey yok demektir... Ama eğer mideni hoş tutmaya fazlasıyla uğraşıyorsa, o zaman dikkat etmelisin; ardından bir hançer gelebilir. Burada bize fazlaca iyi davranılması hiç hoşuma gitmiyor. Burnuma kötü kokular geliyor...»

«Haydi ordan be! Bu köylüler hep böyledirler. Bir köylü, karısından başka her şeyden korkar. Karısını usanıncaya kadar dövmesini bilir. Ama vampirlerden, Aziz Petro'dan, Aziz Cyril'den, polisten, silahtan ve köylü olmayanlardan korkar. Aklına gelebilecek her şeyden korkar. Ama bu korkuların altında ince bir hesap yatmaktadır. Köylünün iki tanrısı vardır: Evi ve tarlaları! Bunlar da kızarmış et ve gibanika verdiler, çünkü korkuyorlar! Adam kireç gibi oldu, görmüyor musun? Havlulara sarınıp gün boyu yatıyor.»

«Çok safsın Georgi, çok safsın. Bir köylü yüzlerce yere bağlıdır. Hem de öylesine bağlıdır ki,

kördüğüm olmuştur. Çözene kadar tırnaklarını, dişlerini kırarsın... Bir askere kepinden daha sadık bir şey yoktur. Hiç birine güvenmem! Gvozden'i al örneğin; komutan yardımcısından kuşkulanır mıydın hiç? Her şeyin en kötü gittiği bir anda, bak ne yaptı! Birliği darmadağın edecekti neredeyse!»

«Evet, bu doğru. Ama yine de vurulması gerekmezdi. Ben olsam, rütbelerini indirip, Partiden ihraç etmekle yetinirdim. Gvozden'in dengesiz bir anına rast gelmişti. Vurulmayı hiç bir zaman hak etmedi.»

«Hak etmedi olur mu? Eğer herkes onun gibi davranmaya kalkarsa, bir ay içinde Jastrebak tepelerinde kimseciler kalmaz. Bak Georgi, bir köylü tıpkı şu camın önünde duran elmaya benzer. Ufak tefek, pembemsi ve gülümsüyor gibidir. Ama eline alıp da ısırdığında, sen misin ısıran! Sana bağımlı olduğu sürece kibar ve yardım severdir. Yaranı bile sardırırsın ona. Ama bir kez güçsüz görmesin seni, kertenkeleymişsin gibi basar üstüne, ezer! Dönüp de bir daha ardına bakmaz bile. Bana şimdiye dek çok şeye maloldular...»

«Senin sütten ağzın yanmış, yoğurdu bile üfleyerek yiyorsun. Eğer köylüler bize yardımcı olmasalar, bizim yanımızı tutmasalar, sanıyor musun ki Jastrebak'ta bir aydan fazla kalabilirdik? Birlikte kaç köylü olduğunu görmüyor musun? Vuk'a ne dersin peki? Üstelik birliğe yeni katılacaklar da köylüler değil mi?»

«O başka, onlar başka türlü köylü. Aslında köylüler iki türdür. Her şeye rağmen yine de dönektirler. Sen ne dersen de! Bu gibanikanın ardından kötü bir şeyler gelecek! Burada rahat etmemizin karşılığında tabanlarımız tutuşacak! Bu işte bir gariplik var...»

Konuşmayı kesip, uyudular.

— 26 —

Köyde akşam hareketliliğinin son bulup da köylülerin don yüzünden festivallerini kutlamak için evlerine kapandıkları bir saatte, yerel örgütleyicilerin yönettiği üç partizan grubu, Çetnik komutanlıklarını basmak üzere yola koyuluyordu. Partizanların bölgedeki varlığı henüz bilinmediğinden, Çetnik komutanlarını Noel eğlencelerinin sarhoşluğu içinde, apansız yakalayabilirlerdi.

Vuk da saldırı gruplarından biriyle hareket etti. Üstlendiği görevin yeri, kendisininkine çok yakın olan, bir başka köydeydi. Acaba baskından önce mi, sonra mı evine uğrasaydı? Karar veremiyordu. Ne Maxim, ne de Vuk'un grubuyla birlikte gelen öteki iki örgütleyici, ona karısı ve çocuğu hakkında bir şey söyleyemiyorlardı. Fazla soru da soramamıştı. Bir teğmen olarak konumunun, bu tür şeyler hakkında çok konuşmaya elverişli olmadığını düşünüyordu. Ama öte yandan bir sabırsızlık ateşiyle tutuşmuş, yanıyordu. Bir an önce Branka'yı ve oğlunu görmeliydi. Baskınların üçü de gece yarısına göre ayarlanmış olduğu halde, Vuk, adamlara ısrarla hızlanmalarını söylüyor ve kendisi de makinelisiyle birlikte en önde öylesine hızlı yürüyordu ki, adamlar ikide bir onu yavaşlaması için uyarmak zorunda kalıyorlardı. O ise uyarılara hiç aldırmadan, düşünceleriyle başbaşa ilerliyordu.

«... Branka şimdi ne yapıyordur acaba? Henüz uyumamıştır. Bu kadar erken yatmış olamaz. Hiç bir zaman erken yatmazdı ki. Sabahları geç saate kadar uyumayı çok severdi. Ama her seferinde gün doğmadan uyanmak zorunda kalırdı. Hiç doğru dü-

rüst uyuyabildiği olmadı.» Savaştan sonra evine döndüğünde, onu erken uyandırmamaya dikkat edecekti. Köyde bir kollektif çiftlik kurulacaktı nasılsa. Kendisi de büyük olasılıkla bunun yöneticisi olurdu. O zaman Branka'nın yerine de çalışacaktı. Bebekler gibi giydirecekti onu. Her zaman bir genç kız tazeliğinde ve güzelliğinde kalacaktı. Bölgedeki herkes Branka yüzünden, Vuk'u kıskanacaktı. Herhalde bir çocukları daha olurdu. Tek çocuk iyi değildi. Yeni bir ev yapmaları da gerekecekti. Köy yakıldıktan sonra kim bilir eski evleri ne hale girmişti? Eşya alınmalıydı. Yaşamak artık bir rastlantı olmamalıydı. Eve gelen dostları ağırlayacak bir yerleri olacaktı. Paul herhalde önemli biri olurdu. Bölge Komiseri örneğin. Ama Vuk'u hiç bir zaman unutmayacaktı. Birlikte savaşmışlardı. Vuk da öyle herhangi bir partizan değil, teğmendi. Az şey miydi bu?

... Çocuk bu saatte uyumuştu herhalde... Ya Branka? O da örgü örüyor olmalıydı. Başka ne yapabilirdi ki? Erkeğinin o an nerede bulunduğunu düşünüyor olabilirdi. Gözlerinin önüne Jastrebak tepelerini ve karlar içindeki küçük bir kulübeyi getirecekti. Oysa Vuk'un, köylerinin çok yakınında, bağlarının az uzağında olduğunu ve hatta bu gece eve uğrayacağını, düşünde görse inanmazdı!... Onu beklemiyor olması iyiydi. Ama beklemeliydi! Uyumamış, onu bekliyor olmalıydı! Gelse de gelmese de, gece gündüz oturup döneceği umuduyla beklemeliydi. Karın üstünde bir kedi gezinse duymalıydı... Cama vurduğunda önce korkacaktı. Tabiî Vuk da dalgasını geçerdi biraz. Yok canım, ne dalga geçmesi, «Aç kapıyı ben Miloş,» diyecekti hemencecik! Branka ağlarsa kızardı ama... Ne diyecekti Branka'yı gördüğünde? Her zamanki gibi konuşabileceğini sanmıyordu. Ama neden konuşamasındı? Anlatırdı ona... Rüzgâr gibi koşup sarılacaktı... Ah, yalnız bir gece için müfrezeden ayrılabilseydi!

Bir bağın içinden geçip, tepesinde Vuk'un köyünün bulunduğu bayıra yöneldiler. Ay ışığında evler seçilebiliyordu.

«Yoldaş Vuk, fazla sola yöneldik.Sağa gitmeliyiz.»

«Biliyorum,» dedi Vuk. Ve durup düşündü: «Daha saat on; zamanımız bol. Kim bilir... Belki bu gece vurulurum... Evimin yanından geçmek ve uğramamak... Uğrayacağım.»

Partizanlara döndü: «Eve uğrayacağım, yarım saat sürmez. Şu koruda beni bekleyin. Blaza, sen benimle gel.»

Örgütleyicilerden biri, «İyi ama neden baskından sonra gitmiyorsun? Oraya erken varıp, kahvenin yakınına kadar kimseye görünmeden ilerleyebilmek bizim için iyi olur. Hazırlıkları rahatça tamamlayabiliriz,» diye karşılık verdi.

«Hayır, sonra değil, şimdi gideceğim! Zamanında varırız nasılsa, korkmayın.»

Vuk ve partizan bağın içinden hızla geçtiler. Köye ulaştıklarında, Vuk erik bahçelerine yöneldi. Çitlerin ve olukların üzerinden aşarak ilerlediler. Dondan ötürü köpekler de kulübelerine çekildiklerinden hiç gürültü olmadı.

Eve kısa amanda vardılar.

Avlu Vuk görmeyeli çok değişmişti bambaşkaydı. Hatta bir an için yanlış yere geldiklerini sandı. Ama hayır, komşunun evi, dallarını yolun üstüne germiş koca ağaçlar hep yerli yerindeydi. Heyecandan tir tir titriyordu. Yutkundu. Avluda ne fıçılar, ne tavuklar, ne köpekler, ne de bir saman yığını görünüyordu. Çit yıkılmıştı. Canı çeken girebilirdi!... Bir evin sahibi uzakta kalırsa, böyle olurdu işte! Avlu bomboştu... Yangından sonra yapılan küçük evde hiç ışık görünmüyordu. «Yatmış olmalı!» diye düşündü. Üzülmüştü.

Partizana, «Sen şu çalılığın dibinde beni bekle,» dedikten sonra, eve yürüdü.

«Branka aç kapıyı!... Benim ben, Miloş!»

Cama kulağını dayayıp, bu kez daha kuvvetli, yeniden vurdu. Odada bir ses, bir kıpırtı, küçücük bir yaşam belirtisi olsun yoktu.

«Branka! Ben Miloş! Aç kapıyı» Heyecanla cevap bekledi. Bedeninin titremesinden, kulağını dayadığı cam da zangır zangır sarsılıyordu.

Kapıya gitti. Kuvvetle vurdu. Gene karşılık alamayınca, kapı kolunu kavrayıp itti.

«Branka kapıyı aç!»

Cevap yoktu.

İki adım geriledi, kapıyı omuzladı. Kapı gürültüyle açıldı. Menteşelerinden sökülmüştü.

Eşikte durup seslendi: «Neredesin? Cevap ver! Ben Miloş'um!» Soğuk odada, kadın elinden yoksunluğun ve terkedilmişliğin havası vardı. Lambayı yaktı. Tahta bir yatağın üzeri, kırmızı beyaz çizgili, güzel bir örtüyle kapanmıştı. Pencerenin yanındaki masanın üzerinde, bir havlu içinde bir şeyler sarılıydı. Yatakla masanın arasındaysa, su dolu bir teneke duruyordu. Duvarda asılı olan birkaç kap kacağın dışında, sobanın üzerinde de bir tava vardı. Pencere kenarındaki çiçekler donmuşlardı. Bir alçak tabure ve iki iskemleden başka da bir şey yoktu. Vuk bu eşyaların hepsine yabancıydı. Eski eşyaları yangında yitirdikten sonra, dost ve akrabalardan toplanmış olacaktı bunlar.

Su içmek amacıyla tenekeyi aldı. Su donmuştu. Aslında pek susamamış olduğu halde, yine de sinirlenerek, tenekeyi attı. Sobayı elledığinde buz gibi olduğunu gördü. Evin içinde sinirli sinirli dolanmaya başladı. Masa üzerindeki havlunun içine sarılı ekmek bile donmuştu. Ekmeğin epey zaman önce pişirildiği apaçıktı.

İnlercesine: «Öldürüldüler!» diye mırıldandı.

Hemen dışarı fırladı.

Çitin üzerinden aştığı gibi, komşunun avlusuna geçti. Pencereyi tıklattı.

«Lyuba! Aç kapıyı! Korkma, ben Miloş!»

İçeriden gıcırdayan bir yatağın sesi ve bir kadının korkulu mırıltıları duyuldu.

«Camı aç lütfen! Yalnızca bir şey soracağım!»

Bir erkek sesi, «Gece kimseye kapı açamam... Kim olduğunu bilmiyorum!» diye karşılık verdi.

«Camı aç o zaman, korkma! Ben Miloş'um. Bir şey sorup hemen gideceğim!»

Vuk, kadın ve erkeğin içeride, ne yapacaklarını tartıştıklarını duydu. Sabırsızca cama vurdu. Perde yavaşça aralandı.

«Tanrı aşkına, yalvarırım gelme evime! Benden kuşkulanıyorlar, çocuklarımı öldürürler,» dedi komşu korkulu bir sesle. Yüzünü cama dayamıştı.

«İçeri gelmeyeceğim. Ama ne olur camı aç. Ben ne Almanım, ne de Çetnik. Sizin için dövüşenlerden biriyim.»

«Tanrı aşkına mahvetme beni!»

«Branka'yla oğlum neredeler?»

«Annen öldürüldü, duymuşsundur...»

«Evet biliyorum. Ama Branka'yı sordum.»

«Noelden bir gün önce bir binbaşı Branka'yı götürdü... Gece alıp gittiler. Sonra ona ne oldu bilmiyorum...»

Vuk giderek artan bir kaygıyla «Peki onlarla niye gitti?» diye sordu.

«Başka bir şey yapamazdı. Ölümle tehdit ettiler... Ama Miloş, haydi git artık. Bak köpekler havlıyor. Bu o katillerin yine geldiklerini gösterir! Köy Çetniklerle dolu. Sen buralı olduğundan, çalışmalarını özellikle burada yoğunlaştırdılar.»

«Peki ama oğlum nerede?»

«Çocuğu Branka'nın babası aldı... Aman tanrım, geliyorlar! Çabuk gizlen!»

Vuk duvarın dibine büzülüp dinledi. Bacakları bedenini zor taşıyordu: Çetniklerin Vuk'u orada yakalamalarından korkan köylü, Vuk'a ısrarla gitmesi için yalvarıyordu. Ama Vuk'un aldırmaya niyeti yoktu. İyice susamıştı.

«Bana su ver!» diye gürledi.

«Verememem! Gitmelisin Miloş, canından olacaksın...»

«Su ver dedim, verememem de ne demek? Ödlek herif! Geri döndüğümde nasıl bakacaksın yüzüme?»

«Kızma bana! Korkum kendim için değil... Tası camdan uzatıyorum.»

Camı açıp, tası Vuk'a uzattı. Tası başına diken Vuk, suyun hepsini içti. Tası yere fırlattıktan sonra, tek kelime bile söylemeden kendi evine döndü. İçeri girip, yatağın üstüne oturdu. Yıkılmıştı. Hiç bir şey düşünemiyordu. Dizi üzerindeki makinelisi, kayıp, gürültüyle yere düştü. Eğilip kaldırmadı bile. Kepini çıkarıp fırlattı. Parmaklarını saçlarının arasında dolaştırdı. Bir süre öylece oturdu. Soluk alışı odada yankılanıyordu.

Evin önündeki yolda havlayan bir köpeğin sesini, bağırışmalar izledi. Çitin çatırdadığı, kar örtüsünün ağır adımlarla kütürdediği duyuldu. Ayak seslerinin ardından köpek yine havladı.

Ama Vuk bunların hiç birini duymadı. Kendini yatağa atıp, başını yastığa gömdü. Yastık gaz (1) kokuyordu. Üzerinde Branka uyumuştu. Koku onun kokusuydu. Yastığı yanağına sıkıca bastırıp, derin derin kokladı. Camdan sızan ay ışığı, yerdeki makinelinin çeliğine vuruyordu. Vuk ağlamaya başladı. Hıçkıra hıçkıra, sarsıla sarsıla ağladı.

Ansızın ayağa fırladı. Makinelisini kavradı, iskemleyi bir tekmede devirdi. Ardından bir tekme

(1) Sırp köylüsü kadınlar, saçlarını güçlendirmek ve bitlenmeyi önlemek için, saçlarına gaz sürerlerdi.

de ayağının dibindeki tenekeye yapıştırdı. Yeniden yastığı alıp yüzüne bastırdı, sonra kaldırıp yatağın üzerine attı.

Odanın ortasında dikildi; «Bomboş bir ev... Evim bomboş,» diye inledi. Ay ışığı belinden yukarısını aydınlatıyordu. Yüzü gölgeliydi. Bir süre öylece kaldı. Sonra bir şey anımsamış gibi, koşarak dışarı çıktı.

Komşusunun camına yeniden vurdu.

«Kimdir o?»

«Miloş! Cama gel!»

«Tanrı aşkına git artık! Az önce Çetnikler avlumdan geçtiler. Seni arıyor olmalılar. Mahvedeceksin beni,» dedi adam.

«Bırak arasınlar! Ama sen beni iyi dinle: Miloş geri dönecek. Hem de bir tümen partizanla birlikte dönecek. Çetniklerin kökü, son fertlerine kadar kazınacak. Evlerinin bahçelerine ısırgan otları dikeceğim. Ve siz; onların karnını doyuran, onları ağırlayan siz korkaklar da beni anımsayacaksınız! Bir zamanlar burada bir köy vardı diyecek insanlar! Bunu herkese anlat! Ama herkese! Geri dönmekte de gecikmeyeceğim, unutma!» Ve Vuk tek kelime daha söylemeksizin oradan ayrıldı. Çitin üzerinden tedbirsizce aşarken, ayağının takıldığı bir kalas, gürültüyle devrildi. Avluyu hızla geçip, kendisine doğru gelmekte olan partizanla buluştu.

Partizan fısıldadı: «Dikkat et! Çok gürültü yapıyorsun! Çetnikler az önce buradan geçtiler. Uzakta değildirler..»

«Beni izle,» diyen Vuk, önden koşar adım giderek bağları ve bahçeleri geçti. Görülmek, ya da duyulmak umurunda değildi sanki...

Artık karısını düşünmüyordu. Tek düşündüğü Çetniklerle bir an önce karşı karşıya gelebilmekti. Üstlerinde tepinecek, başlarını yumruklarıyla ezecekti...

Koruluğa vardıklarında örgütleyicilerden biri, «Nerelerdesin? Geç kalacağız!» diye çıkıştı. Vuk hiç cevap vermedi. Ay ışığında, Vuk'un elem dolu yüzünü gören örgütleyici, bu kez daha dostça bir tavırla, «Ters bir şey mi oldu?» dedi.

Vuk yine cevap vermedi. Fakat başı dönüyordu. «Ters bir şey mi ha? Branka alınıp götürülmüş! Yoksa kendi isteğiyle mi gitti?... Lyuba ne demişti Götürüldü... Zorunluydu... Öldürülecekti...»

Kendini toplayıp, hareket emri verdi.

Yola koyulduklarında, Vuk yeniden düşünmeye başladı. Ona en çok acı veren şey emin olamamaktı. Branka'dan kuşkulanıyordu. Hatta Jastrebak tepelerinde kendisini son derece sevindiren, heyecanlandıran o son mektup bile bir kuşku kaynağıydı şimdi. Bir kadın onca yıl yalnız nasıl dayanırdı? Son mektubunda belirtmişti bunu. Ama son iki satırı karalamıştı. Ne yazılıydı o satırlarda? Bir kadın, erkeksiz yaşayamazdı... Ama bir Çetnik subayıyla çekip gitmek, Vuk'u yerin dibine batırmak da neydi? Üstelik de tam eve döneceği sırada... Neden gitmişti onlarla? Yoksa onu öldüreceklerdi. Ama onurlu bir kadın, hele bu kadın bir partizan teğmeninin karısıysa, onuru için ölmesini bilirdi. Kendisini evden alıp götürmelerine nasıl izin vermişti? Oracıkta ölseydi keşke. Ya sonra onu serbest bırakırlarsa, ne yüzle geri dönebilirdi? Ölmek çok daha iyiydi.

Baskının yapılacağı köye vardıklarında, Vuk'un kafası hâlâ karışıktı.

Örgütleyici, «Ben önden gideyim, siz de dikkatle beni izleyin» dedi. Arkadan gelenlere yol göstererek, bağ ve avluların içinden yürümeye başladı. Bu arada Vuk az da olsa düşüncelerinden sıyrılıp, kafasını yapılacak baskına vermeyi başarabilmişti. Çetniklerin Noeli kutladıkları kahveye, iki yüz üç yüz metre kadar yaklaştıklarında, durup seslere

kulak verdiler. Bir akordiyonun eşliğinde şarkı söyleniyordu.

Kahvenin önündeki yolda dolaşan iki nöbetçi, ay ışığında rahatça seçiliyorlardı.

Vuk alçak, fakat sert bir sesle,«İşlerini ateş etmeden bitirmeliyiz,» dedi. Saatine baktıktan sonra, «Zamanı geldi,» diye ekledi.

Kahvenin içinden bir silah sesi duyuldu, bir kadın çığlık attı «O mu acaba?» diye düşündü Vuk.

Örgütleyici, «Biz ikimiz, köylü pozu takınarak onlara doğru ilerleriz. sonra da tabancayla tehdit edip silahlarını alırız. Bunlar zorla askere alınan köylülerden, tehlikesizdirler,» dedi.

Vuk sakin bir tavırla komut verdi: «Ben makinelimle kapıya gideceğim. Geri kalanlar da kahveyi kuşatsın. Camları kollayın, biri görünürse vurun. El bombalarınızı hazırlayın! Siz ikiniz gidin, haydi! Kendinize de dikkat edin!»

Partizanlar kahveyi kuşatmaya hazırlanırken örgütleyiciler de nöbetçilere soğirttiler. Çitlerin ve ağaçların gölgelerinden yararlanıyorlardı.

Nöbetçilerden biri sertçe bağırdı: «Kim var orada?»

«Köylüyüz,» oldu örgütleyicilerin verdiği karşılık.

«Durun! Sen, öndeki; üç adım ileri çık! Arkadaki, sen yere yat! Eller yukarı!»

«Dur bir dakika; biz kuryeyiz! Yüzbaşıya mesaj getirdik.»

«Eller yukarı!»

«Aptallaşma! Kahramanlığını başka zamana sakla!»

«İsimleriniz?»

İki uyduruk isim verdiler.

«Pekâlâ, geçin bakalım. Ama önce sizi rapor etmeliyim.» Öteki nöbetçiye dönerek, «Mika buraya gel,» diye seslendi.

Örgütleyiciler öteki nöbetçinin de gelmesini beklediler. Sonra onlara doğru ilerlediler. Tabancalarını dayayıp, fısıldadılar:

«Eller yukarı! Ağzını açanı vururuz.»

«Hey, biz de köylüyüz, köylü muhafızlardanız,» dedi nöbetçilerden biri korkulu bir sesle.

Örgütleyici silahlarını aldı.

«Şimdi yere yatıp, sesinizi kısın. Size bir şey yapmayacağız, ama kaçmaya ya da bağırmaya kalkarsanız vururuz!»

Vuk nöbetçilerin zararsız hale getirildiğini görünce, yolu koşarak geçti ve kahve kapısına yöneldi. Kapıda bir süre durup dinledi. Partizanlar kahveyi kuşattılar. Bir tanesi Vuk'un yanında kalıp, kapının yanındaki camı gözlemeye başladı. İçeriden bağrışlar şarkılar ve sarhoş kadın çığlıkları geliyordu. Tek bir kadın, ya da çok çok iki tane olmalıydı. Vuk emin olamıyordu. Büyük bir acının benliğini kavradığını hissetti: «Ya o da buradaysa?... Vururum onu!» Bir süre daha kulak kesildi. Yorgun ve bitkindi. Bir kadının gürültülü kahkahasını duydu. Tıpkı Branka gibi gülüyordu. «Evet o! Ama nasıl olur?» diye mırıldandı. Elleri titriyordu. «Yapamam!» dedi kendi kendine. Korkunç bir umutsuzluğa kapılmıştı.

Vuk'un duraksamasından ikirciklenen öteki partizan, «Haydi, ne bekliyorsun?» diye fısıldadı.

Çok uzaklardan makineli takırtıları ve patlamalar duyuldu.

Partizan, sanki Vuk'u yüreklendirmek istercesine, «Bizimkiler,» dedi.

Vuk, içeri girdiğinde bir şey demeli mi, yoksa hemen ateş mi açmalı diye düşünüyordu. Ansızın ne kadar uzun süre duraksamış olduğunu farketti. Derhal kapıyı itip, içeri girdi. Makinelisini doğrultup, bağırdı:

«Mutlu Noeller!»

Şişeler ve türlü yiyeceklerle donanmış bir masanın başındaki Çetnikler, gevşekliğin ve sarhoşluğun etkisiyle, Vuk'u farketmediler bile. İçmeyi ve şarkıyı sürdürdüler. Vuk masadaki bir domuz başının, kendisine bakıp yüz ekşittiğini sandı. Masanın en sonunda oturan sakallı Çetniği ve kucağında şarkılar söyleyen kadını gördü. Kadının yüzünü seçemedi.

Çetnikler neden sonra başlarını kaldırıp da Vuk'a baktıklarında, öylesine şaşırdılar ki, dilleri tutulmuşçasına, oldukları yerde kalakaldılar.

«Ben Miloş'um!» diye haykıran Vuk, sakallı Çetniğe ve kucağındaki kadına doğru ateş açtı. Ardından namluyu çevirip bütün masayı taradı. Odayı bir anda kaplayan inlemelerin, imdat çığlıklarının arasından, tiz bir kadın sesi Vuk'un kulağını en çok tırmalayandı. Makineliyi derhal o yöne doğrultup, kadın susana kadar ateş etti. Kahve cehenneme dönmüştü. Sağ kalanlar tabancalarını çekip, camlara koşuştular. Oysa penceredelerin gerisinde kendilerini, el bombaları ve kurşunlarıyla partizanlar beklemekteydi.

Vuk dışarı fırlayıp, kapıya ve camlara ateş etti. Çılgınlar gibi kurşun yağdırıyordu.

«Ateş etmeyin!... Teslim oluyorum!»

«Komünistler! Bu yaptığınızı ödeyeceksiniz!»

«Teslim oluyorum!»

Çetnikler kahvenin içinden ateş ediyor, bağırıyor yardım çağırıyorlardı. Bu arada fırlattıkları iki el bombasından birinin patlaması Vuk'u az kaldı yere yıkacaktı. Ayakta güç duruyordu. Partizanlar, pencerelerden içeri birkaç el bombası attılar ve Çetnik ateşi kesildi. Partizanlar da ateşi kestiler. Yaralıların iniltisinden başka hiç ses kalmadı Yalnız bir ara, pencerelerden kaçmayı başarabilmiş birkaç Çetnik, kahveye doğru ateş edip, «Yere batası komünistler!» diye bağırdılar.

İki ağlamaklı ses, «Teslim oluyoruz... Teslim,» diye yakardı.

Vuk boğuk bir sesle, «Çıkın dışarı!» dedi.

Saçları başları darmadağınık bir halde, kolları havada iki Çetnik dışarı çıktılar.

Vuk, Çetniklerin üzerini araması için Blaza'ya seslendi. Ama Blaza cevap vermedi. Onun yerine başka iki partizan, Çetnikleri aradılar.

«Hançer!» diye bağırdı partizanlardan biri adamların tabancalarını ve hançerlerini alırken.

«Biz kimseyi öldürmedik. Biz yalnız...»

«İçeride başkası var mı?» dedi Vuk.

«Hayır... Yalnız biz sağ kaldık. Bakın bende bir el feneri var, kendiniz bakabilirsiniz...»

«Yere yatıp, çenenizi kapayın. Bağlayın şunları!»

Vuk'un içinde hâlâ fırtınalar kopmaktaydı. Makinelisiyle taradığı kadını görmek istiyor, öte yandan onun Branka olabileceğinden korkuyordu. Branka olabileceği düşüncesi Vuk'u dehşete boğdu. Bir süre duraksadı. İki partizan içeriye girince, o da artlarından seğirtti. Yerde, tavandan dökülen sıvalar, ters dönmüş iskemle ve masalar arasında, kan içindeki Çetnik ölüleri vardı. Şişeler devrilip parçalanmış, şarap her yana yayılmıştı. Olduğu yerde kalabilen tek şey, Vuk'un az önce de gördüğü domuz başıydı.

«Silahları toplayın,» dedi Vuk fısıldarcasına ve dışarı çıktı. Sonra ansızın bir şey anımsamışçasına, yeniden kahveye girdi, el fenerini çıkarttı. Kadının demin oturduğu yere doğrulttu. Işık cesetlerin, yiyecek maddelerinin ve bir sürü şeyin üzerinde gezindi. Yaklaşıp baktı. Tanımadığı bir kadındı. Delik deşik bir halde, sakallı Çetniğin üzerine devrilmişti. Vuk önce rahatladığını hissetti. Fakat az sonra, bu kez bambaşka bir acı duydu içinde.

Yüksek sesle; «Zavallı kadın!» dedi. O an kendini bütünüyle unutmuş, kadına acıyordu.

Sonunda kanın, cesetlerin ve ölü kadının varlığı, Vuk için dayanılmaz oldu. Derhal dışarı yönelip, kahve kapısının basamağına çöktü. Bir süre dinlendi. Birden sol ayağındaki ılık ıslaklığı hissetti. «Bu da nesi?» diye mırıldandı. Yaralandığını farketmemişti. Baldırından aşağı kan süzülüyordu. Ayağa kalkıp, elini pantolonunun içine soktu. Kalçasında bir yara vardı. Neyse ki derin değildi. Kurşun sıyırıp geçmişti. Aldırmadı bile. Partizanlar tarafından sorguya çekilmekte olan iki Çetniğe doğru yürüdü.

«Benim kim olduğumu biliyor musunuz?»

«Hayır bilmiyoruz...»

«Partizan Vuk'tan söz edildiğini duydunuz mu hiç?»

«Evet duyduk.»

«O benim işte! Şimdi söyleyin bakalım, karım nerede?»

«Bir binbaşı onu kıta komutanlığına götürdü.»

«Kıta komutanlığı nerede?»

«Kaleniç'te.»

Vuk, partizanların önünde karısını soruşturmaktan utandı. Böyle bir şeyi Çetniklere sormak da hoş değildi, ne var ki kendini frenleyemiyordu.

«Yoldaşlar, derhal gidip hükümet binasını ve postaneyi yakın! Her şeyi yok edin! Köylüleri de size yardıma çağırın. Ben bu kasaplarla kalacağım,» dedi.

İki Çetnik bu sözlere, «Biz kasap değiliz yoldaş!» diye karşı çıkacak oldular.

«Bana yoldaş deme, gebertirim seni!» diye gürledi Vuk.

«Biz de size katılırız... Silahların, cephaneliğin yerini gösteririz size. Partizanlara düşman olan-

ların hepsini tanıyoruz... İlişki noktalarımızı da söyleriz Biz yanlış bir iş yaptık, biz...»

«Kesin sesinizi! Ben bir şey sormadan konuşmayın!»

Çetnikler sustular. Vuk, karısı hakkında daha fazla soru sorup sormama konusunda kararsızdı. Ama dayanamadı.

«Onu, bir Çetnikle gördünüz mü hiç? Eğer yalan söylerseniz, boğazlarım sizi!»

«Evet, ben gördüm.»

«Ne yapıyordu?»

«Hiç. Komutanlıkta tutuyorlar onu.»

«Nasıldı? Kimseyle konuşuyor muydu?»

«Hayır, hiç konuşmuyordu. Yıkkın görünüyor, sürekli yere bakıyor ve ağlıyordu. Tanıdığım biri, kaçmaya çalıştığını, fakat yakalandığını söyledi. O olaydan sonra binbaşı onu öldürmek istemiş.»

Öteki Çetnik, «Sizinle gelip onu kurtaralım... Eğer kurtaramazsak, öldürün bizi,» diye söze girdi.

«Sen kes sesini kasap herif! Benim karım için mi dövüştüğümü sanıyorsun, piç! Ne sanıyorsun sen beni?» Öfkeden titriyordu. Bu kana susamış katillere karısını soracak kadar, nasıl alçalabilmişti? Bir partizan müfrezesinin teğmeniydi! Aklını yitirmişti!

Hükümet binasının penceresinden bir alev sütunu yükselip, binayı sardı. On kadar erkek ve kadın köylü, ellerindeki saman demetlerini camdan içeri fırlattılar. Az sonra ateş çatıyı da sardı. Elli yıllık kerpiç bina, cayır cayır yanıyordu.

Köyün her yanında köpekler havlıyordu. Vuk bir süre yangını seyretti. Birisi yolun ortasına çıkarılmış telefon tesisatını kazmayla parçalıyordu.

Partizanlar Vuk'un yanına geldiler.

«Gidelim artık. Blaza'yı ne yapacağız?»

«Blaza mı? Ne oldu ona?»

«Ölmüş... İşte orada!»

Vuk geri dönüp ölü partizana doğru yürüdü.

Uzun bir sessizlikten sonra, «Ne zaman öldü?» diye sordu.

«Camdan ateş açıldığı sırada.»

«Yani... yani siz kasaplar öldürdünüz onu,» diye haykıran Vuk, hiç düşünmeden makinelisini iki Çetniğe doğrultup ateşledi.

Blaza'yı yakında buldukları bir el arabasına yükleyip, yanlarına da mezar kazmaya yardımcı olacak iki köylüyü alarak yola çıktılar. Artlarında hâlâ yanan hükümet binasını bırakıyorlardı. Bir tarlada durup, yoldaşlarını gömdüler.

Vuk'un köyü yakınlarında onları Çetnikler bekliyordu. Bir makineli ve birkaç tüfekle partizanlara ateş açtılar. Ama her nedense makineli az sonra sustu. Yalnız tüfekler ateşi sürdürdüler. Partizanlar karanlıktan yararlanıp, bağların arasından süzülürlerken, Vuk makinelisini kaldırıp, köye doğru bir şarjür boşalttı. O köy, onun köyü değildi artık...

— 27 —

Partizanların karargâhına gece boyunca, grup grup genç adamlar geldi. Bunlar yeni partizanlardı. Gündüz uyuyup dinlenmiş olan Paul, delikanlıları karşılıyor, söyleşiyor, onlara yeni partizan isimleri takıyordu. Kalabalık sayıdaki gençleri süzerken, sanki birlik yeniden kuruluyormuşçasına mutluydu.

Birliğin ilk kurulduğu günleri anımsadı. O günlerde, hızlı ve kolay bir zafere inanıldığından, herkes daha heyecanlıydı. Oysa şimdi heyecanın

yerini, gerçekleşmesi uzak bir tarihte de olsa, zafere kadar ne pahasına olursa olsun savaşma inancı ve kararlılığı almıştı. O zamanlar zafer ve gelecek güzel günler herkesin bilincinde bir düş gibiydi. Ama şimdi zafer, mutlaka koparılması gereken bir ihtiyaç ve bir zorunluluktu. Bu iki değişik düşünce türünün kişide yarattığı atılım duyguları arasında hiç bir fark yoktu. Birincisi mücadeleyi başlatmış, birincinin yorulup tükendiği yerdeyse mücadeleyi ikincisi devralmış, çok güçlü bir düşmana karşı kanı pahasına sürdürüyordu.

Uzun zamandan beri ilk kez o gece, Paul'un kendine olan güveni yerine gelmişti. Sıkı giyimli ve yepyeni silahlara sahip delikanlıları seyretmekten son derece hoşnuttu. Tüfekleri öylesine iyi yağlanmıştı ki, tetiklerin üzerinde parmak kalınlığında yağ tabakası vardı. Yeni gelenlere karşı duydukları ilgi partizanların çoğunu uyutmamıştı. 'Dolgun kadınlar' diye adlandırdıkları silahların tetiklerindeki yağ fazlalarını parmaklarıyla sıvazlayıp kendi paslı ve kuru tüfeklerine sürüyorlardı. Eski partizanların, yenilere karşı sevecenlikle dolu bir üstünlükleri söz konusuydu. Ötekiler de saygıyı elden bırakmadan, teğmen ve Komiser hakkında sorular yöneltiyorlardı.

Yenilerden özellikle bir tanesi, rahat davranışları ve konuşkanlığıyla dikkati çekti. Partizanlar arasındaki isminin Lyutika olmasında diretiyordu. Delikanlının görünümü ve giysileri Paul'u da etkilemişti. Uzun boylu ve esmerdi. Yüzü bir kızınki kadar temizdi. Derinlerden gelen titrek ve tok bir sesle konuşuyordu. Üzerindeki kordonlarla süslü, ev dokuması mavi giysi Şumadya işiydi. Başında, bir subay paltosunun kumaşından yapılmış kepi vardı. Siyah, kaba kumaş pantolonunun altında, süslü ve sivri burunlu çarıklarıyla, üzerlerine yeşil yapraklı kırmızı çiçekler işlenmiş çorapları gö-

rünüyordu. Paul ona gülümseyerek bakarken, kendisinin de küçük bir okul çocuğu olduğu çağlarda, böylesi giysilere nasıl özendiğini anımsadı. O da istemişti, işlemeli bir cekete ve çoraplara sahip olmayı... Delikanlının elinde sarı kabzalı bir süvari karabinası vardı. Kısacası her şeyi güzel ve yeniydi.

«Pekâlâ, Lyutika yoldaş! Ama sen bir köy festivaline gider gibi giyinmişsin. Çarpışmada yazık olacak bu güzel giysilere,» dedi Paul.

«Hayır komiser yoldaş, özellikle çarpışma anında üstümde olsunlar diye giydim bunları! İyi giyimli olmalıyım. Öldüğümde bu giysiler bensiz neye yarar? Yaşarsam zaten daha iyilerine sahip olacağım. Bir köyün içinden geçerken, biz partizanların, Çetniklerin dediği gibi baldırı çıplaklar olmadığımızı bütün köy halkı görmeli!»

«Ama o çorapları bir kızdan almış olmalısın, sanki düğüne gider gibi,» diye üsteledi Paul. Yine de delikanlının cevabı hoşuna gitmemiş değildi.

«Bak bu doğru işte! Dün gece bir kız verdi onları. Sandığındakilerin en iyisi bunlardı! Beni daha değerli bulmuş olacak!» dedi genç adam böbürlenerek. «Şimdi lütfen söyler misiniz bana; neden komiserler deri çanta taşırlar? Böyle bir şey duydum da!»

Paul gülerek, «Demek yakışıklı olmak için taşıdığımızı sanıyorsun, öyle mi?» dedi.

«Onu demek istemedim, fakat... doğrusu bilmiyorum.»

«Biz o çantaları bazı araçlarımıza bir zarar gelmesin diye taşırız. O araçlar sayesindedir ki, biz komiserler, hanım evlatlarından, sıkı devrimciler yetiştiririz.»

«İyi o zaman, yalnız bu bölgedeyken çantanızı gocuğunuzun altında taşımanızı öğütlerim.»

«Neden?»

«Çünkü Çetnikler adamlarına, bir partizan kolu gördüğünüzde en öndekine ve en sondakine ateş edin, onlar en önemlileridir diyorlar. Deri çanta taşıyan biri görüldüğünde derhal vurulması gerektiğini de özellikle belirtiyorlar!»

Herkes güldü. Delikanlı ciddîleşti.

Partizanlardan biri, «Hey yoldaş, bize katılmadan önce iyice düşündün mü?» diye sordu. Amacı hem biraz genç adamın kafasını karıştırmak, hem de heyecanını dindirmekti.

«Elbette düşündüm yoldaş! Tam altı ay durakladım. Ama artık korkmayın; iyice ölçüp biçtim. Şimdi ise düşünecek bir şey kalmadı. Ne pahasına olursa olsun dövüşmemiz gerek!»

Tan yeri ağarıyordu. Paul uyumalarını söyledi. Dinlenmeye ihtiyaçları vardı. Kendisi de sobanın yanına uzandı. Üşümüştü, uyumak istiyordu. Vuk, Nikola ve Stanko'nun henüz dönmemiş olmaları, Paul'u kaygılandırıyordu. Nöbetçi üç değişik yönden silah sesleri ve patlamalar işittiğini, fakat çok kısa sürdüğünü bildirmişti. Çoktan dönmüş olmalıydılar. Paul, bu yöredeki gelecek başarılarının, son hareketleriyle yakından ilişkili olduğunun bilincindeydi. Bu durum daha da huzursuz olmasına yol açıyordu. Yanında yatan partizan, iki büklüm uyuyor, soluk alırken garip sesler çıkarıyordu. Yeniler aralarında bir şeyler fısıldaşıyorlardı. Odada sönmek üzere olan bir gaz lambası yanıyordu. Gaz saf değildi. Karaborsacılar ve dükkâncılar gaza mutlaka su karıştırıyorlardı. Lamba titrek bir ışık veriyor ve camın çatlağından dışarı tütüyordu, tavan is içindeydi.

Odaya Georgi girdi.

«Komiser nerede?» diye yüksek sesle, önemli bir şey varmışçasına sordu.

«Buradayım. Ne oldu?»

«Kalk ayağa, sana bir şey söyleyeceğim.»

Fısıltılar kesildi. Yeniler başlarını kaldırıp kuşkuyla Georgi'ye baktılar.

«Ev sahibi hükümet görevlisi kaçtı!» Bunu Paul'un kulağına söylemişti.

«Kaçtı mı? Nasıl? Ne zaman? Dışarı çıkalım!»

Haber Paul'u hem şaşırtmış, hem de telâşlandırmıştı. Görevli yerlerini söylerse, Çetnikler hava aydınlanır aydınlanmaz saldırırlardı. O gece için planlanan harekâttan vazgeçilmesi gerekiyordu bu durumda. Aynı yörede sabahtan akşama kadar çarpışmak tehlikeli olurdu.

Dışarı çıkarken Paul kızdı: «Peki sen ne yaptın? Oysa karnını doyurmuş ve uyuyup dinlenmiştin sözümona!»

«Kadın kılığına girip, arka kapıdan sıvıştı. Nöbetçi onu çitin üzerinden atlarken görüp dur diye bağırmış, ateş etmeye de cesaret edemeyip kovalamış. Ama adam koruya ulaştığı gibi yok olmuş. Namussuz doğru Çetnik komutanlığına koşacaktır, eminim.»

«Ben size söylemedim mi bunların böyle olduğunu? Hasta numarası yaptığı apaçıktı. Sen de evin içinde şaklabanlık edip durmuşsun duyduğuma göre. Bu yüzden öldüreceğim seni, anlıyor musun?»

Georgi karşılık vermedi. Kendine kızıyordu. Keşke bağlasaydı herifi. Ya da partizanların olduğu odada tutsalardı.

Hükümet görevlisinin evine girdiler. Partizanlar heyecanlıydılar. Ateş etmediği için nöbetçiye kızıyorlardı. Sima içini çekip, kendinden emin bir sesle konuştu:

«Beni kimse dinlemiyor zaten. Dün gece Georgi'ye de, bütün ötekilere de o adama güvenmediğimi söyledim Paul. Bana ters gelen bir şeyler vardı. Zengin köylünün biri hasta numarası yapıyor, kızarmış etle besleyip gözümüzü boyuyordu. Ve biz de göz göre göre bırak yatsın dedik, oysa çuval

gibi bağlamamız gerekirdi onu. Sonra da kaçtı tabiî. Hak ettik bunu herhalde! Kimse beni dinlemiyor ki!»

«Kadınlar nerede? Beni onlara götürün!» dedi Paul.

Georgi ve Sima, Paul'u mutfağa götürdüler.

Yaşlı kadın ocağın yanında, gözlerini ateşe dikmiş oturuyordu. Onlar içeri girerken bakmadı bile. Ev sahibinin karısıysa yatağın ucundan yan gözle partizanları süzdü. Genç kız pencerenin kenarına dayanmış, başı kolunun üzerinde hıçkıra hıçkıra ağlıyordu.

Paul bir süre hiç ses çıkarmadan onlara baktı. Sonra öfkeli bir sesle, «Kocan nerede?» dedi kadına.

«Aman tanrım, bilmiyorum! Kendiniz bulun.»

Paul kadına dik dik baktı: «Ne demek istiyorsun?»

«Eh, herkes canını düşünecek tabiî. Başka ne yapabilirdi zavallı? Onu öldürecektiniz!»

Kadının kızı, elem dolu bir sesle araya girdi: «Kapa çeneni anne! Yalan söylüyorsun! Onu öldürecekleri falan yoktu, niye öldürsünler?»

«Sen sus bakayım!»

Hâlâ ağlamakta olan kız, Georgi ve Paul'a döndü: «Yoldaşlar, ben de sizinle geliyorum... Yalvarırım reddetmeyin beni... Artık burada yaşayamam. Ölürsem öleyim, umurumda değil...»

«Hayır kızım, hiç bir yere gitmiyorsun. Seni doğuran ve büyüten benim, öldüren de ben olacağım! Böyle olacağına öl daha iyi!»

«Kocanın nereye gittiğini söyle bana... Konuş yoksa...» Paul'un sesi öfkeden titriyordu.

«Bana ne yaparsanız yapın...»

Paul, Georgi'ye, «Bağla onu!» diye bağırdı.

Kız daha da yüksek bir sesle ağlamaya başladı. Yaşlı kadın homurdandı.

«Amma Noelmiş bu da yani! Evin altını üstüne getirmek için bula bula Noel gecesini mi buldular?»

Georgi bir ip alıp geldi, kadının kollarını kavradı. Kadın kaçmaya çabaladı. Ama olup biteni kapının arkasından seyreden Sima yetişti. Kadını bağladılar.

«Sima, sen silah alıp bunlara göz kulak ol! Eğer bizi ele verirse, evinizi başınıza yıkarım anladınız mı?»

«Yoldaşlar, beni de götürün!» diye bağırdı kız.

Paul mutfaktan çıktı. Partizanların olduğu odaya gidip onlara hazır olmalarını söyledikten sonra, karargâh kurdukları öteki eve geçti. Ev, köydeki SKOJ hücresi sekreterine aitti. Sekreter evini partizanlara verdiğinden başka, bir de haber alma servisi kurmuş, partizanları köyde olup bitenlerden her saat başı bilgili kılıyordu.

Vuk, Nikola ve Stanko o sırada çıka geldiler. Her üçü de görevlerini başarıyla tamamlamışlar, fakat bu arada iki yoldaşlarını da yitirmişlerdi. Paul Vuk'a, ev sahibinin kaçtığını ve gün ağardığında Çetniklerin saldırıya geçebileceklerini anlattı. Ama Vuk'un bütün aldırmazlığı ve huysuzluğu üzerindeydi. Paul'un gereksiz yere kaygılandığını, Çetniklerin dün olanlardan sonra artık saldıramayacaklarını söyleyip yatmaya gitti.

Gün ağarışından hemen önceydi ki, Maxim yeni partizanların son grubunu da getirdi. Paul ormanın derinlerine kadar keşif kolları saldı. Sonra da bir SKOJ üyesini evinden çağırtarak, ona çevredeki bütün köyleri kapsayacak bir haber alma servisi kurmasını, Çetniklerin her hareketini izlemesini söyledi.

Sabahın erken saatlerinden itibaren, Çetniklerin 'Köylü Muhafızlar' birliğine bağlı süvarileri köyden köye at koşturmaya başladılar. Partizanlar

Morava'yı geçmiş, üç Çetnik karargâhını yerle bir etmişler, bir çok komutanı öldürüp hükümet binalarını ateşe vermişler, bölgenin telefon ve telgraf bağlantılarını kesmişlerdi. Bu dehşetli haberi her yana yayan kuryeler ve süvariler, partizanların, sayılarını kırktan yüze, yüzden iki yüze, iki yüzden üç yüze yükselterek ilerlediklerini haykırıyorlardı. Aslında yalnız arabaya koşulmaya yarayacak şişman, kahverengi kısraklar mahmuzlanmaktan ve koşturulmaktan köpük içindeydiler.

Süvarilerden bile önce, haber kulaktan kulağa, her yere, Morava köylerinden Levaç'a kadar yayıldı. Ve daha iki saat geçmeden o yörede partizanların varlığını duymayan kalmadı. Herkes kafasında partizanların çok yakında olabileceklerini kuruyordu. Belki köylerinin yakınındaki bir başka köyde, belki de kendi köylerinde, hatta belki komşu evde, dağ yamacındaki oduncunun kulübesinde, ya da bağların birinde, her an her yerde olabilirlerdi... Köylüler bahçe çitlerinin üzerlerinden birbirlerine sesleniyor, kimisi korkuyla, kimisi de sevinçle, haberi ötekine iletiyordu. Neler eklemiyorlardı ki habere! Partizanlar önceki gece yüzden fazla Çetniği öldürmüşler; demiryolunu ele geçirip, şehri kuşatmışlar; her üç partizandan biri makineli tüfekliymiş; hepsi kültürlü öğrenci gençlermiş; önderleri Boginaya (1) ismindeki bir öğretmen kızmış! Bazıları da, şu ya da bu köyde bir kilisenin yakıldığını, papazın çan kulesine asıldığını, gelenlerin hepsinin Drina'yı geçen Ustaşiler (2) olduğunu, kundaktaki bebeklerden, ihtiyarlara kadar bütün Sırpları öldürdüklerini anlatıyorlardı. Oysa başkaları gelenleri dürüst kimseler olarak niteliyor, içki içmedik-

(1) Tanrıça anlamına gelir.

(2) Bağımsız Hırvatistan Devletinin, tek amaçları Sırpları yeryüzünden silmek olan özel milisleri.

lerini, yalnız çavdar ekmeğiyle bulamaç yediklerini, bunların da parasını hemen ödediklerini ve hiç kimseye dokunmadıklarını söylüyorlardı. Partizanların hiç bir şey çalmadıkları ve yalnız çavdar ekmeğiyle bulamaç yedikleri ayrı bir önemle vurgulanıyordu. Herkes, sanki kendisi onları görmüş gibi, öyküye bir sürü ayrıntı katarak ve sanki partizanlarla bir arada yaşamış gibi tanımlayarak anlatıyordu.

Çetnikler köylerden kaçtılar. Daha sabahın erken saatlerinde, resmî bürolarda kimsecikler kalmadı. Müdürler, yazmanlar ve muhasebeciler evraklarını şilteler ya da saman yığınları aralarına gizleyip, akmakta olan Çetnik seline karıştılar. Nerede duracaklarını bilmezcesine kaçtılar. Kente kaçanlar beraberlerinde paniği de götürdüler. Kahvelerin ve dükkânların kepenkleri indi. Papazlar sabah ayinini ivedilikle bitirip, yoksulların, çok çocuklu dulların evlerine gizlendiler. Köylü muhafızlar silahlarını ve bombalarını, başkalarının samanları, sazlıkları arasına gömdüler.

Köylere korku ve sevinç birlikte girdi. Köyler suskunlaştı ve hareketsizleşti. Saat sekizde yollar bomboştu. Yalnız ara sıra, ortada kalakalmış bir Çetniğin, erik bahçeleri ve avlular boyunca koşup gittiği görülüyordu.

Heyecan doruğundaydı. Partizanlar geldi geleceklerdi. Köylüler birbirlerine, partizanların yakındaki köyde olduklarını, kendilerininkine gelmek üzere yola çıktıklarını söylüyorlardı. Kimisi bir keşif kolu, kimisi de bütün yürüyüş kolunu gördüklerini öne sürüyorlardı. Hatta sözümona, partizanlar hükümet binasının, okulun ve dükkânların oraya varmışlardı bile. Ansızın başka bir söylenti sardı ortalığı: Almanlar tanklarla geliyorlardı. Partizanları kuşatmış, çarpışmaya zorluyorlardı. Köyleri ateşe vereceklerdi... Hangi şeytan getirmişti partizanları köylerine...

Bu durum öğlenden az öncesine kadar böyle sürdü. Çetnik subayları geri döndüklerinde henüz öğlen olmamıştı. Tepeden tırnağa silahlıydılar. Davullar vurdurdular, okulun ve kilisenin çanlarını çaldırdılar. Derhal ortaya çıkıp toplanmayan herkes öldürülecekti! Köylüler az sayıda birkaç grup halinde isteksizce toplandılar. Toplananlara, köyedağılıp yirmi ile kırk yaş arasındaki bütün erkekleri getirmeleri söylendi. Evinin kapısını açan her kadın, kocasının köyde olmadığını, yakındaki bir köye Noel konukluğuna gitiğini, ya da silah seslerini duyar duymaz ortadan yok olduğunu anlatıyordu. Subaylar yine de, bir miktar adam toplamayı başarabildiler. Köylülerden bazıları köylerinde kalıp, orayı savunmalarının daha doğru olacağını söylerken, daha yürekli olanlar subaylara karşı çıktılar; düşman makineli tüfekler ve bombalarla gelirken, yumrukla dövüşülür müydü hiç! Subaylar silah dağıtıp, sövgüler ve tehditler yağdırdılar. Bu olaydan sonra, partizan evlerini basıp beşikteki bebekleri bile öldüreceklerini söylediler. Toplanmış olan köylüler, taburlarına ya da tugaylarına katılmak üzere gitmeye hazır bekleşirken, çevrelerinde kadın ve çocuklardan oluşan bir çember belirdi. Erkeklerine etle, börekle dolu sepetler, şişeler, kırmızı şarap ve erik rakısıyla dolu mataralar veriyorlardı. Adamların çoğu lanetler ve sövgüler sıralarken, aralarında şarkı söyleyenler de vardı. Çocuklarını öpüyor, kadınlarıyla vedalaşıyor, onlardan çocuklara iyi bakmalarını istiyorlardı. En çok öfkelendikleri şey, tanıdıkları bir sürü kişinin savaştan şu ya da bu şekilde kaytarmayı başarabilmiş olmasıydı. Kendileri çarpışmalarda ölecekken, ötekiler aileleriyle birlikte rahatça yaşayacaklardı. Bu arada alacağı olanlar, kimden, ne kadar alacakları olduğunu ailelerine bildirmeyi de unutmuyorlardı.

Yığınla söylenti yayılmıştı köylüler arasında. Partizanlar, Osmanlılar kadar zalimmişler! Hep kafaya nişan alırlarmış! Komutanları Boginya, makineli tüfeğiyle en önde yürür ve şarkı söylermiş:

«Üç boynuzlu bir kep giyerim,
Tanrının üzerine koca bir ordu sürerim!»

Süvariler atlarını, şimdi her zamankinden daha çok koşturuyorlardı. Çoğu silahsız köylülerden oluşan, elem dolu yürüyüş kolları, gerçekte var olmayan taburlara ve tugaylara doğru akıyorlardı. Varacakları yerlerde onları, sakallı, uzun saçlı, sert yüzlü Çetnikler bekliyorlardı. Çetnikler İngiliz yapısı hafif makineliler, hançerler ve tabancalarla donatılmışlardı. Toplanma yerine Nediç'in adamları da geldiler. Yanlarında Alman silahları ve cephane sandıkları getirdiler.

Görevlendirilen SKOJ üyesi, arkadaşlarını ve daha bir çok genç adamı çevre köylere haber toplamaya göndermiş olduğundan, Paul gelişen bütün olayları saati saatine biliyordu. Partizanların da kimin evinde olduklarını artık bütün köy öğrenmişti. Çetnikler ve yandaşları, yanlarına partizanları ihbar eden hükümet görevlisini de alarak sabah olur olmaz kaçmışlardı. Paul, Vuk ve Maxim köyün tepesindeki koruda gizlenmeye, gelecek saldırıyı orada karşılamaya karar verdiler. Çetnikleri ezmeden korudan ayrılmıyacaklardı. Bu arada köylüleri toplayarak bir konuşma yapmaları yararlı olacaktı. Paul yanına adam almak için, Nikola'nın grubunun yerleştiği eve gitti.

Hükümet görevlisinin evinde, Sima, adamın karısına ve yaşlı kadına tehditler yağdırıyordu. İki kadın, kızlarının çekmeceleri açıp da Partizanlara çorap ve gömlek dağıttığını görünce dehşete kapılmış, avaz avaz bağırıyorlardı.

Paul öfkeyle gürledi: «Ne oluyor burada?»

«Yoldaşlara giyecek veriyorum. Ben de sizinle geleceğim.»

«Hayır olmaz!»

«Neden? Ben her zaman partizan yanlısıydım, hep yardım ettim... SKOJ sekreteri Bora yoldaşa sorun inanmazsanız...» dedi kız. Tir tir titriyordu.

« O nesnelerin hepsini kıza geri verin! Almanıza kim izin verdi? Ne oluyorsunuz, hanım evladı mı kesildiniz hepiniz?»

«Yoldaş Paul, bu kız bunları kendi isteğiyle veriyor, çünkü bize katılmak istiyor. Babasından kıza ne? Bırak gelsin, o da katılsın mücadeleye,» dedi Boyana, genç kızı savunarak.

Paul, «Gelemez! Verin onları geriye!» diye bağırdı. «Hemen hazır olun, hareket ediyoruz. Georgi'nin grubu benimle gelsin!»

Kız ağlamaya başladı.

Paul onu süzdü. Bir an duygulandı. Ama hemen gözlerini kaçırıp dışarıya, hole çıktı. Yeniden arkasına dönüp mutfağa bir kez daha göz attı. Sima bacaklarına sarılan, dizlerini öpen kadına karşı koymaya çabalıyordu. Kadın ne isterlerse vereceğini haykırıyordu. Evdeki her şeyi, istedikleri kadar parayı alabilirlerdi. İsterlerse kutsardı onları. Hatta kendisini bile öldürebilirlerdi. Yeter ki kızını, biricik kızını alıp götürmesinlerdi! Paul Sima'ya bir şeyler diyecekti ki, vazgeçip yürüdü.

Partizanlar yoldan geçerlerken, kadınlar pencerelerden, erkekler de samanlıklardan, ya da ahırlardan gizlice onları izliyorlardı. Paul, Georgi'nin önü sıra yürüyor, yol boyunca köylüleri toplanmaya çağırıyordu. Hükümet binasının önünde toplanılacaktı.

Hükümet binasına vardıklarında Paul içeri girdi. Kapı kilitli değildi. Bürolardan birinde, yaşlı bir adam, sırtını sobaya verip bir sıranın üzerine

uzanmıştı. Odada mürekkep lekeleriyle ve bir yazmanın elinden çıktığı belli olan, imza taslaklarıyla dolu bir masa vardı. İki üç iskemleyle telefondan başka, bir de duvara dayalı, oldukça eski bir çelik kasa bulunuyordu. Duvarda asılı duran Alman propoganda afişinde Rusyanın haritası ve ortadan ikiye kesilmiş bir kalp resmi vardı. Bu kalp Stalingrad'ı simgeliyordu. Kalbin yukarısına, ucundan kan damlayan bir süngü kondurulmuştu. En altta koskocaman kırmızı harflerle, «Stalingrad Düştü!» yazıyordu.

Paul kapıdan seslendi: «Senin ne işin var burada beybaba?»

Yaşlı adam döndü, gözlerini kırpıştırdı ve karşısında eli silahlı bir adam görmesiyle bir delikanlı gibi ayağa fırlaması bir oldu. Hazırola geçip son derece resmî bir tavırla konuştu:

«Karşınızda Selanik Cephesi başçavuşu, İkinci makineli tüfek birliği teğmeni, Şumadya Tümeni 21. Alaydan ve on sekiz yıllık Bölge Memuru Veselin Plyakiç duruyor!»

Paul gülerek adamın sırtına vurdu.

«Pekâlâ beybaba, Selanik Cephesinden olman çok iyi. Peki Başkan nerede?»

«Başkan ve öteki yetkililerin hepsi gittiler. Nereye gittiklerini bana söylemediler,» diye cevap verdi ihtiyar. Hazırol durumunu hiç bozmamıştı.

«Haydi o zaman beybaba, şu köylüleri toplanmaya çağırıver. Bir davul var mı?»

«Evet, her şey var burada!»

«Çok güzel! Bütün köyü dolan, partizanların herkesi toplanmaya çağırdıklarını haykır.»

«İyi ama, resmî bir toplantı mı olacak bu?»

«Elbette resmî»

«Peki öyleyse, resmî olduğuna göre mesele yok!»

Memur davulu boynuna asıp dışarı çıktı, güm

güm vurmaya başladı. Gökyüzünü bulutlar kaplamış, hava kurşunî bir renk almıştı. Köyün her yanına yayılan davul sesine, memurun çığıran sesi eşlik ediyordu:

«Duyduk duymadık demeyin! Partizanlar altmış yaşına kadar olan bütün kadın ve erkekleri toplantıya çağırıyorlar!... Herkes hükümet binasının oraya gelsin! Duyduk duymadık demeyin!...»

Paul hükümet binasının önündeki basamaklarda durmuş çağrıyı dinliyordu. Birkaç partizanı da köylüleri getirtmek üzere çevre evlere yolladı.

Yamaçtan makineli tüfek takırtıları duyulduğunda, daha pek az zaman geçmişti. Davulun sesi kesildi. Toplantı yerine gelmekte olan birkaç köylü çabucak kaçtılar. Partizanlar koşuştu.

«Biraz saman getirin çabuk, binayı yakacağız! Yolun öteki tarafına bakın, orada bulursunuz,» diye bağırdı Paul.

Partizanlar kucak dolusu saman getirip masanın altına yığdılar. İskemle ve tabureleri de masanın üzerine yerleştirdikten sonra, telefonu kesip. afişleri yırttılar. Binayı ateşe verdiler. Alevler yükseldi.

Yamaçta makineli aralıksız takırdıyor, silah sesleri giderek yoğunlaşıyordu. Paul, grubuyla birlikte koruluğa doğru koştu.

Partizanlar korunun yamaçtan aşağıya bakan ucunda yarım ay şeklinde bir ateş hattı oluşturdular, ama hemen ateş açmadılar. Düşman henüz uzaktaydı. Paul ve grubu koruluğa girdiklerinde, kurşunlar amansızca yağıyor, meşe ağaçları çatırdıyordu. Paul yeni partizanların birkaçının yanına siper aldı. Yeniler her kurşunda telâşlanıyor, başlarını dehşetle kara gömüyorlardı. Lyutika da aynı durumdaydı, fakat o komiseri yanında görür görmez tavrını değiştirdi. Dirseklerinin üzerinde doğrularak arkadaşlarını yüreklendirmeye çalıştı:

«Dokumacı çırağı gibi ne dönüp duruyorsunuz be? Korkmayın, her kurşun yerini bulmaz! Eğer öyle olsaydı...»

«Aferin Lyutika, işte böyle olacaksın,» dedi Paul hoşnutlukla. Genç köylüye kıvançla bakıyordu.

Partizanların üzerine açılan ateş, tıpkı başladığı gibi apansız kesiliverdi. Paul bu soluklanma süresinden yararlanmak için, bir meşenin dibine oturdu, Bölge Komitesi sekreteri Brka'ya rapor yazmaya koyuldu. Deri çantasını dizlerinin üzerine yerleştirdi, bloknotundan bir kaç yaprak kopardı ve başladı. Gvozden'in kurşuna dizilmesi sorununa geldiğinde epey duraksadı. Yazdığını birkaç kez yırtıp yeniden yazdı. Yazdıkları anlamsız ve ileri sürdüğü gerekçeler inandırıcılıktan uzak görünüyordu ona... Yazmayı ancak başarabilmişti ki, Çetnikler saldırıya geçtiler. Vuk ateş açılmamasını söyledi. Çetnikler bağırarak koşuyor, ateş ediyorlardı. Koruluğu kuşatmaya çabalıyorlardı. Paul, düşmanın sayısının birkaç yüz kadar olduğunu tahmin etti. Çetnikler sesini duyabilecek kadar yaklaştıklarında, meşe ağacını siper alarak ayağa kalktı. Çetniklerin zorla askere aldıkları köylülere, partizanlara ateş etmemelerini haykırdı.

Lyutika korkulu bir sesle, «Vuracaklar seni! Yat aşağı!» diye bağırdı.

Paul hiç oralı olmadı. Partizanların özgürlük mücadelesini haykırıyor, köylülere, subaylarını ve Draza'nın komutanlarını vurmalarını söylüyordu. Görünüşe bakılırsa Çetnik saflarında gerçekten de bir karışıklık başlamıştı. Paul'un olduğu yöne şimdi yalnız bir makineli ateş ediyordu. Çetnik saflarırından, saçları omuzlarına dökülen bir adam doğrularak, partizanlara sövmeye başladı; «Yahudiler, Ustaşiler,» diye bağırıyordu onlara. Ama makineli tüfekli bir partizanın ateş açması üzerine, kendini hemen yere attı.

Adamın sesi, Paul'a hiç de yabancı gelmemişti. «Vasiç mi acaba?» diye düşündü. Aynı adam az sonra hücum komutu verdi. Çetnikler doğrulup ilerlediler. Partizanlar ateş açtı. Birkaç Çetnik yıkılır yıkılmaz ötekiler kaçışmaya başladı.

Uzun saçlı Çetnik, makinelisini havaya kaldırıp, «Kaçmayın! Ateş edin, kaçmayın! Gebertece-ğim hepinizi!» diye bağırdı. Kendisi korkusuzca ayaktaydı. Çetnikler yere yattılar, partizanlar ateşi sürdürdüler. Düşman kendilerini soldan çevirmek istiyordu. Vuk iki büklüm koşarak, Paul'un yanına geldi. Bütün partizanların ateşlerini, arkalarını çevirmeye çalışan düşmana yöneltmelerine karar verdiler. Akşam karanlığı çöker çökmez yarma harekâtına girişilecekti.

Çetnikler birkaç kez daha saldırı denemesine kalkıştılar. Cephaneyi hiç sakınmıyorlardı... Alaca karanlıkla birlikte, Vuk'un bir komutu üzerine partizanlar ayağa fırlayarak, hücuma geçtiler. En önde koşan Lyutika dışında, yeni partizanların hepsi geride kalmışlardı. Doğru dürüst koşamıyor, tökezlenip düşüyorlardı. Paul onları yüreklendirici nitelikte birkaç söz haykırdı. Kavga uzun sürmedi. Çetnikler önce ağır ağır, sonra da darmadağın bir halde çekilmeye başladılar. Çetnik ölüleri alaca karanlığın bulanıklığında, alt üst olmuş kar örtüsü üzerinde, kara şekiller görünümünde yatıyorlardı. Devrilmiş ağaç kütükleri gibiydiler.

Karanlık iyice çökerken, silah sesleri de kesilmişti. Vuk, partizanlara toplanmalarını emretti .İki yanını yüksek çalılıkların örttüğü bir patikada toplandılar. Sayım yapıldı. Lyutika da dahil olmak üzere, dört kişi eksikti.

Paul dehşetle, «Öldü mü yoksa?» diye bağırdı. Hemen yanına birkaç kişi alıp aramaya koyuldu.

Lyutika, iki Çetnik ölüsünün arasında yatıyordu. Sanki ayağa kalkmak istercesine, hafifçe kıv-

rılmıştı. Sarı süvari karabinası, kolunun altında çaprazlamasına uzanıyordu. Paul bir süre hiç ses etmeden kalakaldı. Ardından ötekiler yetiştiklerinde, Lyutika'yı götürüp patikanın yanındaki ağacın altına gömmelerini buyurdu. Lyutika'yı taşıdılar. Yarasının nerede olduğu belirsizdi. Yalnız ev dokuması giysilerinin altından birkaç şerit halinde kan süzülüyordu. Partizanlar tüfek dipçiklerini kullanarak karda bir çukur açtılar. Bir tanesi Lyutika'nın tüfeğini aldı.

«Bırak kalsın!» dedi Paul.

«Neden? İyi bir silah.»

«Evet, ama onunla birlikteyken iyiydi! Bırak onunla kalsın!» diye yineledi Paul derin derin iç geçirirken.

Vuk, müfrezeyi sıraya sokup yürüyüş için hazırlamıştı. Hükümet görevlisinin kızı, çalınmış bir silah ve bir çantayla birlikte sırada, Boyana'nın yanında duruyordu. Paul önlerinden geçerken, kız görünmemek için Boyana'nın arkasına gizlendi. Paul onu görmedi. Brka'ya yazdığı mektubu John'a vererek, mümkün olduğunca çabuk cevap getirmesini söyledi.

Vuk komutu verdi. Yürüyüş kolu bağlar boyunca yola koyuldu.

— 28 —

Prof'un, Paul'un üstünlüğünü kabul edişi, uzun bir ağacın, çok güçlü bir rüzgârın önünde eğilişine benzemişti. Nasıl ki rüzgâr durulduğunda, az önce eğilen ağaç yine eskisi gibi dimdik duruyorsa, Prof da aynı şekilde, keşmekeşin durulmasıyla birlikte, Paul'un görüşlerine uymaktan vazgeçmişti. Kopo-

nik'e yürüme planını terketmiş, Jastrebak'ta kalmıştı.

Gelişen ilk olaylar, Prof için haklılığının bir kanıtı olmuştu. Doğru davrandığından emindi. Alman ve Bulgar kollarına karşı birkaç başarılı pusu kurmuşlar, her taşın, her ağacın gerisinde partizan namlularının yattığı hissini vermişlerdi. Partizanlar yine eskisi gibi görünmez, tutulmaz, yiğit ve her an her yerde ortaya çıkabilecek düşmanlar haline gelmişlerdi. Jastrebak tepelerinde partizan arayan askerler artık daha kalabalıktılar ve daha ağır, ama daha temkinli hareket ediyorlardı.

Jastrebak'tan dışarı yarma harekâtında kötü bir yenilgi tadan partizanlar, Prof'un acı ve saldırgan sözlerini unutmuşlardı artık. Şimdi kendilerine daha çok güveniyorlardı. Aralarındaki birlik yeniden sağlanmıştı. Açtılar, üşüyordular, ama kimse yakınmıyor, kimse komutanı suçlamıyordu eskisi gibi. Komutan hepsi için en yakın kişiydi. Kaçarak, dağa sığınan köylülerden yiyecek alıyorlardı sözümona. Ala ala bir somun çavdar ekmeği almışlardı. O da küçücük parçalara bölünüp dağıtıldığında, adam başına bir tırnak büyüklüğünde ekmek düşmüştü. Açlıktan ölmek üzere olan partizanlar için gülünç bir şeydi bu. Ne var ki, o eski obur ve bencil bireylerden eser kalmamıştı. Artık açlıktan yakınmıyor ve müfreze ahçısını parçaları eşit bölmemekle suçlamıyorlardı. Makineli tüfekçilerden hiç biri ağzını açıp da, tüfekleri biraz da başkası taşısın demiyordu. Yardımcıları da cephaneyi yüklenirken aralarında hiç tartışmıyorlardı. Birkaç saatcik için olsun, bir yere kamp kurduklarında, grup şefleri, hastaları nöbete dikmemeye, keşfe göndermemeye özen gösteriyorlardı. Komiser Mirko öleli beri, Vuksan müfrezede politik açıdan en sorumlu kişinin kendisi olduğunun bilincine varmıştı. Herkes de bunu kabullenmişti. Hatta Vuksan, partizanlar-

dan, «Bolşevik Partisi Tarihi» ni yirminci kez okumalarını istediğinde bile hiç ses etmemişlerdi. Zaten bu kitabın dördüncü bölümünden ötesini okumalarına bir türlü fırsat olmamıştı. Partizanlar aç ve bitkin bir halde sürekli yürüyor, dağları bayırları aşıyor, bir o tepeye bir bu tepeye geçiyorlardı. Bir kez olsun doğru dürüst dinlenememişlerdi. Fakat bütün güçlükleri unutmuş gibiydiler. Düşmanlarının üstüne yırtıcı hayvanlar gibi atılıyor, paramparça ediyor, kollarını bozup dağıttıktan sonra, geldikleri yoldan geri çekiliyor, uzaklara kaçıyor, sonra dönüp yine ve yine saldırıyorlardı. Açlıkları, bitkinlikleri umurlarında değildi.

Prof'un yarası çabuk iyileşti. Yeni konumlarının bütün belirsizliğine rağmen, doğru bildiğince davranmıştı ya, huzurlu hissediyordu kendini. Böyle yapmakla yalnızca müfrezeyi kurtarmakla kalmayıp, Almanlara önemli darbeler indirdiğine de inanıyordu. Otuz kişilik bir müfrezeyle, binlerce kişilik düşman kuvvetlerini dağda güç duruma düşürebilmesi ve Alman Komutanlığına ter döktürmesi gururlandırıyordu onu. Partizanlara karşı bu saldırıyı yöneten subayın, büyük olasılıkla Afrikadan ya da Doğu cephesinden getirilmiş bir Alman generali olabileceği de ayrı bir övünç kaynağıydı Prof için. Adam en az iki askerî akademi mezunu, savaş sanatının bütün inceliklerini bilen, Sovyet ve İngiliz generallerini yenmiş, göğsünü Demir Haç nişanlarıyla donatmış biri olmalıydı. Oysa kendisi yalnızca bir Sırp okul öğretmeni, yenik bir ordunun sabık asteğmeniydi. Askerî konularda okuduğu şeyler, Birinci Dünya Savaşı deneyiyle ilgili birkaç taktik broşürü ve iki ya da üç büyük komutanın yaşam-öykülerinden ibaretti. İşte bu durumdaki bir köy okulu müdürü, top gibi ağır silahlardan da yoksun olarak, birliğe katılana kadar eli silah tutmamış delikanlılarla, koskoca Alman generaline

meydan okuyor ve güçlü Alman ordusunu dağda zıp zıp zıplatıyordu.

Prof, Almanların birliği yok etme çabalarının boşuna olduğunu anlayacaklarını ve ufacık bir partizan müfrezesine karşı koca bir orduyu orada tutmanın yararsızlığını kavrayarak, çekileceklerini umuyordu. O zaman partizanlar dağı bırakıp düzlüğe inecekler, en yakın kasabaya aralıklı saldırılar düzenleyecekler, yolları ve demiryollarını kontrol altına alacaklardı. Eğer Paul'un başına henüz bir felâket gelmediyse -ki gelmesi büyük olasılıktı- geri döndüğünde korkunç yanılgısını anlayacak, Prof' un Jastrebak'ta kalmakla çok iyi ettiğini söyleyecekti. O da buna karşılık, Paul'a, kendisine bu kadar güvenmesinin iyi olmadığını belirtecekti. Daha sonra, bahar gelip de ağaçlar çiçeklendiğinde, Sırbistan alev alacaktı... Partizanlar düzenli bir ordu haline gelip dağdan ineceklerdi. Kendi birlikleri bir tugay olacaktı. Sonra giderek büyür, bir tümen olurdu.

Boyana'yı anımsadı. Onunla ölümden ve Ziviç ailesinin şeceresinden söz etmiş olmaktan utandı. Eğer ona da hâlâ bir şey olmadıysa... Tek onun için korkuyordu o an...

Ama bütün bunlar yalnızca dört gün sürdü.

Paul'un Morava'nın öte yakasındaki başarıları, partizanların oradaki varlığını belli etti. Almanlar, bir bölüm partizanın ırmağın karşı kıyısına geçtiğini, daha az sayıda olan öteki bölümün ise Jastrebak'ta kaldığını anladılar. Ve olanca güçlerini Prof'un müfrezesi üzerine yönelttiler. Yok etmeye kararlıydılar. Bütün çevre köylerde garnizonlar kuruldu, partizanlar yiyecek bulmak için köylere inemez oldular. Almanlar dağa sürekli arama birlikleri yolluyor, mağara ve kovuklarda ele geçen kaçak köylüleri yakaladıkları yerde hemen öldürüyorlardı. Bulgarlar ve Lyotiç'in askerleri kayın ağaçlarına

adam asmakta iyice uzmanlaşmışlardı. Bir sürek avı başlamıştı dağda. Partizanlar dağın kısıtlı bir bölgesine sürülmüşlerdi. Bir an olsun soluk alamıyorlardı. Kovalamaca geceleri bile sürüyordu.

Hele iki keresinde partizanlar çok güç kurtuldular. Arkalarında birkaç ölü ve yaralı bırakarak kaçmak zorunda kaldılar. Müfreze nereye gideceğini bilmezcesine, oradan oraya dolanıp duruyordu. Prof ipin ucunu iyice kaçırmıştı artık, hangi yöne gitmeleri gerektiğine karar veremiyordu. Bir çemberden kurtulur kurtulmaz bir ikincisine giriyorlardı. Şahin Deresi çamlığı onları düşman gözlerinden şimdilik gizliyordu, ama oraya hapsolmuş ve kuşatılmışlardı.

Adamların hepsi korku içindeydi. Müfreze sanki bir hastalığa tutulmuş, çaresizlik içinde yavaş yavaş ölüyordu.

Tam üç gün boyu kovalandıktan sonra, artık gündüzleri yol almamaya karar verdiler. Soğuktan bitkin bir halde, mağaralara ya da sık ağaçlıklara gizlenmeye başladılar. Prof en güvenilir adamlardan seçilmiş gönüllüleri, üçer dörder kişilik gruplar halinde köylere, yiyecek bulmaya yolladı. Son birkaç gündür dağda tek köylüye bile rastlayamadıklarından, yiyecek bulmak olanaksızlaşmıştı. Köylere gizlice sızmayı başarabilen partizanlar, yoğun düşman devriyelerini görünce, çareyi ahırlara ya da ağıllara gizlenmekte ve ev sahipleri gelip de kendilerini buluncaya kadar beklemekte buldular. Böyle durumlarda köylüler onlara yiyecek veriyor ve derhal çekip gitmeleri için yalvarıyorlardı. Ama gönderilenlerin birçoğu böyle de yapmıyor, müfrezeden iki yüz üç yüz metre uzaklaşarak, uygun bir yerde zaman öldürmeyi yeğliyorlardı. Sonra geri dönüp, pusuya düştüklerini, kendilerine ateş açıldığını, köye giremediklerini söylüyorlardı.

«Nasıl pusuymuş ki bu, hiç silah sesi duymadık?»

«Nasıl olur duymazsınız? Makineliyle ateş açtılar bize, duymuşsunuzdur.»

«Yalan söylüyorsunuz! Bir de partizan olacaksınız sözümona!»

«Neden inanmıyorsunuz bize? Korkak değiliz ya!»

«Evet korkaksınız! Ödleksiniz hepiniz!»

Oysa korkak değildi bu adamlar. Prof da biliyordu bunu. Bildiği için daha da çaresizleşiyordu. Nasıl cesaretlendirebilirdi onları? Açlıktan ölmek kolay bir ölümdü, yaklaştığını hissettirmiyordu. Azıcık daha yaşama olanağı vardı. Müfreze giderek bitkinleşti. Ne çarpışacak, ne de yürüyecek güç kalmadı kimsede. Prof, köye yiyecek bulmaya adam yollarken, çok sert emirler vermek, hatta tehditler savurmak zorunda kalıyordu.

Hatta birisi karşı çıktı: «Beni gönderme! Kendin git!»

«Neler söylüyorsun? Böyle nasıl konuşabilirsin?» derken Prof'un eli tabancasına gitti.

Sonra sakinleşti. Fakat içine düştükleri durumdan, öylesine utanç duyuyordu ki, ötekilerin yanından ayrılıp uzaklaştı. Nasıl?... Her şey neden üst üste geliyor?... Tam bir yıkım bu...» Kime karşı mücadele etmeliydi. Son birkaç gün içinde müfrezede yirmi üç kişi kalmıştı. Parti üyesi olarak bir kendisi, bir de Vuksan vardı artık. Dün gece üç adam kaçmıştı. Nasıl olmuştu bütün bunlar?... Tabancayı doğrultmadan kimseye iş yaptırılmaz olmuştu! Korkunç bir durumdu bu! Korku girmişti herkesin içine, bilinçleri yitiyordu... Yeniden saldırmalıydılar düşmana. Hiç değilse bir zafer elde etmeliydiler. Yoksa işleri bitikti. Karşılarında binlerce kişi de olsa saldıracaktı. Geri çekilme bozmuş tu morallerini. Böyle sürüp gidemezdi. Partizanla-

ra da anlatacaktı bunu... Partizanlarsa homurdanıp duruyorlardı o sırada. Prof yanlarına seğirtti.

Adamlar konuşmayı kestiler. Prof'u süzmeye başladılar. Bir an yalnızca gözleri konuştu. Bazıları suçluluk duygusuyla gözlerini kaçırdılar. Prof titredi.

Boğuk bir sesle konuştu: «Almanlara saldıracak mıyız yoldaşlar? Bugün yapmalıyız bu işi.»

Bu sözler karşısında partizanlar, önce birbirlerine, sonra da dönüp komutanlarına baktılar.

«Evet saldırmalıyız!»

«Demek siz de benim gibi düşünüyorsunuz.»

«Evet öyle,» diye karşılık verdi birkaç partizan.

Prof'un bakışları, karda titreşerek oturan, yüzleri morarmış, umutsuz adamlar üzerinde gezindi.

«Pekâlâ, yürüyüşe hazır olun o zaman!»

Hiç değilse küçük bir grup düşman askerini pusuya düşürüp, bastırabileceklerini umuyordu. Zaferle bitmeliydi bu iş. Yoksa her şey yine eskisi gibi olurdu.

Öğleden hemen sonraydı. Prof'un niyeti, bulundukları yerden süzülüp çıkmak, düşmanı alaca karanlıkta pusuya düşürmekti. Düşman genellikle bayırlar yakınında, ya da akarsular boyunda dolaşıyordu. Pusudan sonra, gece geç vakit rahatça çekilebilirlerdi. Tabiî eğer yapabilirlerse ilerlemeyi de denerlerdi. Önden bir keşif kolu gönderdi ve müfreze yavaşça yola koyuldu. Ama fazla gidemediler. Bulgarların seslerini duymuşlardı. Prof olduğu yerde kaldı. Ağaçların sıklığından düşman görünmüyordu. Az sonra keşif kolu geri döndü. Bulgarlar her an ateş açmaya hazır bir hat oluşturmuşlar ve dosdoğru üzerlerine geliyorlardı.

Prof heyecanlandı: «Bulgarlar olması iyi!... Sipere girin, ateş etmeye hazır olun! Emrimi bekleyin!» Düşmanın hareketlerini görebilmek için bi-

raz ilerledi. Beklemedikleri bir anda yakalanmış olmaları, onu endişelendiriyordu.

Yanına yaklaşan Malişa sordu: «Kalabalıklar mı?»

«Hayır, değiller. Neyse ki Bulgarlar.»

«Neden bu kadar çok gürültü ediyorlar?»

«Korkuyorlar... İyi bu...»

«Ama kalabalıklar... Sesleri duymuyor musun?»

«Sen seslere aldırma, kalabalık değiller. Sakin ol! Adamın bütün bedeni görünmeden ateş etme...»

Malişa sustu. Bulgarların bağırışları şimdi her zamankinden daha çok duyuluyordu.

Bir Bulgar, «Soldan kuşatın onları,» diye bağırdı.

Kuşatılmaktan çekinen Prof, bir makineli tüfekçiyi yardımcılarıyla birlikte sol kanada gönderdi. İçine korku girmişti. Heyecandan kalbi güm güm atıyordu. Parmaklarının titrediğini hissetti. Kara iyice gömüldü. Yanağını bir çam kütüğüne dayadı. Ne güzel de kokuyordu!

Bulgarlar yaklaşıyorlardı. Artık ayak sesleri bile duyuluyordu. Konuşmalar açık seçikti.

«Bulgarlar olmaları iyi,» diye yineledi Prof kendi kendine. Bulgarları çok kötü savaşçılar olarak nitelerdi.

Çam ağaçlarının birbirlerine karışmış dalları, üzerlerindeki karın ağırlığıyla bükülmüş, yere iyice yakınlaşmışlardı.

Prof ilk Bulgarın yalnız ayaklarını ve paltosunun eteğini gördü. Yüzü görünmüyordu.

Malişa'ya, «İşte geliyorlar,» diye fısıldadı. Hafif makinelisinin namlusu ayakları dallara dolanmış bir Bulgara yönelikti.

Sağ kanattaki partizanlar, Prof'un komutunu beklemeden ateş açtılar. Prof daha ateş bile edeme-

den, nişan aldığı Bulgar kendini yere attı. Bulgarlar da ateş açtılar. Ama henüz partizanları göremiyorlardı. Prof yarım ay içine alındıklarını ve giderek kuşatılacaklarını sezdi. Partizanlara, Bulgarlar saldırıya geçmeden ateş etmemelerini söyledi. Bulgarlar uzun süre yattıkları yerden ateşi sürdürdüler. Sonra partizanların çok az sayıda olduklarını anlayarak saldırıya geçtiler.

Orman silah sesleri ve Bulgar naralarıyla çın çın öttü.

Partizanların açtığı yoğun ateş karşısında ortadan saldıranlar durakladı. Ama iki kanattakiler saldırıyı sürdürüp, partizanları kuşatmaya yöneldiler. Tehlikenin büyüklüğünü kavrayan Prof tir tir titriyordu. Eğer çekilirlerse, kurmak istedikleri pusuyu kuramayacaklardı. Çekilmemek ise çok tehlikeliydi. Yine yenilmek, kaçmak, gizlenmek... Hayır! Bekleyip saldıracaklar, artçıları yarıp geçeceklerdi! Evet, en iyisi buydu. Bir saldırı kurtarırdı onları, başka hiç bir şey değil!

Ama işler umduğu gibi çıkmadı.

Kuşatılmaktan korkan partizanlar, Prof'un komutunu beklemeden, doğrulup kaçmaya başladılar. Kaçıyorlardı! Yenilgi... Ah hayır, hepsini gebertecekti. Hiç sakınmadan, darmadağınık kaçıyorlardı.. Hem de Bulgarların önünden... Prof ayağa kalkıp bağırmaya, sövmeye başladı. Onları yerlerinde tutmak istiyordu. Oysa boşunaydı. Düşman ateşine aldırmadan partizanların peşinden koştu. Koşarken bağırmayı bile unutmuştu. «Ne oldu bize? Neden? Yine mi?» diye kendi kendine mırıldanıyordu. Prof'un yanından ayrılmayan, Vuksan, Malişa ve birkaç kişi dışında, geriye kalanların hepsi kaçarak, ormana dalmışlardı.

Bulgarlar, partizanların ne hale geldiklerini görünce, her yandan saldırmaya başladılar. Prof durdu. Bir çam ağacını siper alıp kendisine doğru

koşmakta olan bir grup Bulgara ateş etti. Bir bölümü devrildi, ötekiler derhal kaçmaya başladılar. Prof arkalarından, kendini yitirmişçesine kurşun yağdırdı.

Bulgarlar sürekli bastırıyor, her yönden ateş açıyorlardı. Vuksan bile çekilmek zorunda kaldı. Prof'un benliğini yaşamı boyunca hiç tatmadığı kadar büyük bir korku sarmıştı. Bu korku düşmandan ötürü değildi. Yoldaşlarına, giderek de kendine güvenememenin korkusuydu bu. Sonlarının belirsizliğinden ötürüydü. «Sonumuz ne olacak?» Hiç de gönüllü değildi bu soruyu kendine sormaya. Ama elinde de değildi. Soru kafasında çın çın ötüyordu. Prof taş kesilmiş, dili tutulmuş, makinelisi elinden kayıp yere düşmüş bir halde, az önceki çamın dibinde kıpırdamadan duruyordu.

Malişa dehşetle haykırdı: «Neden ateş etmiyorsun Prof?»

Prof, sanki Malişa'yı duymamışçasına hiç oralı olmadı.

Bu kez, «Kaç! Ne bekliyorsun?» diye bağırdı Malişa. Prof'un vurulmuş olacağından korkuyordu. Tam yanına gideceği sırada Prof hareketlendi. Makineliyi kavrayıp bir kaç kurşun sıktı, Malişa'ya, «Haydi!» diye fısıldadı.

Ancak kaçabildiler. Ateş menzilinden çıkıp dereyi izlediler. Onları Vuksan karşıladı. Soluk soluğaydı:

«Nasıl oldu bu iş Prof? Eğer böyle sürecek olursa işimiz tamam... Derhal bir müfreze toplantısı yapmalıyız! Bir dahaki çarpışmada kaçmaya kalkanı önce ben vuracağım?»

Prof sinirlendi: «İşimiz tamam da ne demek? Niye öyle diyorsun?»

Ama bir süre düşündükten sonra, «Haklı çocuk,» dedi kendi kendine. «Bir toplantı yapmakta yarar var!» Fakat ne diyecekti adamlara? Diyecek

bir şey yoktu ki! Onların zafere ihtiyaçları vardı! Yalnız zafer kurtarırdı onları. Ama kazanamıyorlardı. «Kalbine bir kurşun sıkılırsa kalbin bir daha atamaz... Başına bir kurşun sıkılırsa bir daha düşünemezsin... Peki ya önderlikle yükümlü olduğun kişiler? Hepsi yaşamak istiyor. Evet... Kaçmalarının nedeni de bu!» Sessizce yürüdü, kafası arı kovanı gibiydi.

Ağaçların arasından birkaç partizan belirdi. Onlara doğru geldiler. Ötekiler, yani ilk kaçanlar ise bir açıklıkta toplanmış bekliyorlardı. Gelenler suçlu suçlu Prof'a bakıp başlarını öne eğdiler.

Malişa sertçe çıkıştı. «Niye kaçtınız?»

Cevap vermediler. Prof tek kelime söylemedi. Bir çam kütüğüne oturmuş, düşüncelere gömülmüştü. Bulgarlar, partizanların peşini bırakmamışlardı. Çok geçmeden dere yönünden ateşe başladılar. Partizanlar ayağa fırlayıp Prof'u izleyerek, ormana daldılar. O sırada başka bir tepenin üzerine mevzilenmiş Almanlar tarafından da görüldüler. Onlar da ateş açtılar. Partizan kolu ormanın derinlerine doğru ilerleyerek, Büyük Yamacın altındaki mağaralara yöneldi. Peşlerinden hâlâ kurşun sıkılıyordu. Prof nereye gittiklerine aldırmaz gibiydi. Bir an önce uzaklaşabilmekten başka bir düşüncesi yoktu. Hiç değilse bir süre soluk alabilselerdi. Fakat düşman aman vermiyordu. Sürekli bastırıyor, partizanları yalçın kayalıklara doğru sürüyorlardı. Kaçabilecekleri alan gittikçe daralıyordu. Prof'un tek umudu geceydi. Karanlıkta yarıp çıkmayı deneyebilirlerdi. Başarırlar mıydı başaramazlar mıydı, orası kuşkuluydu. Ama yine de gece olsun istiyordu Prof.

Çam ormanının bitimine vardıklarında alaca karanlık çökmekteydi. O noktadan itibaren dik ve kayalık yamaç başlıyordu. Prof çevreye nöbetçiler yerleştirdikten sonra ötekilerin yanına oturdu. Kim-

se konuşamıyor, kimi silahını temizler, kimi de postallarını bağlar görünmeye çalışıyordu. Prof'un konuşmaya ihtiyacı vardı. Biraz fikir almalıydı. Ama kimle konuşabilirdi? Vuksan... O da pek yardımcı olamazdı. Üstelik subay da değildi. Bir Parti üyesi ve müfrezedeki SKOJ hücresi sekreteri olması da önemli değildi o sırada. Komutanın moralinin bozulduğunu, Parti'nin ve kurmay heyetinin görüşüne aykırı hareket ettiği için sorumluluğu başkasıyla paylaşmak istediğini sanacaktı. Hayır! Şimdiye kadar hep yalnız karar vermişti, şimdiden sonra da öyle olacaktı. Çevresindeki partizanlarla konuşmaya nasıl başlayabildiğine kendisi bile şaştı:

«Peki yoldaşlar, ne düşünüyorsunuz? Şimdi ne yapacağız? Böyle sürüp gidemez. Düşmana saldırma ya karar verdik ve siz silahlar patlar patlamaz kaçtınız! Korku düştü içinize. Size ne olduğunu bilemiyorum...» Prof her kelimenin üzerine basarak, ağır ağır konuşuyordu. «Yalnız erkekçe dövüşmemek de değil sizin sorununuz. Bireyci, disiplinsiz, bencil ve umutsuz insanlar haline geldiniz. Dün gece, gizlice ekmek yiyor diye kimi haşlıyordunuz öyle? Yiyecek bulmaya gönderdiklerimizden biridir herhalde?»

Partizanlar sessizce dinliyorlardı. Kaşları çatıktı. Kendilerinden ve birbirlerinden utanıyorlardı. Onları aşağılayan adamdan bile daha aşağı görüyorlardı kendilerini.

Sessizliğe ve kendine kızanlardan biri öfkeyle, «Yüzlerce Alman ve Bulgar tepemize çöreklenmişken nasıl dövüşebiliriz?» diye bağırdı. Prof'a da, bütün ötekilere de kızıyordu artık.

«Daha dövüşecek gücüm kalmadı benim de. Açım. Kurşun sıktığım yeri göremiyorum...»

«Ben de öyle. Böyle aç bir halde devam edemem.»

Yavaş yavaş partizanların hepsi söze girerek, Prof'a kırgınlıklarını dile getirdiler.

Malişa öfkelendi: «Daha iyi biliyorsanız, siz komutan olsanız ya! Kendimizi aldatmayalım, ben de dahil hepimiz korkaklaştık. Ne varıyorsunuz Prof'un üstüne? Bu mu yoldaşlık? Prof dövüşmemizi istediğinde hepiniz kaçıyorsunuz ama... Kendi başına çarpışacak değil ya! Aklınızı başınıza devşirin!»

Partizanlar, Malişa'yı pek ciddîye almadılar. Ama o konuşmasını sürdürdü. Hepsini korkak diye niteledi, her birine tek tek nasıl kaçtıklarını anımsattı. Birinin kendisini savunması Prof'un hoşuna gitmemişti. Üstelik bu kişi Malişa'ydı. Ona sesini kısmasını söylediğinde, «Ben de ötekiler gibi bir partizanım. Düşündüğümü söylemeye hakkım var.» diye karşılık verdi Malişa.

«Komünden ekmek çalanların yargılanmasını öneriyorum. Aramızda olmaya layık değil onlar!» dedi Vuksan.

İlk konuşan adam, «Ekmek çaldığımız doğru değil. Hakkımızı saklamıştık da onu yiyorduk,» diye söze girdi. John'un birkaç gün önce kasabadan getirdiği yeni partizanlardan biriydi bu.

Garavko öfkeyle, «Böyle yalan söylemeye utanmıyor musun?» dedi.

Herkesin katıldığı bir tartışma başladı.

Çam ormanının üzerine karanlık çöküyordu. Dağda hava çabuk kararır. Karanlık, sanki bütün gün dalların ve derelerin arasında gizliymiş gibi, esrarengiz bir şekilde, ansızın ortaya çıkıp her yeri kaplar. Ve sanki çekip indirecekmiş gibi gökyüzünü yeryüzüyle birleştirir.

Prof tartışmaya bir son vermeyi düşünüyordu. Durumdan utanıyor, partizanların çoğunun onu suçlamasına, yenilgilerin ve konumlarının tek sorumlusu olarak onu görmelerine sinirleniyordu.

Ama henüz her şey bitmiş değildi. Bir şeyler yapmak gerekiyordu. Fakat... Ah hayır, sözler yararsızdı.

«Yetti bu tartışma! Düşman çok yakında,» diye söze girdi. «Jastrebak'ta kalmakla hata etmediğimize eminim.» Ardından ne diyeceğini bilemezcesine sustu. Bir şeyler demesi gerekliydi. Ayağa kalktı, herkesin duyabileceği şekilde içini çekti ve devam etti:

«Biz komünistiz! Böylesine miskince, sefil ve yenik bir halde ölebilir miyiz? Hakkımız var mı bu şekilde ölmeye?... Ürkek tavşanlar gibi mi öleceğiz? Bir zafer kazanmalıyız, yoksa birliğimizin işi bitiktir... Ee yoldaşlar... Daha birkaç gün önce yiğitçe dövüşenler biz değil miydik? Ne oldu bize yoldaşlar? Bir partizan için böyle yaşamaktansa ölmek binlerce kez yeğdir...» Prof neredeyse ağlayacaktı. Şakakları zonkluyor, akıtamadığı göz yaşlarından göz kapakları alev almış yanıyordu.

«Evet, ölmek daha iyi,» diye içini çekti bir başkası da.

«Evet,» dedi birkaç kişi daha.

«Öyleyse bu gece yarıp çıkacağız,» dedi Prof. Sonra fısıldayarak ekledi: «Haydi, kayalığın altına geçelim, orada kar yoktur.»

Karanlıkta kimse birbirinin yüzünü seçemiyordu.

Partizanlar hiç konuşmadan Prof'u izlediler. Gecenin bir parçasıydılar sanki...

— 29 —

Karanlık, dağın üzerine, iri bir ayının bedeni gibi çökmüştü. Her yer bulanıktı. Partizanların az

uzağında, düşman ateşlerinden bir çember oluşmuştu. Alevlerin kirli kızıllığı, gecenin karanlığını yararak çam ormanının yukarılarına dağılıyordu. Gökyüzü leke lekeydi.

Partizanlar büyücek bir kayanın altına sığındılar. Kayanın altında kar yoktu, ama iyice karanlıktı. Adamlar birbirlerini ancak seslerinden tanıyabiliyorlardı. Biraz toprak ve yaprak yığarak, kendilerine yatak yaptılar. Fısıltılarla konuşarak, yarma harekâtına geçecekleri gece yarısını beklemeye koyuldular.

Prof sırtını kayaya yaslamış, düşman ateşlerini seyrediyordu. Tek bir isteği vardı o anda; bir kahraman gibi ölebilmek! Partizanlar, halk ve düşman, Prof'u hiç bir zaman unutmamalıydılar. Tıpkı Gvozden gibi... Hiç aklından çıkmamıştı Gvozden. Ölümünü bütün ayrıntılarıyla anımsıyordu. Ölüm kararını verenler arasında kendisinin de olduğunu yadsımıyordu, ama şimdi Gvozden'e her zamankinden daha hayrandı. Her ne kadar görüşlerine katılmıyorsa da, Gvozden düşüncesi, içinde bir şeyleri kımıldatıyordu. Karanlığı yırtıp çıkmak, düşmanın üzerine atılarak, yumruklarıyla ezmek geliyordu içinden. «Mücadelenin sesini yükseltmeden, bir mücadele olduğunu herkese duyurmadan ölüp gitmemeli insan... Ölürken öyle ölmelisin ki, kimse unutmamalı seni. Yiğitçe ölmelisin... Ama siz... Kazanırken hepiniz yiğittiniz, birer kahramandınız. Oysa asıl kahramanlık bu değil; yenilgi sırasında da yiğit olmaktır asıl kahramanlık! Benim için de tek bu kaldı yapacak... Paul'un başına bir felaket ya gelmiştir, ya da gelecektir. Benimse şansım yoktu. Ziviç ailesinin yazgısı bu; savaşta ölüp yitmek. Son görevim kahramanca ölmektir. Eğer bunu da yapamazsam, hiç yaşamasam daha iyiydi o zaman... Peki ama, niye öleceğiz?... Belki de... Yok canım, kendimi aldatmayayım, bir düş bu!»

Prof'un bütün düşünceleri, ansızın bir sigara içme arzusuna dönüştü. Bir 'Zeta' olsaydı, başka bir şey istemiyordu. Yutkundu, dudaklarını yaladı. Müfrezede hiç kimsede tütün olmadığını biliyordu. Yine de arzusunun önüne geçemiyordu ama... Yanında, karanlıkta yüzlerini seçemediği iki kişi konuşuyordu. Düşüncelerini dağıtmak için onların konuşmalarına kulak kabarttı.

«Birliğin sonu gelmiş, bizse hâlâ savaşıp duruyoruz. Birinci müfreze çoktan yok olmuştur. Bizim de sonumuz yakın...»

«Evet, birliğin de, herkesin de sonu geldi. Köyler yeryüzünden siliniyor... Ruslar geriliyor... Hiç bir yerde durmuyorlar ve bunun adına da taktik diyorlar. Taktikmiş! Her şey bize karşı artık.»

«Kim bilir Bosna'daki Proleterlere ne oldu? Onlar hakkında hiç haber gelmiyor ki. Tümenlerimiz vardı bizim sözümona. Paul'a bakarsan biri o şehri biri bu şehri ele geçirmiş, yok şurası kurtarılmış bölgeymiş falan... Nasıl emin olabilirsin. belki de propagandadır bunların hepsi.»

«Belki de öyledir! Bizim 'Bağımsız Yugoslavya' radyosu nerede ki zaten? Rusya'da bir yerlerdedir herhalde. Doğru dürüst nereden bilecek Bosna'da her gün neler olup bittiğini.»

«Bizimkiler de çok sersemce davranıyorlar canım, dünyayı istilâ eden Almanlara karşı savaşılır mıymış? Kızıl Ordu bile karşı koyamıyor onlara. Volga'ya kadar geri çekilmek zorunda kalmışlar. Bu halimizle ne yapabiliriz biz? Yarı çıplak, yalınayak ve silahsızız... Gvozden haklıydı... Dost orduların zaferini bir duysam, o zaman ölsem de gam yemeyeceğim. Hatta hepimiz ölelim gerekirse. Ama şimdiki durumda Sırbistan'daki bütün birlikler yok edilecekler. Duyduğuma göre, tıpkı bizim gibi kaçıyorlarmış onlar da. Sırpistan'da partizan kalmayacak.»

«Gvozden'i niye vurdular sanki?... Ölmeyi hak etmemişti. Eski bir savaşçı, komutan yardımcısı bir subaydı. Almanların gırtlağımıza bastıkları yetmiyormuş gibi, bir de birbirimizi öldürmeye başladık şimdi. Sanki çok kalabalığız da...»

«Şu anda Paul'la Vuk neredeler acaba?»

«Ne bileyim, belki Şumadya'da falandırlar.»

«Keşke biz de kuşatmayı yarıp çıksaydık o zaman. Kim bilir, başka bir yere gitmek daha iyi olurdu belki de. Kurtulabilirdik.»

«Suç hepimizin. Prof bana silah çekti. Neden? Bu duruma gelmemizin sorumlusu o değil mi? Eğer bir komutan, kendi askerine silah çekiyorsa, artık o ordudan hayır yok demektir.»

Prof bu konuşmaya daha fazla dayanamazdı. Bir şey demek için ağzını açtı, fakat yalnızca öksürmekle yetindi. Adamlar konuşmayı kestiler. Prof acı acı düşündü: «İşte sana iki kişi. Ama ikisi de aynı şeyleri söyleyip aynı şeyleri düşünüyorlar, sanki tek bir kişi gibi. Ne yazık ki böyle bu iş... Ne yapabilirsin buna karşı?»

Sonra ansızın yüksek sesle fısıldadı: «Teslim olmayacağım!» Kendisini bir başkasına karşı savunur gibiydi.

Malişa, Prof'un yanına sokuldu: «Kimle konuşuyorsun Prof? Niye biraz uyumuyorsun?» Son zamanlarda Prof'un yanından ayrılmaz olmuştu.

«Kimseyle konuşmuyorum... Kolum acıyor da,» dedi Prof cevap olarak. Malişa'nın kendisini duymuş olmasına sinirlenmişti. Komutanına olan güvenini yitirecekti çocuk! «Bana her zaman güvenmeli ve hiç bir şeyden korkmamalı,» diye düşündü.

«Kolun acıyorsa başka bir şeyler düşün, unutursun. Ben bir yerim ağrıdığında, hemen başka bir şey düşünürüm.»

«Peki sence, ne düşünmeliyim?»

«İyi şeyler düşün... Bak; Almanlar gelmeden önce sizin işleriniz yolundaydı. Beyefendiler gibi yaşıyordunuz. Biz köylüler gibi çok çalışmanıza gerek yoktu, beyefendiler için yaşam kolaydı. Ördek ve bezelye ile besleniyordunuz.»

«Hayır Malişa, hayır, beyefendi değildim ben... Tıpkı senin gibi çok çalışmak zorundaydım. İlkokula devam ederken, aynı zamanda tarla da sürmem gerekiyordu, çünkü babam yoktu. Anamla yaşıyorduk. Sonra ortaokula gittim, ama yaşantım yine güçtü. Anamın taşıyıp getirdiği kuru ekmekle beslendim hep. Kitap alacak param yoktu.» Prof başladı okul günlerini ve yaşamöyküsünü anlatmaya. Nasıl da serbestçe açılabildiğine kendi de şaşıyordu. Malişa'nın kendisini anlayacağından kuşkuluydu. Ama giderek daha çok hoşlanıyordu onunla konuşmaktan. Yaşam hakkında çok az şey biliyordu Malişa ve belki de bu yüzden ölümden fazla korkmuyordu.

Prof öyküsünü bitirdiğinde, Malişa, «Peki öyleyse savaştan sonrayı düşün biraz. Önemli bir kişi olacaksın o zaman... İyi bir yaşantın olacak,» dedi.

«Bak dostum Malişa... O zaman bile bir beyefendi olmak istemiyorum ben.»

«Ama niye? Hakkın senin! Senin ve Paul yoldaşın hakkı bu.»

«Malişa, ben, senin kuşağın ve benim öğrencilerim beyefendiler gibi yaşasın diye dövüşüyorum. Beyefendi olacak sizlersiniz.»

«Peki hepimiz beyefendi olursak, kim çalışacak o zaman?»

«Hepimiz çalışacağız ve hepimiz beyefendiler gibi yaşayacağız.»

«Gerçekleşebilir mi bu? Ben kendi hesabıma toprağı bırakmaya karar verdim. Okuyup yargıç olmak istiyorum.»

«Neden yargıç?»

«Adilce, partizanca yargılayabilmek için. Bunun köylüler için ne demek olduğunu bilemezsin. Dürüst yargılamayı gerçekleştirmek için yargıç olmak istiyorum.»

«Hayır, bana kalırsa sen mühendis olup makineler yapmalısın. Ya da doktor ol, insanların hastalıklarına çare bul. Buraya, Sokoloviç'e, halkın dinlenebileceği ve iyileşebileceği koca hastaneler yaptıracağız.»

«Aman sakın, doktor olmak istemem. Bana bir yaşam boyu yetecek kadar yaralı ve ölü gördüm, dahasını kaldıramam. Yargıç olacağım, hem de iyi bir yargıç! Yeter ki şu keşmekeşten bir çıkalım... Bayağı zorluyorlar bizi değil mi? Ne olacak bu işin sonu bilmiyorum.»

«Korkma Malişa, kazanacağız! İnan bana kazanacağız. İlk kez düşmüyoruz güç duruma. İki üç gün daha dayanalım yeter.»

Malişa cevap vermedi.

«İnandırıcı olamadım galiba,» diye düşündü Prof. «Sesim kuşkularımı ele vermiş olacak.»

Kolunu çocuğun omuzuna atıp kendine doğru çekti.

«Evet Malişa, kazanacağız. Büyüyüp ihtiyarlayacaksın. Günün birinde, köyüne geri döndüğünde, çocukları çevrene toplayıp, bakın şu şişkoyu görüyor musunuz, Almanlarla savaşmaya gittiğimde ben de o kadarcıktım işte diyeceksin. Ben daha o yaşta bir partizandım diye böbürleneceksin! Güzel değil mi bu?»

«Hayır değil! Hava basan kasıntılardan hiç hoşlanmam!»

Her ikisi de suskunlaştı.

Malişa'yla bu konuşması Prof'u üzmüş, huzursuz etmişti. Çıkış yolu göremiyordu. Müfrezeden arta kalan da, son gücünü bu gece, düşmanı yarabilmek için harcayacaktı. Kaç kişinin kurtulacağını

kim bilebilirdi. Hatta kimse kurtulur muydu acaba? Bunu hiç düşünmemişti. Kendisi kurtulsa bile, sağ kalan bir avuç adamla ne yapabilirdi? Nasıl sürdürürlerdi mücadeleyi? Adamların duygularına ve davranışlarına bakılırsa yenilgi kaçınılmazdı. Ne demekti yenilgi? Özgürlük mücadelesinde yenilgi diye bir kavram yoktu! Eğer erkekçe, kahramanca yenilirlerse, bir zaferden daha çok anımsanacaktı bu yenilgileri. Yenilgiyi göğüslemeye hazır olmayan bir savaşçıya, bir devrimciye, savaşçı ve devrimci denemezdi, Aptal ve korkak denebilirdi yalnızca. Varsın kendisi ölsün, bir müfreze yenilsindi. Özgürlük kavgasında, böylesi bir savaşta neyi değiştirirdi bu? Kızıl Ordu kazanacak, o da görevini yapmış olacaktı.

Prof yeniden fısıldanmalar duydu.

«Neye yanıyorum biliyor musunuz?»

«Yanacak başka bir şey kaldı mı ki?»

«Şu bizim özgürlüğün nasıl bir şey olduğunu göremeyeceğime üzülüyorum. Bir bilebilsem yarının nasıl olacağını... Pek üzülmeyecektim o zaman.»

«Nasıl olursa olsun farketmez!»

«Başımızdan geçenler unutulmayacaktır.»

«Ben, başkaları beni unutmasınlar diye çarpışmıyorum.»

«Ne oluyor size? Niye bu saçmaları fısıldayıp duruyorsunuz?» diye araya girdi Prof. «Savaşçı mısınız, yoksa umutsuz birtakım adamlar mı?»

Bundan sonra kimse konuşmadı. Yalnız ara sıra biri içini çekiyor, ya da kaptığı soğuğun etkisiyle öksürüyordu. Öksürenlere keplerini ağızlarına kapatmaları söylendi. Çevrelerinde ateşler yanıyor, dehşete kapılmış baykuşlar durmaksızın ötüyorlardı.

Gece yarısından az önce biri sordu:

«Saatten haberi olan var mı?»

«Zamanıdır,» diye cevapladı başka biri.

Saati soran adam, alçak sesle türkü söylemeye başladı. Kimse karşı çıkmadı. Hatta adamın türküyü korkusundan söylediğini bilen Prof bile sesini çıkarmadı... Sessizce dinlediler. Adam güzel bir Bosna türküsünü çok kötü bir sesle söylüyordu.

Az sonra Prof bir kibrit çakıp saatine baktı.

«Hazırlanın! Makineli tüfek şeritlerini kurşunla doldurun. Bize ateş açtıklarında ilk yapacağımız, düşmanın makineli tüfeklerini el bombalarıyla susturmak olacak. El bombalarını hazır edin!»

Kovuktan çıktıklarında, Prof makineli tüfekçileri düzene soktu. Çok sessiz ve temkinli ilerlemelerini buyurdu. Müfreze bayır yukarı yola koyuldu. Prof en önde yürüyordu. Artık kendini toplamış ve sakinleşmişti. Acele ediyordu. Bir an önce silah seslerini duymak ve düşmanla boğaz boğaza gelmek istiyordu. Ateşlere yaklaşınca durdular. Prof bir göz atmak için ilerledi. Ateşlerin çevresinde kimsecikler yoktu. Uzun bir süre kulak kabarttı. Bir hışırtı, bir fısıltı bile yoktu. Alevlerin aydınlığı gökyüzüne dalga dalga yükseliyordu. Alevlerin gerisinde karanlıktan ve ormandan başka hiç bir şey görünmüyordu. Kar örtüsü bile kapkara gözüküyordu. Prof korktu. «Burada olduğumuzu anlayıp, gizlenmişler,» düşüncesiyle baştan ayağa titredi. Kararsızlığa kapılmıştı. Alevlere doğru mu atılsalardı acaba, yoksa başka yöne mi gitselerdi? Tam belli bir yöne karar verdiği anda, içinden bir ses, «Hayır, öteki tarafa!» diyordu sanki. Birkaç dakika kararsız bir halde kalakaldı.

«Nasılsa hepsi bir,» diye mırıldanarak geri döndü. Müfrezeyi toplayıp ilerlemelerini söyledi. Kendisi yine öndeydi. Elindeki bombalar atılmaya hazırdı.

Ateşlerin bulunduğu açıklığa yaklaştıkça, gümbürtü ha koptu, ha kopacak diye, Prof'un içi içini yiyordu.

Düşman pususundan yükselen patlamaları duymadı sanki. Bombalar, tüfekler, makineliler bir ağızdan patladılar. Korkunç bir gürültüydü. Prof el bombalarını savurdu, ateş etti ve kaçtı. Yerdeki birinin üzerine bastı, yakınlardan bir inleme duydu... Bir kayın ağacına toslayıp düştü. Hemen ayağa fırlayıp koşmaya devam etti. Ansızın sessizleşti her yan. Sessizlik patlamalardan da korkunçtu.

Ancak şafakta toparlanabildiler. Sayım yapıldı; beş kişi eksikti.

Prof bitkindi. Bir kez daha işler umduğu gibi çıkmamıştı.

— 30 —

Aşağı Levaç'ta gece gündüz kesilmeksizin, birkaç gün boyu süren çarpışmalarda, Paul'un müfrezesi Çetnikleri ve Nedic'in birliklerini iyice ezmişti. Çetniklerden arta kalanlar, yeniden kuvvet toplayabilmek için Şumadya'ya çekilmişlerdi. Bu arada müfreze de büyümüş, daha iyi silahlar ve araçlar edinmişti. Birkaç kez de Lyotiç ve Nediç gruplarıyla karşılaşmışlar, her seferinde de galip çıkmışlardı. Partizan kolu aralıklı yürüyüşlerle, Levaç yöresini köy köy dolaşıyor, hükümet binalarını, postaneleri yerle bir ederek, halk toplantıları düzenliyorlardı. Her köyde, gerek Parti'nin yolladığı, gerek de kendi çabalarıyla topladıkları bir sürü yeni adam katılıyordu müfrezeye. Halk giderek partizanlara alışıyordu. Artık daha az korkuluyordu onlardan. Partizanları, Ustaşiler, Yahudiler, bozguncular, dinsizler, Sırp katilleri diye niteleyen ve onları, çocukları kaynar kazanda haşlamakla,

anaları ve kız kardeşleriyle yatmakla suçlayan Çetnik propagandasına kimse kulak asmaz olmuştu.

Şlivika, partizanların yöreye gelmelerine kadar, Çetnik kurmaylarının karargâh olarak kullandıkları bir köydü. Partizanlarla uzlaşmayan tek köy olarak da Şlivika kalmıştı şimdi. Hatta birkaç kez, oralı köylüler, partizan koluna doğru ateş açmışlardı. Paul ve Vuk, Şlivika'ya gündüz girerek bir toplantı yapmalarının, olumlu bir etki yaratacağını düşünüyorlardı. Yalnız Vuk köylülerin korkacaklarından çekiniyordu.

Mücadele giderek şiddetlendikçe, köylüler de, partizanların, ya da Çetniklerin safında yerlerini almaya başlamışlardı. Vuk bu durumda siyasi söylevlerin yararını ve gerekliliğini kabulleniyordu. Paul, Maxim kanalıyla, John'a Şlivika için bir mesaj iletti. Ayrıca John'un dönmesini ve Brka'nın mektubunu getirmesini de sabırsızlıkla bekliyordu. Prof'un Jastrebak'taki konumunu ancak o zaman öğrenebilecekti. Bu yörede de fazla uzun süre kalmak istemiyordu. Çünkü bütün olanlardan sonra, Almanların Jastrebak'ı bırakarak, olanca güçlerini Morava'nın bu kıyısına, kendi üzerlerine göndereceklerinden emindi.

Şlivika'ya bayır aşağı, iki yanı çalılıklarla kaplı bir patikadan inerek varacaklardı. Vuk öncüydü. Şlivika'ya bir an önce girmek için acele ediyordu. Dosdoğru eski Çetnik karargâhına, yani bir süre önce Branka'nın bulunduğu eve gidecek, köylüleri sorguya çekecekti. Tek korkusu, Branka'yı bulmadan bu yöreyi terketmek zorunda kalacaklarıydı. Çok mutsuz hissediyordu kendini. Ama bu halini belli etmemeye özen gösteriyordu. Paul, birkaç kez Branka konusunu açmaya çalışmış, ama Vuk her seferinde onu susturmuştu. Vuk'u iyi tanıyan eskiler, davranışlarından onun çok acı çektiğini seziyorlardı. Bu durum Vuk'un elemini daha da arttı-

rıyor, uyuyamıyor, yerinde duramıyordu. Yalnız kalmak için, sürekli bir iş uyduruyor, uğraşır görünüyordu. Keşfe çıkacak her kolda mutlaka yer alıyor, kamp yaptıklarında bütün gece nöbet tutmayı üstleniyordu. Gittikçe de zayıflıyordu. Paul'a ve ötekilere sezdirmeden köylüleri, tutsak edilen Çetnikleri sorguya çekerek, karısı hakkında bir şeyler öğrenmeye çalışmasına rağmen, doğru dürüst hiç bir şey öğrenememişti. Branka'nın ne olduğu sorusu giderek daha da bilinmez oluyordu.

Kıpkızıl Ocak güneşi, Batıdaki dağların üzerlerine yaslı bulutların ardında yitip gitti. Lacivert gökyüzü, bir dağın doruğundan ötekine gerili gibiydi. Partizan öncüsünün az ilerisinde, bir güvercin, geceleyecek bir sığınak bulamama kaygısıyla havalandı. Partizanların yanından geçtikleri ağaçların üzerlerinde, köy yakınlarından hiç ayrılmayan hırsız saksağanlar ötüşüyor, beyaz kuyruklarını sallıyorlardı. Köyün üstüne vardıklarında, partizan öncüsü durdu. Şlivika'nın nefis görünümünü doyasıya seyretmek istiyorlarmış gibi bir halleri vardı. İki yamaç arasına yayılmış elma ve erik bahçeleriyle, köy açık duran bir kitabı andırıyordu. Evlerin bacalarından dumanlar yükseliyor, bir bocurgatın gıcırdadığı duyuluyor, oduncuların balta sesleri ta yukarılara kadar erişiyordu.

«Niye duruyoruz,» dedi Vuk dalgın dalgın.

Buz tutmuş patikadan aşağı, yeniden ilerlemeye koyuldular. İlk eve ulaştıklarında, Vuk, birkaç köylünün rakı yapmakla uğraştıkları bir sundurmaya doğru seğirtti. Evin görünüşünden, hali vakti yerinde kimseler oldukları anlaşılıyordu. Avluda çeşitli yapılar vardı. Alçak bir kardan duvarla çevrili ağılın içinde istif olmuş koyunlar yatıyorlardı. Yolu rakı kokusu, avluyu da ekşimiş üzüm ve şarap kokusu sarmıştı. Bakırdan, rengi maviye çalan, henüz damıtılmış bir fıçı rakının başında, birkaç

yaşlı köylü vardı. Bir yandan rakılarını yudumlarken, öte yandan da biber turşusu atıştırıyorlardı.

Vuk selâm verdikten sonra sordu:

«Bu köyde hiç asker var mı?»

«Dışarıdan gelmedikçe köyümüzde asker bulunmaz,» diye sakince cevap verdi köylülerden biri. Yaşlı adamın rengi sarıya çalan, gür bir sakalı vardı. Evin sahibi olmalıydı.

Ötekiler de hiç heyecanlanmadan Vuk'u süzüp, rakılarını yudumlamaya devam ettiler.

«Hayır yok. Biz burnumuzu hiç bir şeye sokmayız. Toprağımızla uğraşır, evlerimizde otururuz.»

«Peki bu köyde komutan kim?»

«Komutan da ne demek? Herkes kendi evinin komutanıdır,» diyen köylü, bardağını fıçıya daldırarak yeniden doldurup çıkarttı.

Vuk sesini öfkeyle yükselterek, «Yaşlı başlı adamsın, utanmıyor musun yalan söylemeye?» diye gürledi.

«Ben yalan söylemiyorum delikanlı, sakalım söylüyor. Bir içki alır mıydın?»

Vuk sinirden tir tir titriyordu, ama kendini frenlemeyi başardı:

«Bak dinle; şakalaşacak havada değilim. Cevap ver. Muhafız komutanı kim?»

«Ha, muhafız komutanı mı?» dedi ihtiyar, yeni anlamış numarası yapıyordu. «Orduda çavuşluk, ya da teğmenlik yapmış olanlar sırayla üstlenirler o görevi. Bilirsin, savaş sırasında hırsızlar çoğalır birdenbire. Almanlar yaklaşırken de haber verirler ki, köyden zamanında uzaklaşabilelim diye. Doğru dürüst bir muhafız birliği değil zaten. Beş altı tane silahları, çok az sayıda da mermileri var. Hatta silahların bazılarının tetiği bile yok. Sırf savunmasız değiliz görünümünü vermek için...»

Vuk, köylünün sözünü kesti: «Peki kurmay karargâhı nerede?»

«Neredeydi demek istiyorsun herhalde! Bilirsin, akıllı bir adam kendisinden daha güçlüye çattı mı fazla direnmez.»

«Yani partizanların önünden kaçmadan önce neredeydiler?»

Öteki yaşlılardan biri, «Ha, demek partizansınız siz! Çok şükür görebildim sonunda. Ciddî kimselere benziyorsunuz, sevindim buna,» diye söze girecek oldu, fakat Vuk'un sert bir bakışıyla hemen sustu.

«Askerler yakın zamana kadar, okulun yanındaki şu büyük evdeydiler.» dedi köylü parmağıyla göstererek. Sonra ekledi: «Karşıda gördüğün, o altı mahzenli, yeni ev var ya, orası köyün en onurlu, en saygıdeğer kişisine aittir. Bütün bu bölgede yalnız iki kişi daha var onun gibi.»

O sırada partizan kolu avlunun önüne varmıştı.

Vuk köylüleri, «Bakın, eğer bu gece silah patlayacak olursa, emin olun döner bulurum sizi,» diye uyardıktan sonra avludan çıktı.

Paul, Vuk'un son cümlesini duymuştu. Vuk'a epey söylendikten sonra, işleri düzeltmek amacıyla köylülerin yanına gitti. Rakılarını övdü, şakalaşmak istedi, fakat adamlar ciddiyetlerini bozmadılar. Çaresiz kalan Paul da, korkacak hiç bir şeyin olmadığını belirterek, köylüleri akşamki toplantıya çağırdıktan sonra yanlarından ayrıldı.

Yürüyüş kolu, köyün içinden geçip okul binasına yöneldi. Sokaklarda yalnızca yaşlılar ve kadınlar vardı, hiç genç yoktu. Yaşlıların çoğu partizanları görmemezliğe geliyorlardı. Eteklerini toplayıp süt sağmaya koyulmuş kadınlara rastladılar. Bunlardan da ancak bazıları, ellerinde kovalarıyla doğrularak, partizanları soğuk soğuk süzdüler.

Paul kendisiyle birlikte en geride yürüyen Vuk'a döndü: «Gençler nerede?»

«Yalnız kadınlarla yaşlılar kalmış, yine de dikkatli olalım.»

Bir köylü gizlendiği saman yığınının arkasında, ağzını açıp kapıyor, baş işaretleriye partizanları sayıyordu. Adamı farkeden Vuk bağırdı:

«Hey sen! Buraya gel!»

Adam kaçmaya davrandıysa da, peşinden atılan iki partizan tarafından yakalanıverdi. Paul'la Vuk'un karşısına getirildiğinde, korkudan tir tir titriyordu. Yüzü bembeyazdı.

«Partizanları sayınanı kim söyledi sana?»

«Yemin ederim... Saymıyordum... Yalanım varsa öldürün beni,» diye kekeledi köylü. Küçük çipil gözleri ağlayacakmış gibi dolu doluydu.

Paul kendini gülümsemeye zorladı: «Pekâlâ, o zaman sen de bizimle gelip yol göster.»

Adamın, «Beni götürmeyin,» diye yalvarması boşuna oldu. Vuk, Nikola'nın müfrezesine, gözlerini köylüden ayırmamalarını emretti.

Az sonra okula vardılar. Çetnikler okulun duvarlarına, «Kahrolsun komünistler,» «Komünistlere ölüm,» «Yaşasın Kral Petro,» «Yaşasın Draza Mihayloviç,» sloganlarını yazmışlardı.

Paul, Vuk'la güvenlik tedbirlerini görüştü. Nikola'nın müfrezesini üç gruba ayırdılar. Yemek hazırlanacak, evlere gidilip, köylüler toplantıya çağrılacak ve birkaç köylüden duvardaki Çetnik sloganlarını silerek, yerlerine partizan sloganlarını yazmaları istenecekti.

Partizanlar, Sima'nın yönetiminde bir koro kurup marşlar ve türküler söylemeye başladılar.

Herkesin akşam yemeğini beklediği sırada. Vuk, Çetniklerin eski karargâhı olarak gösterilen eve gitti.

Ağır işittiğini söyleyen bir kadından başka hiç kimseyi bulamadı. Yine de sabırla sorguya çekti. Oysa kadın cevap vermeye pek istekli değildi.

Uzun bir sorgudan sonra Vuk'un öğrenebildiği tek şey, bir yerlerden getirilen güzel bir kadının, daha sonra Çetniklerle birlikte oradan ayrıldığı oldu.

Kadını bırakıp çıktığında, Vuk eskisinden de kötüydü. Yaşlı kadın onun bir partizan, Branka'nın da bir partizan karısı olduğunu anlamış olmalıydı. Korkusundan doğruyu söylememişti. «Bir şeyler biliyor, ama bana söylemiyor... Evet, bir şeyler biliyor...» Peki niye kaçmamıştı Branka? Partizanların geldiğini duymamış olamazdı. Kaçmalıydı. Öldürülse bile, herkes onurlu bir kadın olarak anacaktı onu. Oysa şu durumda her ikisi de yerin dibine geçmişlerdi. İşkence ederlerdi ona. Dayanabilecek miydi? Kendini onların pençelerinden kurtarabilecek miydi? Aklından Branka'yla olan yaşamını geçirdi, ama kuşkularını doğrulayacak hiç bir şey bulamadı. «Öldürürler onu... Mutlaka öldürürler!» Bir dehşet duygusu bütün benliğini kavramıştı, umutsuzluğu doruğundaydı.

Yaşlılardan ve kadınlardan oluşan köy halkı, okul kitaplığında toplanmıştı. Vuk içeri girdi. Küçük bir gaz lambasının titrek ışığı, sigara dumanıyla dolu salonu az da olsa aydınlatıyordu. Erkeklerin çoğunda siyah kalpaklar, kadınların omuzlarındaysa her renkten şallar vardı. Aksırıklar tıksırıklar duyuluyordu. Vuk, fısıldanmakta olan birkaç köylünün arkasındaki duvara yaslandı.

Partizan korosu marş söylüyordu. Paul, gaz lambasının durduğu masanın üzerine çıktı. Bir iki kez yutkunduktan sonra çevresine bakındı. Köylüler merakla onu süzüyor ve başlamasını bekliyorlardı. Köşedekiler hâlâ fısıldaşıyorlardı. Köylülerden bazıları, «Kesin gürültüyü, dinliyoruz!» diye bağırdılar.

Paul, köylülerin ses tonlarını çok imalı bulduğundan olacak, söze biraz öfkeli girdi. Fakat iki üç cümle sonra yatıştı. Dersini iyi bellemiş bir öğren-

ci edasıyla, rahatça konuşmaya başladı. Ses tonunu ve tavırlarını, kendisini dinleyen köylülerin yüz ifadelerine göre ayarlamaya çalışıyordu.

Vuk köylüleri süzdü. Büyük çoğunluk, partizan önderinin ne söylediğiyle değil de, nasıl biri olduğuyla ilgileniyordu. Bunu Paul da farketti. Özgürlükten, partizanların hedeflerinden ve Çetnik ihanetinden söz ederken, arada köylülere de sorular yöneltmeyi denedi. Ama her seferinde kendi sorusunu, yine kendisi cevaplamak zorunda kaldı.

Konuşmasını bitirip masadan atladığında kimse alkışlamadı. Yalnızca köylülerden biri, «Amma esaslı konuşuyor ha! Dudaklarından ateş fışkırıyor sanki. Konuşmacı dediğin böyle olur işte, oysa bizim kekemelerin ne söylediğini bile anlamazsın,» diye konuştu.

Koro, oralarda bulunan bir akordiyonun eşliğinde, yeniden marşlar ve türküler söylemeye başladı. Partizanlardan biri, Şantiç'in bir şiirini okudu. Köylüler kımıldanmaya, kadınlar gruplar halinde çıkmaya başladılar.

«Demek önderleri bu delikanlı ha! Benim Mika'm yaşında ya var ya yok! Akıllı birine benziyor. Başkan Wilson kadar zeki olmalı.»

«Öğrencidir mutlaka. Bütün öğrenciler komünist zaten. Ama niye komiser diyorlar ona?»

«Bundan önceki savaşta, askerlere erzak sağlayanlara komiser denirdi. Ama bunlar komutan yerine kullanıyorlar komiseri.»

«Peki nasıl bir ordu ki bunlar, kadınlara saldırmazlar, domuz çalmazlar, içki içmezler? Benim eve gelenlerden yalnız bir tanesi, o da ancak yarım bardak içti. Yasaları böyleymiş. Üstelik hiç küfür de etmiyorlar, Sırp değiller sanki!»

«Elbette değiller! Bunların hepsi Yahudi ve Hırvat!» dedi ansızın konuşmaya katılan kır saçlı adam.

«Ne demek istiyorsun sen! Konuşmacı Morava şivesiyle konuşuyordu. Ötekilerin yarıdan çoğu da buralı zaten.»

«Peki niye kadın taşıyorlar yanlarında? Hangi savaşta görülmüş bu?»

Partizanları savunan köylü, «Sen onların ne yiğit savaşçılar olduklarını biliyor musun? Bak şu uzun boylu kıza,» dedi Boyana'yı göstererek. «Makineli tüfek kullanıyor. Ateş ederken hiç siper almazmış. Bunların hepsi kültürlü öğrenci kızlar. Duyduğuma göre de hiç evlenmezlermiş.»

«Bir kadın için erkeksiz yaşamaktansa ekmeksiz yaşamak yeğdir. Hangisi becerebilir bunu?» diye araya girdi bir başkası.

«Haklısın Lesa. Ama onların yasalarıymış bu. Kırıştırırken yakalanan kurşuna dizilirmiş. Dikkat ettim de, kadınların yanında kullandıkları sözlere çok özen gösteriyorlar.»

«Haydi be sen de Zika! Savaş öncesi otuz dinara kaldırabileceğin türden karılar bunlar! Boşver işin o yanını da, benim asıl merak ettiğim, bunların Rusya'yla bir ilgilerinin olup olmadığı. Onlara bakarsan varmış, ama propaganda da olabilir tabiî.»

Partizanlar kolo oynamak için çember oluşturdular. Kendi başlarına oynadılar. En ateşlileri Morava'lı yeni partizanlardı. Şlivika'lı hiç kimse kolo'ya katılmadı. Aralarında fısıldaşıp, partizanları seyretmekle yetindiler.

«Kral onları tanımadıktan sonra, Rusya'yla ilişkileri olsa da ne çıkar. İngiltere de tanımıyor. Almanlarla Ruslar birbirlerini yiyedursun, bu işin sonunda üstte kalan yine İngilizler olacak. Tıpkı geçen savaşta olduğu gibi. Okul müdürü İngilizlerin hiç bir zaman yenilmeyeceğini söyledi bana. Şu Churchill büyük adam doğrusu.»

«İngilizlerin tanımaması da çok umurlarındaydı sanki! Adamlar seve seve can veriyorlar, yok efendim ülkeyi sonra başkasına peşkeş çekeceklermiş, olacak şey mi bu? Siz bana kulak verin, devrim derler bunun adına! Tıpkı 1917'de Rusya'da Lenin'in, Çar Nikola'yı devirmesi gibi. Bir ikona yapımcısı, Lenin'in insanları ipnotize ettiğini anlatmıştı. Devrim, savaştan da tehlikelidir derdi. Bir yığın insan şehrin göbeğinde yürürken, bir köşeden bir makineli ateş açıyor, dökülen kanı bir düşünsenize...»

«Onlara Kral hakkında bir şey sormayagör, hemencecik susuyorlar! Bir tanesine soracak oldum, bana Kralın bir hain olduğunu söyleyip, sırıtmakla yetindi.»

«Aman, hepsi siyaset bunların. Şimdiye kadar kaç kez aldatıldık. Bize ihtiyaçları olduğu sürece, bizden iyisi yoktur. Ama bir de koltuğa oturmaya görsünler. İktidarı aldılar mı tamam...»

«Bir alırlarsa, o zaman yandık zaten. Kavun karpuz yetiştiririz artık. Hepimizi kollektif çiftliklerde çalışmaya sürerler. Kilise fareleri kadar yoksullaşırız. Yemekleri ortak kazandan yeriz. Propagandaya ne bakıyorsunuz siz!»

Bir süre sustular. Partizanları savunmuş olan köylü, bir iç çekişten sonra konuştu:

«Tıpkı Çar Lazar'ın (1) zamanındaki gibi; kimin yanını tutacağını bilemiyorsun. Ama başka çıkış yolu yok, birinden birini seçeceksin ister istemez! Asıl sorun doğru olanı seçebilmekte.»

«Bakalım, göreceğiz. Bana kalırsa, kabak yine bizim başımızda patlayacak bu işin sonunda. Yazgımız bu. Eğer köylülük iyi bir şey olsa, şeytanın kendisi de bir köylü olmaz mıydı zaten?»

---

(1) Sırbistan Prensi (1371-1389). Kosova savaşında ölmüştür.

Köylülerin aralarında fısıldanmalarını uzun süredir seyreden Vuk, birden yanlarına yaklaştı: «Dostlar, oğullarınızı halkı katleden Çetniklerin yanına göndereceğinize, özgürlük için çarpışmaya gönderseniz ya!»

Köylüler kuşkuyla birbirlerine baktılar, konuşmalarını duymuş muydu acaba?

Kır saçlı adam cevap verdi: «Eğer tek bir ordu olsaydı ve eğer Sırplar, Sırplarla dövüşüyor olmasalardı, oğlumu derhal size getirirdim delikanlı. Hatta, her ne kadar elli altıncı yaşımı doldurduysam da, kendim bile gelirdim. Ama şimdiki durumda içen kim, ödeyen kim, bilmiyorsun ki? Herkes tartışıyor. Biri bir şey söylüyor, öteki tam karşıtını... Çocuğumuzun okuması yazması bile yok, nereden bilebiliriz işin doğrusunu! Politika siz kültürlülerin işi, bize de Tanrının hakkını Tanrıya, Sezar'ın hakkını Sezar'a vermek kalmış.»

«Ben de sizin gibi bir köylüyüm. Toprağım var, evim var... Ama 1941'de partizanlara katılmaktan geri durmadım. Olağanüstü bir zekâ gerektirmiyor doğruyu görmek. Birtakım adamlar Almanlara karşı savaşıyorlar, ötekilerse Almanları savunuyorlar. Düşünecek bir şey mi var? Köyünüzde herkes Çetnik yanlısı, utanmalısınız bundan! Delikanlılarınız nerede? Birkaç akşam önce siz değil miydiniz bize ateş açan? Utanın!»

Köylüler cevap vermediler. Bir an önce sözünü bitirse de basıp gitsek diye bakıyorlardı. Ama Vuk öfkeli konuşmasını sürdürdü. Sanki bütün öfkesini adamların üzerine kusmak istermiş gibi konuştu. Yanlarından ayrıldığında bile öfkesi yatışmamıştı: «Belki de hepsi, adam öldürüp işkence yapan Çetnik canilerindendir. Hepsi bir bunların. Savaştan sonra köpek bakıcısı bile olmaya razıyım, ama bir daha köylü olamam. Ne pahasına olursa olsun! Başıma ne geldiyse köylülükten geldi. Hepsi

alçak! Aptal görünmeye çalışıyorlar, ama temkinli olmazsan rahatça kanını emebilirler!»

O gece Vuk, köylülüğe karşı bu nefretinin nereden kaynaklandığı konusu üzerinde hiç durmadı. Daha önceki bazı yanlışlarından arınmış, değişmiş hissediyordu kendini.

Köylüler çok kalmadılar. Binayı ansızın, sanki komut almışlarcasına terkedip gittiler. Vuk durumdan kuşkulandı. Bunu Paul'a da belirttiyse de, Paul önemsemedi. Partizanlar yere saman yığarak uzandılar.

Köyün çeşitli yerlerinden silah sesleri duyulduğunda, Paul ve Vuk masanın başında, ertesi günü konuşuyorlardı. Şaşkınlıkla birbirlerine baktılar.

«Ben söylemedim mi?» dedi Vuk, kendinden hoşnut bir sesle. Köylüler konusunda yanılmamıştı.

«Georgi, devriye gönder!» dedi Paul.

Hafif makineli tüfekli Çetnikler, okul binasına uzak mesafeden ateş açmışlardı. Tam o sırada, kendisine bölgede kılavuzluk eden iki silahlı köylüyle birlikte John geldi.

Buyur edildikten sonra, cebinden kırışık bir zarf çıkararak, «Sana bir mektup var Paul!» dedi. Ardından Vuk'un yanına giderek, Almanların Morava'ya kamyonlar dolusu asker gönderdiklerini anlattı.

«Yarın saldıracaklardır sanırım!»

«Kalabalıklar mı?»

«Bizimkiler on beş kamyon saymışlar. Havanları da varmış. Bu akşam bir miktar daha gelmiş yanılmıyorsam.»

«Duydun mu Paul?»

«Şimdilik rahat bırakın beni!» dedi Paul, elindeki mektupla ışığa yürürken.

Vuk, Paul'un yüzündeki sertlik ve şaşkınlık ifa-

desinden, mektubun kötü bir haber taşıdığını anlamıştı. «Ne olabilir?» diye düşündü. Georgi yanlarına geldi. Birkaç gün önce, yeni müfrezeler oluşturulduğunda, Georgi teğmenliğe yükselmişti. Bu yüzden, posta geldiği sırada orada bulunmanın hakkı olduğunu varsayıyordu. Az sonra Boyana da yanaştı. John'a ikinci müfrezeyi ve Prof'u sormak istiyordu. Dolaylı yoldan konuşarak, öğrenmeye çalıştı. John kızın heyecanının nedenini anlıyordu, ama bildiğini söylemekten kaçındı.

— 31 —

«Yoldaşlar,» diye başlıyordu, Parti Bölge Komitesi Sekreteri Brka'nın mektubu. El yazısı çok kötüydü.

«Raporunuz ve davranışınız beni hayrete düşürdü. Bu konuyu ileride açacağım. Jastrebak'tan başka bir bölgeye geçmeniz çok olumlu bir hareketti. Biz de bu kararı vermiştik. Ama baskına uğradığımızdan, sizinle ilişki kurmamız aksadı. Başarınızın da gösterdiği gibi, tavrınız doğruydu. Şu anda içinde bulunduğunuz bölge, mücadelemizin ilerki aşamaları bakımından son derece önemlidir. Bunu sonra açacağım.

Ama daha önce olanlar karşısında bütüyüyle şaşkınım. Birlikteki Parti sorumlusu yoldaş Paul, Gvozden'in vuruluşunun kaçınılmaz olduğunu yazıyor. Gvozden gibi bir askerin, o kadar kısa zamanda ve o dereceye kadar kendini yitirmesi, birlik için bir düşman, bir tehlike haline gelebilmesi çok zayıf bir olasılık bizce. Yoldaş Paul'a bir soru yöneltmek isteriz: Nasıl oluyor da Parti sorumlusu bir kimse, Gvozden'le on sekiz ay birarada bulunduğu

halde, onun ideolojik yetersizliğini, duraksamalarını ve yılgınlığını daha önceden farkedemiyor? Bu düşman saldırısı biz komünistlerin ilk gerçek sınavı değildi ki! 1940'tan beri bir Parti üyesi ve birliğin komutan yardımcısı olan Gvozden'in kararsızlığı, oportünistliği ancak şimdi mi, yani iki üç yıl sonra mı ortaya çıktı? Nasıl olur böyle şey?

Yoldaş Paul'un mektubunda olgu olarak öne sürdüğü şeyleri, biz olgu olarak kabul etmiyoruz. Anladığımız tek şey, kurmay heyetinin, birlikteki Parti önderliğinin, başta yoldaş Paul'un kendisi de olmak üzere aklını kaçırdığıdır. En güç koşullar altında bile sinirlerine hakim olabilenler, her durumda soruna politik açıdan bakabilenler böylesi bir yanlışa düşemezler. Gvozden'in vurulması olayını şiddetle yerer, bunun kapıldığınız paniğin bir belirtisi olarak gördüğümüzü bildiririz. Bundan sanraki güç bir durumda da alacağınız tavrı kuşkuyla karşılayacağız. Birliğiniz kuruldu kurulalı böylesi bir politik yanılgıya düşülmemişti. Gvozden'in Parti'ye ve birliğe, değeri yadsınamayacak hizmetleri olmuştu. Köylüler üzerinde en etkili kişi, bölgenin en tanınmış adamıydı. Köylüler onu kendi temsilcileri olarak benimsemişlerdi. Mücadelemizin ilerki aşamalarında da, onun büyük ölçüde yararlı olacağını planlıyorduk. Böyle bir kişinin eğitimine özen göstermek, onu içine düştüğü yılgınlıktan mutlaka çekip çıkarmak, Parti'nin, dolayısıyla da yoldaş Paul'un göreviydi. Gvozden'in yarattığı sorunun, köylü psikolojisinden doğan, geçici bir bunalım olduğuna eminiz. Fakat birlik komiseri, bu geçici bunalımı atlatması için ona yardımcı olmadı ve onu, Parti yararına kurtarmaya çalışmadı. Bu olay bize iki şeyi, yani askerî kurmay heyetlerinin görevleriyle, Parti'nin görevlerini birbirine karıştırdığınızı gösteriyor. Yoldaşlar, Parti'nin birincil görevi, kişi-

leri eğitmek, bilinçlendirmek, yanılgılara düşerek kendilerini mahvetmelerini önlemektir. Yoldaş Paul bunu unutmuş. Bu nedenle, döner dönmez, kendisinden özeleştirisini yapmasını isteyeceğiz.»

Mektubun birinci bölümü bu şekilde son buluyordu. İkinci bölümdeyse Prof'la bir türlü ilişki kuramadıklarını yazıyordu Brka. Jastrebak'ta her gün çarpışmalar oluyordu. Alınabilen bilgiye göre, Prof çok ağır kayıplar vermişti. Alman kuvvetleri her an Morava'nın öteki kıyısına yönelebilirdi. Çok temkinli olmaları ve düşmanın bu tür bir hareketini sezer sezmez, yeniden Morava'yı geçerek Jastrebak'a dönmeleri gerekiyordu. Mektupta ayrıca, Almanların bu harekâta en geç üç gün içinde başlayabilecekleri, bu yüzden mümkün olan en kısa zamanda, Jastrebak'a dönmelerinin yararlı olacağı belirtiliyordu.

Paul mektubun bu bölümünü şöyle bir okuyup geçti. Kafası karmakarışık bir halde, mektubu Vuk'a uzattı.

«Yanlış mı? Üstelik Brka söylüyor bunu! Kaçınılmaz değil miydi?... Fakat nasıl önleyebilirdim? Brka anlamıyor mu?... İnanılmaz şey!...» Masaya çöküp başını avuçlarının arasına aldı... Birlik yürüyüş için sıralanmıştı o akşam. Gvozden konuşuyordu, kendisi konuşuyordu. Prof'un başı önündeydi. Partizanlar donup kalmışlardı... Sonra birlik sessizce yola koyulmuştu... Yanlış mıydı?

Odaya sessizlik çökmüştü. Uyuyan partizanların soluk alışları duyuluyordu yalnızca. Dışarıda ara sıra bir silah patlıyordu. Georgi, Boyana ve John, Paul'un huzursuzluğunu sezmişler, gizlice onu süzüyorlardı. Kötü bir haber olduğunu anladıkları halde bir şey sormamış, yalnızca Vuk'a bakmakla yetinmişlerdi. Vuk mektubu okuyordu. Bitirdiğinde yumruğunu masaya indirerek gürledi:

«Aynı kanıda değilim!»

«Hişt!» diye uyardı Boyana.

«Cephe gerisinden eleştirmek kolaydır. Bizim yerimizde olsa ne yapardı acaba?»

Paul başını kaldırıp Vuk'a baktı.

Vuk'un sözlerine şaşırmışçasına, «Demek aynı kanıda değilsin?» dedi alçak sesle.

«Hayır değilim! Eğer yaptığımız yanlışsa, kendimi vurmaya hazırım!» dedi Vuk, Paul'un gözlerinin içine bakarak. Sonra ötekilere döndü:

«Sizler ne düşünüyorsunuz? Gvozden'i kurşuna dizmekte haklı mıydık? Açık konuşun, görüşünüzü belirtin.»

Uzunca bir suskunluktan sonra, ilk konuşan John oldu:

«Bence doğruydu ve gerekliydi. Eğer yapılmasa, Jastrebak'ta ister istemez kalacaktık ve birliğin de sonu gelecekti.»

«Uyguladığımız harekât konusunda, ben de John'la aynı fikirdeyim. Jastrebak'ta kalmış olsak, şimdi sağ olmayacaktık,» dedi Georgi. Partizanların duyup duymadığını anlamak amacıyla çevresine bir göz attıktan sonra devam etti: «Ama Gvozden'in vurulması hiç de iyi bir olay değildi. Vurulmasa ne olurdu? Hiç bir şey olmazdı! Kim dinlerdi onu, kim giderdi peşinden? Kimse! Cezalandırılmalı, rütbesi indirilip görevinden alınmalıydı, o kadar.»

Vuk öfkelendi: «Sen ne diyorsun? Mücadelenin bir adım bile ilerleyememesi, hep bu gibilerin yüzünden değil mi? Tartışmak istemiyorum!»

«Bak Vuk, mektupta ne yazdığını bilmiyorum. Belki konuşmaya da hakkım yok, ama artık konu açıldığına göre açık konuşalım bari. Ben yalnızca, bir komünisti vurmamızın doğru olmadığını söylüyorum.»

«Kim komünistmiş?» diye atıldı Vuk. «İyi o zaman, hepimiz silahları bırakıp evlerimize kapa-

narak, Almanların gitmelerini bekleyelim! Bu mudur komünist tavır sence?»

«Böyle düşünen tek kişi ben değilim...»

«Hepiniz aynısınız, hiç anlamıyorsunuz!» dedi Georgi'nin sözünü kesen John. «Her neyse, hele bir atlatalım şu durumu, kim haklıymış çıkacak ortaya.»

Boyana yavaşça söze girdi: «Sanırım yoldaşlarımız kendilerini bizim yerimize koyamadılar. Mektubunda soruna yeterince açıklık getiremedin herhalde Paul. Ama onlarla karşı karşıya gelip de ayrıntılı olarak açıkladın mı, işin kaçınılmazlığını anlayacaklardır.» Paul'u rahatlatmak istiyordu. Sonra ekledi: «İkinci müfrezeden hiç haber var mı?»

Kimse cevap vermedi.

Suskunluğu bozan Paul oldu: «Haydi uyuyalım! Saat üçte hareket edeceğiz.»

Masanın başından ayrılmayan Paul'la Vuk'un dışında hepsi yattılar. Vuk kolunu masanın üzerine koyup başını dayadı. Paul da aynını yaptı. Vuk'un desteği ve Boyana'nın sözleri, onu biraz olsun rahatlatmıştı. Sorunu daha sakince yorumlayabiliyordu şimdi. Kavrayamadığı tek şey Georgi'nin anlayışsızlığıydı. «Adamların çoğu, neden öyle yaptığımı anlayamıyor olmalılar,» diye düşündü. «Bu sorunun, bu kadar kolay çözümlenebileceğini beklememeliydim... Kendi adamlarımızdan birini vurmak, üstelik de birlik için çok şeyler demek olan bir adamı... Sandığım gibi kolayca anlamadılar bunu. Şartlanmalarından kurtulabilmesi için, bir ömrün en az yarısı gerekli insana. Yılgınlığa kapılmış, birliği dağıtmaya çalışan bir adamı vurduk... Soracağım Brka'ya; o durumda kendisi olsa ne yapardı acaba?»

Kendi kendine böyle söylüyordu Paul, ama yine de ikircikliydi. Brka'nın bu mektubunun ar-

dından neler olabileceğini kestiremiyor, fakat durmaksızın düşünmekten de kendini alamıyordu. Haksızlığa uğradığını hissediyordu. Parti, Paul'un birlikteki otoritesini sarmıştı. Oysa o hep Parti adına hareket etmiş, bundan böyle de Parti adına hareket edecekti. «Kişiler eğitilmeli, yılgınlığa kapılmaları önlenmeli! Elbette biliyorum bunu. Ama ihanet söz konusuysa eğer, ihanet eden Gvozden gibi biri de olsa kurşuna dizilmelidir. Bir yoldaşı vurmak benim için kolay mıydı sanki?... Böyle bir şeyin olmaması için neler vermezdim ki...»

Grup önderlerinden biri güvenlik tedbirlerini almak için partizanları uyandırdı. Adamlar uykulu uykulu dışarı çıktılar. Paul hâlâ oturuyordu. Bir türlü uyuyamayan Boyana kalkıp, onun yanına geldi.

«Niye uyumuyorsun? Seni çok üzen bir şey var. Ne oldu?»

«Bir şeyim yok, uyuyamıyorum o kadar,» diye cevap verdi Paul. Boyana'nın da uyanık olmasına şaşmıştı. Paul, Boyana'ya karşı saygıdan öte, özel bir yakınlık duymamıştı hiç. Hatta Boyana'yı, boş söyleşilerden hoşlanan bir kız olarak niteliğinden, onunla fazla konuşmaktan bile kaçınmıştı. Küçük bir banka memurunun kızı olan Boyana, Tıp fakültesi birinci sınıf öğrencisi ve hırslı bir SKOJ üyesiydi. Zamanın bütün genç aydınları gibi, Boyana'da da, basit insanları anlayabilme, onlarla rahatça konuşabilme yeteneği vardı. Bundan ötürü de birlikte Boyana'yı sevmeyen yoktu. Paul ise aydın popülistliği diyordu buna ve pek önemsemiyordu.

«Sana bir şey sormak istiyorum Paul. Dışarı çıkalım mı?»

Paul hiç bir şey demeksizin kalkıp Boyana'yı izledi.

«Uyku tutmuyor... Biliyorum bunu sormaya

hakkım yok, ama sormam gerek, engel olamıyorum kendime...» Boyana'nın sesi titriyordu. «Prof hakkında bir şey biliyor musun? Haberlerin kötü olduğunu tahmin ediyorum, ama lütfen söyle bana!»

Mektubun Prof'la ilgili bölümünü ancak o zaman anımsadı Paul. Daha önce aklına getirmemiş olmasına şaştı. Brka'nın yazdığından anlaşıldığı kadarıyla, Prof hâlâ Jastrebak'taydı. «Alınan kararı uygulamadı!» diye geçirdi aklından. Boyana'ya ne cevap vereceğini düşündü.

«Ona ne olduğunu bilmiyorum. Bölge komitesiyle ilişki kuramamış Anladığım kadarıyla hâlâ Jastrebak'ta ve güç anlar yaşıyor.»

«Ama niye Jastrebak'ta kaldı? Hani kuşatmayı yarıp çıkacaklardı?»

«Buna ben de şaşırdım. Herhalde yaramadı kuşatmayı.»

«Çok kötü bu.»

«Evet öyle. Ama başaracaktır. Oldukça tecrübelidir. Almanlar bir şey yapamazlar ona. Onları atlatmayı becerir Prof.» Paul, Boyana'yı biraz olsun rahatlatmak istiyordu, ama kendi de inanmıyordu anlattıklarına. «Jastrebak'ta sonu çok kötü olacak,» diye düşündü.

«Beni sakinleştirmeye çalışma. Ne düşündüğünü biliyorum. Lütfen söyle...» diye yakardı Boyana, Paul'un elini kavrayarak.

«Niye seni sakinleştirmeye çalışayım? İnan bana, çok güç anlar yaşadıklarından başka bir şey bilmiyorum ben de.»

Boyana, Paul'un elini bıraktı.

Paul'un ancak duyabileceği bir sesle, «Onu sevdiğimi biliyorsun,» dedi. «Sen onun en yakın arkadaşıydın, onun için konuşuyorum senle. Başkasına bir şey diyemem. Aşk yasak benim için, hele komutan olduğu için ona daha da yasak. Partizanlar

hoş karşılamazlar bunu. Ancak sana açılabilirim...» Boyana hiç duraksamadan, ağır ağır içini döktü.

Paul kızın sözünü hiç kesmeden, hiç bir şey sormadan dinledi. Anlattıkça hafifliyordu kız. Özlem doluydu...

«İşte her şeyi anlattım sana. Bu akşam Prof'u sorup da, John hiç cevap vermediğinde çok kötü oldum.» Boyana başını elleri arasına aldı. Prof'un ölmüş olabileceği gelmişti aklına. «Artık dayanamayacağımı sandığım en güç anlarda, hep o geliyor gözlerimin önüne, tepelerin birinden beni seyrediyor olmalı diye düşünüyorum...»

«Ah Boyana, çarpıştığın her tepede, aştığın her derede, en güç ve bitkin düştüğün anlarda, özgürlüğün, sevginin ve mutluluğun seni beklediğini aklından çıkarmamalısın. Yoksa nasıl dayanabilirdik bütün bunlara.»

Bu sözler Boyana'yı pek etkilemedi. Bir süre sustuktan sonra konuştu:

«Zamanını aldığım için bağışla beni. Beni üzen şeyin başkalarına bir yararı olmadığını biliyorum Paul. Aslında ötekilerin karşılaştıkları güçlükler, benimkinden çok daha ağır şeyler.» Paul'u gereksiz yere meşgul ettiğini düşündüğünden, biraz da zorlamayla söylemişti bunları.

Paul bir karşılık verip vermeme konusunda duraksadı. Söylenecek ne vardı ki? Fakat karşısındaki kız, bir şeyler demesini zorunlu kılıyordu sanki.

Yanlarından, keşiften dönen partizanlar geçti. Köyün çeşitli yerlerinde köpekler havlıyordu. Çetnikler tepelerden ateş etmeyi sürdürdükleri halde, partizanlar ataşe karşılık vermeyi bile gereksiz buluyorlardı. Çocuk ağlamasını andıran, bir kedi miyavlaması duyuldu. Boyana titredi. Paul'un koluna girdi. Yürüdüler.

Bir kadının, erkeğe güvenmesi, o erkek için eşsiz bir duyguydu.

Paul sanki kendi kendine mırıldanıyormuş gibi konuşmaya başladı. Öfkeli değildi. Brka'nın ve yoldaşlarının anlayışsızlığından yakınmadı. Kendinden ve göğüslemek zorunda olduğu güçlüklerden söz etti. Ama yine de sık sık susuyor, o anki konumuyla çelişkiye düştüğünü düşünüyordu...

İlerde, o geceyi anımsadığında, bunu geçici bir zayıflık, cesaretsizlik olarak niteleyecek ve öfkelenecekti kendisine. Sanki başka işi yokmuş gibi. tutmuş sağlık görevlisi Boyana'ya, Brka'nın mektubunun kendisinde yarattığı kaygı ve üzüntüleri dile getirmişti.

— 32 —

Sabahın erken saatlerinde, partizanlar köyden çıkıp, Gledič yamaçlarına uzanan bağların içinden yola koyulmuşlardı. En geride, Paul'un hemen arkasında bir köpek havladı ve aynı anda yamaçtan aşağı makineliler ateş açtı. Partizan kolu durdu. Paul, bunun bir Çetnik pususu olduğunu düşünerek öfkelendi. Başını gocuğunun içine gömdü, kepini gözlerinin üstüne devirdi. İyice üşümüştü. Buz tutmuş patikada ancak adım atabiliyordu. Kafasında hâlâ Brka'nın mektubu vardı. Derdini Boyana'ya açmış olması bile rahatlatmamıştı onu. Fakat kendine gelmesi için iki kelime yetti: «Dikkat, Almanlar!» Sonunda gelmişlerdi... Morava vadisinin o kesimini işgal etmişler, partizanların üzerine büyük sayıda kuvvet gönderiyorlardı. Doğrusu çabuk davranmışlardı. Morava'yı geçmek çok güç

olacaktı şimdi. Tıpkı ilk seferde olduğu gibi zorlanacaklardı yine.

Partizanların yolu çukurluk olduğundan, Alman ateşi tehlikeli olmaya başlamıştı. Yamaca varır varmaz, Glediç ormanına yöneldiler.

Almanlar, Partizanları köyde kuşatmayı istemiş, fakat beceremeyişlerdi. Şimdi ise partizanları iyice yormak için, sürekli ateş ediyor, dinlenmeye zaman bırakmıyorlardı. Paul'un grubu da dahil olmak üzere, partizan artçıları iki kez ateş hattı oluşturup, ana kolu savunmak zorunda kaldılar. Şafakla birlikte, Glediç'in güneşli doruğuna kadar uzanan meşe ormanına vardılar. Vuk mola verdi. Partizanlar, tavşan ve tilki izleriyle dolu karın üzerine çöktüler. Susayanlar, susuzluklarını avuçladıkları karla gidermeye çalıştılar. Hava soğuk ve açıktı. Meşe yapraklarının kokusu sarmıştı her yanı. Ormanın içinde kargalar ve bir sığırcık ötüştü. Gökyüzü berrak, fakat dalların arası bulanıktı. Güneş yükseldi yükselecekti. Paul'un tam önünde bir tavşan zıpladı. Bir an durup Paul'a baktı, sonra hızlı sıçrayışlarla, ağaçların arasında yitip gitti. Garip bir neşe sardı Paul'un benliğini. Bir süre olduğu yerde kalıp ormanı seyretti. Sonra Vuk'un yanına yürüdü. Partizanlar aralarında alçak sesle söyleşiyorlardı. Yeniler, yanlarından geçen komiseri merakla süzerken, eskiler moladan yararlanmak için uyuklamaya koyulmuşlardı.

«Komiserin kaşları çatık. İşimiz güç herhalde.»

«Almanlar yakında olmalı.»

«Amma uğurlu ayak varmış bizde de ha! Daha dün katıldık, bugün dövüş var!»

Bu sözleri duyan Paul, dönüp gülümsedi. Yeni partizanlar da karşılık verdiler.

Kısa bir konuşmadan sonra Paul ve Vuk ormanın derinlerine çekilip, hava kararana değin beklemeyi kararlaştırdılar. İlerki harekâtlarını daha

sonra saptayacaklardı. Kol tam bir saat boyunca sık ağaçların arasında yürüdü. Sonunda Vuk dur emri verdi. Nikola'nın müfrezesi, Almanların saldırabilececkleri yöne yerleştirildi. Almanların onları rahat bırakmaya niyetleri yoktu. Nikola ve adamlarının mevzilendiği yerden silah seslerinin gelmesi çok uzun sürmedi. Paul derhal oraya gitti.

Almanlar yılmadan saldırıyorlardı. Paul, iki büklüm ilerleyen, yeşil üniformalı askerlerin, müfrezeyi kuşatmaya çalıştıklarını gördü. Partizanların konumları çarpışmaya elverişli değildi. Bu yüzden dağılıp, çekilmelerini emretti. Almanların zorlaması sonunda son hızla çekildiler. Ama yürüyüş kolu hareket etti, fakat Almanlar izlerini sürüp, artçıları ateşe tutmaya devam ettiler.

Doruğun aşağılarında, ardıç, kızılcık ve tek tük meşelerin bulunduğu bir çukurluğa geldiler. Almanlar yine artçılara ateş açtılar. Paul saatine baktı: On ikiye çeyrek vardı.

«İşler iyi gitmiyor,» dedi Vuk'a dönerek.

«Evet, öyle.»

«Tepeye bir an önce varmalıyız.»

Vuk, partizanlara hızlanmalarını emretti. Paul artçıları bekleyip, onlara katıldı. Önünde hükümet görevlisi adamın kızı yürüyordu. Boyana, Danka ismini takmıştı kıza. Üzerinde köylü giysileri vardı, ince bedeni, büyük ceketinin altında yok olmuştu. Bir büyüğünün kılığına girmiş bir çocuk gibiydi. Başını sallayarak, soluk soluğa yürüyor, sırtından aşağı uzun saç örgüleri sarkıyordu. Paul, kızın kendisinden çekindiğini ve utandığını biliyordu.

«Nasılsın yoldaş Danka? Nasıl buldun yaşantımızı?» diye sordu.

Danka arkasına dönmeden cevap verdi: «Alıştım komiser yoldaş!»

«Hep öyledir bu iş. Alışıp, köyü unutana kadar

biraz güç gelir, ama sonra kanıksarsın... Çok silah patlıyor değil mi, neyse ki hepsi hedefi bulmuyor.»

Ansızın yamacın tepesinden, üzerlerine doğru ateş açıldı. Partizanlar birbirlerine baktılar. Düşmanın hiç umulmadık bir yerden ortaya çıkışı, Paul'u da şaşırtmıştı. Biraz eğilip, olduğu yerde kalakaldı. Yukarıdan Çetnik küfürleri duyuluyordu. Hele birkaçı kendilerini hiç sakınmadan, ulu orta bağırıyorlardı:

«Canınız cehenneme komünistler! Şimdi nereye gideceksiniz?»

Vuk öfkeyle karşılık verip, ateş etti. Durumları son derece kritikti. Partizanlar Draza Mihayloviç' in adamlarıyla, Almanların somut iş birliğine ilk kez tanık oluyorlardı. Paul kararını verdi: Çetniklerin üzerine hücum edeceklerdi. Tek yol buydu.

«Vuk! Hücum emri ver!»

Vuk ayağa kalkıp, emir verdi. Partizanlar ateş hatları oluşturup, ardıç ve meşeleri siper alarak ilerlemeye başladılar. Paul sol kanadın sonundaydı. Hemen arkasında, Nikola'nın adamları, canlarını dişlerine takmış Almanları durdurmaya çalışıyorlardı. Yukarıda. Çetniklerin, «Yaşasın Kral Petro!» haykırışları, makineli tüfek sesleri arasında boğuluyordu. Partizanlar ise öfkeli naralarla ilerliyorlardı. Yalnız makineli tüfekler konuşuyordu. Vuk ötekilere ateş emri vermemişti henüz.

Paul sıçrayıp, tepeye çıktığında, ayağı bir makineli tüfek yuvasına girerek yuvarlandı. Düşüşün şiddetiyle kendinden geçti.

Partizanlar tepeyi ele geçirdiklerinde, Çetnikler yamaç aşağı düşe kalka kaçıyor, kendilerini çalıların arasına atıyorlardı. Nikola'nın adamları da dağınık bir halde tepeye vardılar. Almanlar ormanın ucundaydı.

«Komiser düştü!»

«Paul yaralandı!»

«Vurdular mı onu?»

«Koşsanıza, ne duruyorsunuz?»

Boyana hemen koştu. Paul'u sırt üstü çevirip, gocuğunun düğmelerini çözdü. Kan yoktu. Hızlı hızlı soluyordu. Alnını, yüzünü ve göğsünü karla ovmaya başladı. Paul yavaş yavaş kendine geldi. Gözlerini açtığında, «Ne oldu bana?» diye sordu.

Boyana gülümsedi: «Hiç, yorgundun herhalde ki bayıldın.»

«El bombası,» diye mırıldandı Paul. Patlama hâlâ kulağındaydı, midesi bulanıyordu. Soluk yüzünün kasıldığını hissetti, gözlerini yumdu. «Gülümsüyor... Korktum sanıyor. Yaşadığıma sevinmiş...»

«Biraz şeker ye,» dedi Boyana.

«Yiyemem, midem bulanıyor.»

«Olsun ye, yarar sana.»

Paul ağzını açtı. Boyana şekeri ağzına verdi.

«Aşırı yorgunluktan bayılmış,» diye mırıldandı Boyana.

Paul ayağa kalktı; «Patlamadan olacak,» dedi Başı arı kovanı gibiydi. «Şimdi geçer,» diye ekledi. Şakaklarını ovuştururken, bir yandan da olanları anımsamaya çalışıyordu.

... Güç soluk alıyordu. Ensesinden aşağı bir kan şeridi süzülüyordu. Eliyle silmişti. Kan da neyin nesiydi? Yaralandığını farketmemişti. Arkasını dönerken, başından kepi düşmüştü. Koşmuştu. Peki kepi nasıl düşmüştü? Eliyle yokladığında yanmıştı başı. Bir şeyi yoktu, kurşun sıyırıp geçmişti. Biraz derisi yüzülmüştü o kadar. Bir santim daha az eğilmiş olsa... Ötekilere yetişmeye çalışmıştı. Canı yanmıyordu. Hayır, yanıyordu! Alman ve Çetnik kurşunları vızır vızırdı çevresinde. Nikola'nın adamlarının bozulup, yukarı doğru çekildiklerini görmüştü. Karda hareketsiz yatanların silahları toplanı-

yordu. Ama niye? Hiç kıpırtısız yatıyorlardı karın üzerinde. Hepsi yerdeydi. Çetnikler küfürler savuruyor, çılgınca ateş ediyorlardı. Ardıç ağaçlarının yaprakları, dalları dökülüyordu. Herkes ona bakıyordu. Kalkmak istemişti. Başı dönüyordu, yarasından olmalıydı. Vuk'a bir şeyler bağırmıştı. Ortadakiler bir türlü kalkmamışlardı. Onlara da bağırmıştı. Georgi gelmişti yakınına, burnundan ve kıçlarının kara battığından söz etmişti. Epey sövüp saymıştı. Hepsi doruğa doğru koşuyorlardı. Ansızın bembeyaz bir sütün havalanıvermişti yanıbaşında. Kulakları, başı uğulduyor, soluk alamıyordu. Sonra biri gelip kaldırmıştı kendisini. Kimdi acaba? Bombalar patlıyordu... Çetnikler savuruyor olmalıydılar. Bir kızıllık anımsıyordu son olarak...

«Patlamadan olacak,» diye yineledi Paul.

«Hafif ezik var,» dedi Boyana. «Derin nefes al.» Sonra ekledi: «Çetnik haydutlarını görüyor musun? Almanlarla birlikte... Canlarına okuduk ama, bak!» Paul gösterilen yöne baktı. Bayırda Çetnik ölüleri seriliydi.

Yanlarına gelen Vuk sordu: «Almanlar şimdilik sessiz duruyorlar, ama birazdan saldıracaklardır. Ne dersin, sağdaki ağaçlığa doğru çekilelim mi?»

Paul hiç düşünmeden cevap verdi: «Hayır, burada kalmak daha iyi.»

Fakat Almanlar her yandan saldırıya geçtiklerinde, «Keşke çekilseydik,» diye düşündü. Saat beşe kadar tutunabilmeleri olanaksızdı. Çok adam yitirirlerdi ki, buna da izin veremezdi. En az iki yüz kişiyle birlikte dönmeliydi Jastrebak'a. Bütün planları ve hesapları, bu sayıya dayanıyordu. Alman saldırısı giderek daha da kararlı bir hale gelip de, el bombaları kullanılmaya başlandığında, Paul çarpışmanın kötü sonuçlanacağını düşünerek telâşlandı. «Keşke çekilseydik,» diye yineledi. Vuk'u dinle-

memekle hata etmişti, yenileceklerdi... Gizlendiği kızılcığın arkasından, tecrübeli Alman askerlerinin siperden sipere ilerleyişlerini seyretti.

Düşman iyice yaklaşmadan ateş açmamak, partizanların yazılmamış kurallarından biriydi. Yine öyle yaptılar. Çevrelerinde bombalar patlıyor, havaya toprak ve kar sütunları yükseliyordu.

Partizanlardan biri, «Stanko'ya bakın!» diye bağırdı.

Stanko yerde yatıyor, iki eliyle, patlamamış bir Alman bombasını tutuyordu. Kendisine sürekli ateş eden Almanları işaret ederek, bir şeyler mırıldanıyordu.

Paul dehşetle haykırdı: «Stanko, çıldırdın mı? Fırlat onu!»

Paul'un haykırışı, silah sesleri arasında boğulduğundan, Stanko onu duymadı. Ancak en yakınındakilerin de bağırışları üzerine, birden doğruldu. Bombayı bir yana savurup, yardımcısını öteki yana itti.

Birliğe birkaç gün önce katılan yeni partizanlardan biri, Paul'a dönerek, «Bu tür insanları sevmiyorum komiser yoldaş,» dedi.

«O bir kahramandır yoldaş, yalnız...» Paul'un sözü bambanın patlamasıyla yarım kaldı.

Partizan karşı çıktı: «Kahramanlar hava basmazlar.»

«Haklısın.»

Almanlar yaklaşmışlardı. Vuk'un bir komutu üzerine, partizan saflarından silahlar patladı. Paul hedef seçmediğinden ateş etmedi, parmağı tetikte beklemekle yetindi. Kulakları hâlâ uğulduyor, başı dönüyor, doğru dürüst nişan alamıyordu.

Partizanların yaylım ateşi, Almanları duraklattı. Yaralılarını toplayıp çekildiler ve yeniden saldırmak üzere düzene girdiler. Partizanlardan da ölü ve yaralı vardı. Paul saymaya çalıştı.

İki saat boyunca, Almanlar birkaç saldırı girişiminde daha bulundular. Hatta son saldırıları, partizanları az kaldı mevzilerinden söküp atacaktı. Güç tutundular. Bombalar partizan saflarında önemli gedikler açıyordu. Çok adam yitirmişlerdi. Partizanların hepsi, korkunç tehlikeyi sezmişlerdi. Yeniler korkuyor, her bomba patlayışında, başlarını dehşetle kara gömüyorlardı. Paul'un onları cesaretlendirmeye çalışması da boşunaydı. Askerlerin, bir başkasının kendilerine cesaret vermesine öfkelendikleri anlar vardır. Yine o anlardan biriydi. Komiserin ya da komutanın, kendilerini yüreklendirmeye çalışmasına kızıyordu yeniler. Ama Paul bunun farkında değildi. Görevi bellediğinden yapıyordu bu işi. Partizanları tek tek dolaşırken, sırt üstü uzanmış yatan Vuk'un yanına vardı. Vuk gözlerini gökyüzünün maviliğine va Batıya doğru yitmekte olan kış güneşine dikmişti. Yattığı yerden konuştu:

«Belim sızlıyor. Sanırım hava kararmadan bir kez daha saldırır Almanlar. Ondan sonra ormanda üslenip bizi bekleyeceklerdir. Bir yanda Çetnikler, öte yanda Almanlar... İşimiz var bu gece. Yaralılar olmasa daha kolay hareket edebilirdik belki.»

«Gece çıkmayı başarırız. Yeter ki karanlık çökene kadar dayanalım.»

Yakınlarda patlayan bir bomba konuşmalarını yarıda kesti. Paul, Vuk'un yanına çöküp, bir sigara yaktı. Bir tane de Vuk'a uzattı. Ama az sonra makineliler tekrar ateş açtığından, sigaraları da yarım kaldı. Vuk elindeki izmariti öfkeyle yere attı.

Almanlar saldırıyı yineliyor, her yandan bastırıyorlardı. Paul yerine dönemedi. Derhal siper alıp, ateş açtı. Vuk otomatiğinin tetiğine düzenli aralıklarla asılıyor, bir yandan da her zamanki gibi konuşuyordu.

«Demek oradasın ha! Gel... Bekliyorum... Al bakalım!»

Paul'un sağ tarafında, biri sürekli bağırıyordu: «Aman tanrım, vurulacak!... Gördün mü vuruldu!»

«Kapa çeneni!» dedi başka birisi öfkeyle.

«Niye kapayacakmışım? Eğer yazgımsa gelip bulur beni kurşunlar. Susmak ya da susmamak neyi değiştirir?»

«Yeter be... Rahat dur!»

«Üf, ama bak nasıl vızıldıyor! Nasıl uçuşuyor, hale bak!» Kafasını kara gömüp, bir süre sustu. Sonra yeniden ateş etmeye başladı.

«Of, of, of... Neremden vuruldum?!» diye bir an inledikten sonra, çılgınca debelenmeye başladı.

Vurulduğunu gören Paul, yanına yaklaştı:

«Yaran nerede?»

«Karnımda... Söyle onlara...» diye kıvranarak fısıldadı adam. Sonra ansızın kasıldı ve hareketsiz kaldı.

Paul adamın tamamlayamadığı sözlerini düşündü. Ailesine haber bırakacaktı herhalde. Köylüler hep ailelerini ve geride bıraktıklarını düşünürlerdi ölürken... Hep aynı basit, kaygılı ve tekdüze şeyler olurdu son sözleri. Paul yakınındaki partizanları süzdü. Yüz hatları gergindi hepsinin. Ne düşünüyorlardı acaba? Kendilerini tepeden aşağı yuvarlamak için saldıran Almanları mı, yoksa ölümün ne kadar acılı olduğunu mu? Bezelye kadar ufacık bir kurşun tanesi, bir anda her şeyi karanlığa ve hiçliğe boğabilirdi. Kurşunun bir santim aşağıdan, ya da bir santim yukarıdan geçip geçmemesi bütünüyle bir şans işiydi. Paul nişan aldı. Arpacığın üzerinden, bir kızılcığın arkasından otomatiğiyle ateş kusan bir Almanı gördü. Kalbini bulmaya çalışarak, tetiğe asıldı. Alman yavaşça devrildi. Paul derin derin soludu. Ansızın ateş açıldı üzerine. Yeniden nişan alıp, silahını ateşledi o da.

Solundaki bir partizan, «Yoldaş Paul, geri çekil!» diye bağırdı.

Paul arkasına döndüğünde, birkaç kişinin öteki yamaçtan aşağı yuvarlandıklarını gördü. Bir tanesi derhal doğrulup, kaçmaya başladı. Paul çabucak, «Yenilerden biri! ilk savaşı daha!» diye geçirdi aklından. Arkalarından haykırdı:

«Hey, geri dönün!» Onlara doğru seğirtip, bir daha seslendi: «Nereye gidiyorsunuz yoldaşlar? Utanmıyor musunuz kaçmaya? Yoldaşlarınızı yalnız mı bırakacaksınız? Onlar da sizin gibi etten kemikten, ama kaçmıyorlar! Ne bekliyorsunuz, geri dönün!»

Adamlar başları önlerinde geri döndüler. Paul yanlarına mevzilendi. Yeniler onunla göz göze gelmemeye dikkat ediyorlardı. Çünkü hâlâ korkuyor ve yanlarından geçen her kurşunda, başlarını kara gömüyorlardı. Paul, onların bu hallerine üzüldü, az önce ölen partizanı anımsadı. Biraz olsun cesaretlendirmek istedi yanındakileri:

«Yoldaşlar, korkmayan insan yoktur. Biz eskiler bile korkmuştuk ilk çarpışmamızda. Makineli tüfekçi Stanko'ya sorun isterseniz. Az önce o bombayı nasıl eliyle tutup, savurduğunu gördünüz. Ama ilk çarpışmasında o da kaçmıştı. Ben de öyle!» Bir süre partizanları süzdü. Çevresinde vızıldayan kurşunlara aldırmaz görünüyordu. «Bizim birliğin ilk çarpışması, 1941'de bir polis karakoluna saldırıydı. Yalnız üç tane tüfek ateş ediyordu bize karşı. Ona rağmen korkudan çakılıp kalıvermiştim. Üstelik de bir karaağacı siper almıştım sözümona.»

Bir tanesi kendini gülümsemeye zorladı. Ötekiler ise bir yandan Paul'u dinliyor, bir yandan da nişan almaksızın ateş ediyorlardı. Eski partizanlardan Doktor, sırıtarak, Paul'a göz kırptı.

«Uğraş bakalım!»

«Yanlız o zaman mı?» diye devam etti Paul. «Ondan sonra daha birkaç çarpışma, her kurşun sesinde havaya zıpladım. Sanki bütün kurşunlar be-

ni bulacak sanıyordum. Sonra... Yiğitler daha güç ölürler. Dikkat, bakın kalkıyorlar yine. Şimdi iyi nişan alıp, öyle ateş edin!»

Çarpışma gün batımına değin sürdü. Partizanlar zorlanmalarına rağmen dayandılar. Almanlar ormana çekildi... Karanlıkla beraber, don da geldi. Paul kaygılıydı. Yaralıları gözden geçirdi. Epey vardı. İnleyen iki kişinin dışında, sessizce yatıyorlardı hepsi. İnleyenleri yatıştırmak için, bir şeyler söylemeyi düşündü önce, ama sonra vazgeçip yanlarından ayrıldı. Partizanlar grup grup toplanmış, çarpışmayı ve günün deneylerini görüşüyorlardı. Soran bakışlarını yanlarından geçen komisere yönelttiler. Paul anladı, fakat cevap vermedi.

Çarpışma alanını gözden geçirirken, atılan bombaların açtığı çukurları gördü. Şimdi her yer sessizdi. Güneş Batıda yitip gitmişti bile. Gledič ormanı bütün esrarengizliği ve ölümcüllüğüyle giderek bulanıklaşıyordu. O gece yarıp çıkmaları zorunluydu. Bunu Almanlar da biliyor ve bekliyorlardı. Çok kurban gerektirecekti yarma harekâtı... Ya Morava'yı geçtikten sonra neler bekliyordu onları? Geçebilecekler miydi? Almanlar bütün yöreyi işgal etmişlerdi. Sallar ve kayıklar batırılmıştı. Yüzemezlerdi ya! Köprüden geçmeye kalksalar, o zaman da bir kasabadan geçmeleri gerekecekti ki bu çok tehlikeliydi. Şumadya'ya yönelseler, orada da Çetnikler bekliyordu kendilerini, Almanlar da arkalarını bırakmazlardı. Birlik birkaç gün içinde yok olurdu... Prof'un da başına bu tür bir şey gelmişti herhalde. Kendileri de silindiğinde, birlik diye bir şey kalmayacaktı. Bunca çaba, bunca kurban ve kazandıkları bütün başarılar boşuna olurdu o zaman. Eğer yaşayacak olursa, Parti çok kötü eleştirirdi kendisini. Birliğin geleceğinden o sorumluydu. Neden dün çıkmamışlardı yola sanki? Nasıl düşünememişti olacakları? Şimdi tahmin yü-

rütmek kolaydı tabiî. Zafer sarhoşluğu içinde, ileriyi düşünmemişti hiç.

Paul durup bir ağaca yaslandı. Partizanlar gruplar halinde oturuyor, avuç içlerinde gizleyerek, sigara içiyorlardı. Çok seyrek konuşuyor, seslerini yükseltmemeye dikkat ediyorlardı. Vuk sigara içenlere sinirlendi. Almanlar görüp, el bombası atabilirlerdi.

Paul, Vuk'a döndü: «Ormana keşif kolları gönder, her yöne iyice baksınlar,» dedi.

Canı kimseyle konuşmak istemiyordu. Yürüdü. Az sonra bir makinelinin sesi yankılandı ormanda. Durdu. «Sarıldık tabiî. Çıkmamız çok güç olacak. İyi bir plan yapmalı, kurnaz olmalıvız.» diye düşündü. Silahlar sustu ve orman bir kez daha sessizleşti. Karanlığı, çeşitli yerlerden fırlatılan, yeşil işaret fişeklerinin gökyüzündeki patlamaları bozdu.

Dönen keşif kolları, her yönde Alman pusularının bulunduğunu bildirdiler. Paul ve Vuk kaygıyla birbirlerine baktılar, bir süre hiç konuşmadılar. Vuk oturdu. Paul biraz dolandıktan sonra geri dönüp konuştu:

«Ne yapacağız?»

«Bilmiyorum.»

«Bir şeyler yapmalıyız ama!»

«Peki ne yapalım, sen söyle!»

Paul cevap vermedi. Yine yürümeye başladı. Az sonra dönüp, Vuk'un yanına oturdu.

«Görünmememiz olanaksız. Kol çok uzun. Darmadağın ederler bizi,» dedi Vuk.

«Şansımız varsa kurtuluruz.»

«Nasıl yani?»

«Yiğitlikten çok şans gerek bize şimdi.»

«Peki ne yapacağız?»

«Ne mi yapacağız? Yarıp geçeceğiz, başka yapacak şey yok!»

«Pekâlâ, haydi öyleyse!» diyen Vuk, ayağa kalkarak, birliği toplamaya yürüdü.

Partizanlar çabuk ve sessizce sıra olup, hareket ettiler.

Paul öndeydi. Gözlerini ve kulaklarını dört açmıştı. Kaygılı ve heyecanlıydı. Kol ilerledikçe, heyecanı da giderek artıyordu. Karanlığın, içinde çok şey barındırdığını seziyordu. Buydu onu heyecanlandıran. Çarpışmanın hemen öncesi, en heyecanlı, en korkulu anlardı bir savaşçı için ve en korkuncu da geceleyin pusuya düşmekti. Üstelik bilerek yürüyorlardı pusuya doğru. Bir an önce karşılaşsınlar diye acele ediyordu Paul. Sonra birden durdu. Adamları sessiz olmaları için uyardı ve eğilerek yürümeye başladı. Kırılan dalların çıtırtısı, bir kilometre uzaktan bile duyulacakmış gibi geliyor du ona. Her an silahların patlamasını bekliyor, yüreği gümbür gümbür atıyordu. Aklı fikri karanlığın içinden kopacak olan yaylımdaydı. Ama yaylım kopmadı. Uzun süre yürüdüler. Kol ilerledikçe, Paul'un heyecanı, bu kez şaşkınlığa dönüşüyordu. Neden ateş açmıyordu Almanlar? Bir kurnazlık düşünüyor olmalıydılar. Belki de bilerek göz yumuyorlardı geçip gitmelerine. Almanlar ne aptal, ne de tecrübesizdiler. Hâlâ pusu bekliyordu Paul. Ama zaman geçtikçe, yarma harekâtının başarılı olacağına inanmaya başladı. Sevinçliydi artık. Gerginliği azaldı ve sakinleşti.

Bir saati aşkın yürüyüşten sonra, vardıkları bir derenin yanında mola verdiler. Partizanlar suskundu. Bir şeyler olmasını bekliyorlardı hâlâ. Ertesi gece Morava'yı geçeceklerdi. Paul, kendilerini karşıya geçirecek sandalları ayarlaması için, John'u Maxim'e yolladı.

Az aşağılarında, tepenin eteklerinde, motorlu araçlar gürültüyle geçiyorlardı.

— 33 —

Prof'un müfrezesi, Almanlar tarafından sürekli kovalanıyor, bir yerde birkaç saatten fazla kalamıyorlardı. Partizanlar kuşatmaları yarıp geçiyor, yürüyor, Alman ve Bulgar pusularının üzerine çılgınca atılıp, umutsuzca dövüşüyorlardı. Üçüncü gün açlık gözlerini karartmıştı. Lyotiç ve Nediç'in adamlarıyla yaptıkları çarpışmalarda elde ettikleri birkaç somun ve konserveyi de çoktan tüketmişlerdi. Açlığın bitkinleştirdiği bir partizan nöbetçisi, Bulgar askeri sanarak, bir ağaca ateş açmıştı. Bir kez daha Şahin çamlığındaydılar. O gün nedense Almanlar saldırmamıştı.

Partizanların mola verdiği çamlıkta sessizlik hakimdi. Hakimdi ama, su çağıltılarını andıran garip sesler, kulaklarını bir an olsun rahat bırakmıyordu. Sessizlik büyüdükçe artıyordu bu ses. Bazen ince bir gıcırtı, bazen de gürlemeydi sanki. Rüzgâr yoktu. Kuşlar ötüşmez olmuştu. Gökyüzü pis bir masa örtüsü gibiydi. Her yer ölü ve boştu. Çamların dalları ağır bir yük taşıyormuşçasına bükülmüşlerdi. Ara sıra dallardan karlar dökülüyor, kıpırtısızlık bir an dağılıyordu. Ama o anın dışında sessizlik sürüp gidiyordu. Orman kahverengi, saydam bir kâğıda paket edilmiş gibi olduğundan, karın beyazlığı iyice belirgindi. Beyazlığın üzerinde ağaçtan ağaca uzanan, kuş izleri göze çarpıyordu. İnsanlardan korkup, saklanmış olmalıydılar.

Partizanlar ağaçların altındaki karı süpürerek, kendilerine yer açtılar. Çam kokan havayı ciğerlerine çekerken, çaresiz bir sessizlik ve gerilim için-

de bekleşiyorlardı. Bitkindiler. Açlıkları gözlerinden okunuyordu.

Açlık ve bitkinlik Malişa'nın yeşil gözlerinin de ferini söndürmüştü. Annesinin kendi eliyle yoğurup fırına verdiği, nar gibi ekmekleri düşlüyordu. İşte, annesi ekmeği önlüğüyle silmiş, masaya koymuştu bile. Tahta bir tabağın içinde, kar gibi beyaz peynir dilimleri vardı. Tezgâhın üstündeki toprak bir çanakta kaymak duruyordu.

Her şey bembeyaz, kabarık ve nefisti.

«Neye bakıyorsun öyle Malişa?» diye alçak sesle sordu Prof. Malişa'nın yanında oturuyordu.

«Hiç...» diye mırıldandı Malişa. Gözleri kara dikiliydi.

«Nasıl hiç?»

«Açım...»

«Biraz daha dayan... Geceye kadar...»

«Sanki canlıymış gibi kımıldıyor bu kar... Orman da öyle.»

«Sana öyle geliyor Malişa. Yorgunsun da ondan. Uyu biraz.»

«Biliyorum bana öyle geldiğini! Uykum yok ama.»

«Yemek düşünme fazla... Sana bir şeyler anlatmamı ister misin?»

«Hayır, teşekkür ederim.»

Malişa sustu. Gözleri hâlâ yerdeydi.

Prof kararını verdi. Gece olur olmaz, bir köye inip yiyecek bulmalıydılar. Daha fazla dayanamazlardı artık. Kendisi de bitkindi. Bir rüzgâr esse yıkılacağını hissediyordu. Yemek düşlememeye zorladı kendini. Prof'a göre başlarına gelen bütün felaketlerin tek sorumlusu açlıktı. Yiyecek bulsalar kurtulacaklardı. Adamların dövüşecek güçleri kalmamıştı, o yüzden başaramıyorlardı. Güç olmayınca, bilinç ne işe yarardı? Adamları suçlamamak gerekirdi. Geçirdikleri son birkaç gün, öyle her ba-

bayiğitin dayanacağı türden değildi. Ertesi gün her şeyin değişeceğine olan inancı giderek artıyordu. «Belki dağa da dönmeyiz ondan sonra... Köylerin arasından geçersek, anayol yakınındaki kasabalarda yapacak çok şey var... Evet, en doğrusu bu...» Bir kurtuluş yolu bulduğundan emindi. Prof, Jastrebak'tan ayrılmama kararının doğruluğundan hiç kuşku duymamıştı şimdiye dek, yine duymuyordu.

Alaca karanlığın çöküşüyle birlikte, ikinci müfreze yamaç aşağı yola koyuldu. Çok yavaş ilerliyor, sık sık mola veriyorlardı. Partizanlar bu yürüyüşten pek hoşlanmamışa benziyorlardı. Hepsi suskundular. Yöneldikleri köy Malişa'nınkiydi.

«Söylesene Prof, benimkiler sağ mıdır acaba?»

«Elbette, hepsi sağdır. Tasalanma,» diye karşılık verdi Prof. Ama kendisi de kuşkuluydu.

Temkini elden bırakmadan, köyün ilk evlerine yaklaştılar. Köy sessizdi. Yalnız ara sıra köpekler havlıyordu. Hiç bir yerde ışık yoktu. Köpeklerin havlamaları partizanlara çok şey anlatırdı: Örneğin köyde asker olup olmadığını... Bu kez köyde asker olmadığına karar verdi Prof. Şaşırdı bu duruma. Sessizlik çok garip ve ürkütücüydü. Çevre köylerde de köpekler havlıyordu. Partizanlar uzun süre, düşmanın görünmesini beklediler. Prof, iki kişiyle birlikte, ilk eve yaklaşıp, camı tıklattı. Camda bir kadının belirmesi epey zaman aldı. Kadın camı açtı ve kim olduklarını sordu. Onların partizanlar olduklarına inanmadığından, köy hakkında bilgi vermeye yanaşmadı.

Malişa'yı çağırdılar.

Malişa'nın ilk sorusu, «Stana, annem yaşıyor mu?» oldu.

«Evet.»

«Ya ötekiler? Evimiz yakıldı mı?»

«Hepsi yaşıyor. Eviniz de yakılmadı.»

«Köyde Alman askeri var mı?»

«Hayır yok. Karanlık çökmeden hemen önce dağdan inip, Rasina'ya doğru gittiler. Tam olarak nereye gittiklerini bilmiyorum yoldaşlar. Buraya indiğinizi duyarlarsa, hepimizi temizlerler. Kalanları yani... Köyü yakarlar.» Kadın, partizanlara dağa dönmeleri için yakardı. Yiyecek bir şeyler bulup getireceğine söz verdi.

Malişa, kadının korkmasına sinirlenip söylendi. Onu cesaretlendirmeye çalıştı.

Ötekileri de çağırıp, Malişa'nın, köyün çıkışındaki bir derenin kıyısına kurulu evine yöneldiler. Partizanların varlığını sezen köpekler havlamalarını arttırdılar.

Malişa kapıya vurdu, annesine seslendi.

Daha kapı açılmadan kadının sesi duyuldu: «Yaşıyor! Şükürler olsun seni bir kez daha gösterene!» Açılan kapıdan fırlayan, yarı giyinik kadın, Malişa'nın boynuna atılarak, yüzünü göz yaşlarıyla yıkadı. «Partizanım dönmüş... Ölsem de gam yemem artık...»

«Anne dur, bırak! Ne oluyor? Ağlama, yoldaşlarım bakıyor!»

«İçeri gelin, hepiniz! Korkmanıza gerek yok. Almanlar gittiler. Kasabaya çekilmişler. Katliam sırasında kaçmıştım ben, daha yeni döndüm. Prof neredesin? Yaşıyor musun?»

Prof, «Buradayım,» diyerek ortaya çıktı.

Prof'a sarılan kadın, yüzüne erişemediğinden, ellerini ve göğsünü öptü. Yine ağlıyordu. Malişa'nın kardeşleri ve ninesi de uyanmışlardı. Ninesi lambayı yaktı.

İçeri girdiklerinde, Malişa'nın ilk sözü, «Niye uyumuyorsunuz?» oldu.

Çocuklar uykulu ve mutlu gözlerle ağabeylerine baktılar. Nine ağlamaya başladı.

«Demek sen de yaşıyorsun nineciğim,» dedi Malişa sakin bir tavırla.

«Keşke öleydim oğul, bu günleri göreceğime ölsem daha iyiydi.»

«Hişt! Ağlamaktan başka şey bilmez misiniz siz? Savaş bu ne yapalım?»

Partizanların deyişiyle Nana, yani Malişa'nın annesi, kapıda durmuş, hepsini tek tek içeri buyur ediyordu. Prof dışarıya bir nöbetçi yerleştirdikten sonra, pencereleri örttü. Partizanlar ocağı yakıp, silahlarını ve paltolarını çıkararak evin toprak zeminine çöktüler. Nana evdeki yastık ve battaniyeleri toplayarak onlara verdi. Yatağa oturmamalarına kızmıştı.

Malişa ev sahipliğini üstlendi: «Anne yiyecek ne varsa ver!»

«Hemen! Açlıktan ölüyorsunuzdur! Bol bol sütüm ve peynirim var, ama ekmek az.»

«Öyleyse biraz bulamaç yap,» dedi Malişa.

Nana iki çanak sütle birlikte, fincan getirip partizanlara dağıttı. Sütü çabucak içtiler. Kaygılı ve suskundular. Ev, sıcak oda ve süt, bir düştü sanki. Olanaksız, gerçek dışı bir şeydi. Partizanların, birbirlerini süzen gözlerinde hep aynı soru vardı: «Gerçekten bir ev mi burası? Süt mü bu?...» Malişa, ninesine ateşi karıştırmasını söyledi. Karlar üzerinde, açlıkla geçen onca günden sonra, sıcak bir oda ve sütle gelen mutluluk duyguları, partizanları gülümsemeye zorluyordu. İyice ısınıp, odaya alıştıktan sonra, aralarında şakalaşmaya ve çocuklarla oynamaya başladılar. En yorgun olanlar, oturdukları yerde uyuya kaldılar.

Öteki odada, Prof ocağın yanına oturmuş, bulamaç pişirmekte olan Nana'yla sohbet ediyordu.

«Almanlar çok adam öldürdüler mi?» diye sordu.

«Evet Prof! Köyde bir düzine erkek bile kal-

mamıştır herhalde. Çevredeki bütün köylerde de durum aynı. Lisine'de Almanların öldürülmesinin acısını bizden çıkardılar. Herkes yataktaydı. Kimse ummuyordu saldıracaklarını. Şafakla birlikte, o caniler köyü kuşatıp, erkekleri tutuklamaya başladılar. Çoğu kaçmaya çalışırken vuruldu. Yakaladıklarını da oracıkta öldürdüler. Köyde bütün evler yas tutuyor şimdi. Kadınları ve çocukları bile öldürdüler. Biz silâh seslerini duyar duymaz ormana kaçınayı başardık. Ama her şeyimiz çalındı. Bulgarlar hiç bir şey bırakmamışlar!»

«Köylüler çok korkmuşlardır!»

«Korkmaz olurlar mı? Yetti bu partizanların özgürlük öyküleri. Onlara yardım edip, beslediğimiz için öldürülüyoruz diyorlar. Onları suçlama Prof. Şeytanın gazabını davet gibi bir şey bu. Sağ kalan gençler, postu kurtarmak için Nediç'in birliklerine katıldılar. Tabiî böylece köy de ikiye bölündü. Savaş ödentisi topluyor diye vurmak istediğiniz adamı anımsıyor musun, hani şu İhtiyar Heyeti'nden olanı? Dün Draza'nın subaylarından biri gelmiş ona. Köyü Almanlardan kurtarmak üzere bir Çetnik birliği oluşturmayı konuşmuşlar. Başkası anlattı bana da.»

«Katılan var mıymış peki?»

«Bilmiyorum, ama vardır herhalde. Bir çoğu canını kurtarmak için her türlü şeytanlığı yapabilecek durumda. Herkes aklını yitirmiş gibi, kimsenin özgürlüğe falan metelik verdiği yok.»

Nana durumu uzun uzun anlattı. Prof suskun ve düşünceliydi. Köylülerin durumuna bakılırsa, kendi kayıpları çok ufak ve önemsizdi. Daha önceleri aklından geçenleri anımsayınca kendi kendinden utandı: «Yılgınlığa kapılmış olmalıyım... Zorum neydi? Ölümden korktuğum yoktu. Müfrezeyi dövüştürmek için elimden geleni yaptım, fakat... Açlık indirdi beni bu köye. Almanların çekildiğini

de burada, köylülerden öğreniyoruz, işe bak sen! Biz de intihara niyetliymişiz gibi indik dağdan. Oldukça önemli bir bunalım atlattım.»

«Köylüler hepinizin öldüğünü sanıyorlar Almanlar, partizan cesetleri getirip, köyde dolaştırdılar... Duyduğuma göre, Morava'nın karşı kıyısında bir partizan birliği belirmiş. Bosna'dan geldikleri söyleniyor. Anlatılanlara göre, daha dün Lyotiç'in adamlarından on beş kişinin cesetleri getirilmiş Kruşevak'a.»

«Ama, Paul ve müfrezesi bu!» diye heyecanla ayağa fırladı Prof. Sevinmekten çok, şaşırmıştı bu işe. Nana'nın yanılabileceğini düşünmek, onu biraz olsun yatıştırdı. Oysa, Morava'nın karşı kıyısındakilerin, Paul ve partizanları olduğunu duymak Nana'yı çok sevindirmişti. Bütün bildiklerini, kendi eklediği ayrıntılarla birlikte anlattı. Prof'un dinlerken takındığı garip tavır gözünden kaçmadı.

«Anlattıklarımdan emin olabilirsin Prof,» diye devam etti. «Kruşevak'taki cenaze törenini izlemiş bir adamdan duydum bunları. Kendisi saymış on beş tabutu. Miğferli askerler ve bando bile varmış. Sokaklar insan doluymuş... Sen Paul der demez anladım zaten. Yoksa Bosna'daki Proleter birlikleri nasıl ulaşırlar oraya?»

«Peki orada partizanlar olduğunu kimden duydun?»

«Bizim Köy Meclisi üyelerinden biri söyledi. Sen de tanırsın onu, buralarda oturur.»

«Kendi mi duymuş?»

«Evet, ben inandım ona. Niye yalan söylesin?»

Prof suskunlaştı. Ezilmiş hissediyordu kendini. Nedenini bilmiyordu. Garip bir duyguydu. Askerî bir bakış açısıyla kendi hareketinin doğruluğuna ve Paul'un ise yanıldığına kalıbını basabilirdi. Ama işler tersine dönmüştü. Paul başarmış, kendisiyse yenilmişti. Yirmi beş partizanı ölmüştü. «Müfrezem

yok edildi...» Bu gerçeği ilk kez kavrıyormuşçasına ürperdi.

Nana devam etti: «Birkaç gün önce dağda Yevta'yla karşılaştım. Bir çuval vardı sırtında. Yiyecek taşıdığını anladım. Sizi sordum, ama bir şey söylemedi. Başkaları da karşılaşmış onunla...» Prof'un, Nana'yı dinlediği bile yoktu.

İçeri Malişa girdi: «Nerede kaldı bulamaç? Erik tatlısı yapmıyorsun ya! Yoldaşlar açlıktan bayılacaklar neredeyse!» diye bağırdı.

«Hazır oğlum, al işte! Unuttum sana söylemeyi, babandan mektup var. Ne diyor biliyor musun? Dağdaki keçilere iyi bakmalı, beslemeliymişim, sizi yani!» Mektubu raftan alarak, Malişa'ya uzattı. Malişa ise birkaç satır okuyup, geri verdi.

Partizanlar peynire ve bulamaça çala kaşık giriştiler. Prof, yerinin rahatlığını öne sürerek, öteki odada kaldı. Nana, ona bir tabak yemek getirdi. Yalnızca birkaç kaşık aldı ve tabağı itti.

«Bir şeyim var... İyi değilim...» dedi, yemek yemediği için kendisini azarlayan Nana'ya.

Partizanlar tam yatacakları sırada, odaya giren Prof, sertçe konuştu. «Birkaç saat uyuyacağız yalnız. Nöbetçi sizi saat dörtte uyandıracak.»

«Dört çok erken, beş olsun!» diye karşı çıktı birkaç partizan.

«Pekâlâ beş olsun. Ya da hayır, dört buçuk daha iyi! Bir daha böyle olmayacak, tamam mı? Dağda gezinmek yok bundan böyle!»

Saat üçte köy yollarını kontrol için devriye göndereceğini, sonradan anımsadı. Fakat unutmuştu söylemeyi. Partizanlar hemen uyudular. Prof önceki yerine geçti, ocağın başına oturdu. Uyuklayan nöbetçiyi azarladı. Paul hakkında anlatılanlardan hâlâ kuşkuluydu. Ama bir varsayım, Prof'u, tavrını eleştirel bir gözle yeniden incelemeye zorluyordu. Kendisini öylesine ezik hissediyordu ki, Boya-

na'nın yaşıyor olabileceğine bile sevinemiyordu. Başarısızlığın, kendi yanlışından doğduğunu itiraf etmeye korkuyordu. Şanssızlığa yoruyordu her şeyi. Herkesin, hatta daha iyi koşullar altında savaşanların bile başına gelemez miydi bunlar? Haklılığını partizanların gözünde kanıtlayabilmesi çok güçtü şimdi. Tam yeteneklerini göstermesi gereken bir anda, müfrezenin yarısını yitirmişti. Nasıl açıklayacaktı bütün bunları, bilemiyordu? Ancak bir mucize temize çıkarabilirdi onu. Yeni bir harekât plânlamalıydı. Aklına birkaç şey geliyordu, ama hepsi de yetersizdi. Prof uykusuz ve umutsuz bir halde, bütün geceyi geçirdi.

Partizanların köye gelişleri farkedilmemiş değildi. Onları gören biri, derhal Almanlara ihbar etmişti. Partizanların hareketine yarım saat kala, köye giren bir Alman müfrezesi, Malişa'nın evinin çevresini kuşattı. Uyuklayan nöbetçi Almanları ancak on adım ötesine yaklaştıklarında gördü. Dehşetle eve dalıp bağırdı:

«Almanlar! Silahlarınızı hazır edin!»

«Neredeler?» diye haykırdı Prof.

«İşte! Geliyorlar!»

Almanlar hemen ateş açmadılar. Evi kuşatıp, kapı ve pencerelere makineli tüfekler yönelttiler. Prof hâlâ ne olup bittiğini kavramaya çalışıyordu. Ansızın açılan kapıdan, bir Alman subayı el fenerini doğrultarak girdi. Sakin, fakat sert bir sesle haykırdı:

«Was ist denn los? Hinaus!» (1) Öteki elindeki tabancanın namlusu odada geziniyordu.

Oda bir anda karmakarışık oldu. Herkes silahına atılıyor, bağırıyor, birbirlerine çarpıyorlardı. Prof dizlerinin titrediğini hissetti. Bir küfürle kapıya atıldı.

---

(1) Ne oluyor burada? Çıkın dışarı!

El fenerini kalabalığa yönelten subay, «Hinaus! Hinaus!» diye bağırdı.

Prof'un ateş edecek zamanı yoktu. Almanı boğazından kavradı ve kuvvetle sıktı. Alman el fenerini de, tabancasını da düşürüp, Prof'a karşı koymaya çabaladı. Ama Prof üstündü. Almanı basamaklardan yuvarladı, sonra tabancasını çekip iki el ateş etti. Aynı anda bağırdı:

«Hücum partizanlar!»

Prof'un haykırdığını duyan Almanlar derhal ateş açtılar. Kerpiç duvar, delik deşik oldu. Silah seslerinin arasından Nana'nın ve yaralıların inlemeleri duyuldu. Pencereden çıkmak isteyenler makineli ateşiyle biçildiler. Hafif makinelisini kavramayı başaran Prof, kapıyı siper alarak ateş açtı. Az sonra Vuksan da katıldı ona. İkisi de ateşlerini kapıyı tutan makineliye yönelttiler. Makineliyi susturdukları an Prof, «Tam sırası!» diye düşündü ve bağırdı:

«İleri yoldaşlar! Beni izleyin!»

Ayağa kalkıp dışarı fırladı. Peşinden Vuksan, ateş ede ede onu izledi. Ötekiler de koştular. Prof son hızla avluyu geçerken, bir yandan da bağırıyordu:

«Yoldaşlar ileri! İleri!»

Partizanlar, Almanlarla boğaz boğaza geldiler. Bir Alman makinelisi hâlâ ev dövüyordu. Partizanların bu umulmadık saldırısı, onları uyurken yakalayacaklarını sanan Almanları dehşete boğmuştu. Çabuk bozuldular ve kaçıştılar. Partizanların çoğu yamaca ulaştıklarında, Prof ormana çekilmeyi düşünenleri durdurdu. «Dörtte hareket etseydik, bunlar olmayacaktı... Müfrezemin işi bitti... Yaralılar evde kaldılar. Hepsini toplarlar. Zor toplarlar biraz! Prof, sen dünyanın en şanssız adamısın! Her şey sana karşı... Hücuma devam! Yapacak başka şey yok!» diye düşündü.

«Peşlerinden yoldaşlar! Hücum! Yaralıları kurtarmalıyız! Haydi!»

On kadar partizan, hiç duraksamadan, Prof'la birlikte eve doğru seğirttiler. Almanlar ise toparlanmış ve evi yeniden kuşatmışlardı. Bir iki makineliyi de tepeye yöneltmiş, partizanlara ateş ediyorlardı.

Sisin ve bulutların arasından, gün yavaş yavaş doğmaktaydı.

İkinci müfreze son kez saldırdı. Makinelinin ateşinden sakınmaksızın, çılgınca koşuyorlardı. Zaferi düşündükleri yoktu. Tek amaçları yaralı yoldaşlarını kurtarmaktı.

Prof haykırıyordu: «İki... Üç... Beş... Malişa sola!... Vuksan hücum!»

Alman hattının merkezi bozuldu ve dere boyunca gerilemeye başladılar. Ama kanatlar partizanları kuşatıyordu.

«Yoldaşlar, el bombaları!» Belirleyici bir andı bu. Prof ateş etti. Garip bir sıcaklık yayılmıştı bedenine. Başı, göğsü, boğazı ve kulakları yanıyordu. Sonra her yanından kan boşandığını hissetti.

Makinelinin ateşi bacaklarını bir testere gibi biçmişti. Bir kütük gibi devrildi. Bacaklarından boşanan kan, beyaz kar örtüsünü kızıla boyadı Başını doğrultup, düşürdüğü silâhına uzandı. Tetiği çekti. Yere ateş ediyordu.

Malişa ona doğru koşup bağırdı:

«Yoldaşlar! Prof yaralandı!»

Prof dişlerini sıktı; «Hişt! Panik yaratma... İleri!»

Malişa duraksadı. İleri doğru birkaç adım attı, fakat yalnız olduğunu gördü. Prof'un vurulduğunu duyan partizanlar bayır yukarı ormana doğru koşmaya başlamışlardı.

Alman makinelisinin ateşi amansızdı. Prof ba-

şını kara gömdü. Yanıyordu. «İnsan kanından daha sıcak bir şey yok yeryüzünde...» diye düşündü.

Malişa yanına geldi, sürüklemeye çalıştı.

«Beni bırak Malişa... Ormana koş... Bu bir emirdir! Komuta Vuksan'da!»

Malişa neredeyse hıçkırıyordu: «Gitmem! Sırt üstü dön, çekeceğim seni.»

Başlarının üzerinden kurşunlar geçiyordu. Prof, bir tanesinin koluna isabet ettiğini hissetti. Yalnızca bir sarsıldı o kadar.

«Git Malişa... **Bu bir emirdir!**»

«Olmaz... Yoldaşlar neredesiniz?»

«Git Malişa... Bir dakika!... Sen ne olmak istiyordun? Yargıç mı? Yargıç ol öyleyse!... Kanım barut dolu... Git! Her yer kana bulandı. Ver elini bana, bir asker ağlamamalı. Ah! Kan sıcak... Yakıyor!...»

Malişa elini uzattı. Prof son gücüylü sıktı, sonra bıraktı.

Malişa ağlamaya başladı. Hafif makineliyi aldı, ormana doğru koştu. Peşinden ateş ediyorlardı.

Malişa'yı karşılayan Vuksan sordu: «Prof nerede?»

Malişa yutkundu. Vuksan bir an durdu sonra haykırdı:

«Yoldaşlar! Komutanımızın cesedini Almanlara bırakmayacağız! Beni izleyin!»

Kalan birkaç kişiyle birlikte ileri atıldılar. Prof'u kucakladılar. Başını kavramış biri devrildi. Ormana ulaşana kadar biri daha vuruldu. Vuksan, Malişa ve Duşko, komutanlarını soluk soluğa ağaçların arasına çektiler.

Gün ışımıştı artık.

— 34 —

Doğan günle birlikte, Almanlar köyü ateşe verdiler. Avludan ve dağ yamacından topladıkları partizan ölülerini, Nana'yı, çocukları ve nineyi evin içinde yaktılar. Köylülerin çoğu daha savaş başlar başlamaz ormana kaçmışlardı.

Köyün bütünüyle yakılması gece bile sürdü. Miğferlerini gözlerine kadar çekmiş Alman askerleri her şeyi ateşe verip, ellerindeki otomatikleriyle, tavuklar, domuzlar ve köpekler de dahil olmak üzere karşılaştıkları bütün canlıları vurdular. Vuracak hiç bir şey kalmadığında da, evlerin kapılarına iliştirilmiş siyah yas kurdelelerini taradılar.

Gece olduğunda köy giriş ve çıkışlarına pusular kurdular. Amaçları geri dönmeye yeltenecek kaçak köylüleri de temizlemekti. Nitekim evlerinin yıkıntılarında ısınmayı düşleyen birkaç köylü de bu şekilde vuruldu. Ama ondan sonra hiç bir köylü köye dönmeye çalışmadı. Almanlar evlerine dönmek isteyen köpeklere bile ateş açtılar. Köye sızmayı başarıp da, yıkıntılar arasında acı acı uluyan köpekleri öldürdüler.

Köyün yukarılarında bir tepede, altı partizan köyün yanışını seyrediyorlardı. Yanan et ve kumaş kokuları onlara kadar geliyordu. Partizanların dişleri kenetliydi. Bütün gece tek kelime konuşmadılar.

Sabah Almanlar köyü terkettiler. Köylüler, inekleriyle birlikte dönmeye başladılar.

Vuksan önde, partizanlar arkada köye doğru yürüdüler. En geride Malişa yürüyordu. Tüfeğinin dipçiği yerlerde sürünüyor, gözleri dümdüz önüne

bakıyordu. Köye vardıklarında Malişa'nın evine yöneldiler. Kadın, erkek ve çocuklardan oluşan bir grupla karşılaştılar. Hepsinin başları önlerindeydi, Bir an durup bakıştılar. Köylüler yalnız altı partizanın kaldığını, partizanlarsa bu köylülerin artık gidecek yerleri olmadığını gördüler. Sonra her iki grup da yollarına devam ettiler. Hepsi kendi başlarına gelen felâketin daha büyük olduğunu düşünüyorlardı.

Yıkıntılardan yukarı dumanlar yükseliyor, için için yanan siyah kalaslar göze çarpıyordu. Kapıların ve pencerelerin yerlerinde anlamsız boşluklar vardı. Kar örtüsü, ise bulanmıştı. Her yanı yanık ve duman kokusu sarmıştı. Bir inek yanmış ahırının çevresinde amaçsızca dolanıyordu. Uzun uzun böğürdü. Partizanların önünden tavuklar kaçıştı. Dazlak başlı bir köylü gördüler. Kırık bir testinin parçalarıyla dereden taşıdığı suyu, evinin yıkıntıları üzerine döküyordu. Oysa ateş zaten sönmüştü ve ev artık bir işe yaramazdı.

Partizanlar Malişa'nın evinin avlusuna girdiler. Durup yıkıntıları süzdüler. Taş basamak üzerinde duran bir köpek, başını göğe kaldırmış uluyordu.

Vuksan ötekilerden birkaç adım ayrıldı. Hazırola geçip titrek bir sesle haykırdı:

«Müfreze, hazırol!»

Dört partizan hazırola geçtiler.

«Silah omuza! Nişan al!»

Silahlarını doğrultup tetiklere asıldılar.

«Ateş!»

Silahlar patladı. Dört küçük duman kümeciği bir süre havada asılı kaldıktan sonra dağıldılar.

Malişa başını elleri arasına aldı. Hıçkırıyordu. Köpek partizanlara havlamaya başladı.

Vuksan sordu: «Her birinizde kaç kurşun var?»

«Üç...»

«Dört...»

«İki...»

«Beş...»

«Eşit şekilde paylaşın onları. Hiç biri boşa gitmemeli!»

Köyün öteki ucundan kadınların bağırışları duyuluyordu. Vuksan bir süre dinledi. Sonra komut verdi:

«İleri marş!»

Malişa yıkkın bir halde peşlerine takıldı. Köpek hâlâ basamaktaydı.

Dereden su taşımaktan vazgeçmemiş olan adamın yanından yine geçtiler. Dönüp bakmadı bile.

Bir elma bahçesini geçip hafif bir yamaca vardılar. Aşağıda bir insan kalabalığı görülüyordu. Köylüler yanmamış olan tek evi de ateşe veriyorlardı. Ev sakinleri yaba ve baltalarla onları kaçırmaya çalışıyorlardı.

Partizanları Almanlara ihbar eden, İhtiyar Heyeti üyesinin eviydi bu...

— 35 —

«... Yalnız altı kişi kaldık. Birinci müfrezeye ne olduğunu kimse bilemez. Bizi izleyen bütün askerler, şimdi Paul'un üzerine yönelmişlerdir.» Vuksan ağır ağır konuşurken, dudaklarının kuruduğunu, boğazının yandığını hissediyordu. Köyden biraz yukarıdaki bir meşelikteydiler. Devam etti: «Birlik ten geriye biz kaldık yani. Bu demektir ki birliğin bütün işlevini yüklenmeliyiz. Yakınmanın artık bir yararı yok. Sabırlı ve sessiz olup, ansızın vurmalıyız. Almanlar bizi bütünüyle yok ettiklerini sanıyorlar... Yapabileceğimiz en tehlikeli eylemlerden birine girişmenin tam zamanıdır.»

Duşko düşünceli düşünceli sordu: «Evet ama neye?»

«Kasabaya sızıp birkaç düşman ajanını temizlemeye ne dersin? Evlerini biliyorum. Kasabadaki yoldaşların çok işine yarar bu. Moralleri de yükselir,» dedi Garavko. Sırtında bir Nediç askerinin üni farması vardı.

Şilya başka bir şey önerdi: «Bu yeterli olmaz. Bana kalırsa bir Alman komutanlığını bombalayalım. Öyle bir şeyi Hitler bile duyar.» Şilya eski bir terzi çırağıydı. İnce bıyıklı, tombul yüzlü bir delikanlıydı. Tanınmış bir partizan suikastçisi ve casusuydu. Soğukkanlılığıyla ün yapmıştı. Argo konuşmakta üstüne yoktu. İki dil konuşmak derdi buna.

Vuksan bu öneriyi beğenmedi: «O da iyi olmaz. Daha iyisi, içinde benzin deposu bulunan bir garajı kundaklayalım. Almanlara hayli zarar verir.»

Gravko'nun da aklına yatmıştı bu iş: «O zaman iki gruba ayrılmamızı öneceğim. Bir grup garajı kundaklarken, ötekiler de Alman ajanlarını temizlerler. Alman üniformalarımız ve miğferlerimiz var...» Kafasında oluşturduğu planı ayrıntılarıyla açıklamaya koyuldu.

Duşko bir şey daha ekledi: «Malişa burada kalıp beklesin. Eğer dönmeyecek olursak, bize ne olduğunu anlatacak biri kalır hiç değilse.» Bu fikre hepsi katıldılar.

Konuşmanın başlangıcından beri, çenesini tüfeğine dayamış oturan Malişa karşı çıktı. «Ben de geliyorum,» diyecek oldu. Ama Vuksan komutanlık yetkilerini kullanınca, susmak zorunda kaldı.

Ertesi gece, hazırlıklarını tamamlayıp kasabaya doğru yola koyuldular. Nöbetçilerden ve devriyelerden başarıyla sıyrılıp, kasaba girişindeki mezarlığa yöneldiler.

Aralarında kasabalı olmayan tek kişi Yuroş'-

du. Uzun boylu köylüye üzerindeki Alman üniforması çok dar geliyordu. Çimenli bahçeler ve bağlarla çevrili evlerin arasında ustalıkla, hiç duraksamaksızın geçiyorlardı. Sırbistan'ın bütün kasabaları tarım kesimiyle iç içedirler. Kasabalılar ticaretle, zenaatkârlıkla, atölyelerde işçilikle ve devlet memurluğuyla uğraşır olsalar da, hepsinin bir ayakları temelinde mısır tarlalarına bağlıdır. Fabrikalar az ve onları tarlalarından çekip almak için yetersizdir henüz.

Bağların ve bahçelerin yanlarından geçerken, Şilya'nın aklına çocukluk anıları geldi. Kiraz, ceviz yürüttükleri o çağları fısıldayarak Duşko'ya da anımsattı. Vuksan kızmadı. Geçirdikleri gece ve gün boyunca, müfrezeden başka her şey hakkında konuşmuşlardı. Şimdi de değişen bir şey yoktu.

Mezarlıkta mola verdiler. Eylemlerini son kez konuşmaya başladılar. Kasabanın merkezindeki garajı Vuksan ve Şilya kundaklayacaklardı. Bu arada Duşko, Garavko ve Uroş da Gestapo ve Gizli Polise bağlı iki ajanı vuracaklardı. Mezarlığın yakınındaki 'Silahşör' adlı kahveden Bulgarların sesleri geliyordu, çok gürültü ediyorlardı. Vuksan ve Garavko bakmaya gittiler.

Az sonra mezarlıktan hareket ediyorlardı. Miğferleri gözlerine kadar çekilmişti. Bir avludan geçtiler. Karşılaştıkları bir nöbetçiyi kolayca atlattılar. Alman devriyesine tam karşıt yönde ilerlemeye başladılar. Tahta direkler üzerine, mavi kağıtla kaplı elektrik lambaları oturtulmuştu. Kar örtüsünün rengi maviye çalıyordu. Sokağa çıkma yasağı başlamıştı. Evlerde ışık yoktu. Kapılar kilitliydi. Kasaba zorunlu bir sakinlik anını yaşıyordu. Her yanda düşman devriyelerinin ayak sesleri yankılanıyordu.

Şilya Vuksan'a dönüp fısıldadı: «Ne yapmak isterdim biliyor musun?»

«Ne?»

«Tüfeğimin dipçiğini şu çitin tahtalarına vurarak koşmak. İçerdekiler pencerelerinin altında bir makineli ateş ediyor sanarlar.»

Vuksan Şilya'yı ciddî olmasını söyleyerek azarladı.

Sonunda ayrıldılar. Nediç onbaşısı kılığındaki Garavko'yla, Alman kılığındaki Duşko ve Yuroş bir evin avlusuna daldılar. Burası Gestapo ajanı Petkoviç'in eviydi. Almanların önemli muhbirlerinden biriydi. Daha önceleri bir onarım atölyesinde ve sabun fabrikasında çalışmıştı. Her iki yerde de Parti örgütünü ele vermiş, işçilerin isimlerini bildirmişti. İhbar edilen bütün işçiler Almanya'ya kamplara gönderilmiş, bu da yetmiyormuş gibi aileleri de onları kurtaracağız vaatleriyle aldatılarak soyulmuşlardı. Bir zamanlar patronu olan Petkoviç'i, Garavko iyi tanıyordu.

Parmak uçlarına basarak pencereye yaklaştılar.

Odası zemin kattaydı ve pencere alçaktı. İçerden kısık bir caz müziği duyuluyordu. Garavko içeri baktı. Petkoviç pijamalarıyla bir masanın başında oturuyor, Almanca basılan bir işgal gazetesini gözden geçiriyordu. Karısı kırmızı geceliğini giymiş, yatmıştı. Beyaz, tombul kolları başının arkasında kavuşmuş olarak kocasını dinliyordu. Petkoviç paradan söz ediyordu.

«Aman Mile, paranın ne yararı var bize?» dedi kadın. «Bir işe yaramaz kağıt parçaları onlar. Savaş parası gazete kağıdı kadar değersiz. Bir şeyler alalım. Evde sürüyle eksiğimiz var. Bir konuk geldiğinde utanıyorum doğrusu.»

Garavko heyecandan titriyordu. Konumlarını unutmuştu. Burnunu cama dayadı. Masanın üzerinde bir tabanca olup olmadığını anlamak için iyice baktı. Sokaktan ayak sesleri geliyordu. Gölgeye sin-

diler. Zaman zaman silah patladığı da oluyordu. Devriye geçti. Garavko yeniden içeri baktı.

«Haydi Mile, uykum var... Haydi sevgilim... Tatlım..» Kadın gerinirken bir dizi yorganın altından göründü.

«Tam zamanı!» dedi Garavko ve kapıya yürüdü.

Birkaç basamağı çıktı. Cam kapıyı vurdu.

Ajanın seslendiği duyuldu: «Kim o ?»

Garavko sertçe bağırdı: «Aç kapıyı! Polis!»

Holün ışığı yandı. Ajan perdeyi aralayıp baktı. Nediç ve Alman üniformalarını görünce kapıyı açtı.

Tabancasını ajanın göğsüne dayayan Gravko gürledi:

«Eller yukarı! Yakalandın!»

Petkoviç ikircikli ve şaşkındı. Garavko'yu tanır gibiydi. İki adım geriledi.

«Ben Milan Petkoviç'im... Bir yanlışlık olacak...»

«Yanlışlık değil! Biz de seni arıyorduk zaten!»

Yuroş hole girip kapıyı kapadı. Garavko bir göz işareti yaptı. Yuroş yatak odasına geççti.

Kadın geceliğinin önünü ilikleyerek yataktan kalktı.

Yuroş sertçe konuştu: «Bağırmaya kalkarsan vururum!»

Kadın şaşırmış olmasına rağmen kendine hakimdi: «Nedir bu olanlar? Bir yanlışlık var herhalde.»

Garavko ajanı yatak odasına soktu. Yuroş perdeleri çekti.

Garavko öfkeyle sordu: «Tabancan nerede?»

«Tabancam yok, yemin ederim!»

Başını elleri arasına alan kadın ekledi: «Hiç bir zaman tabancası olmadı onun. Ne yapacak tabancayı? Aman tanrım, neler oluyor bu gece?» Bir

an susup sonra devam etti: «Kimin evine girdiğinizi biliyor musunuz beyler? Komutan Tegener'e şikayet edeceğiz sizi!»

Kocası dehşetle araya girdi: «Kes sesini!» Dizleri titriyordu. Garavko'yu tanımıştı.

Yuroş kadını itekleyerek bağırdı: «Sen sus! Tek kelime daha edersen... Yüzünü duvara dön!» Kadının ayağı bir sehpaya takıldı. Üzerindeki sıklamen dolu bir vazo düştü ve kırıldı. Pembe çiçekler yere saçıldılar.

Garavko gözünü ajandan ayırmıyordu.

«Almanya'ya gidecek işçilerin listesini ver bana!»

«Ne listesi? Hiç anlamıyorum... Benimle ne ilgisi var?... Basit bir esnafım ben... Bunu sen de biliyorsun.»

«Demek tanıdın beni ha? İyi, iyi...»

«Fakat niye böyle davranıyorsun? Sana ne kötülüğüm dokundu?»

Garavko gazetelcri göz ucuyla süzerken konuştu: «Tabiî canım, korkacak neyin var ki senin?»

Ajan yutkundu: «1936'ya kadar Parti'ye yardım ettim... Ben...»

«Yeter, konuşma artık! Elbiselerini ve ayakkabılarını giy. Seni komutanımıza götüreceğim. Hizmetlerini ona anlatırsın!» Garavko bunları söylerken, masadan toparladığı bazı kağıtları da cebine sokuşturdu.

Ajanın karısı inledi.

Ajan giyiniyordu. «Sakin ol Zaga! Aklım başımda. Eski Parti'liler beni tanırlar... Onlara açıklarım... Hizmet ettim onlara, etmedim mi?»

Elleri titriyordu. Ayakkabılarını bağlamayı unuttu. Garavko poltosunu uzattı. Ajan paltoyu giydikten sonra, ellerini arkadan bağladılar.

Yuroş kadına dönüp uyardı: «Gürültü edecek olursan, ölür!» Kadın inliyor ve hâlâ onları tehdit etmeye çalışıyordu.

Petkoviç karısını sakinleştirmek istedi: «Akıllı ol Zaga, sakın gürültü etme! Kötü bir şey yapmadığımı biliyorum. İş arkadaşlarım, suçsuz olduğum halde beni yine de öldürmek istiyorlarsa ne yapalım? Başa gelen çekilir. Ölümü hak edecek bir şey yapmadım,»

Kadını kilere kapadılar. Ajanla birlikte çıkarak, kapıyı dışarıdan kitlediler. Arkalarından kadın «Polis!» diye bağırdı. Avluyu geçtiler.

Çok uzağa götürmediler. Karanlık bir sokakta hükmü yerine getirdiler. Sıra Lyotiç teğmenindeydi. Lyotiç Gençlik Hareketinin örgütleyicisi olan bir eğitim subayıydı. Lise öğrencisi bir çok kız ve erkek gencin hapse atılmasında Almanlara yardımcı olmuştu. Elli öğrencinin kurşuna dizilmesinin ve daha nicelerinin tutuklanmalarının sorumlusu oydu. Partizanlar acele ediyorlardı. İşi gece yarısından önce bitirmeliydiler. Şilya ve Vuksan saat tam on ikide garajı kundaklayacaklardı. Lyotiç'in adamlarının karargâhları da kasabanın merkezindeydi. Hızlı adımlarla yürüdüler. Ansızın kendilerininkini dik kesen bir başka sokaktan ayak sesleri duyuldu. Bir duvar dibine sindiler. Fakat o tarafa gelen olmadı. Tek sıra halindeki beş Alman askeri düzenli adımlarla uzaklaştılar. Sokak lambalarının ışığında zeytin yeşili miğferleri parlıyordu. Gözden yittiklerinde, partizanlar hızla karşı kaldırıma geçerek. yollarına devam ettiler.

Duşko ötekilere dönüp fısıldadı: «Burası ilk sevdiğim kızın oturduğu ev. Her akşam üstü bahçenin önünde volta atardım. O da bir ayva ağacının arkasına sözümona saklanır, bana bakardı.»

Yuroş sordu: «Aranızda bir şey oldu mu bari?»

«Hayır, bir şey olmadı, Geçti gitti...»

Garavko sözlerini kesti: «İşte burası! Bu ev eskiden Yahudi Levi'ye aitti. Evine çocukları toplar,

onlara film oynatırdı, Adamı öldürüp yerine bu haini yerleştirdiler.»

«Hişt! Sessiz olun Almanlar duyacaklar,» diye fısıldadı Yuroş.

Demir bahçe kapısı kilitli değildi. İtip açtılar. Şarkı söyleyerek ve kahkahalar atarak geçen bir grup Almanın uzaklaşmalarını beklediler. Yuroş bahçe kapısının yanında kaldı, Garavko'yla Duşko eve seğirtip kapıyı vurdular. Kimse cevap vermedi. Bu kez camı tıklattılar.

Bir kadın sesi sordu: «Kim var orada?»

Garavko hemen karşılık verdi: «Devriye! Kapıyı açın!»

Kilitte bir anahtar döndü ve kapı açıldı. İçeri girdiler. Karşılayacıları, üzerinde sabahlık olan, yaşlıca bir kadındı.

Bir işgal kasabasında polisin yöntemlerini iyi bilen Garavko konuştu: «Bu evdekilerin listesini gösterin bana!»

«Evde oğlum Rada'yla birlikte oturuyoruz. Kendisi Gönüllü Birliklerde teğmendir. Liste görmenize gerek yok.»

«Özür dilerim bayan, ama emir emirdir. Sizden kuşkulanmıyoruz, fakat yine de eve bir göz atmalıyız. Son günlerde komünistler kılıktan kılığa giriyorlar, biliyorsunuz.»

Alman üniforması içindeki Duşko hiç kıpırtısız duruyor, sürekli kapıyı kolluyordu.

Kadın sertleşti: «Bana bak onbaşı! Burası bir teğmenin evidir. Adı Kostiç. Subayınız olduğuna göre tanımalısınız onu.» Bir süre Garavko'yu süzdü, sonra devam etti: «Onu rahatsız etmeye hakkınız yok!»

«Yine özür dilerim bayan, ama emir emirdir.»

Ansızın bir odanın kapısı açıldı ve teğmen ortaya çıktı: «Emirmiş! Emirleri veren benim! Ne istiyorsunuz?» İri yapılı, geniş omuzluydu. Pijama-

sından ve dağınık saçlarından yeni uyandığı anlaşılıyordu.

Garavko silahını doğrultarak bağırdı: «Eller yukarı! Seni istiyoruz!» Duşko da silahını doğrulttu.

«Beni mi?!»

«Evet seni,» dedi Garavko ve kadına döndü: «Ses çıkarırsan, gözlerinin önünde öldürürüz onu!»

Ana oğul dehşetle birbirlerine baktılar.

Teğmen bağırdı: «Kimsiniz? Ne istiyorsunuz?»

Duşko alaylı bir tonla ilk kez söze girdi: «Demek partizanlardan korkmuyorsun ha Rada? Ellerini kaldır, çeneni de kapat!»

Teğmen gerildi. Ellerini hafifçe kaldırdı. Annesi taş kesilmiş gibiydi.

Garavko sertçe buyurdu: «Ellerini başının üzerine koy!» Sonra teğmeni yana itip odaya girdi. Az sonra elinde bir tabanca ve birkaç el bombasıyla dışarı çıktı.

«Sen lise sondayken, ben ikideydim. Yine de birbirimizi tanırız,» dedi Duşko. Sonra kadına döndü: «Elbiselerini getir de giyinsin.»

Anne inledi, Duşko'ya sarılmaya çalıştı. Ama Duşko kadını itti. Garavko teğmenin üniformasını ve postallarını getirdi. Ceplerini aradıktan sonra giyinmesi için verdi. Teğmen giyinirken, annesi ağlıyor, oğlunu götürmemeleri için yakarıyordu.

«Niye ağlıyorsunuz bayan? İnsanların gece uykularından alınarak, sürüklenip götürülmeleri, tutuklanmaları ne demektir bilir misiniz? Siz işgal boyunca tatmadınız bu duygusu. Oysa ne ayrıcalığınız vardı ki? Anneler, gece yarıları alınıp Gestapo'ya götürülen oğullarının artlarından nasıl ağlarlar bir bilseniz. Hiç aklınıza geldi mi bu? Ya sizin oğlunuzun, çocuklarını tutuklattığı annelerin yüzlerini dipçikle dağıtmaya ne hakkı vardı?» Duşko içinde biriken bütün kini kusmak istiyordu sanki.

Garavko susmasını söyledi.

Kadın yere çömelip Duşko'nun dizlerine sarıldı: «Fakat okul arkadaşıymışsınız oğlumla... Neden birbirinizi öldürüyorsunuz? Ne olur acıyın bana, tek oğlum o benim. Senin de bir annen var. Dünyada ondan başka hiç bir şeyim yok...»

Duşko kadını yine itti. Kadına acıyor, oğluna karşıysa önü alınmaz bir kin duyuyordu.

«Oğlun bir hain, onun için ağlamana değmez! Yüzüne tükürmeli, sütünü helâl etmemelisin ona!»

«Yapamam... Benim kanımdan o... Çocuğum benim... Her şeyim... Bağışlayın onu, yalvarırım bağışlayın...»

«Ağla o zaman... Elemden öl ki, bir daha hiç bir Sırp kadını bir hain doğurmasın!» Duşko neredeyse ağlayacaktı.

Garavko teğmenin ellerini bağlıyordu.

«Hazırım!» dedi teğmen.

Annesi boynuna sarıldı.

«İzin veremem oğlum... Bırakmam onları!»

«Cesur ol anne! Arkadaşlarıma anımsat beni. Hoşça kal!» Silkinerek kurtuldu. Kadın yere düştü ve mırıldandı:

«Tanrı ve ulu aziz seni korusun...»

Teğmenle birlikte çıktılar.

Kadın kapının eşiğinden bağırdı: «İmdat! Partizanlar Rada'nı götürüyorlar...»

Az sonra karanlık sokaktan bir el silah sesi duyuldu.

... Vuksan ve Şilya'nın işleri daha güçtü. Kasaba merkezine yaklaştıkça devriyeler de çoğalıyordu. Sürekli bahçelere ya da duvar diplerine gizlenmek zorunda kalıyorlardı.

Garaj ve benzin deposu olarak kullanılan bina pazar yerindeydi. Tam oraya ulaştıkları sırada, devriye gezen Bulgar askerleriyle karşılaştılar. Kaçabilecekleri bir yer yoktu. Dosdoğru yürümek zorun-

da kaldılar. Yanlarından geçtikleri sırada Şilya selâm verdi:

«İyi akşamlar dostlar!»

Bulgarlar karşılık verip geçtiler. Vuksan ve Şilya adımlarını hızlandırdılar. Bir kilisenin saati on ikiyi vurdu. Garajın girişinde bir nöbetçi vardı. Kürklü bir gocuk giymiş ve miğfer takmıştı. Elindeki hafif makineli ateşe hazırdı. Sanki yanından geçip gideceklermişçesine ona doğru yürüdüler. Vuksan heyecanlıydı. Nöbetçi bir an durup onları süzdü. Sonra yürümeye devam etti. Vuksan pazar yerinde şöyle bir göz gezdirdikten sonra nöbetçiye yaklaştı. Nişan almadan ateş etti. Şilya'ya bağırdı:

«Savur!»

Her ikisi de aynı anda el bombalarını çıkarttılar. Ateşleyicileri tüfek dipçiklerine vurduktan sonra koşarak, beton duvarın üzerinden savurdular. Kendilerini yere attılar. Art arda dört patlama oldu. Göğe doğru masmavi bir alev yükseldi. Ayağa kalkıp pazar yerini hızla geçtiler. Arkalarından korkunç bir gümbürtü koptu. Müthiş bir patlamaydı. Yeryüzü sarsıldı sanki. Patlamanın şiddetinden kapaklandılar. Yakınlardaki bütün evlerin camları kırıldı. Sersemlemiş bir halde yerdeydiler. İlk kalkan Şilya oldu. Vuksan'a da yardım edip kaldırdıktan sonra hızla kaçtılar.

Garaj yanıyor, alevler gürültüyle göğe yükseliyordu. Meydanı ve kasabayı duman kaplamıştı. Sürekli patlamalar oluyordu. Kasabanın çeşitli yerlerinden sirenler ve silah sesleri duyuldu.

Vuksan ve Şilya ara sokaklardan koştular. Sonunda bitkin durumda, bir avluya vardılar. Şilya güçlükle bir çitin, oradan da alçak bir sundurmanın üstüne çıktı. Soluk soluğa konuştu:

«Ne kadar da güzel yanıyor...»

Vuksan kendi kendine mırıldandı: «Güzel... Bizi anımsayacaklar...» Kara oturdu. Başı ağrıyordu.

Patlamalar ve gürültüler giderek azalıyordu. Yoldan zırhlı araçlar, tanklar ve asker dolu kamyonlar geçiyordu. Sirenler henüz susmamışlardı. Havada neft ve benzin kokusu vardı. Alevler şimdi daha da yükseklere erişiyordu. Gökyüzü pırıl pırıldı.

— 36 —

Glediç'teki kuşatmadan kurtulduktan sonra, partizanlar iki gün boyunca çeşitli yöntemler uygulayarak düşmanı atlattılar. Morava'yı geçmek için Maxim'in hazırlıkları tamamlamasını bekliyorlardı. Koşullar iyice güçleşmişti. Glediç savaşından sonra Almanlar kuvvetlerini arttırarak belirli yerleri işgal etmişlerdi. Köyler ve ormanlar sürekli taranıyordu. Dükkânlara, kahvelere ve resmî dairelere mavi kağıda basılı duyurular asılmıştı. Köylüler Glediç yamacındaki köyün yakılmasından bilgili kılınıyor ve ağır misillemelerle tehdit ediliyorlardı. Duyuruları yalnız çocuklar okuyorlar, büyüklerse başlarını çevirip aralarında tartışmakla yetiniyorlardı. Çetnikler de geri döndüler. Sanki Almanlardan gizli olarak dönmüşler gibi görünmeye özen gösterdiler. İlk işleri partizan ailelerini ve kendilerine düşman olarak belledikleri başkalarını öldürmek oldu. Tehditlere bu cinayetler de eklenince köylüler yıldılar. Yiyecek aramak için köylerine uğrayan partizanlardan kaçmaya başladılar. Hatta bazıları hemen koşup Almanlara bilgi veriyorlardı. Öte yandan Çetnik katliamlarından kaçarak ormana sığınan bir çok köylü de partizanlara katıldılar.

Gledič savaşından üç gün sonra partizanlar yiyecek bulmak için yine bir köye uğradılar. Bazı yandaş köylüler Vuk'a, Gruza ve Temniç Çetnik tugaylarının orada toplanacaklarını bildirdiklerinde, Vuk saldırınayı önerdi. Paul karşı çıktı. Alınan bilgiye göre Çetnikler altı yüz kişi kadardılar. Bu sayıda düşmanla çarpışmak çok tehlikeli olurdu. Hem çok adam yitirirler, hem de Morava'yı geçmek iyice güçleşirdi.. Oysa aldıkları karara göre ertesi gece ırmağı geçeceklerdi. Vuk ise fikrinde diretti.

Paul ve Vuk bir odada yemek yiyorlardı. Yanlarında başka kimse yoktu. Paul önceleri Vuk'a hiç kulak asmadı. Söyledikleri aklına yatmamıştı. Ama tartışma sürdükçe Vuk daha ağır bastı ve sonunda görüşünü kabul ettirdi. Çok heyecanlanmıştı. Çatalını masanın üzerinde gezdirerek kafasındaki planı Paul'a anlattı. Nereden saldırıp, nereden çekileceklerini çoktan hesaplamıştı. Vuk'un güvenli hali, Paul'u ikna etti.

Yemek biter bitmez Vuk hareket emri verdi. Partizanlar köyün üstündeki yamaca yöneldiler. Üç saatlik hızlı bir yürüyüşten sonra Grabovika yamacına ulaştılar. Durduklarında Vuk, Paul'un yanına seğirtti:

«Duyuyor musun?»

Köyden kesintisiz köpek havlamaları geliyordu.

«Evet duyuyorum. Belki kaçmaya hazırlanıyorlardır?»

«Sanmam, daha erken. Saldırmak için iyice yerleşmelerini, gece yarısından sonrayı bekleyelim. Georgi'yi beş kişiyle birlikte keşfe gönderelim mi, ne dersin?» Cevap beklemeden Georgi'yi çağırdı ve görevini bildirdi.

Sabırsızlıkla Georgi'nin dönüşünü beklemeye koyuldu. Paul'un ve ötekilerin yanlarından ayrıldı. Yürümeye başladı. Duyduğu her sese kulak veriyor, bir yandan da Branka'yı düşünüyordu. Onu o gece

bulacağından emindi. Ne olduğunu öğrenecekti sonunda... Branka, onun bu kadar yakında olduğunu, makinelisiyle Çetnikleri taradığını bilmeyecekti. Eğer gerçekten ihanet ettiyse, kendi elleriyle öldürürdü onu. Hem de tek kelime konuşmadan... Bir daha köyüne de dönmezdi. Savaş bittiğinde çocuğunu da alır, uzaklara, kimsenin onları tanımadığı yerlere giderdi.

Georgi iki saat sonra döndü. Keşif sırasında üç de Çetnik yakalamışlardı. Bunlar zorla askere alınan köylülerdendiler. Çok korkmuşlardı. Komutanın önüne getirildiklerinde yalvarmaya başladılar.

Vuk onların sözlerini sertçe kesti:

«Çetniklere nasıl katıldığınız ve evde kaç çocuğunuz olduğu beni ilgilendirmez. Doğruyu söylerseniz, çarpışmadan sonra sizi serbest bırakırım. Söylemezseniz...»

Adamlar hemen kabullendiler. Çetnikler hakkında bütün bildiklerini, birbirleriyle yarışırcasına anlattılar. Zika tugayının sabaha karşı saat ikide geleceğini, başkomutanlığın vereceği emre göre de hemen hareket edeceğini söylediler.

Paul iki Çetnikle konuşurken, Vuk üçüncüyü bir kenara çekip sordu:

«Başkomutanlıkta bir kadın var mı?»

«Evet var. Ben gördüm. Çok güzel bir kadın. Partizan komutanlarından birinin karısı olduğunu söylüyorlar.»

«Peki ne yapıyor orada?»

«Yemin ederim bilmiyorum! Ben daha bir hafta önce silah altına alındım.»

«Bu gece de başkomutanlıkta mıdır?»

«Hep orada.»

Vuk sarsıldığını hissetti. Çetnik bir şeyler daha söyledi, fakat dinlemedi.

Paul, Vuk'un konuşmasının bir bölümünü duy-

muştu. Şaşkındı. «Demek bu yüzden bu kadar diretti saldırmakta... Neden düşünmedim bunu? Bir teğmenin karısı yüzünden, başarı şansının pek az olduğu bir çarpışmaya mı gireceğiz? Üstelik Jastrebak'a mümkün olduğunca çok adam götürmem gerekirken... Brka bunu duyacak olursa... Niye düşünmedim? Hayır, bu gece çarpışmamalıyız!» Paul çarpışmanın sonucunda olabilecekleri düşündükçe kaygılanıyordu. Sorumluluğu gereğince; «Hayır, sola dönün, Morava'ya gidiyoruz!» demesi gerekirdi. Ama Vuk olmasaydı hepsi öleceklerdi o gece... Morava'yı Vuk geçirtmişti partizanlara...

Brka'nın mektubunu anımsadı. Bu kez daha sabırlı ve cesur davranacaktı. Bir süre düşündü. Sonra Vuk'a gidip teğmenleri ve müfreze komiserlerini toplamasını söyledi. Kararını bildirdi. Baskın hazırlıklarını tamamladılar. Vuk'un fosforlu saati ikiye çeyrek kalayı gösteriyordu. Hemen yola çıkmayı kararlaştırdılar. Vuk, Georgi'nin grubu ve tutsak Çetniklerle birlikte, başkomutanlığı kuşatıp basmak üzere yola çıktı. Paul ve ötekilerse köyü kuşatacaklar, Vuk'un baskınının hemen ardından düşmanın ana kuvvetiyle boğaz boğaza geleceklerdi.

Hızla ilerlediler. Tutsak Çetnikler kendilerini bırakmaları için yalvarıyorlardı. Vuk ve Georgi, «Kesin sesinizi!» diye sert;e uyardılar. Köye yaklaştıkça yavaşladılar. Köyün başlangıcındaki bir erik bahçesinden, bir Çetnik nöbetçisi bağırdı:

«Kim var orada?»

Tutsak Çetnikler dehşetle yere yattılar. Vuk eğilip bir tanesini dürttü:

«Parolayı söyle!»

Tutsak güçlükle konuştu: «Buradayım amca!»

Nöbetçi de cevap verdi: «Marko! Biriniz ilerlesin, ötekiler geride kalsınlar!»

Vuk Çetnik ağzıyla bağırdı: «Ne gürültü edi-

yorsun yahu? Zika tugayıyız biz, deli misin?» Sonra yavaşça ilerledi. Nöbetçi sessizdi. Partizanlar her an ateş etmeye hazır durumda Vuk'u izlediler.

Köye girdiler. Başkomutanlığa yöneldiler. Evlerden gürültüler geliyordu. Nöbetçiler, partizanları iki adımda bir durduruyorlardı. Vuk soğuk kanlılıkla parolayı veriyor, kendini Zika tugayının komutanı olarak tanıtarak geçiyordu. Ötekilerden daha meraklı ve daha şakacı bir devriye onları durdurdu:

«Demek Zika'dan gelen dostlar sizlersiniz, ekselanslar? Nerede kaldınız? Beklemekten bir hal olduk!»

«Ekselanslarmış! Dalga geçmek ha? Hangi birliktensin?» diye bağırdı Vuk.

Çetnik sarhoştu. Duraksayarak cevap verdi: «Birinci Levaç taburundan! Dostum Dronya'ya bakınıyordum da...» Sonra başını başka yöne çevirerek bağırdı: «Ha işte orada! Hey, benim, Vlada Buzda! Nerelerdesin dostum?»

Partizan kolu yürüdü geçti.

Vlada Buzda arkalarından seslendi: «Hoş adamlarsınız ha!»

Kılavuz, Vuk'un kulağına eğildi: «İşte başkomutanlık. Şu ışığın göründüğü yer.» Vuk aynı şeyi ötekilere de aktardı.

Tüfeğinin kabzasını sıkıca kavradı. Titriyordu. Yolu iki büklüm koşarak geçti.

Köyün öteki ucundan ansızın patlamalar duyuldu.

Vuk ileri atılırken bağırdı: «Hücum!»

Çetnik tutsakları yüz üstü kapaklandılar. Partizanlar Vuk'u izlediler.

Az sonra kapılar çatırdıyor, insanlar bağırıyor ve köyün çeşitli yerlerinden Çetnik küfürleri duyuluyordu. Başkomutanlığın dışındaki bütün evlerin ışıkları söndü. Vuk başkomutanlığı kuşatacakları-

nı söyledi. Partizanlar atıldılar. Kapı ve pencereleri yaylım ateşine tutarak, binayı çabucak kuşattılar. İçeride ışık söndürüldü. Çetnikler kapıya doğru koştular. Partizanların ateşi çoğunu biçerken, bazıları da çıkmayı başardılar. Vuk bir ağacın dibine çöktü. Otomatiğinden kurşun yağdırmaya başladı. Birkaç Çetnik makinelisi de binanın içinden ateş açtılar. Köy çığlıklara ve silah seslerine boğulmuştu. «Belki öldürürüm Branka'yı?» diye düşündü Vuk. Başının üstünden kurşunlar geçiyordu. Ateşini bir pencereye yerleştirilmiş olan makineliye yöneltti.

Evin içinden bir haykırış duyuldu: «Birinci tugay hücum! Bana Baloşeviç derler, göstereceğim size komünistler!»

Georgi bağırarak cevap verdi: «Hele dene binbaşı, hele dene!»

«Kanınızı içeceğim komünistler!» Çetniğin boğuk sesi silah seslerine karıştı.

Bu kez Vuk bağırdı: «Vuk geldi, Vuk!» Eğer Branka içerdeyse sesini duyacağını umuyordu. Son derece heyecanlıydı.

Çetnik yine haykırdı: «Yaşasın Kral Petro! Kahrolsun komünistler!»

Vuk ateş ederken, «Teslim olun hainler! Diri diri yakacağız sizi!» diye gürledi.

O sırada partizanlara arkalarından ateş açıldı.

Vuk seslendi: «Her iki kişiden biri arkaya ateş etsin!» Çetnik subaylarının kaçacaklarından korkuyordu.

Çetnikler, kuşatmayı yarmak, subaylarını kurtarmak için şiddetle saldırdılar. Vuk çılgınlar gibi ateş ediyor, partizanlara «Dayanın, dayanın!» diye haykırıyordu. Partizanlardan vurulanlar oldu. Fakat kimse yerini terketmedi. Çetnikler yaklaşarak, el bombaları savurmaya başladılar. Dehşetli çarpışma yarım saat kadar sürdü. Partizanları arkadan çevi-

renler az sonra kendilerini iki ateş arasında bulunca, birer ikişer kaçmaya başladılar. Paul ve grubu, köydeki öteki Çetnikleri de önlerine katmış, kovalıyarak ilerliyorlardı. Asıl çarpışma, başkomutanlık binasından giderek uzaklaştı. Vuk bağırdı:

«Çetnikler, çıkış yolunuz kalmadı! Ordunuz ezildi! Teslim olun, binayı ateşe vereceğim!»

Cevap olarak küfürler ve yaylım ateş geldi. Daha fazla bekleyemezlerdi. Vuk «Hücum!» diye bağırarak binaya doğru koştu. Savurduğu el bombası pencere parmaklığına çarparak az ötesine düştü. Patlamanın şiddetinden kulakları bir an duymaz oldu. Binanın içinde ve dışında başka bombalar da patladı. İçeriden çığlıklar ve inlemeler duyuluyordu. Partizanlar bir an ateş kesip kulak kabarttılar. Çetnikler pencereden birkaç el bombası savurdular. Ansızın bir kadın çığlığı duyuldu.

Vuk umutsuzca; «Branka!» diye haykırdı.

Binanın içindeki makineli yeniden ateşe başladı. Vuk koştu. Duvarın dibinde durdu ve el bombasını içeri savurdu. Makineli sustu. Partizanlar birbirlerine seslenmeye başladılar. Başka yerlerden duyulan silah sesleri de azalıyordu. Çarpışmanın sonuna gelinmişti.

Georgi, Vuk'a bağırdı: «Girelim!» Soluk soluğa Vuk'a baktı, sonra onun duraksadığını görünce sordu: «Neyin var senin?»

«Önce ben giriyorum!»

Vuk kapıya koştu. Basamaklara serili Çetnik cesetlerinin üzerlerinden atladı. Kırık kapıyı iterek girdi. Çevresini kollayarak el fenerini yaktı.

Ansızın titrek bir ses duyuldu: «Yaşasın Kral!» Ardından bir silah patladı.

Vuk olduğu yerde kaldı. El fenerini sesin geldiği yöne çevirdi. Apoletsiz subay üniforması giymiş, uzun saçlı, sakallı, iri kıyım bir Çetnik intihar etmiş, duvarın dibine devrilmişti. Tabancası yanındaydı.

Kapının eşiğinde duran Georgi bağırdı: «Teslim olun!»

Vuk cevap verdi: «Hepsi ölmüşler!» Sonra el fenerini önüne tutarak yürüdü.

Silahlar, cesetler ve daha bir sürü belirsiz şeyin kargaşası arasında, bir kadın sırtını duvara yaslamış, düşüncelere gömülmüşçesine oturuyordu. Kadının saçları arasından süzülen ince bir kan şeridi göz kapaklarına, dudaklarına ve daha aşağılara süzülüyordu. Alnından vurulmuştu. Vuk dehşetle titredi. İleri doğru güçlükle bir adım daha attı. Ayakta duramayacak haldeydi.

Çaresizlik içinde, «Branka...» diye fısıldadı.

Yanına gelmiş olan Georgi de, dehşet içinde, sanki ortasından kırmızı bir kurdeleyle ayrılmış gibi duran beyaz tenli, güzel yüze bakıyordu. Vuk'un karısı olduğunu anlamıştı.

Her ikisi de donup kalmışlardı. Vuk'un titreyen eliyle tuttuğu fenerin ışığında, beyaz bir baş örtüsünün arasından taşan simsiyah saçlar parlıyordu. Çenesinden boynuna damlayan kan henüz kurumamıştı.

Georgi fısıldadı: «Alçaklar, öldürmüşler onu!»

Vuk uzun süre hareketsiz kaldı. Yüzü ve gözleri karanlıktaydı. Neden sonra hafifçe eğildi ve baş örtüsünden taşan saçları düzeltti. Elinin değişiyle Branka'nın başı öte yana döndü. Sanki gözlerini Vuk'tan kaçırmak ister gibiydi. Vuk'un boğazına bir şeyler takıldı. Yutkunmak istedi, ama yutkunamadı. Soluk alamıyordu.

Devrik bir masanın arkasından biri ayağa kalktı. Üzerinde İngiliz üniforması vardı.

Georgi silahını doğrultup bağırdı: «Eller yukarı!»

İngiliz üniformalı adam hayretle onlara baktı.

Georgi yineledi: «Eller yukarı!» Tetiği çekmeye hazırdı. Fakat karşısındaki silahsız adamın sakin-

liği ve ortaya çıkışındaki gariplik onu duraksatıyordu. Adam Georgi'nin sözlerini anlamamış gibiydi.

Vuk dönüp bakmadı bile. Gözlerini karısının cesetinden ayıramıyordu.

Georgi ve İngiliz üniformalı adam, eş derecede şaşkınlıkla birbirlerini süzdüler. Adam İngilizce olarak bir şeyler söyledi. Hâlâ sakindi.

«Ha, beyimiz İngilizmiş!» dedi Georgi. «Demek Çetniklere silah getirenlerdensin sen de?»

«Yes, yes, English...» dedi öteki.

Georgi, adama, ne yapması gerektiğini göstererek bir kez daha, «Ellerini kaldır!» diye bağırdı.

O sırada içeri dalan birkaç partizan, İngilizin çevresini sardılar.

İngiliz elleri havada olarak, Fransızca konuşmayı denedi, Kimsenin anlamadığını görünce, bu kez Almancaya başvurdu.

Partizanlardan biri çok öfkelendi: «Sırbistan'ın içişlerine karışmayı biliyorsunuz da, Sırpçayı niye bilmiyorsunuz?»

Sonunda İngiliz tutuk bir Rusçayla konuşmaya başladı:

«Ben bir müttefik subayıyım... Londra... Moskova... Müttefik!»

«Müttefikmiş! Bir ajansın sen!»

Kimsenin Vuk'la ilgilendiği yoktu. Hâlâ hiç kıpırtısız duruyor, karısına bakıyordu.

Georgi buyurdu: «Bağlayın onu!»

İngilizin çevresini almış olan partizanlar, ceplerini arayıp bağladılar. Şiddetle karşı koymaya çabalaması boşunaydı.

«Dışarı çıkarın! Silahları toplayın. Çantasını da alın, içinde şifre gibi bir şey olabilir,» dedi Georgi.

Partizanlar, İngilizi dışarı çıkardılar.

Başka bir odadan çocuk ağlamaları ve bir kadın sesi duyuldu.

Georgi oda kapısına yaklaşarak seslendi: «Hey! Lütfen dışarı gelin!»

Kapıyı açtığında ağlayan bir kadınla karşılaştı. Çocuklar da yanındaydılar.

«Çetnik var mı burada?» diye sordu Georgi.

Kadın hıçkırarak cevap verdi: «Hayır yok.. Yalnızım. Beni öldürün, ama ne olur çocuklara dokunmayın!»

«Dışarı gelin, korkacak bir şey yok. Biz partizanız, size bir şey yapmayız.»

Kadın yerinden kımıldamaya pek istekli değildi. Georgi onu kaldırmaya çabaladı. Vuk geldi. El feneriyle kadının sararmış yüzünü aydınlattı.

«Georgi sen dışarı çık, müfrezeyi topla!» Georgi çıktıktan sonra kadına dönerek, «Bu kadın ne yapıyordu burada?» diye sordu

Kadın Branka'ya baktı.

«Demek öldürdüler onu, zavallı. Bir partizan subayının karısıydı. Birkez kaçmayı denedi, ama yakalandı. Sürekli ölümle tehdit ediyorlardı onu.»

«Nerede yatıyordu?»

«Burada, benimle. Eğer kaçırırsam beni öldüreceklerini söylemişlerdi.»

«İşkence ettiler mi ona?»

«Binbaşı birkaç kez dövdü onu... Zavallı, binbaşının kendisine sahip olmasına izin vermiyordu.»

Vuk düşercesine bir tabureye çöktü. Bir süre oturdu. Sonra kalkıp hızla odadan çıktı. Karısının cesedini kollarına alıp dışarı yürüdü.

Tan yeri ağarıyordu. Silahlar susmuştu. Yukarıdan gürültülü bir şekilde partizanlar geliyorlardı. En önde Paul vardı. Georgi'nin grubu da, toplandıkları yerde yüksek sesle konuşuyorlardı.

Vuk, kollarında karısıyla birlikte yanlarından geçti. Sesler kesildi. Yola çıktığında Paul'la karşılaştı. Durdular. Kol da durdu. Paul ve Vuk bir süre birbirlerini süzdüler. Sonra Vuk, yolun öteki ta-

rafındaki bir erik bahçesine yöneldi. Partizanlar suskunluk içinde, hiç kıpırdamadan, gözleriyle onu izlediler.

Vuk'un isteği, Branka'yı vurulduğu evden mümkün olduğunca uzağa gömmekti. Branka'nın cansız kolu, Vuk'un omuzundaydı. Saçları, yüzünü okşuyordu. Kendini yitirmişçesine yürüdü. Sayısız bahçe geçti. Sonunda gücü tükendi ve Branka'yla birlikte bir elma ağacının yanına devrildi. Yanağını karısının soğuk yanağına dayayarak bir süre yattı.

Bilinci yavaş yavaş yerine geliyordu. Bedenin soğukluğundan ürkerek doğruldu.

Arkasından, sessiz olmaya çalışarak Paul yaklaşıyordu. Onun varlığını sezen Vuk, «Git! Yalnız bırak beni!» diye hıçkırdı.

Paul olduğu yerde durdu.

Vuk elma ağacına yaslandı. Kendisini topladıktan sonra çevresine bakındı ve en yakın eve doğru birkaç adım attı.

Vuk'un isteğini sezen Paul, «Sen dur, ben giderim!» diye atıldı ve hemen bir kürekle kazma bulmaya koştu.

Az sonra iki partizanla birlikte döndü. Vuk iki kez üst üste gitmelerini istedi. Gönülsüzce uzaklaştıklarında, Vuk tek başına mezar kazmaya koyuldu. Çukur beline gelince, Branka'yı kucaklayarak, yavaşça mezara indirdi. Başında durup bir süre baktı. Branka'nın yüzünde ölümün beyazlığı vardı. Kaşları, sanki şaşırmışçasına, hafifçe yukarı kalkıktı... Kanın yaladığı dudakları gülümser gibiydiler. Vuk, Branka'nın alnındaki saçları iki yana açtı. Göz kapaklarını kaldırıp gözlerini görmek istediyse de cesaret edemedi. Küreği kavradı. Branka'nın üzerine taş düşürmemeye çalışarak, yavaş hareketlerle toprakla örtmeye başladı. Ama sıra yüzüne geldiğinde kalakaldı. Toprağı kürekle yüzüne atamı-

yordu. Uzun zaman hiç kıpırdamadan durdu. Sonra eğildi, toprağı parmakları arasında ufalayarak toz haline getirdi. Branka'nın yüzüne serpiştirdi. Bütün yüzü ufalanmış toprakla kapadıktan sonra doğruldu, çabuk hareketlerle mezarı örttü.

— 37 —

Vuk'un uğradığı yıkım, partizanların çoğunu, özellikle de eskileri üzmüş, Çetnik komutanlığına karşı önceki gece kazandıkları büyük zaferin sevincine gölge düşürmüştü. Hiç kimse çarpışmada canlarını yitiren savaşçıları düşünmüyordu. Kollarında cansız karısıyla birlikte yanlarından geçen Vuk'un hali, gözlerinin önünden hiç gitmiyordu. Geceki çarpışmadan söz etmekten ve Vuk'la karşılaşmaktan herkes kaçınıyordu. Vuk'la göz göze gelmekten utanıyor gibiydiler. Yüz kadar Çetnik tutsağına karşı, şimdiye kadar hiç olmayan bir şekilde kin doluydular.

Gece Çetniklerle birlikte kaçıp gitmiş zengin bir köylünün, çeşitli fotoğraflar ve fesleğenlerle süslü konuk odasında, üç müfrezenin komiserleri ve subayları toplanmışlardı. Paul ve Vuk da oradaydılar. Yalnız müfrezesiyle birlikte devriyeye çıkan Nikola eksikti.

Vuk odanın bir köşesindeki koltukta oturuyordu. Ellerini dizinde kavuşturmuş, başını önüne eğmiş yere bakıyordu. Ötekiler de yakınına oturdular. Ev sahibinin fotoğraflarını gözden geçiriyor ve hiç konuşmuyorlardı. Paul elleri arkasında, düşünceli düşünceli dolanıyordu. Hepsi, Paul'un tutsakları getirmeleri için emir vermesini beklemekteydiler. Odadaki suskunluktan kimse hoşnut değildi. Ama hiç

biri, komisere görevini anımsatma işini üstlenmeye yanaşmıyordu. Oysa bir Alman saldırısı olasılığı güçlü olduğundan, bu işi bir an önce bitirip gitmeleri gerekliydi. Paul ise, Vuk'u yatıştırıcı, moralini yükseltici türden bir şeyler söylemek istiyor, ama hiç bir şey düşünemiyordu. Suskunluk iyice çekilmez olmuştu.

Sıkıcı havayı bozan Vuk oldu. «Niye başlamıyorsun?» diyerek söze girdi. «Acele etmeliyiz Paul. Almanlar saldırırsa tutsakları ne yapacağız?»

Paul çok doğal bir hareketle döndü ve Vuk'a baktı. Bir süre başka bir şey düşünüyormuş gibi durduktan sonra konuştu:

«Önce İngilizi getirsinler. Yoldaşlar, davranışlarınıza dikkat edin. Karşısında ciddi bir askerî kuvvet olduğunu anlasın. Onunla ben konuşacağım. Düğmelerinizi ilikleyin, kemerlerinizi düzeltin!»

Paul masanın başına otururak, ciddi bir tavır takındı. Halkının ihanete uğramasında payı bulunan bu müttefik subayını, iyice etkilemek istiyordu. Hiç kıpırdamamış olan Vuk'un dışında, ötekilerin hepsi kendilerine çeki düzen vererek oturdular. Alışkın olmadıkları bu tavırdan rahatsız olmuş gibiydiler.

İki partizan, elleri bağlı İngilizi içeri getirdiler. Sakinliğinden pek bir şey yitirmemişti. Çevresini gözden geçirdi.

Paul alçak sesle, «Onu çözün ve bir iskemle verin!» dedi.

Paul çat pat Fransızca biliyordu. Her ne kadar İngilizin karşısında tutuk bir dille konuşmak istemese de seçeneği yoktu, Yavaşça söze girdi:

«Karşınızda bir Partizan Komuta Heyeti var. Çetnik Başkomutanlığında tutuklandınız. Kimsiniz?»

İngiliz, eliyle pantolonunun kırışıklarını sıvaz-

ladı ve verilen iskemleye oturdu. Başını kaldırıp Georgi'ye baktı.

İngilizin aldırmaz tavrına sinirlenen Vuk, «Söyleyin şu ajana da bizle dalga geçmesin!» diye atıldı. «Şimdi yine bağların onu!»

«Sen bırak. Ben hakkından gelirim onun!» dedi Paul.

«Britanya Yakın Doğu Komutanlığının irtibat subayıyım,» diye cevap verdi İngiliz, Fransızcası en az Paul'unki kadar kötüydü. «Görevim bu ülkede ki Yugoslav Ordusuyla bağlantı kurmak.»

İngilizin de Fransızcasının kötü olması Paul'u hoşnut etmişti. Soğuk ve anlamlı bir gülümsemeyle konuştu:

«Ordu falan değil onlar, hele Yugoslav Ordusu hiç değil. Hainlerden ve haydutlardan oluşan bir sürü yalnızca. Partizanlarla dövüşüp, Almanlarla işbirliği yapıyorlar.» Paul kendi hareketlerinin politik içeriğini, hedeflerini ve görevlerini ayrıntılarıyla açıklamaya çalıştı.

«Bu anlattıklarınız hakkında hiç bilgim yok. Komutanlığım bana, dün gece yok ettiğiniz kurmay heyetiyle bağlantı kurma görevini verdi. Politika beni ilgilendirmez. Görevim yalnızca askerîdir. Yugoslav hükümeti müttefikimizdir. Ülkemin de bazı yükümlülükleri var. İçişleriniz bizi ilgilendirmez. Nazizme karşı savaşan herkese yardım ediyoruz.»

Paul İngilizin sözünü kesti: «Yanılıyorsunuz, siz Nazilere yardım ediyorsunuz!» Ve bir kez daha Çetniklerin politik çizgilerinin ne olduğunu, buna karşılık partizanların ne yapmak istediklerini anlatmaya koyuldu.

İngiliz anlatılanları zaten biliyormuşçasına bir tavırla dinledi. Sonra sordu:

«Siz komünist misiniz?»

«Evet öyleyim.»

«Peki ya bu beyler?»

«Evet, onlar da komünist. Ama birliğimizdekilerin hepsi değil.»

«Komünistleri ben de severim. Bir fikir uğruna mücadele edenler heyecanlandırır beni. Fikirlerini sonuna kadar savunanlara saygı duyarım.»

«Ne diyor bu yahu?» diye araya girdi Vuk.

Paul, İngilizin konuşmasını Sırpçaya çevirdi.

«O zaman, İngiltere'nin katillere niye yardım ettiğini ve Londra Radyosunun niye Draza'yı savunduğunu açıklasın bakalım,» dedi Georgi.

İngiliz, Georgi'nin ne dediğini Paul'a sordu. Paul soruyu İngilizceye çevirdi.

«Bu politik bir sorundur. Karar verme yetkisi hükümetimindir. Bense bir askerim, bu konuda hiç bir şey diyemem,» şeklinde karşılık verdi.

Paul cevabı Georgi'ye aktardı. Georgi başını iki yana salladı:

«Kurnaz tilkiler! Bizi basit vahşiler yerine koyuyorlar...»

İngiliz, Sırbistan'da kaç partizan birliğinin olduğunu ve bunların Tito'yla bağlantılarının olup olmadığını öğrenmek istiyordu. Paul cevap vermemeyi yeğledi. İngilizle daha fazla konuşmak yerine, Çetnik tutsaklarını çağırıp, İngilizin önünde onlarla konuşmak istiyordu. Bu isteğini ötekilere bildirdiğinde karşı çıkmadılar.

Georgi, «Profesyonel bir cani tutukladık. Suçlarını kendi de itiraf etti. Onu getireyim,» deyip dışarı yürüdü.

Az sonra, iki partizanın tuttuğu, ufak tefek, dağınık saçlı, sarı sakallı bir Çetnikle birlikte döndü. Üzerinde bir ceket ve çok güzel mavi kumaştan bir palto vardı. Göğsü bir kordona asılı madalya ve nişanlarla donatılmıştı. Manşetlerinde, «Ölüm ya da Özgürlük» sözcüğü yazılıydı. Dizlerine kadar gelen, uzun, sarı çizmeler giymişti. Yeni bir kol saati takmıştı. Paltosunun üst cebinden bir dolmakalem-

le bir kurşun kalemin uçları görünüyordu. Belinden aşağı, iki yana, kıvrık ağızlı iki hançer sallanıyordu. Yüz ifadesi yorgundu. Küçük yeşil gözlerini sürekli kırpıştırıyordu.

İngiliz, Bir Paul'a, bir Çetniğe bakıyordu. Paul'un benliğini bir iğrenme duygusu sardı.

Çetniğe dönerek, «Ne iş yaparsın?» diye sordu.

Çetnik bir süre düşündü, sonra tutuk ve boğuk bir sesle, «Köylüyüm,» karşılığını verdi.

«Ne kadar toprağın var?»

«Yalnız evim var.»

«Ailen kaç kişi?»

«Ailem yok.»

«Bu İngiliz, subaylarınızın sizi insanları öldürmeye zorladıklarına inanmıyor. Anlat ona.»

«Doğru, gerçekten katilliğe zorluyorlar bizi. Benim anlatmama ne gerek, herkes biliyor zaten... O da biliyordur. Bütün suç subaylarımızın. Bakın, ben...»

«Sen kaç kişi öldürdün peki?»

«Ben... Ben kimseyi öldürmedim.»

«Doğruyu söyle, biz her şeyi biliyoruz!»

«Yemin ederim, ben kimseyi öldürmedim. Yüzbaşı Vesoviç'in birliğindendim.»

Çetniği getiren partizanlardan biri, «Yalan söyleme!» diye atıldı. «Yoldaş Paul, bu adamın bütün yaptıklarını anlatacak başka bir tutsak getirebilirim.»

Paul, getir anlamında başını salladı. İngiliz, tutsağın sözlerinin çevrilmesini istedi. Paul çevirdi. O sırada partizan, yaşlıca ve kısa saçlı bir başka tutsakla döndü. Adam korkmuştu.

Daha kapının eşiğindeyken, «Ne istiyorsunuz?» diye kekeledi. Öteki Çetnik korkuyla yeni getirilene baktı.

Paul, «Bize bu adamın kaç kişi öldürdüğünü söyle,» dedi.

Çetnik hiç duraksamadan cevap verdi:

«Otuza yakınını ben biliyorum... Ama kendisi altmışa yakın insan öldürdüğünü söyleyerek böbürlenir...»

«Doğru değil, ben yalnızca şaka yapıyordum!»

Paul'u cevaplamakta olan tutsak, «Sen kapa çeneni!» diye ötekinin sözünü kesti. «Boşuna yalan kıvırma. Tek tek sayabilirim öldürdüklerini. Doğru söylemiyorsam, boynum kıldan incedir.» Öldürülenlerin hepsini tek tek ve nereli olduklarıyla birlikte saymaya başladı.

Öteki Çetnik tir tir titriyor, kâh İngilize, kâh Paul'a bakıyordu.

Georgi adama döndü: «Gördüğün gibi her şeyi biliyoruz. Seni kurtaracak tek şey suçlarını itiraf etmendir.»

Çetnik uzun süre düşündü. Sonra usanmışçasına, «On biri kadın, gerisi erkekti,» diye karşılık verdi.

«Komünistlerin kim olduklarını biliyor musun?»

«Krala karşı olanlar... Ben kimseyi öldürmek istemedim. Yüzbaşı zorladı, yoksa öldürecekti beni. İlk seferinde ölecektim neredeyse...»

Paul, bütün bunları bir yabancıya aktarmaktan utandığı halde, ister istemez çevirdi.

İngiliz uykusu geldiğini ve aç olduğunu söyledi.

«Gidebilirsiniz. Size kahvaltı ve yatak verilmesi için emir vereceğim. Sizi bırakmamızın nedeni bir müttefik ordunun subayı olmanızdır. İstediğiniz yere gidebilirsiniz. Ama şunu bilin ki, bu tür haydutlara yardım eden insanlardan birisiniz siz de. Teşekkür ederim.» Paul kalktı ve İngilize kapıyı gösterdi.

İngiliz teşekkür edip çıktı.

Georgi öfkelendi: «Niye bıraktın onu. Bunlardan daha da alçak onlar!» Odada bir süre suskunluk oldu.

«Götürün bunu,» dedi Paul, ilk tutsağı göstererek. «Ötekini de. İnsanlıklarını yitirmiş bunlar. Ne konuşacağım?» Camdan dışarıya baktı.

İçeriye siyah saçlı, kız gibi gözleri olan, uzun sarkık bıyıklı, kısa sakallı bir genç getirildi. Kasaba işi bir ceketi, köy dokuması pantolonu ve çarıkları vardı.

Daha kapının eşiğindeyken, rahatça ve çabuk çabuk konuşmaya başladı:

«Selâm yoldaşlar! Çağırasınız da derdimi anlatayım diye dört gözle bekliyordum. Bu arkadaş kollarımı öyle sıkı bağladı ki dayanamıyorum.»

Vuk öfkeyle, «Sana ağzını aç diyen oldu mu? Yoldaş sözünü bir daha yinelersen, oracıkta gebertirim seni!» diye Çetniğin sözünü kesti.

Oysa Çetnik pek alınmışa benzemiyordu. «Ama ben sizdenim,» dedi son derece serbest bir tavırla. «İzin vermediniz ki açıklayayım.»

Paul sertçe, «Kimsin? Nerelisin?» diye sordu.

«Bana Şeytan Mile derler. Akordiyon çalarım. İşgalden önce Zagubika lokantasında çalışıyordum. Tanımalısınız beni. Zaten bütün Belgrad tanır. Dostlarımın çoğu öğrencidir, İyi dostlardır...»

«Bırak ağız kalabalığını, ne sorduysam ona cevap ver! Çetniklerin arasında işin neydi?»

«Akordiyon çalmak. Başka hiç bir şey değil, yemin ederim! Ama yanlış ata bindiğimi anladım şimdi. Hiç girmemeliydim aralarına. Bir teğmen dostum vardı, onun yüzünden oldu bu iş. Haydi Mile bak ne güzel bir yaşam, çarpışmak yok, yemek bol, partizanlarla da karşılaşmazsın diye kandırdı beni. Ben de çavdar ekmeği yemek istemeyen aptalın biri olduğumdan tuzağa düştüm tabiî... Onları hakladığınıza sevindim ama. Sizinle ilişki kurabilmiş oldum böylece. Bıkmıştım onlardan. Hepsi ayyaş serseriler. Aydın kafalı bir tek adama rastlayamazsın içlerinde!»

«Bir dakika! Ne zamandır Çetniklerlesin?»

«Yeni katıldım.»

«Peki sakalın nasıl uzadı bu kadar çabuk?»

«Gariptir, ama çok çabuk uzar benim sakalım! Lütfen söyleyin onlara da ellerimi çözsünler. Çok sıkı. Sizle geleceğim ben de. Dünkü cehennemin üstüne biraz müzik iyi gider. O serseriler sinek gibi yapışırlardı akordiyonuma.»

«Bunu da götürün!» dedi Paul.

Şeytan Mile donup kaldı ve Paul'u süzdü. Partizan, kolundan tutarak kapıya yöneltti. Şeytan Mile kapının eşiğinde ağzını bozdu ve küfür etmeye başladı.

Paul bu görüşmelerden bıkmıştı. Vuk'a, birlikte tutsakları gözden geçirmelerini, subayları ve sakallı olanları ayırmalarını önerdi. Olur anlamında başını sallayan Vuk ayağa kalktı.

Tutsaklar, aynı ev sahibine ait bir başka evin üç odasına kapatılmışlardı. Yerde yan yana oturuyorlardı. Paul ve ötekiler içeri girdiklerinde, kıpırdanmaya başladılar. Gelenlerin subaylar olduklarını anlayanlardan bazıları ayağa kalkmaya davrandılarsa da, nöbetçi partizanlar bağırarak oturmalarını söylediler.

Paul tutsakları süzdü. Korkulu, yıkkın yüz ifadelerinden rahatsız oldu. Çipil gözlü, kıvırcık saçlı, lacivert pelerinli bir Çetniğe döndü.

«Kimsin sen?»

«Bir yanlış yaptım... Tek isteğim, lütfen bana bir şans tanıyın... Göreceksiniz nasıl çarpışacağım... Yurttaşlarıma yardımcı olacağını sanmıştım, ama...»

«Bunu sormadım! Ne iş yaparsın?»

«Topçu teğmeniyim... Sanmıştım ki... Krala bağlılık yemini etmiştim...» Sustu ve yutkundu.

«Yeter!» dedi Paul. Sonra yanındaki tutsağa

döndü: «Ya sen?» İri yapılı, giysisi taç motifleriyle süslü biriydi.

Adam ayağa kalktığında, çeneleri birbirine vuruyordu.

«İnanın bana... Zorunluydum...» diye kekeleyerek karşılık verdi. «Üç çocuğum var... Kahve işletirim. Köylülere çok yardımcı oldum. Sorun...»

Paul, sürekli hıçkıran bir başkasına geçti: «Peki sen?» Zayıf, yüzünde bıçak yarasını andırır izler olan bir adamdı.

«Ben arabacıyım... Küçük bir araba sürerim. Yoksul bir insanım ve hiç kimseyi öldürmedim. 1919'dan beri Rusların yanını tutmuşumdur. Arabamla öğrencileri ücretsiz taşırdım... Lütfen bırakın beni...»

«Sen ne iş yaparsın?»

Uzun saçlarını kepinin altına gizlemeye çalışan bir Çetnik, «Ben mi?» diye sordu.

«Evet sen!»

Tutsak ayağa kalktı. Hazırolda durmaya çalışarak, «İsmim Gavra Kataniç,» dedi. «Etkin listeden bir polis çavuşuyum. Şimdiki görevim Levaç tugayının, birinci taburunun komutanlığıdır.»

«Demek bir polissin ha? Kaç komünist öldürdün şimdiye kadar?»

«Kralıma ve ülkeme hizmet etmek üzere yemin etmiştim.»

«İyi hizmet ettiririm ben sana. Bunu ve pelerinliyi ayırın!» dedi Paul nöbetçilere dönerek.

Uzun yüzlü bir köylü, «Ben zorla silah altına alındım yoldaşlar!» dedi daha kendisine sorulmadan. «Henüz bir el bile ateş etmedim. Yoksul, üç çocuğu ve hasta bir anası olan biriyim. Bırakın beni bir kez eve gideyim, sonra size katılacağım...»

Başka biri, «Ben de zorla alındım! Kardeşim bir partizandır, Zuka derler ona,» diye araya girdi.

«Peki saçını niye bu kadar uzattın?» dedi Georgi.

«Canımı ve evimi kurtarabilmem için öyle yapmam gerekiyordu. Kardeşim size katıldı ve ben... Ne yapabilirdim? Öz kardeşime mi kurşun sıkacaktım?»

«Bunu kanıtlamalısın!» dedi Paul.

«Ben daha dün silah altına alındım.»

«Ben de sizinle geliyorum.»

«Ben de!»

«Evet ben de!»

Köylüler gürültüye başladılar.

«Kısa saçlı ve sakalsız olanları bir yana ayırın!» diye bağırdı Paul. Tutsakları süzerken, yüzünü önündekinin arkasına gizlemeye çalışan birini gördü. Tanır gibiydi. Birden anımsadı: «Vasiç!»

«Sen misin Vasiç?»

Bir çift mavi göz Paul'a doğruldu ve «Evet öyle, Lukiç,» karşılığı geldi.

«Sen de bunlardansın demek?»

«Evet, ne yazık ki tutsak edildim. Hep şu bacağımdaki yaranın ve tutukluk yapan İngiliz yapısı silahımın yüzünden...»

Paul titriyordu.

Öteki subaylara dönerek, «Bunu komutanlığa götürün. Kalanıyla da işinizi çabuk bitirin!» diye emir verdi. Sonra yürüyüp dışarı çıktı.

Avluda uzun süre gezindi. Nöbetçilerin, Vasiç'i, kendi odasına soktuklarını gördü. Uzun boylu, sağlam yapılıydı. Sakalı özenle taranmıştı. Sol bacağı aksıyordu.

Az sonra odaya girdiğinde, Vasiç bir tabureye oturmuş, pencereden dışarı bakıyordu. Hiç kıpırdamadı. Paul yerine geçip oturdu, Vasiç'i süzmeye başladı. Gözlerinin önünde, eski dostluklarını anımsatan birçok sahne canlandı. Duygulandı. Bilincinin ve öfkesinin ağır basması için kendini zorladı.

«Kim söyleyebilirdi seninle bir gün böyle karşılaşacağımızı?...»

«Evet, çok garip!» diye başını salladı Vasiç. Kaşlarını kaldırdı, dudaklarına soğuk bir gülümseme yayıldı.

«En arka sırada birlikte otururduk...»

«Bitir cümleni, utanacak bir şey yok. Devrimci ilkelerine bir zarar gelmez. Dosttuk bir zamanlar.»

«Acaba alay mı ediyor?» diye düşündü Paul. Sonra devam etti: «Öyle görünüyordu. Eğer sen böyle olmasaydın ve daha iyi koşullar altında karşılaşabilseydik...»

«Tabii, tabii! Bunları sonra konuşuruz... Bu konuşmayı kısa kesmeye niye isteklisin böyle? Sonumun geldiğini biliyorum. Ölümden korktuğum yok. Erteletmek de değil amacım. Merak ettiğim bir şey var... O günlerden beri ne kadar değiştin acaba?»

«Seni neden ilgilendiriyor bu?» Paul, konuşmanın bir söyleşi havasına girmesinden hoşnut değildi.

Vasiç bir süre cevap vermedi. Gözlerini kırpıştırdı. Neden sonra konuştu:

«Adam öldürmek sana tatsız ve... güç gelmiyor mu?».

«Tatsız ve üstelik korkunç! Ama ülkesine ihanet edenleri öldürebilirim...»

«Hainlerden ve anayurdumuzdan sonra söz ederiz, en sonunda. Şimdi genel olarak insanları ele alalım. Örneğin ben; yarım saate kadar ölmüş olacağım. Sen öldüreceksin beni. Oysa komünist oluncaya kadar, benden daha iyi bir arkadaşın var mıydı?»

«Son iki yıldır yaptıklarından sonra, bu kadar duygusal nasıl olabiliyorsun?»

«Bir dakika! Bırak da bitireyim. Antidühring'i okuyana kadar, benden daha çok sevdiğin kimse var mıydı?»

«Antidühring'in senle ne ilgisi var?»

«Bilmek istiyorum. Bilmeliyim. Hiç değilse evet ya da hayır şeklinde cevap vermelisin bana. Çekinme. Bir komünist komiserden son isteğim bu. Okul sıralarının ve yedi yılın hatırına söyle...»

«Hayır!»

«Peki eski bir dostunu vurmak, senin için hiç bir şeyi değiştirmeyecek mi?»

«Niye soruyorsun bunu?»

«Niye mi?... Cevabını bilmek zorundayım. Lütfen söyle, ama gerçeği söyle.»

«Hiç yerinmeyeceğim, çünkü sen bir hainsin!» Paul parmaklarının titremesini göstermemek için, yumruklarını sıktı.

«Demek hepsi bir senin için ha,» dedi Vasiç ve kahkahalarla gülmeye başladı. Bilincini yitirmiş gibiydi.

Bir süre sessizlik oldu. Pencerenin tam altında bir horoz öttü. Vasiç başını kaldırıp ağır ağır konuştu:

«Silahım tutukluk yapmamış olsa, benimle böyle konuşamayacaktın. Ama artık elim kolum bağlı nasılsa. Ne duruyorsun eski dostum, vursana beni!»

«Bütün caniler korkaktırlar. Hain olduğuna göre, sen de öyle olmalısın!»

«Hakaret etme bana! Yaralı bir düşmanına hakaret etmek onuruna yakışmaz. Erkekçe davran. Burjuva romanlarında bile söz edilir bunlardan!» Vasiç burjuva sözcüğünü özellikle vurgulayarak söylemişti.

«Profesyonel bir cani ve ülkesine ihanet etmiş bir adamın onurdan ya da erkeklikten söz etmeye hakkı var mı? Yenilikçisiniz de üstelik! İnsanları hançerle öldürmek, oldukça yeni bir cinayet türü, öyle değil mi?»

«Ben hain değilim! Ben ülkem için çarpışıyo-

rum, ama senin ülken yok! Senin ülken Bolşevik Sovyetler Birliğidir. Ben milliyetçiyim. Sırbistan ve kralı için vuruşuyorum. Ama sen, Tito ya da Stalin adına Sırpları öldürüyorsun! Hain sensin, ben değil!»

«Söylesene teğmen Vasiç, kralın adına kaç Sırbı vurdun ve katlettin?»

«Matematiğimin zayıf olduğunu sen de bilirsin. Ancak geçecek kadar not alırdım. Siz komünistler daha kolay hesap yaparsınız. Ben, Sırbistan'ın düşmanı olarak nitelediğim herkesi öldürdüm.»

«Rütbene de böyle yükseldin demek?»

«Elbette, üstelik Kara Georgi nişanı da aldım! Ne yapalım dostum, tam bir karşı devrimciyim ben! Devrimin yeminli bir düşmanıyım!...»

«Aman ne iyi! Alçaklığıyla övünen ilk alçak sensin! İlginç bir patolojik durum. Bu kadar ileri gidebileceğini düşünemezdim.»

«Ne düşünürdün peki? Dişi yoldaşlarınla ormana kaçacağınızı, sonra savaş bitince kurulacak sovyet devletinde komiser olacağını ve bizim de koyun gibi sessizce oturacağımızı mı? Kötü bir Marxistsin sen!»

«Pekâlâ, sana kralın ve hükümetin adına ölme şansını tanıyacağım. Kuracağımız devletin nasıl olacağını da göremeyeceksin.»

«Umurumda mıydı sanki? Senden öcümü aldım sayılır, rahatça ölebilirim. Hem de eski bir okul arkadaşımın eliyle...» Vasiç'in sesi titriyordu.

Paul bunu sezmesine rağmen, hiç sesini çıkarmadı. Uzun süre suskunluk oldu. Birbirlerinin yüzüne bakmadılar. Suskunluk boyunca odada yalnız nefret havası esti. Sonra Paul, soğuk bir sesle dışarıda bekleyen nöbetçileri çağırdı:

«Bu adamı götürün ve kurşuna dizin!»

Vasiç götürülürken bağırdı: «Ölürken senden nefret ederek öleceğim, duyuyor musun?»

«Bense seni adam yerine bile koymayacağım!» diye karşılık verdi Paul. Bir sigara yakarak, odada dolanmaya başladı. Vasiç'i, Çetnikleri ve cinayetleri ni düşündü. İçi acıyla ve kırgınlıkla doldu.

Dışarıdan silah sesleri geldi.

«Gereğince sorguya çekemedim onu,» dedi Paul yüksek sesle. Sonra dışarı çıktı, kurşuna dizilmek üzere ayrılmış Çetniklere doğru yürüdü. Kar örtüsü üzerinde korkuyla kımıldanıp duran tutsaklara sertçe baktı. Bir insan yığınından çok, bir dehşet tablosunu andırıyorlardı.

«Dinleyin beni onursuz yaratıklar!» diye haykırdı. «Bir parçacık olsun bilinç ya da onur kalmadı mı hiç birinizde?... Niçin Çetniklere katıldınız?! Bir gün gelip de, çocuklarınızın, özgürlüğe karşı dövüşen, düşmana ve katillere yardım eden babalarından utanacaklarını düşünmediniz mi? Hepimizi doyuran bu toprakları ökçeleriniz altında nasıl ezebildiniz? Nasıl yapabildiniz? Aptal aptal ne bakıyorsunuz yüzüme?... Biraz olsun erkekliğiniz kaldıysa eğer, dikin başınızı, gözlerimin içine bakın!» Paul öfkeden titriyordu.

Tutsaklar gözlerini kaçırdılar. Partizanlar, komiseri dinlemek için yaklaştılar. Böyle konuştuğuna ilk kez tanık oluyorlardı.

Paul devam etti: «İşgale karşı çarpıştığımızı biliyorsunuz!... Söyleyin, biliyor musunuz bilmiyor musunuz?»

«Biliyoruz,» diye zayıf bir karşılık geldi.

Bazıları, «Evet doğru,» anlamında başlarını sallayarak ve mırıldanarak onayladılar.

«Bunu bildiğiniz halde silahlandınız. Hırsızlık yapıyor, köyleri talan ediyor, kızların ırzlarına geçiyorsunuz. Özgürlük için mücadele eden bizlerle çarpışıyorsunuz! Sizin gibi hainlerin hakkı nedir?... Niye cevap vermiyorsunuz?... Dün gece 'hurra'lar çekiyor, komünistlere ağıza alınmadık küfürler sıralıyordunuz... Konuşun!»

«Evet, ölmeyi hak ettik!»

«Kurşuna dizilmeliyiz!»

«Elbette ya! Hepiniz kurşuna dizilmelisiniz!»

Paul sustu ve tek tek tutsakları süzdü.

«Fakat bu seferlik kurşuna dizmeyeceğiz sizi,» diye devam etti. «Evlerinize döneceksiniz. Ama bir daha Çetnik olarak yakalarsak sizi, o zaman hoşgörümüz olmaz!»

«Ne?! Gerçekten mi?»

«Yaşasın partizanlar!»

«Bir daha Çetniklere katılırsak diri diri kızartın bizi!»

«Artık kimse zorla silah altına alamaz beni! Kardeşlerime silah kaldırmaktansa ölürüm daha iyi!»

«Ben sizle kalıp çarpışacağım.»

«Ben de!»

«Ben de eve gitmeyeceğim!» Hoşnutluktan çok şaşkınlığa boğulan tutsaklar olağanüstü bir şamataya başladılar.

Bu gürültünün yapay olduğunu bilen Paul, «Yeter!» diye atıldı. «Söylediklerimi unutmayın. Partizanlara katılmak isteyenler öne çıksınlar.» Sesi sert, fakat alçaktı.

On kadar tutsak öne çıktılar. Ötekiler başları önlerinde oldukları yerde kaldılar.

Öne çıkanlar arkadaşlarına seslendiler:

«Haydi çıkın! Kümesteki hindiler gibisiniz!»

«Lyuba! Dule! Ne gizleniyorsunuz?»

«Yanlış iş yapıyorsun Doma! Senin canın benimkinden daha mı değerli? Öleceksek hepimiz ölelim, ama erkekçe ölelim!»

«Bak anla beni, eve gidip bazı işleri yoluna koymam gerek, sonra döneceğim!»

«Çocuğum hasta olmasa hemen gelirdim, inanın bana gelirdim!»

«Niye öyle bakıyorsun bana Milan? Biliyorsun kalbim var, uzun yürüyüşlere duyanamam.»

Partizanlara katılmayanlar da kendilerini savunmaya çalışıyorlardı doğal olarak.

«Gidin!» dedi Paul. «Serbestsiniz! Eve gidin ve bir daha böyle karşılaşmayalım.» Sonra yumrukları sıkılı bir halde yürüyerek oradan ayrıldı.

Apansız geliveren özgürlüğün şaşkınlığındaki köylüler sevinç çığlıkları attılar. Bir bölümü partizanlara hoşçakal anlamında sarılmak istediyse de, partizanlar buna izin vermediler.

Akşam üstüne doğru Almanlar geldiklerinde, partizanlar Çetnikleri cezalandırmayı bitirmiş ve ormana kaçmışlardı.

Paul ve Vuk, her ikisi de kendi tasalarıyla başbaşa bir halde geceyi bekliyorlardı. Vuk bitkin ve çöküktü. Paul ise sinirli, sabırsız ve kıpır kıpırdı. Morava'yı geçip Jastrebak'a varacakları anın, yaşamının en mutlu anı olacağını seziyordu.

— 38 —

Geceyle birlikte partizanlar Morava yönünde yola koyuldular. Köylere girmekten özenle kaçınarak, hızlı adımlarla yürüdüler. Paul, kendi köyünün yakınından geçerken, uğrayıp annesini görme isteği duydu. Bir tek annesinin sağ kaldığını biliyordu. Uğramadığını duyarsa çok üzülürdü. On günden beri bu yöredeydi, köyünün yakınından birkaç kez geçmişti ve bir türlü yarım saat bulup da uğrayamamıştı. Şimdi gidebilse çok iyi olacaktı, ama John ve Maxim kararlaştırılan yerde onu bekliyorlardı. İster istemez devam etti. Fakat neşesi kaçmıştı.

Buluşma yerinde yalnız John ve hiç beklenmedik bir haber vardı. Brka gelmişti. Paul ve Vuk'u, görüşmek için köye çağırıyordu. Paul şaşırdı. Her şey aklına gelmişti o gece de, Brka'yla görüşeceği asla! Belki Morava'yı geçtikten sonra buluşabileceklerini ummuştu, ama şimdi değil!

Paul şaşkınlığını gizlemek amacıyla, «Peki sandallar ne oldu?» diye sordu.

«Almanlar Morava'yı çok sıkı denetim altında tuttuklarından, Brka sandallarla geçmenin tehlikeli olacağını düşünüyor,» karşılığını verdi. John.

«Savaşta tehlikesiz bir şey olur muymuş?» diye atıldı Vuk. «Zaten Cephe gerisindekilere güvenmeye başladın mı işin bitik demektir! Bu düzlük yerde nereye gidebiliriz? Morava'yı başka türlü nasıl geçebileceğimizi düşünüyor acaba?»

«Haklı,» diye düşündü Paul, ama John'un yanında bir şey söylemekten kaçındı.

Müfrezeyi bir korulukta bırakarak, köye doğru yürüdüler. Karlar erimeye yüz tutmuştu. Hava karanlık ve bulanıktı. Hızlandılar.

Köye ve Brka'nın onları beklediği eve vardıklarında, Paul kendinden bütünüyle emindi. Yine de el sıkışırlarken, eli hafifçe titredi. Brka sakin ve içtendi. Onları gördüğüne sevinmişti. Bu hali, Paul'un neşesini yerine getirdi. Maxim raporunu verirken, Brka odanın içinde dolaşarak dinliyordu. Ara sıra bir yorumda bulunuyor, ya da bir soru yöneltiyordu. Parmaklarının arasında yakılmış bir sigara tutuyordu.

Paul ve Vuk, masanın üzerinde yanan lambanın biraz uzağına, gölge bir yere oturmuşlardı. Brka'yla Maxim'in konuşmalarını dinlemiyorlarmış gibi davranıyorlardı.

Brka orta boylu, geniş omuzlu ve soluk yüzlüydü. Kahverengi gözleri ve ince dudaklarına kadar uzanan kanca bir burnu vardı. Adı Brka oldu-

ğu halde bıyığı yoktu. (1) üzerinde köylü giysileri, başında astragan bir başlık vardı. Sol elinin iki orta parmağı eksikti. Bununla ilgili olarak, partizanlar arasına söylentiler yayılmıştı. Brka'nın geçmişi ve kişiliği hakkında kimse bir şey bilmiyordu. Söylentilerin en yaygın olanı, Brka'nın bir grev sırasında, bir polisin tüfeğinin namlusuna sarıldığı ve sıkılan dum dum kurşunun parmaklarını parçaladığıydı. Grev ve gösterilere katılmış olması, onun eski bir devrimci olduğunun varsayılmasına, dolayısıyla da partizanlar arasında büyük bir otorite kazanmasına yol açıyordu. Parti Bölge Komitesi sekreteri olmasına rağmen, o yörelerden değildi. Nereli olduğunu da kimse bilmiyordu. Daha önceki sekreterin ölmesinden sonra, 1942 yılında görevi devralmıştı. Paul, Brka'yla birkaç kez karşılaşmıştı. Brka birliğe gelerek, subaylar ve partizan önderleriyle toplantılar yapmıştı. Ama Paul yine de onun hakkında bir şey öğrenememişti. Brka'nın savaştan önce ne iş yaptığı konusunda çeşitli görüşler vardı. Çoğunluk, onun bir maden işçisi olduğunu sanıyorlardı. Bu kanıya varmalarının ilk nedeni, Brka'nın kişilerle ilişkilerindeki dobralıktı. Ayrıca en iyi devrimciler maden işçileri arasından çıkarlardı. Paul ise onun bir öğrenci ve bir profesyonel devrimci olduğunu düşünüyordu. Parti çalışmalarıyla geçirilen uzun yıllar ve işçilerle olan sosyal ilişkiler, ona bazı işçi özelliklerini kazandırmış olmalıydı. Brka doğal olarak geçmişiyle ilgili hiç bir ipucu vermemeye özen gösterirdi. Partizanlarla söyleştiği sıralarda, kendisini geçmişini açıklamaya zorlayacak nitelikteki kışkırtıcı sözleri ustalıkla geçiştirirdi.

Paul gözlerini dikmiş, Maxim'le konuşan Brka'-

(1) Brka adıyla bağıntılı bir kelime oyunu yapılıyor «Brkovi» Sırpçada bıyık anlamına gelir.

yı inceliyordu. Onun sakin ve güvenli kişiliğine gittikçe daha hayran kalıyordu.

Paul ve Vuk'a dönen Brka, «Ee, yoldaşlar, biraz konuşalım bakalım,» diye söze girdi. «Maxim, söyle de yiyecek bir şeyler hazırlasınlar. Yoldaşlar açtırlar...» Oysa Paul ve Vuk'un yemeği umursadıkları yoktu. Brka devam etti: «Önce iyi bir haber vereyim size! Doğu Cephesinden gelen son haberleri duydunuz mu?... Duymadınız tabiî! Bu gece Moskova ve Bağımsız Yugoslavya radyolarını dinlemeyi başarabildik. Kızıl Ordu çok yakında Stalingrad'ı kuşatan Alman ordusunu mahvedecek. Üç yüz binden fazla Alman askerinin sonu geldi. Almanların bel kemiğinin kırılacağı anlamına gelir bu. Batıya doğru umutsuz bir kaçışın başlaması yakındır. Bahar büyük olaylara gebe. Bunalım bitti. Ruslar ileri yüklenecekler ve birkaç ay içinde Dnyeper'e ulaşacaklardır...» Brka kendi yorumlarını da ekleyerek alınan bilgileri aktardı. Yugoslavya'daki partizanların mücadelelerinin ilerki aşamaları hakkında kanılarını belirtti. Ağır ağır, sakince konuşuyor, çoşkusunu frenlemeye çalışıyordu. Son olarak da Bosna'daki çarpışmaları anlattı.

Haberler Paul'u sevindirmişti. Kızıl Ordu'nun hücuma geçmesi, ve Sırbistan Proleter Tümenlerinin gelmesi durumunda neler olabileceği konusundaki görüşlerini söyledi. Vuk ise hâlâ önceki akşamdan kalan yıkkınlığın etkisinde olduğundan, sevincini gereğince açıklayamadı.

Brka, bu kez daha yerici bir tavırla, «Evet, birazcık akıllı davransak her şey çok iyi gidecekti,» dedi. «Prof öldü. Müfrezesinden geriye yalnız altı kişi kaldı.»

«Ne? Prof mu öldü?» diye ayağa fırladı Paul. Kendi kendine emin olmak istercesine, «Öldü ha!» diye yineledi. Dudakları titriyordu.

Vuk iskemlesinden kalkıp duvara yaslandı. Alçak sesle sordu: «Ne zaman öldü?»

«Dört gün önce... Slatina'da Almanlar çevirmişler. Birliğe ve mücadeleye önemli bir darbe oldu. Söylediğimiz gibi Jastrebak'ı terketmemiş. Size bir şeyler oldu yoldaşlar. Bu böyle sürüp gidemez.»

Paul Brka'yı dinlemiyordu. Son derece sarsılmıştı.

Durumu sezen Brka, eleştiriden vaz geçti. Kaşları çatık ve önüne bakar bir durumda odada dolanmaya başladı.

Vuk iskemlesine oturdu. Derin derin içini çekti. Paul başını kaldırıp ona baktı.

Uzun süren bir suskunluktan sonra, ilk konuşan Brka oldu: «Ne yapalım yoldaşlar? Savaş bu. Dişlerimizi sıkıp dayanmalıyız. Neyse ki siz başarılı oldunuz. Senden ne haber Vuk?»

Tam o sırada Maxim içeri girdi. Hiç sesini çıkarmadan, elindeki peynir ve söğüş et tabağını masanın üzerine koydu. Sonra sobanın yanına geçti.

Vuk duraksayarak cevapladı: «İyidir... Önceki gece bir Çetnik başkomutanlığını yok ettik. Duymuşsundur. Ötekileri de biliyorsundur. Önemli bir şey yok...»

«Kaç yeni partizan var?»

«Üç müfreze... İki yüz kişi kadar yani...»

«Peki Paul, şu Morava'yı geçme işi için sen ne düşünüyorsun? Sanırım senin önerin bütünüyle olanaksız. Almanlar ırmağı öyle sıkı denetliyorlar ki, iki yüz kişinin bir sandalla karşıya geçmesi düş olur. Başka bir yol bulmalıyız.»

Paul hiç düşünmeden, «Morava'yı bu gece geçmeliyiz,» diye atıldı.

«Biliyorum. Ben yalnızca bu işin sandalla olmayacağını söyledim. Maxim ancak küçük bir sandal bulabildi. Sakladık. Çok çok beş kişi alır içine. İki yüz kişinin kaç seferde geçebileceklerini de sen he-

sapla. Tabiî Almanlar görmezlerse ki bu da olanaksız»

«O zaman köprüden geçmekten başka yol kalmıyor!»

Brka cevap vermedi. Düşüncelere daldı. Paul, köprüden geçme fikrini Vuk'la daha önce tartışmıştı.

Barikatlarla kapatılmış olan köprü, bölgenin en önemli kasabasının anayoluna açılıyordu. Paul'la Vuk köprünün en son ve en tehlikeli yol olduğuna karar vermişlerdi.

Paul uzun süre kopuk kopuk düşündü, «Köprüyü geçmek, askerî açıdan mümkün,» dedi sonunda. «Düşman böyle bir şeye kalkışacağımızı beklemez. Tedbirsiz yakalanabilirler. Başarılı olabiliriz. »

Köprüden geçilebileceğine aklı yatıyordu. Başka bir yol düşünecek hali de zaten yoktu. Prof'un ölümünün yarattığı şaşkınlığın etkisi henüz geçmemişti. Tek isteği Morava'yı bir an önce geçmek ve birliği yeniden düzenleyebilmekti. Nasıl olursa olsun geçmeliydiler! Kendisini yine Alman saldırısının başlarındaki konumunda hissediyordu. Birlik olarak geriye yalnızca kendi müfrezeleri kalmıştı. Durum kurtarılmalıydı. Sorumluluksa başkasıyla paylaşılamazdı.

«Saldırırız o zaman! Yiğitçe ve ansızın saldırırız!» diye sesini yükseltti. Prof'un ölümünün verdiği acı dayanılmazdı. Yumruğunu sertçe dizine vurdu.

«İyi düşünmeliyiz,» dedi Brka ve ekledi: «Şu anda birliğin tek sorumlusu sensin!»

Vuk kararlı bir tavırla araya girdi: «Paul'la aynı fikirdeyim! Köprüyü geçmeliyiz!»

«Başka yol olmadığını ben de görüyorum. Ama temkinli olmalıyız.»

«Savaş bu, tehlikesi de olacak tabiî.»

Brka, Vuk'a ters ters baktı. Odada dolanması-

nı sürdürerek, bu tür bir hareketin yaratabileceği sonuçları, yüksek sesle çözümlemeye başladı. Paul ve Vuk çok seyrek konuşarak, onu dinlediler. Sonunda Brka, harekâtın uygulanabilirliği kanısına vardı. Yalnız çok hızlı ve kararlı olmaları gerekiyordu. O gece gizlice köprüye doğru yola çıkmayı kararlaştırdılar. Paul, Brka'yla Vuk'a, partizanlara Prof'un ölümünden söz etmemelerini söyledi. Kötü haber ötekilere, ancak Jastrebak'a vardıklarında bildirilecekti.

Vuk ayağa kalkarak «Gidebilir miyiz?» diye sordu.

«Ben de sizle geleceğim. Yalnız daha önce Paul'la konuşmam gereken bir şey var. Siz üçünüz bizi öteki odada bekleyin. Bu arada partizanlar için de yiyecek bir şeyler hazırlayın.»

Brka masaya, Paul'un karşısına geçip oturdu. «Ee, yoldaş Paul, şimdi Gvozden'den söz et biraz bakalım.»

«Olay şöyle oldu...» diye söze giren Paul, öyküsünü kısaca özetlemeye çalıştı. «Ben kuşatmayı yarıp çıkmayı, düşmanı başka bir bölgede arkamıza almamızı önerdim. Onlarsa buna karşı çıktılar...»

«Anlıyorum... Yöntemler üzerine iki karşıt görüş söz konusuydu... Ve senin görüşün doğruydu. Parti çizgisine de uygundu. Fakat Prof'la Gvozden gibi, Parti üyesi kişileri, Parti çizgisinin doğruluğuna ikna edebilirdin. Öyle değil mi?»

Brka'nın ses tonu, Paul'a, aslında Brka'nın da bu konuyu açmaktan hoşnut olmadığını düşündürdü.

«Olanaksızdı... Elimden geleni yaptım! Kurşuna dizilmesi zorunluydu. Gvozden'i vurmakla, partizanların arasına yayılan kuşkuyu vurmuş olduk. Birliği dağıtmak istiyordu. Durum kötüydü...» Paul olayı yeniden yaşarmışçasına heyecanla anlatmaya koyuldu. «Adamların yıkkınlığı son aşamasında-

dı... Doğru davrandığımızdan eminim. Mektubun şaşırttı beni...»

«Sen kolay yolu seçtin. Oysa bir Parti önderi olarak görevin birliği ve Gvozden'i kurtarmaktı. Gvozden'in vuruluşu adamlar üzerinde kötü etki yapmıştır. Senin dediğin gibi kuşkunun vurulması değildi bu, tam tersine siz Parti'nin ideolojik gücüne olan inancı vurdunuz. Genç komünistlerin belleğinde kötü bir anı olarak yer edecek. Parti bu yöntemi yalnızca ihanet edenlere karşı kullanırdı. Böyle bir şey ancak son çare ve kural dışı bir uygulama olabilirdi. Ancak kendini güçsüz hisseden, düşünme yeteneğini yitirmiş bir komünist yapabilirdi bunu... Ee, yoldaş Paul...»

«Seninle aynı kanıda değilim! Düşünme yeteneğimi de yitirmedim!» diye karşı çıktı Paul. Haklılığını kanıtlamak için yeniden, bu kez daha da heyecanla, olayı anlatmaya başladı. Hiç bir zaman kendinden bu kadar emin olduğunu hissetmemişti. Dobra dobra ve büyük bir güvenle konuştu. Sonunda, «Kural kuraldır. Ama yaşam biraz daha farklıdır!» diyerek ayağa kalktı.

«Senin kafan karışmış. Parti'nin kontrolundan çıkmış, çılgınca işler yapıyorsun. Bir Parti önderinden çok, bir çete reisi gibi hareket ediyorsun. Ne oldu sana yoldaş Paul?... Anlamıyor musun? Bu mücadele biz ikimiz olmadan yürümez! Beni en çok şaşırtan, olayın bu yöre halkı üzerindeki etkilerini görememen; halkın gözünde politik açıdan çok şey yitireceğimizi kavrayamaman. Kaç köylü daha var Gvozden gibi?»

Paul yine karşı çıktı.

«Pekâlâ yoldaş Paul,» dedi Brka. «Tartışacak zamanımız yok. Gitmeliyiz. Jastrebak'a vardığımızda, bir Parti toplantısı yapar, sorunu ayrıntılarıyla ele alırız. Bakalım öteki Parti üyeleri ne düşünüyorlar. Sana karşı tavrımızı onların görüşlerine dayanarak alacağız.»

Brka kalktı. Paul başka hiç bir şey demedi. Kimin ne düşündüğüne aldırmaz gibi bir hali vardı. Kafası Prof'la ilgili düşüncelerle yüklüydü. Dışarı çıkıp da, karanlıkta tarlaların içinden yola koyulduklarında, gözlerinden aşağı yaşlar süzülüyordu.

— 39 —

Karanlık gece, yağan sulu sepkenle nemlenmişti. Rüzgâr çok sertti. Meşe koruluğu, görevlerini yerine getirmek için sabırsızca bekleşen partizanların gürültüleriyle doluydu. Aşağılarında, tepenin eteklerinde Morava çağıldıyordu. Sağ kıyıda ışıklar vardı. Kasabanın ışıklarıydı bunlar. Çelik köprü bir tasma gibi ırmağın boğazına geçmiş, onu kasabaya doğru çekiyordu.

Paul, Georgi ve Nikola'yla birlikte bodur bir meşenin dibindeydi. Sigarasını avucunun içine gizleyerek içiyordu. O gece yarısı, birliğin geleceği bir kez daha belirlenecekti.

Köprüdeki Lyotiç makineli tüfekçisi ne yapıyordu acaba? Yeterince dikkatli miydi? Yanındaki arkadaşlarıyla çene çalıyor muydu? Uykusu var mıydı? Birliğin, Paul'un ve o ana kadarki uğraşlarının yazgısını belirlemede etken olacak şeylerdi bunlar. Lyotiç'in adamları da kötü askerler sayılmazlardı... Almanlar her şeyi düşünmüşlerdi. Barikattaki askerlere, o gece özellikle dikkat göstermeleri emredilmişti. Bir partizanın adım atarken biraz fazla ses çıkarması, bir dalı çatırdatması ateşi başlatmaya yetecekti. Sonları demek olurdu bu. İşleri sanki şansa kalmıştı.

Paul düşünmekten yorulmuştu. Gece yarısını bekliyordu. Yanındakilere döndü: «Lambalar ne ka-

dar da zayıf yanıyorlar. Sanki her an rüzgâr söndürecekmiş gibi... Yağıştan neredeyse görünmeyecekler.»

«Kasabadaki ışıkları görünce kötü hissediyorum kendimi. Her yer karanlık, yalnızca Almanların ışıkları var,» dedi Nikola alçak sesle.

Georgi içini çekti: «Neşelen dostum! Sular ensenden içeri giriyor, gömleğin, çorapların sırıl sıklam oluyor. Miden bel kemiğine yapışmış neredeyse. Oysa aşağıda insanlar sıcak evlerindeler. Yorganın altında kadınlarıyla oynaşıyorlar... Sen burada iki büklüm oturmuş gece yarısını bekliyorsun, makineli tüfeklerin ve barikatların üzerlerine atılacaksın. Ah adalet ah, canın cehenneme...»

«Orada bir çıraktım,» dedi Nikola. «Kışta kıyamette bir çukurdan, gerilmiş derileri çıkarırdım... Nefret ediyorum bu kasabadan! Eğer bütün kasabayı un ufak edecek bir bombam olsa, hemen şimdi atmakta bir an bile duraksamazdım.»

«Ben de nefret ediyorum,» diye ekledi Paul. «Anayoldaki her üç binadan biri kahvedir. Ayrıca bütün yol boyunca kasap tezgâhları dizili. Üzerlerinde kızarmış etler ve dana başları durur... Böyle bir kasabada ölmekten daha kötü ne olabilir?»

«Ben iki yıl çalıştım orada. Ustam üç kez maaşımı vermedi. Davacı oldum. Bu kez de avukat beş yüz dinarımı yolunca, davadan vazgeçtim. Bu gece evinin önünden geçeceğiz. Yaşadığımı belirtmek için, camını mutlaka tıklatacağım. Hiç değilse uykusunu kaçırmış olurum...»

«Aman Georgi, boşver şeytana...»

«Yoo, yapacağım.. Doğrusunu isterseniz, bu kasabayla ilgili başka anılarım da var, ama onlar biraz cinsel konularda. Şey, özür dilerim Paul... Fakat ne olsa, ben de herkes gibi etten ve kemiktenim... Bir zamanlar bir kadın vardı. Sanırım hâlâ

oradadır. Onun da evine yakın geçeceğiz. Genç ve güzel bir duldu. Kocası bir vergi tahsildarıymış. Menenjitten ölmüş. Beraberlikleri bir ay bile sürmemiş... Doğrusu güzel kadındı ha! Elma gibi göğüsleri, koyu renk saçları, erik gibi yeşil gözleri vardı. Aslında ben dullardan pek hoşlanmam. İnsanı sömürürler. Ama bu farklıydı. Gerçek bir kraliçeydi!... Tam bir kış boyu peşinde koştum. Lacivert bir takım diktirdim, ipek bir boyunbağı aldım... İnanın dalga geçmiyorum! Yargıçlardan daha yakışıklı oldum. Gittiği her yere giderdim. Toplantılara, sinemalara, yılbaşı eğlencelerine, slavalara... Bir türlü yüz bulamadım. Sonunda bir komşusunun aracılığıyla tanışmayı başarabildim. Güzel olduğu kadar da ciddiydi. Karşısına geçtim mi kurulu gibi konuşurdum. Oysa o sıkılır, kıpırdanır durur, incecik sesiyle beni onaylamakla yetinirdi. Böyle böyle çıldıracak duruma geldim. Araya çöpçatanlar koydum. Cevap olarak, benimle evlenip yatağını zamk kokutmaya hiç niyeti olmadığını söylemiş. Yaşamının sonuna kadar dul kalmak pahasına da olsa, ancak bir mülkiyeliyle evlenirmiş! Ertesi gün eşyalarımı toplayıp gitmeye karar vermiştim ki, patronum ücretimi vermedi.»

«Savaştan sonra yüzbaşı olacağını bilseydi, herhalde reddetmezdi seni,» diye takıldı Nikola.

Georgi devam etti: «Size bir şey söyleyeyim mi? Şaka bir yana, ama bu gece kadının camına vurmak gerçekten hoşuma giderdi ha!»

Nikola güldü.

Meşe yapraklarının hışırdadıkları duyuluyordu. Nikola ve Georgi, duldan, patronlarından, çıraklıklarından söz etmeyi sürdürdüler. Paul sıkılıp kalktı, başka bir ağacın altına geçti. Saatini çıkardı ve sigara ateşinde baktı. «Daha bir saat var! Dayanmak güç. Şu iş bir bitse, yeniden doğmuş gibi olacağım,» diye kendi kendine mırıldandı. Ka-

sabadan nasıl geçeceklerini düşünmeye koyuldu. Bu belirleyici harekâtın en güç bölümü, hiç kuşkusuz, ırmak kıyısındaki beton barikatı tutan garnizonun yok edilmesi olacaktı.« Barikata yüklenecek olan gruba ben komuta ederim.» Bu kararı almasıyla biraz olsun rahatladı. Herkesten çok kendisine güveni vardı. Dolaşmak amacıyla ayağa kalktı. Yüzünü rüzgâra verdi. Sulu sepkenin, yanaklarını döven serin taneleri ferahlatıcıydı.

Brka bütün günü Vuk'la konuşarak geçirmiş, onu birlik komutanlığına resmen atamıştı. Hareket hazırlıklarını gözden geçirmek için Paul'u çağırdı. Paul barikata saldıracak gruba komuta etmek istediğini bildirdi.

«Olacak şey mi bu?» diye diklendi Brka. «Komiser bütün birliği yönetmelidir, beş kişilik bir grubu değil! Yiğitlik gösterisinde bulunacak günü mü buldun?»

Vuk da, Brka'nın görüşündeydi. «Eğer birimizden birinin önde gitmesi gerekiyorsa, ben giderim, sen değil!» diye atıldı.

«Hayır, ben gideceğim! Bütün harekât buna bağlı. Sorumluluğun en büyüğü benim olduğuna göre, saldırıyı da ben yöneteceğim. İşi şansa bırakamam!»

Paul'un kararlılığı karşısında, Brka fazla direnmedi. Paul partizanların toplanmalarını buyurdu. Harekâtı ve hedeflerini açıkladı. Fakat işin güçlüğü ve ciddiyeti konusunda fazla söz etmekten özenle kaçındı. Brka ise bunu yetersiz bulduğundan, bir kaç söz ekleyerek, harekâtın başarısı için kararlılığın ve hızlılığın zorunluluğunu belirtti.

Brka söyleyeceklerini bitirdiğinde, Paul, «Stanko ve üç gönüllü öne çıksınlar!» dedi.

Boyana ve eski partizanlardan ikisi, Paul'un yanına geldiler.

Stanko, Nikola'nın grubunda onbaşılığa yüksel-

tildiğinden, makineli tüfeği yardımcısına devretmişti. «Makineliyi alayım mı?» diye sordu.

«Evet! Boyana, sen ve öteki yoldaşlar da üçer el bombası alın!»

Partizanlar müfzerelerine ve onar kişilik gruplara ayrıldılar. Paul, grubuyla birlikte en önde, yürüyüş kolu da arkada olmak üzere yola çıktılar.

Bayır aşağı inerek ormanın içinden çıkıp anayolu geçtiler. Morava kıyısındaki otlakları izleyerek, köprü yolunu tuttular. Giderek eriyen kar örtüsü iyice kayganlaşmıştı. Irmağın kıyısında rüzgâr daha da sertti. Tam karşı yönden eserek, kolun ayak seslerini uzaklara taşıması, partizanların işlerine yarıyordu. Paul sinirliydi. Biri hafif bir gürültü çıkaracak olsa, hemen sertçe uyarıyordu. Fakat az sonra kendisi de, yerdeki bir mısır kamışına basarak çatırdattı. Önsezileri, kuşkuları ve tedirginliği daha da arttı. Köprüye ve barikata yaklaştıklarında, heyecanı doruğundaydı. Yüz metre kala durdu, fısıldayarak yürüyüş kolunun da durmasını söyledi. Ana kol, öncülerin, barikattaki garnizonu yok etmelerini bekleyecek, sonra hep birlikte köprüye yükleneceklerdi. Paul'a, sanki yakınlarda biri öksürmüş gibi geldi. Hemen yere yatıp kulak kabarttı. Rüzgâr, ırmak kıyısındaki söğüt dalları arasında uğulduyor, mısır kamışları üzerinde bir çingenenin keman çalışı gibi geziniyordu. Irmağın sularına kapılmış buzlar, kıyılara vurdukça çatırdıyorlardı. Paul'un kalbi, göğüs kafesinden taşacakmışcasına atıyordu. Kara iyice gömüldü.

Yanına uzanan Boyana, «Köprünün ötesinde, Prof'un beni beklediğini hissediyorum...» diye fısıldadı.

«Fakat Prof öldü!» dememek için Paul kendini güç tuttu. Prof'u anımsamak benliğini ölümcül bir duyguyla doldurdu. «Belki bu gece öleceğim! Tam da yolun sonunda ölmek çok acı... Üstelik de hak-

lılığım kanıtlanmadan. Kötü! Hayır, şimdi ölmemeliyim! Hele bu kasabada... Yarın öleyım, umurumda değil, ama bugün olmasın! Hiç değilse Jastrebak'ta... Ama hayır, bu gece öleceğim. Eminim!» Paul bir süre, kalkmak istemezcesine yerinde kaldı. «Ne oluyor bana? Neyim var bu gece? Kalkmalıyım!» Ayağa fırlayıp ileri atıldı. Ötekiler arkasından güçlükle yetiştiler. Barikatın iyice yakınında, yeniden yere yattı. Köprünün titrek ışığında, barikatın eğimli yüzeyi kapkara görünüyordu. Paul kendi kendine mırıldandı: «Evet, öleceğim... Eminim bundan!...»

«Haydi!» diye fısıldadı Boyana. «Ne bekliyorsun?»

«İkircikli olduğumu anladı! Yerecek beni! Yapamıyorum... Nöbetçi sesleniyor! Bizi gördü! Namluya kurşun sürüyor. Yapmalıyım!»

Paul gereğinden fazla yüksek bir sesle, «El bombalarını hazır edin!» diye fısıldadıktan sonra, barikata doğru sürünmeye başladı. Oraya nasıl ulaştığını farketmedi bile. Ansızın bir makineli üzerlerine ateş açtı. Paul birbiri ardına iki bomba savurdu. Ötekiler de aynı şeyi yaptılar. Rüzgârın uğultusunu yaran patlamalarla, bulanık gece yerden saçılan karların beyazlığına boğuldu. Makineli susturulmuştu. Köprünün karşı ucundaki bir nöbetçi silâhını ateşledi. Paul doğruldu ve olanca gücüyle haykırdı:

«İleri!»

Son hızla koşmaya başladı. Kendisini beş kişilik grup izledi. Ve az sonra, köprünün kalasları partizanların ayakları altında sarsılıp çatırdamaya başladı. Şaşkınlık içindeki kasabada silahlar patladı. Demiryolunda bir makineli tüfek ateş açtı. Paul, çevresinde vızıldayan kurşunlara aldırmaksızın iki büklüm koşmaya devam etti. Köprüvü geçip anacaddeye girdi. Stanko devriye ve nöbetçilere

karşı açtığı yaylım ateşi sürdürdü. Işıklar söndü. Bu apansız bastıran karanlıkta Paul ne yöne koşacağını şaşırdı. Az sonra kol geldi ve biri bağırdı:

«Sola doğru! İleri!»

Paul sol yandaki bir sokağa sapanlara katıldı, hepsini geçip, en önde koşmaya başladı.

Kasabanın merkezinde makineliler takırdıyordu. Neye uğradıklarını anlayamayan Alman nöbetçileri, rastgele ateş ediyor, havaya kırmızı işaret fişekleri gönderiyorlardı. Kurşunlar partizanlara yakın gelmeye, evlerin duvarlarına ve pencerelerine isabet etmeye başlamıştı. Koşarak karşıya geçtiler.

Paul'un hemen gerisindeki Nikola, «Sola! Sola!» diye haykırdı.

Paul bir an durdu, kolun geçmesini bekledi. Kurşun yağmuruna karşı durarak kendisini sınamak ister gibiydi. Partizanlar, çitleri, kapıları devirerek avlulardan ve bahçelerden koştular. Açıklıktaki demiryolu setine yöneldiler. Paul şimdi kolun yanıbaşındaydı. Çıkardıkları gürültü, Almanların gittikleri yönü sezmelerine yaradı. Üzerlerine yoğun ateş açtılar. Partizanların demiryolunu geçip bir otlağa ulaşmaları birkaç dakika sürdü. Demiryolu seti Alman ateşine karşı, bir korunak olmuştu.

Partizanlar coşkuyla bağırıştılar, birbirlerine sarılıp öpüştüler. Paul, Morava'yı gerçekten geçebilmiş olmanın şaşkınlığı içinde, taş kesilmişcesine yere çöktü. Vuk geldi ve tek kelime söylemeksizin Paul'un boynuna sarıldı. Sevincini sesli olarak dile getirebilmede, her zamanki gibi yetersiz kalıyordu.

«Yoldaşlar, Georgi yaralanıp geride kalmış!» diye bağırdı Nikola.

Paul kaygıyla ayağa fırladı: «Georgi mi? Nerede?»

«Demiryolu setinin öteki tarafında. Son evlerin yakınında vurulmuş. Yenilerden biri korkmuş,

çekip getirmemiş... Şimdi söylediler... Onu kurtarmaya gidiyorum!»

«Birlikte gidelim! Sana kim söylediyse o da gelsin!»

«Yeri çok uzak, komiser yoldaş,» dedi biri.

«Bizimle gel!» diye bağırdı Paul. Nikola'yla birlikte demiryolu setini aştılar.

Paul yeniden tehlikeye atılmaktan hoşnuttu. Barikatın önündeki duraksamasının öcünü almak ister gibiydi. Georgi'ye ulaşabilmek için yoğun Alman ateşi altından geçmeleri zorunluydu. Bahçe ve bağlardan koştular. Paul ve Nikola'ya yol gösteren partizan durdu:

«Burada, şu evin yanındaydı. İleri gidemiyordu.»

«Peşimden gelin!» dedi Paul.

«Nerede?» diye sordu Nikola.

«Az ileride.»

Nikola, «Georgi, dostum, Nikola geldi!» diye bağırmaya balşadı.

Yakınlara düşen bir roket, bir elma ağacına çarparak patladı, bahçeyi ve evi aydınlattı. Kendilerini yere attılar.

Nikola, Georgi'yi görmüştü. «İşte! İşte orada!» diye bağırdı. «Hey Georgi, Nikola ve Paul geldi! Demek camdan içerisini dikizlemeye çalıştın ha? Herhalde borçlarını ödeyecektin!»

Georgi inleyerek cevap verdi: «Gidin buradan! Ateş ediyorlar, görmüyor musunuz... Barutluğunu sakın ve saçma sapan konuşmaktan da vaz geç!»

«Kapa çeneni! Seni buradan çıkarır çıkarmaz ilk işim burnunu kopartmak olacak. O dul, senin aklını başından aldı galiba! Partizanlık böyle mi olur?»

«Şimdi dalga geçmenin sırası değil!» dedi Paul.

Doğrulup Georgi'nin yanına gittiler.

«Nerenden vuruldun zavallıcık?» diye sordu Nikola sevecenlikle.

«Bacaklarımda bir yerlerden...»

«Bir yerlerden de ne demek?»

«Tam olarak neresi olduğunu bilmiyorum... Ayağa kalkamıyorum. Esaslı vurulduğum apaçık...»

«Görüyorum, çok iyi vurulmuşsun!»

Nikola eğildi. «Sar kollarını boynuma! Bütün bu patırdı, hep senin aptal kafan yüzünden!»

«Sus be sersem...» diye inledi Georgi. Nikola'nın boynuna sarıldı. Nikola doğruldu ve caddeyi iki büklüm koşarak geçti. Paul onları izledi.

Koşarlarken, Georgi'nin bacakları bahçe ve avluların çitlerine takılıyor, inlemeleri giderek artıyordu. Nikola kızıyor, fakat taşıma sırasını Paul'a geçirmemekte diretiyordu. «Dayan!» diyordu Georgi'ye. «Senin yüzünden oldu bunlar, şimdi katlan bakalım!»

Paul, «Biraz da ben taşıyayım,» dediğindeyse; «Yok canım, taşıyabilirim. Hem kendi utancımı ve şanssızlığımı taşıyorum ben... Neyse ki çok ağır değiller!» karşılığını verdi.

«Yeter!» dedi Georgi. «Daha fazla dinleyemem... Sus, lütfen sus!»

Demiryolu setini kıl payı geçebildiler. Ana yürüyüş kolu, tarlalara doğru ilerlemişti. Vuk'un geride bıraktığı üç partizan, Nikola'ya yardım ettiler.

Paul en arkada suskun suskun yürümeye başladı. Güçsüzlük ve bitkinlik hissediyordu. İçinden oracığa çöküp oturmak, rüzgârın, yağmurun ve kurşunların arasında biriyle söyleşmek geliyordu. Duygularını paylaşabileceği tek kişi Prof'tu, ama o da yoktu şimdi.

Savaş sırasında en görkemli coşkular bile kısa ömürlü olurlar. Sürekli ve apansız ölenlerin acısı, kişinin sevincini kursağında bırakır...

Yaralılara yiyecek bulmaya gittiği köyün dönüşünde, Yevta, Ak Kaya'nın dibindeki bir kulübeye ulaştı. Oradan partizan hastanesine yol, karanlık ve kar da hesaba katılacak olursa en az iki saat çekerdi. Bitkin ve ter içindeydi. Çuvalı sırtından indirip birkaç kez derin derin içini çekti. Hayvanlar arasında geçirdiği uzun yıllar, Yevta'ya, çevresindeki dilsiz varlıklarla konuşmayı öğretmişti. Bu huyu giderek kendi kendine konuşma alışkanlığına dönüşmüştü.

«... Bu karanlıkta nereye gidebilirim? Bayırda düşüp kafamı kıracağım. Eğer açsalar... Ama değillerdir. Hepsini evcil güvercinler gibi besliyorum. Almanlar dağı terkettiler nasılsa, sabah gidebilirim. Tan yeri ağarmadan yola çıksam... Fakat hayır! Önce dinlenip bir şeyler atıştırayım, sonra hareket ederim. Biraz uyuyayım. Ancak kendime gelirim. Rakım da var, ama Bosa görmemeli. Görürse Paul'a söyler. Üstelik de dut tahtasından bir fıçı içinde dinlendirilmiş şilyivovika (1)... Şu Steva da diş ağrısı gibi askıntı oldu ha!... İyice dinleneyim, karnımı doyurayım. Mataranın içindekini de içerim. Ayı İni'ne varana kadar terler atarım nasılsa...»

Yevta kulübeye girdi. Birkaç dalı bıçağıyla ince ince kıyıp ateş yaktı. Rafta bulduğu iki kayın kütüğünü de ateşin üzerine yerleştirdi.

«Ateş kadar güzel şey var mı? Evin içinde ateş yanmıyorsa, evin kişiliği yok demektir! Bir ateş yakmayagör, her şey canlanıyor, neşeleniyor... Ipıs-

(1) Erik rakısı.

sız dağ başında ateşin olmazsa ürkersin. Üstelik ateş vahşî hayvanları ve başka canlıları da korkutup kaçırmaya yarar...»

Yevta karanlık kulübede, ateşin başına oturmuş mırıldanıyordu. Birkaç damla rakı serpince, ateş parladı, kıvılcımlar uçuştu. Bu «ateşi kızdırma» işi çok hoşuna gitti, kahkahalarla güldü.

«... Şimdi iyi bir akşam yemeğini hak ettim! Fırtına geçti sayılır. Yaralılara, bir hastanede bakılabileceğinden daha iyi baktım. Almanlar, ellerinden gelse, derimizi yüzüp güneşe, kurutmaya asarlardı. Ama artık ne yapabilirler, zavallılar? Fakat Prof'u ve daha bir yığın yoldaşımızı öldürdüler, canları cehenneme! Bir sürü insanı hiç uğruna öldürdüler. Ama öcümüzü aldık şimdi! Prof'a gelince, toprağı bol olsun, onun gibisi yoktu. Öldü, ama ölene kadar da Almanların burnundan getirdi. Duyduğuma göre Paul da koskoca bir orduyla geri dönüyormuş. Paul da az değil hani! Son derece tehlikeli bir kişi! Tam bir kurt... Hiç bir general onun eline su dökemez. Çok kültürlü adam. Mantıklı da. Zaten öyle olmasa, okumuşluğu neye yarardı? Eh, ben de boş gezdim sayılmaz. Bir şeyler yaptım... En korkuncu Almanların köylerden rehine topladıkları sıralardı. Olmaz olsun öylesi! Kim dayanabilirdi o duruma? İnsanoğlu zayıftır, o tür durumlarda aklı başından gider. Yerimde bir başkası olsa, silahı attığı gibi kaçabildiğince kaçardı. Ben yapmadım! Çocuklarımı yaraları, ağrıları ve açlıklarıyla başbaşa bırakabilir miydim hiç?

...Lyotiç'in adamları ellerine geçirirlerse paralayacaklar beni. Köylerde, hastaneyi ve yiyecek sağlanan yerleri yalnız benim bildiğimden söz edip duruyorlarmış. Ama hayır, alçaklar, ele geçiremeyeceksiniz beni! Yevta sizden sıyrılmayı bilir. Zamanı geldiğinde hiç biriniz kaçamayacaksınız benden. Fakat korkmayın, öldürecek değilim sizi. Ha-

yır! Ölüm çok kolaydır! Taş kırdırıp, yol yaptıracağım hepinize. Yollarımız öyle berbat ki, yayan gitmek bile güç oluyor. En kısa zamanda düzeltilmeliler... Ruslar bir yandan geliyor, biz de öteki yandan... İyi iyi, eski hesapları kapatabileceğiz.»

Belinden matarayı çözüp, şilyivovikasından birkaç yudum aldı.

«Bu iştah açmak için. Yorgun bir insan, mideyi hafifçe ısıtmadan yemek yiyemez.»

Çantasını açtı, yarım somun ekmek, gazete kâğıdına sarılı biraz kurutulmuş et ve kırmızı biber çıkarttı. Eti ince ince doğrayıp bir sopaya geçirdi. Ateşte kızartmaya başladı.

Yemeğini büyük bir neşeyle, her lokmasını rakıyla ıslatarak yedi. Bu yemeğin yaşamının en güzel yemeği olduğunu düşünüyordu. Hemen bitmemesi için, ağır ağır yemeye dikkat etti.

«... Domuzlar erik sever, bu domuz da erik rakısını seviyor. İki haftadır ağzıma koymamıştım. Oysa biraz rahatı hak ettim artık. Saldırı geçiştirildi, ben de yiğitçe davrandım.»

Yevta ateşin, yemeğin ve rakının verdiği gevşeklikle gülmeye başladı.

«Paul, seni Morava'lı tilki seni... Sana raporumu vermeye hazırım. Sözümü tuttum, görevimi başarıyla yaptım! Şimdi sıra sende. Verdiğin sözü unutma.»

Yevta mataradan birkaç yudum daha aldı.

«... Buraları kurtarılmış bölge olduğunda, sen de bir bölge başkanı olacaksın demiştin. Atlı arabam olacaktı... Ha ha ha! Sen iyi yüreklisindir Paul. Ama ben de hak ettim. Altmış yaşındayım ve gençlerin yanı sıra dövüşüyorum. Şansım olsa, şimdiye dek torun sahibi bile olurdum. Hatta büyür ve bu savaşa yetişirdi de. O çarpışırdı, ben koyun güderdim.

Yaşamda hiç şansım olmadı ki... Dedem Kut-

sal Dağı (1) çiğneyip de, yeryüzünün bütün lanetlerini üzerimize çektiydi sanki... Ömrüm efendilerden dayak yemekle geçti. Sayılarını bile unuttum. Ama dağın eteklerindeki şu birkaç köyde, ekmediğim tarla, budamadığım bağ, bahçe yoktur. Odunculuk da yaptım. Kaç kayın devirmişimdir şimdiye dek, Jastrebak'tan aşağı kaç kütük sürüklemişimdir acaba? Kestiğim her yüz kütükten biri benim olsaydı, bölgenin en zengin adamı olmama yeterdi. Oysa hep yırtık pırtık, çoğu zaman da yalınayak gezdim. Bütün kazanabildiğim biraz tütün ve rakı parası, ara sıra da bir çift çarık olurdu.

Bir karım, bir çocuğum olmadı hiç. Hiç kimse bana nasıl olduğumu, bir yerimin ağrıyıp ağrımadığını, aç mı, susuz mu olduğumu sormadı şimdiye dek. Yola çıkarken bir uğurlayanım, dönüşümü gözleyenim yoktu. Hep başkasına çalıştım, başkasının ekmeğini yedim, başkasının evinde yattım ve başkasının hayvanlarını güttüm. Hep başkalarının malları ve ben herkesin malı...

Ama artık yetti. Hırsızlık yapmadım, kimseyi öldürmedim. Bütün yörede benden daha çok çalışmış bir kişi daha yoktur. Altmış yıldan beri ne zaman tatil yaptım, ne zaman dinlendim, ne zaman eğlendim? Neden bir it gibi kıyıda köşede geberip gideyim? Bütün köy halkı bana vampir deyip, çocuklarını korkutmakta mı yararlansın? Hayır!»

Yevta'nın tıraşsız yüzü buruş buruştu. Dudakları titredi, gözleri doldu. Yumruğunu, birini tehdit edermişçesine kaldırdı. Gözlerinden aşağıya, sakallarına doğru yaşlar süzüldü. Komisere, dudaklarının arasından bir yudum bile rakının geçmeyeceğine ilişkin söz verdiğini unutmuştu. Son rakı damlalarını da başına dikti.

Karamsarlığından sıyrıldı. Çektiklerini, kötü

(1) Ortodoks manastırının ünlü merkezi.

yazgısını düşünmekten vazgeçti. Eskisi gibi bir uşak değildi artık. Herkesin sevip saydığı, çevresinde hep dürüst kimseler bulunan bir adamdı. Gülümsedi. Gözleri parladı.

«Her şey değişecek. Hükümet devrilecek. Kapitalizm, senden kurtulacağımız için çok mutluyuz! Fazla uzun yaşadın. Şimdi Zdravinj'li Yevta'nın günü geldi. Hep başkalarına hizmet etti, hep başkaları için terledi, hiç bir zaman bir evi olmadı. Ama artık bitti! Yaşasın altmış yaşındaki partizan!»

Yevta'nın gülümsemesi bir an soğudu. Yüzünde sert ve sorumlu bir ifade belirdi. Sonra yeniden hoşnutluğa boğuldu. Matarayı kaldırıp baktı. Dibini ıslatmaya ancak yetecek birkaç damla kalmıştı. Onu da dikti.

Uzun uzun atlı arabasını düşündü.

«Ha ha ha! Zdravinj'li Yevta geliyor. Bölge başkanı. Ne de güzel arabası var! Ama hak etti doğrusu! Eğer o da çalışmadıysa, kimse çalışmadı demektir... İlk işimiz güzel yollar yapmak olmalı. Doğru dürüst yolları olmayan bir ülke, bir şeye benzemez. Yol yaptırmayan bir hükümet, iyi bir hükümet değildir. Nediç'in ve Lyotiç'in adamları şimdi tavukla besleniyorlar, o zaman taşları onlar kıracaklar... Rasina üzerine de bir köprü yapılmalı... Bir köprü, evet...»

Yevta döndü, ateşin yanına uzandı ve hemen uykuya daldı. Ateş sönmeye yüz tutmuştu. Kulübede Yevta'nın astımlı solumasından başka hiç ses yoktu. Beyaz bir havlunun üzerinde akşam yemeğinin artıkları kalmıştı: Üç parça et, yarısı yenmiş bir biber ve birkaç dilim ekmek. Silahı, kulübenin kapısına yakın bir yerde dayalıydı.

... Şafakla birlikte, Almanlar partizan hastanesini aramaya çıktılar. Yanlarında on tane Lyotiç askeri ve iyice döverek kendilerine kılavuzluk etmeye zorladıkları bir köylü vardı. Birisi, bu köylü-

yü, partizanların yerini bildiğini ve Yevta'ya yiyecek verdiğini söyleyerek ihbar etmişti. Oysa köylünün bir şey bildiği yoktu. Zaten Yevta kimseye güvenip de sır vermediğinden, hastanenin yerini bilmesi olanaksızdı. Ama Almanların dayağı ve işkencesi sonucu, nereye gittiğini bilmezcesine ve her türlü yön sezgisinden uzak bir halde önlerine düşmüştü. Nereye gittiğini kendi de bilmiyordu. Karda ayak izlerine rastladılar. İzler onları Yevta'nın uyuduğu kulübeye ulaştırdı. Ateşin parıltısını görüp durdular. Subayları kulübeyi kuşatmalarını emretti.

İçin için yanan bir kütük dışında, kulübede her şey kıpırtısızdı. Yevta derin uykudaydı. Ancak üzerine üç Alman atılıp da, kollarını ve bacaklarını kavrayarak, yüzünü yumruklamaya başladıklarında uyandı. Çırpındı, kurtulmaya çalıştı. Almanlardan biri boğazını sıktı. Yevta garip bir ses çıkararak, kendinden geçti. Onu dışarı sürükleyerek, ellerini bağladılar. Yevta ayıldığında kendini karların üstünde buldu.

«Ah, lânet olsun bana! Ah, Yevta ne yaptın? Paul, çocuklarım, partizanlarım benim, ne yaptım?»

Almanlar Yevta'yı sırayla dövdüler. Tehdit edip, eğer hastanenin yerini söylerse canını bağışlayacaklarını söylediler. Fakat Yevta iniltilerinin arasından gürledi:

«Söylemem... Bir yanlış yaptım, yaşlı bir adamım, ama bir daha olmayacak! Korkmanıza gerek yok partizanlarım, Yevta size ihanet etmeyecek. Söylemeyeceğim! Söylemem!»

Almanlardan biri tabancasını Yevta'nın başına dayayarak, «Konuş, yoksa vuracağım!» diye bağırdı.

«Vurun!»

Alman, kulağa yakın bir yerde boşa ateş etti.

Yevta onların seslerini bir daha duymadı. İndirilen darbeleri hissetmedi.

Gün ışıyıncaya kadar işkence ettiler. Kulübenin çevresindeki izleri araştırdılar. Ama hastaneye giden hiç bir iz yoktu. Yevta her seferinde başka yön tutmuş ve izleri özenle yok etmişti.

Sabahın ileri bir saatinde, Almanlar, Yevta'nın işkence edilmiş bedenini bir bayırın tepesinde, makineli tüfeklerinin önüne diktiler. Sürüsüz çoban, ağaçsız oduncu ve silahsız partizan, o sabah bayırdan aşağı, peşinde, kar örtüsüne çilek taneleri gibi saçılan kan damlacıkları bırakarak, son bir kez indi...

— 41 —

Morava ırmağını geçişlerini izleyen iki günlük yürüyüşten sonra, Paul'un yaklaşık iki yüz kişilik müfrezesi, Vuksan'ın beş kişilik müfrezesiyle Jastrebak eteklerinde buluştu. Karşılaştıklarında hiç kimse konuşmadı. Yıkım geçirmiş bir ailenin suskunluğu içerisindeydiler. Partizanlar bütün gece, konakladıkları evlerin çevresinde dolanıp durdular. Her biri tek başına, huzursuz ve kıpır kıpırdı.

Şafaktan hemen önce, yeni komutan Vuk, hareket emri verdi. Jastrebak'ta bir birlik toplantısı düzenleyip, Gvozden sorununu tartışmaya gidiyorlardı.

Yürüyüş kolu bayır yukarı yola koyuldu. Paul en geride, Boyana'nın hemen arkasında yürüyordu. Lisina'ya ulaştıklarında Boyana durdu. Paul da durdu.

«... İki hafta önce burada pusu kurmuştuk, şu kayının olduğu yerde...» dedi Boyana.

Paul susmakla yetindi. Boyana bir süre daha durdu, sonra yeniden yürüyüş koluna katıldı.

Paul bayırın tepesine tırmandı ve çevreyi süzdü.

Kayın ağaçlarının arasında güney rüzgârı esiyor ve ağaçların kuru yaprak rengi tepeleri, görünmez, dev parmaklarca okşanıyorlarmışçasına bükülüyorlardı. Küçük Jastrebak'ın ardında güneş doğuyordu. Düzlükteki bir patika, dağın karanlık sırtına güneşin nereden vurduğunu işaret etmek istercesine pırıl pırıldı. Kubbemsi ve bembeyaz bir bulut Dulika üzerinde göğe yükseliyordu. Rasina'nın ve Morava'nın, giderek de tüm Sırbistan'ın üzerinde asılı duran yumuşak maviliğe doğru, rüzgârla birlikte küçük küçük, beyaz bulutcuklar yayılıyordu. Kargalar, ağaçkakanlar, saksağanlar ve daha başka orman kuşları, gökyüzünün maviliğiyle sarhoş bir halde uçuyorlardı Güney rüzgârı ve zayıf Ocak güneşiyle ısınmışlardı. Kendilerini, çığlık çığlığa, esinti dalgalarına bırakıyorlardı.

Paul heyecanlıydı. Kayın kokan orman havasını derin derin soludu. Tepeye doğru tırmanmakta olan partizan kolunu uzun süre seyretti. Jastrebak'a tırmanmakta, partizanların işi böylesine ağırdan aldıkları başka bir zamanı anımsamıyordu.

Yürüyüş kolu geldi ve geçti. Paul hiç gözlerini ayırmadan arkalarından baktı. İçinde kabaran sevinç dalgalarının yarattığı coşkuyla, partizanlara yetişip ormanın bulanıklığında yitmek üzere çevik bir adım attı...

BİTTİ

çağdaş dünya edebiyatı dizisi 4

GÜNEŞE DOĞRU

dobrika kosiç

Dobrika Kosiç 1921 yılında Sırbistan'ın Velika Drenova köyünde doğdu. Öğrenimine doğduğu yerde başladı ve Aleksandrovac'daki bir tarım okulunda sürdürdü. 1941 yılında Yugoslav Kurtuluş Hareketi'ne katıldı. 1945 yılında Federal Halk Meclisi'ne seçildi. Bugüne dek üç roman yayımladı: "Güneşe Doğru", "Kökler" ve "Paylar".

Dobrika Kosiç bu romanında, 1943 yılında Nazi işgali altındaki Sırp topraklarında olağanüstü kötü koşullar altında savaşan bir Partizan müfrezesinin öyküsünü dile getiriyor.

Nazi işgalciler ve işbirlikçilerine karşı sürdürülen savaşın yanı sıra, acımasız doğaya, komuta düzeyindeki görüş ayrılıklarına, köklü yerel çıkarlarından bir türlü kopamayan köylülerin doğurduğu sorunlara karşı da savaşan Partizanların inançlı ve kararlı mücadelesi canlı, sıcak ve sürükleyici bir anlatımla verilmekte.